

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

2017

PhDr. Jindřich Štefl

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

ÚČEL BRONZOVÝCH DEPOTŮ

PhDr. Jindřich Štefl

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program - Archeologie

Studijní obor - Archeologie

Disertační práce

ÚČEL BRONZOVÝCH DEPOTŮ

PhDr. Jindřich Šteffl

Školitel:

PhDr. Ladislav Šmejda, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

*Tuto disertační práci jsem zpracoval samostatně a vyznačil jsem použité
prameny tak, jak je to ve vědecké práci obvyklé.*

V Plzni .....

Na tomto místě bych chtěl poděkovat PhDr. Ladislavu Šmejdovi, Ph.D. za podnět k vytvoření této práce a za cenné připomínky. Dále děkuji Mgr. Radce Hentschové, Ph.D. a Mgr. Janu Frýzlovi, Ph.D. a doc. PhDr. Františkovi Gabrielovi, CSc. za nespočetné konzultace ohledně účelu depotů.

OBSAH

1	ÚVOD	1
1.1	Cíle práce	1
1.2	Metody práce	3
1.3	Dějiny bádání.....	6
2	DEFINICE DEPOTU	7
3	VNÍMÁNÍ ČASU V OBDOBÍ PRAVĚKU	8
4	NÁBOŽENSTVÍ DOBY BRONZOVÉ	11
5	INTERPRETACE BRONZOVÝCH DEPOTŮ	17
5.1	Možnosti profánní interpretace	18
5.2	Možnosti sakrální interpretace	28
5.2.1	Depoty obětované bohům.....	28
5.2.2	Depoty jako možné obětiny ve spojitosti s příchodem „nového roku“	34
5.2.3	Depoty z výšinných poloh a možnosti jejich interpretace ...	34
5.2.4	Depoty jako obětina kultu stromů	38
5.2.5	Depoty jako výbava pro posmrtný život či dary pro zemřelé	40
5.2.6	Depoty z vodního prostředí.....	45
5.2.7	Snaha o pohřbívání v domovině	48
5.2.8	Stavební obětiny	50
6	TEORETICKÝ MODEL: DEPOTY JAKO POZŮSTALOST PO ZEMŘELÝCH	54

7 ANALÝZY LUŽICKÝCH POHŘEBIŠŤ A DEPOTŮ NA VYBRANÝCH ÚZEMÍCH ČECH	67
7.1 Východní Čechy	67
7.1.1 Pohřebiště	67
7.1.2 Depoty	71
7.1.3 Srovnání artefaktové náplně hrobů a depotů.....	72
8 ANALÝZY KNOVÍZSKÝCH POHŘEBIŠŤ A DEPOTŮ NA VYBRANÝCH ÚZEMÍCH ČECH	74
8.1 Severozápadní Čechy	74
8.1.1 Pohřebiště	74
8.1.2 Depoty	76
8.1.3 Srovnání artefaktové náplně hrobů a depotů.....	83
8.2 Střední Čechy	84
8.2.1 Pohřebiště	84
8.2.2 Depoty	87
8.2.3 Srovnání artefaktové náplně hrobů a depotů.....	94
8.3 Jižní Čechy	95
8.3.1 Pohřebiště	95
8.3.2 Depoty	102
8.3.3 Srovnání artefaktové náplně hrobů a depotů.....	106
9 PŘÍPADOVÁ STUDIE: TEORETICKÝ VZTAH VRCHOLKŮ ČESKÉHO STŘEDOHOŘÍ A HRADIŠTĚ HRÁDKU (K.Ú. LIBOCHOVANY, OKR. LITOMĚŘICE).....	108
9.1 Cíle zkoumání.....	109
9.2 Datace lokality Hrádek.....	110

9.3 Hlavní výhledové body z Hrádeckého hradiště a stručné shrnutí archeologických nálezů na nich objevených	112
9.4 Archeoastronomický výzkum lokality	115
9.5 Vyhodnocení.....	117
10 ZÁVĚR	119
11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	124
12 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	136
13 SUMMARY	137
14 ZUSAMMENFASSUNG	139
15 PŘÍLOHY	142

1 ÚVOD

Předkládaná disertační práce se zabývá účelem bronzových depotů. Autor by zároveň chtěl dalším rozpracováním tématu navázat na svou diplomovou práci (Šteffl 2010). Doposud byl účel depotů zahrnut do velmi pestré interpretační škály (Šteffl 2010, 80-85), přičemž spektrum předložených výkladů kolísá od úzce profánního a ekonomicky produktivního až po plně sakrální nebo symbolické vysvětlení (Jiráň 2004, 101). Ve vědeckých kruzích ohledně tohoto tématu probíhá kontinuální diskuze již po dvě století. Jednotlivé interpretace týkající se účelu depotů se po celou dobu ubírají dvěma hlavními směry. Do poloviny 20. století můžeme v literatuře pozorovat interpretace založené zejména na profánních důvodech, což se od nástupu procesuálního, zejména však postprocesuálního, paradigmatu začíná poměrně rychle měnit a až na výjimky začínají zcela dominovat teorie vysvětlující ukládání depotů především ze sakrálních důvodů. Doposud však nebyl účel depotů uspokojivě vysvětlen.

1.1 Cíle práce

Hlavní cíl této disertační práce spočívá ve výzkumu účelu bronzových depotů, přičemž stěžejní část tohoto výzkumu je založena především na testování nově vytvořeného archeologického teoretického modelu, který interpretuje depoty jako pozůstalost po zemřelých. Tento teoretický model byl poprvé představen v roce 2012 na semináři vedeném prof. E. Neustupným. Z hlediska interpretace účelu depotů je pojetí uvedené v teoretickém modelu zcela odlišné od koncepce z 50. let 20. století, kde depoty měly představovat zejména výbavu na onen svět (především Hundt 1955 a Aner 1958). K dosažení výše představeného cíle této práce vede však testování již dříve formulované myšlenky od H.

J. Hundta (1955), která propojuje ukládání depotů s pohřebním ritem a poukazuje na jejich zásadní rozdíly.

Jako další možnost pro rozpoznání účelu depotů je posuzována spojitost mezi depoty a vybraným hradištěm, nikoliv jen z hlediska výskytů depotů na hradišti či jeho blízkého okolí, ale naopak je pozornost věnována i nálezům pocházejícím zcela mimo areál hradiště, zejména pokud se depoty vyskytují na výrazných přírodních dominantách, jako jsou hory. V tomto vztahu je posuzována i myšlenka, zda se v některých případech nejedná spíše o od okolního světa vymezené svatyně nežli o hradiště. Jako modelový příklad nám poslouží lokalita Hrádek (k. ú. Libochovany, okr. Litoměřice), kde byl autorem této disertační práce uskutečněn čtyřletý intenzivní terénní nedestruktivní výzkum. Výzkum byl realizován především pro potřeby této disertační práce.

Posledním stěžejním cílem této práce bylo podat podrobný přehled o interpretaci ukládání depotů, přičemž v kapitole zabývající se zde zmíněnou problematikou najdeme jak starší, tak i zcela nové teze, které jsou doplněny o nástin nových myšlenek autora této studie.

K naplnění cílů (především k testování modelu) této disertační práce bylo nezbytné vytvořit databázi obsahující početně reprezentativní vzorek depotů doby bronzové na území Čech, k němuž byla dále vyhotovena databáze pohřebních areálů a aktivit, která je zcela nezbytná pro důsledné porovnání obsahu bronzových artefaktů mezi bronzovými depoty a pohřebišti. Lze očekávat, že na základě těchto analýz a jejich vyhodnocení je možné dospět k určitým vztahům mezi depoty a pohřebními aktivitami, které byly doposud na našem území značně opomíjeny.

Střídání různých zvyklostí není v pravěku nijak neobvyklým jevem. Již u několika významných kulturních celků bylo prokázáno pravidlo výskytu buď hrobů se zbraněmi, nebo tzv. fortifikací (Neustupný 2010,

169-173), z čehož lze usuzovat, že určité pravidlo by mohlo být také mezi pohřebním ritem a depoty doby bronzové. Je nutné zdůraznit, že pro lidi doby bronzové se stal bronz naprosto nezbytnou součástí jejich světa, aniž by měl účel, na němž by záviselo jejich přežití (Neustupný 2010, 167).

Hlavní význam bronzu lze spatřovat v utváření stabilní sítě okruhů jinosti, které byly nezbytné pro zásobení komunit bronzem a udržování sociálních vztahů (Neustupný 2010, 167). Tato potřeba komunit, která spočívala na pravidelném zásobování surovinou, měla za následek vytvoření stabilního světa s velmi hustou sítí komunitních areálů. Tyto komunity doby bronzové neměly potřeby migrací, jelikož by došlo k přerušení sociálních vazeb souvisejících se směnou bronzu a dalším komplikacím (Neustupný 2010, 167). Je tedy zřejmé, že hlavní význam bronzu nespočíval pouze primárně v praktické funkci, ale především v jeho mimořádném společenském významu a symbolickém smyslu (Neustupný 2010, 166).

1.2 Metody práce

V této práci se autor drží (stejně jako v případě minulých absolventských prací) archeologické metody vytvořené E. Neustupným (2007). Tato metoda se skládá z archeologické analýzy, syntézy struktur a interpretace, přičemž pro potřeby interpretace byl vytvořen zcela nový archeologický model (např. Šteffl 2014), který je v této práci velmi podrobně testován. Smyslem archeologické interpretace je, v souladu s pojetím E. Neustupného, snaha navrátit účel a dynamiku získaným archeologickým strukturám (viz Neustupný 2007, 176-187). Tvorba a následné testování archeologického modelu nebylo doposud na našem území, co se týče problematiky depotů, plně využito. Dále se autor snažil v této práci přijít s poněkud u nás netradičními metodami, jako je archoastronomie. Ohledně popisných kapitol lze konstatovat, že pokud

to bylo možné, tak se autor snažil do nich vnášet nové myšlenky a tím i vyčlenit zcela nové možnosti, což platí zejména pro obsáhlou kapitolu zabývající se interpretacemi depotů.

K naplnění cílů disertační práce bylo nezbytné vytvořit rozsáhlou databázi, která byla realizována pomocí programu Microsoft Access Professional Edition 2003 a která je součástí příloh této práce na přiloženém CD.

Pro tvorbu databáze, do které byly zaneseny depoty mladší a pozdní doby bronzové, byly použity jako primární zdroje publikace od O. Kytlicové, jejichž součástí jsou katalogy bronzových depotů. Jmenovitě se jedná především o práci *Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen* z řady *Prähistorische Bronzefunde* vydanou v roce 2007, nepublikovaný rukopis doktorské disertační práce *Bronzové depoty v Čechách* z roku 1951 a také o nepublikovanou kandidátskou disertaci z roku 1963 *České hromadné nálezy bronzů z období knovízské kultury*. Ještě je nutné zmínit nově vyšlou *Encyklopedii pravěkých pokladů v Čechách* (Smejtek – Lutovský – Militký 2013), která shrnuje nejen dosud nalezené depoty z období popelnicových polí, ale i depoty z ostatních období pravěku až po raný středověk.

Pro databázi pohřebišť lužické kultury, kde byly vybrány statisticky významné celky, byla využita zejména monografie od V. Vokolka *Pohřebiště lužické kultury ve východních Čechách* z roku 2003. Pro knovízskou kulturu, kde na rozdíl od lužické kultury chybí takto vyčerpávající zpracování pohřebišť, bylo využito hned několika zdrojů obsahujících opět statisticky významnější celky, a to *Knovízská kultura ve středních Čechách* (Hrala 1973), *Mittleres und unteres Flussgebiet der Otava Jung- und Spätbronzezeit in Südböhmen* (Chvojka 2001), *Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové* (Chvojka 2009), *Osídlení doby bronzové v povodí říčky Smutné v jižních Čechách* (Chvojka et al. 2011) a

The knovíz Cemeteries in Křepeňice and Hříměždice (Bouzek – Vokolek 2012).

Pro analýzu knovízských pohřebišť byly vybrány velmi dobře zpracované jižní a střední Čechy, které byly z důvodu autorovy autopsie doplněny ještě územím severozápadních Čech. Tento vybraný vzorek knovízských pohřebišť (se zřetelem na autorovy obhájené teze) je pro srovnání s depoty a hroby lužické kultury východních Čech zcela dostačující.

Mapové podklady byly vytvořeny v programu ArcGIS (geografický informační systém) od společnosti ESRI (Environmental Systems Research Institute), konkrétně v jeho softwarové aplikaci ArcMap 10.2., a ve většině případů, s výjimkou zejména Jižních Čech, se jedná z důvodu absence bližších nálezových okolností pouze o zaměření na střed katastru, odkud daný depot nebo pohřebišť pocházelo. Ze souřadnicových systémů byl zvolen rovinný souřadnicový systém JTSK (Jednotná trigonometrická síť katastrální), který je základním systémem na území Čech. U některých depotů bylo nutné převést souřadnice do požadovaného systému JTSK, k čemuž bylo využito převáděcího programu CoordTrans.

Grafy a tabulky byly vytvořeny v programu Microsoft Excel a Microsoft Word Professional Edition 2003. Je potřeba zmínit, že pro účely této práce nebylo nutné použití vícerozměrných formalizovaných metod, jako je např. vektorová syntéza (analýza hlavních komponent), jelikož data pro depoty byla vyhodnocena již v roce 2010 (Šteffl 2010) a jsou tak pro potřeby této práce plně k dispozici. Naopak pro hroby jsou účelné z důvodu minimálního výskytu druhů bronzové industrie pouze jednoduché kontingenční tabulky a grafy.

Pramenná základna

Pro potřeby disertační práce lze z databáze využít celkem 191 bronzových depotů z území Čech z období popelnicových polí. Veškeré tyto depoty obsahují přes 6 tisíc artefaktů. Při bližším dělení českých depotů podle kulturních okruhů jich 152 připadá do knovízského a 39 do lužického kulturního okruhu. Z databáze byly vybrány pouze chronologicky datované depoty.

U knovízského kulturního okruhu je v této práci použito celkem 68 pohřebišť, které čítají dohromady 278 hrobů. Naproti tomu v lužickém kulturním okruhu lze pro potřeby disertační práce využít 707 hrobů pocházejících z 55 pohřebišť.

1.3 Dějiny bádání

Bronzové depoty přitahovaly pozornost již ve druhé polovině 19. století. Významná je zejména monografie J. Richlého *Die Bronzezeit in Böhmen* (1894), v níž jsou shrnuty všechny do této doby známé depoty. Další ucelenější studie s názvem *Bronzové depoty v Čechách* pochází od O. Kytlicové z roku 1951. Jedná se o nepublikovaný rukopis kandidátské disertační práce. O. Kytlicová se zabývala depoty na území Čech téměř celou druhou polovinu 20. století a její celoživotní dílo vyšlo bohužel až po její smrti v edici *Prähistorische Bronzefunde* pod názvem *Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen* v roce 2007, přičemž je založeno na čistě kulturně-historickém přístupu. Totéž platí i o práci *Mittelbronzezeitliche Hügelgräberfelder in Westböhmen* od E. Čujanové-Jílkové z roku 1970, v níž autorka shromáždila mimo pohřebišť střední doby bronzové také ojedinělé nálezy a depoty západních Čech. Bronzové depoty starší doby bronzové jsou shrnuty v díle *Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen* od V. Mouchy, které vyšlo v roce 2005. Nejnovější prací zabývající se depoty je monografie *Depoty z období popelnicových polí v Čechách a Sasku* (Šteffl 2014). Na Moravě se této problematice podrobně věnuje M. Salaš, jehož práci z roku 2005 můžeme označit za

typickou práci procesuálního paradigmatu, která přinesla mnoho důležitých výsledků a dalších otázek, kterými se doposud nikdo na našem území nezabýval.

Účelu depotů se věnovali i mnozí zahraniční autoři, kteří ho vysvětlovali v rámci kulturně-historického paradigmatu, např. F. Stein (1976), W. A. von Brunn (1981), J. Levy (1982), K. H. Willroth (1985) nebo A. Mozsolics (1987), a také nověji v rámci paradigmatu postprocesuálního např. R. Bradley (1990), K. Kristiansen (1991) či S. Hansen (1994).

Dále lze uvést práce H. J. Hundta (1955) či E. Anera (1958), které již nastínily myšlenku vztahu depotů s pohřebními areály. Později se tomuto tématu okrajově věnovali i R. Bradley (1982) a S. Hansen (1994).

2 DEFINICE DEPOTU

Bronzové depoty jsou nálezy dvou a více celých nebo zlomkovitých bronzových předmětů nebo kusů odpadu a nezpracované kovové suroviny, které byly nalezeny pohromadě mimo pohřební nebo sídlištní oblast (Harding 2000, 352). Toto vyjádření může mít celkem dva významy. Prvním významem je, že neexistuje horní hranice určující počet předmětů v depotu. To neplatí v tom případě, kdy za depot považujeme ojedinělý nález. Druhý význam spočívá v tom, že nálezy depotů nesmí prokazatelně souviset s artefakty nalézajícími se v hrobech či s artefakty pocházejícími ze zbytků destruovaných kovoliteckých dílen nebo sídlištních poloh (Harding 2000, 352-353). Osobně do této definice navíc vztahuji ještě jednotlivé nálezy, u nichž nelze předpokládat ztracení. Jde o artefakty, které se např. vyznačují značnou velikostí, hmotností či vzácností materiálu nebo samotného artefaktu. Tyto nálezy lze označit jako jednodílné depoty.

Je nutné si uvědomit, že depoty spolu s hroby patří mezi nálezové celky, které jsou kvalitativně nejreprezentativnějšími komplexy ve smyslu původní Monteliovy definice nálezového celku (Vencí 2001, 600), a také že se zatím nepodařil prokázat vztah depotů se sídlištní problematikou, neboť tyto dva aspekty spolu zřejmě nesouvisejí (Jiráň 1997, 64).

V naší terminologii se pro zmíněnou kategorii nálezů ustálil pojem depot a též se používá synonymní termín hromadný nález. Mezi těmito dvěma pojmy je však určitý rozdíl, který vychází z toho, že termín hromadný nález je čistě archeologický a byl vyvozen přímo z nálezové situace. Oproti tomu termín depot zastupuje méně archeologizovaný pojem, jenž z podstatné části odráží také historický kontext tohoto nálezového celku (Salaš 2005, 12-13).

Velmi problematicky se jeví ojedinělé nálezy, u nichž se naskytá možnost, že se jedná o rozptýlené části depotu nebo o nálezy, které mohou být interpretovány jako jednoduché depoty (Moucha 2005, 47).

3 VNÍMÁNÍ ČASU V OBDOBÍ PRAVĚKU

Čas bychom mohli definovat v pojetí dnešní vědy jako „*kontinuální jev, uspořádaný v různých pojmech za účelem vlastní orientace a pochopení vlastního světa*“ (Zvelebil 1997, 256). Nás však bude zajímat především vývoj vnímání času pravěkými lidmi.

Pro předzemědělského člověka byla zřejmě typická bezčasovost s postupně sílícími prvky cykličnosti, které získal na základě pozorování ročních dob a z výskytu sezónních zdrojů potravy (Beneš 1997, 238). Člověk zemědělský (myšleno z předliterárních společností) pak následně jen stabilizoval cyklické chápání času, reprezentované cyklickými přírodními změnami, kde nabývá významu především roční cyklus a nový „vegetační“ rok (zde patrně musel již existovat kosmologický kalendář

rituálních událostí, který sloužil jako předloha pro veškeré lidské činnosti; Kristiansen 2008, 41). V tomto pojetí byl Nový rok dobou, kdy byl život znovu stvořen opakováním kosmogonie (Beneš 1997, 239). U většiny archaických společností se Nový rok rovná zrušení všech tabu nad novou úrodou, která je prohlášena za neškodnou a požitelnou pro rodinu či komunitu (Eliade 2009, 48). Z oblastí, kde se pěstují různé druhy obilí a ovoce mohlo být těchto novoročních svátků hned několik, jelikož pěstované plodiny dozrávají postupně v odlišných obdobích (Eliade 2009, 48). Archaický cyklický čas řídila vazba na přírodní rytmus, na tep zemědělského života a na běh ročních období (Klápště 1997, 245). Kromě každoročně se opakujícího klimatického a přírodního vegetačního cyklu nelze opomenout také vnímání stále se opakujících biologických událostí u hospodářských zvířat ve spojitosti s jejich reprodukčním cyklem (Smetánka 2010, 121).

V nejstarším zemědělském pravěku střední Evropy v období neolitu (5500–4300 př. Kr.) si lidé patrně ještě neuvědomovali existenci vzdálené minulosti. Pro neolit, stejně tak jako pro starší období, bylo typické tzv. magické vědomí. V tomto pojetí zde neexistovala jiná nežli individuální paměť, která v důsledku nízkého průměrného věku dosahovala méně než několik málo desetiletí nazpět a zahrnuje tedy jen nahodilou změť událostí bez rozpoznatelné vnitřní logiky, kdy minulost je jen včerejší současností. Minulost je spjata pouze s dobou naší životní zkušenosti či se zkušenostmi osob, s nimiž jsme přišli do osobního kontaktu. Pokud se ztrácí rozdíl mezi minulostí a současností tak zřejmě i budoucnost nemá samostatnou, jasně určenou existenci (Neustupný 2010, 192-196).

Prvním zprostředkovatelem, díky němuž si mohli lidé v pravěku uvědomovat minulost, byla artefaktová paměť komunit, neboli přítomnost artefaktů, které přesahují běžný rámec lidského života. Tyto artefakty byly vytvořeny jinými bytostmi (možná i mýtickými), odlišnými od přítomných jedinců (Neustupný 2010, 194). Do této kategorie náleží např. neolitické

rondely nebo předmegalitické a megalitické hroby, lokality s uměle vytvořeným opevňovacím systémem, eneolitické či bronzové mohylníky (Neustupný 2010, 195-196). Artefaktová paměť je doložena nejdříve od období eneolitu (od roku 4300 př. Kr.) a zřejmě nebude náhodné, že od tohoto období evidujeme také důkazy o měření času, které bylo nezbytné k astronomickým pozorováním. Lidé si již uvědomovali artefakty, jejichž vytvoření si nikdo z žijících osob nepamatuje a jsou jimi vnímány jako jinost. Došlo tedy k uvědomění toho, že kdysi existovala nějaká minulost, jež sestávala z rozdílných událostí než současnost (Neustupný 2010, 196). Vysvětlením tohoto zjištění se dostáváme ke zrození světa předků a bohů. Magické vědomí tímto přešlo ve vědomí mytologické, jež přetrvalo po celý pravěk a přesáhlo dalece i jeho hranice (Neustupný 2010, 196).

Všeobecně můžeme konstatovat, že realita člověka (v našem případě pravěkého) vždy sestává z posvátné složky, kde se neustále opakuje činnost bohů, předků či hrdinů z počátku dob (Eliade 2009, 26), neboli pravá realita nastává jen tehdy, pokud se opakuje či napodobuje archetyp (Eliade 2009, 36). U těchto společenství a zejména zemědělské společnosti je cyklický čas ve spojení s mýtem o kosmických cyklech ve smyslu stvoření – zánik – stvoření naprosto typický (Eliade 2009, 97-101). Jeho charakteristickým rysem je tedy nekonečné opakování, návrat a obnova veskrze stejných událostí a jevů za všudypřítomného vesmírného, astronomického řádu (Smetánka 2010, 121). Veškeré události bez opakovatelné podoby, jako je např. každodenní zkušenost změny, jsou „násilně“ vytěsňovány z vědomí archaických lidí představou nekonečného opakování, trvání a návratu. Zemřelí žijí dále, byť i v jiné podobě, příroda nepodléhá změnám v čase, ale rok co rok se rodí znovu do téže podoby (Kuna 1997, 211). Závěrem by se dalo shrnout, že neustálé cyklické opakování a jeho navracení k počátku nelze slučovat s historickým myšlením, které naopak je v tomto časovém pojetí ničeno či alespoň deformováno. Historické myšlení může probíhat pouze v lineárním

(kalendářním) čase na časové ose. Cyklický archaický čas je založený především na vrstvení událostí do paměti, a to zejména kolektivní, mnohdy ve zmytizované zkreslené podobě (Smetánka 2010, 133).

4 NÁBOŽENSTVÍ DOBY BRONZOVÉ

Doba bronzová, ve střední Evropě časově vymezená intervalem 2300 až 750 let př. Kr., byla obdobím prudkého rozvoje duchovního života, u něhož došlo k plnému rozvinutí polyteistického náboženství. V tomto období pokročily mimo jiné astronomické znalosti založené na mnoho let trvajícím pozorování nebeských těles, jejichž doklady můžeme vidět na dobových lunárních nebo lunisolárních kalendářiích pocházejících zejména ze severní a západní Evropy (Podborský 2006, 223). Příčinu tohoto rozkvětu můžeme také spatřovat v rozsáhlém proniknutí kovů a jejich slitin, zejména pak bronzu, do životů tehdejších lidí, u nichž v této souvislosti došlo k zásadním změnám v ekonomických a sociálních poměrech. Přesto polyteismus doby bronzové nevyklučuje přetrvávání staré víry založené na animistických představách (Podborský 2006, 225).

Odlišnost doby bronzové od ostatních pravěkých období je dána zejména možností plné recyklovatelnosti kovového materiálu, tedy bronzu. S tím přímo souvisí, že bronz hraje ve směně zcela jinou roli než keramika či kámen a vytváří tak zcela jiný typ společnosti. Z bronzu mohl být vyroben téměř každý typ artefaktu, což se předtím s mědí a ani železem v následujícím období po době bronzové nikdy nestalo (Neustupný 2010, 166). Hlavním impulsem rozšíření nebyl však praktický, ale zejména enormní společenský a symbolický význam bronzu, který dosud není zcela objasněn. Pro uspokojení vysoké poptávky po bronzu byla v tomto období již nutná existence rozsáhlých distribučních sítí. Aby tyto distribuční sítě mohly zabezpečit dodávky bronzu, musíme v době

bronzové počítat s jejich zcela stabilním fungováním a rovněž s vytvořením rozsáhlých obchodních kontaktů, neboť zdroje bronzu, narozdíl od železa či kamene, nebyly tak snadno (lokálně) dostupné (Neustupný 2010, 166-167). Zde můžeme spatřovat zásadní rozdíl, jelikož bronzové artefakty si svojí nelokální dostupností, na rozdíl od pozdějšího železa, udržely statut prestižního artefaktu po celou epochu doby bronzové.

Hlavním elementem náboženství doby bronzové se stalo uctívání slunečních božstev, neboli provozování tzv. slunečních kultů. Sluneční kultury jsou v tomto období rozšířeny po celé Evropě i za jejími hranicemi (Podborský 2006, 224, 229). Dříve se soudilo, že sluneční kult byl rozšířen po celém světě, ale ve skutečnosti tomu tak nikdy nebylo. V podstatě je dobře doložen jen v archaické Evropě, Asii, Egyptě a částečně ve Střední a Jižní Americe. Z písemných pramenů, byť jsou již mladší než doba bronzová, bezpečně víme, že sluneční božstvo nebylo v Evropě svázáno jen se středomořskou oblastí. Např. Gaius Julius Caesar uvádí ve svých Zápiscích o válce galské, že Galové kromě dalších bohů ctí i Apollóna. Naproti tomu Germáni mají podle něj za bohy jen ty, které vidí a jsou jim prospěšní, tedy Slunce, Měsíc a Oheň (Caesar, bell. Gall., 160-161). Římský historik Tacitus (Germania, 337, 358, 360) však o více jak století později nastiňuje u Germánů mnohem složitější božský pantheon, nežli uvádí Caesar. Z druhého břehu Atlantiku můžeme jmenovat pouze Mexiko a Peru. Kult Slunce se tedy prosazuje zejména tam, kde díky hrdinům, králům a říším krácejí dějiny vpřed (Eliade 2004, 137).

Pro oblast Egeidy je zaznamenáno, že na konci 2. tisíciletí došlo k přechodu od starých chtonických božstev, jež vládla nad přírodními silami a úrodností, k božstvům olympským (Podborský 2006, 224). Na základě doložených kontaktů mezi středoevropskou a středomořskou oblastí nelze vyloučit obdobnou změnu i ve středoevropské době

bronzové. V archeologických pramenech jsou poměrně hojně doloženy výzdobné prvky v podobě slunečních terčů, které se vyskytují na některých bronzových předmětech a keramických nádobách, na kamenných stélách, petroglyfech atd. (Podborský 2006, 229). Několik výzkumů poukázalo na to, že pro vytvoření propracovaných slunečních kotoučů a jiných rituálních předmětů, jako například štítů s pravidelnými vzory znázorňujícími kalendářní rok, bylo potřeba již komplexních matematických a astronomických znalostí, což jen dokládá, jak významné bylo znát správná data důležitých solárních událostí jako zimní a letní slunovrat. Proto musíme předpokládat, že tyto znalosti uchovávali a předávali kněží (v pozdějších textech označováni jako druidové) a že byly neustále rozšiřovány pomocí rituálních úkonů a společenských úkonů jednotlivců, ať už kněžích, válečníků, řemeslníků nebo cestovatelů (Kristiansen 2008, 41).

Za vrcholné období rozvoje polyteismu můžeme považovat především období popelníkových polí (Podborský 2006, 224-225). Zde už s jistotou můžeme počítat s tím, že božstvo Slunce mělo svojí autentickou antropomorfní podobu, včetně vlastního jména po vzoru boha Apollóna a zřejmě to platilo i pro ostatní božstva (Podborský 2006, 229). Rozšíření apollónského slunečního kultu v evropské době bronzové dokládají zejména bronzové modely vozů apollónského typu (Podborský 2006, 230), zhotovené proto, aby napodobovaly pohyb Slunce po obloze (Eliade 2004, 159).

Všeobecně vzato, pro člověka žijícím se zemědělstvím byl čas odvozený z pohybu Slunce zcela určující a měl zásadní význam nejen pro praktickou zemědělskou činnost, ale také pro konání zemědělských obřadů (Smetánka 2010, 122). Podoba některých obřadů je nám díky lidovým tradicím dodnes velmi dobře známa. Můžeme například uvést zvyk kutálet o letním slunovratu z výšin rozžhavená kola, která napodobují v tento čas sluneční dráhu, jelikož od této doby začíná Slunce až do

zimního slunovratu klesat (Frazer 2007, 585). Hořící kolo se nechávalo kutálet i po polích, v jiných případech se kolem polí choďovalo s planoucími pochodněmi atd. (Frazer 2007, 588). Lidé věřili, že jim tyto letní ohně ochrání a zajistí dobrou úrodu a také ochrání dobytek před různými nežádoucími vlivy (Frazer 2007, 564, 586). Zřejmě je také velmi dávná slavnost ohně, která souvisí pro změnu se zimním slunovratem. V tomto nejkratším dni v roce se ještě donedávna udržovalo v křesťanském zvyku pálení vánočního polena. Tato slavnost byla ve své podstatě zimním protějškem letních ohňů v rámci slunovratových slavností. Účel tohoto zvyku spočíval nejen v pomoci uprostřed zimy rodícímu se Slunci opětovně zažehnout jeho zdánlivě skomírající světlo (Frazer 2007, 578, 585), ale mělo také blahodárný vliv na úrodu, porodnost lidí a zvířat (Frazer 2007, 586-587). Již v zemědělském pravěku je zimní slunovrat znám jako den, kdy život začíná pomalu vítězit nad smrtí. Vítězství je následně dokonáno při jarní rovnodennosti (Smetánka 2010, 122). Cílem všech těchto obřadů je především obnovení sil Slunce.

U indoevropských a i dalších národů se poměrně hojně setkáváme s mýtem slunečního hrdiny. Sluneční hrdina zachraňuje svět, obnovuje ho, ale má také svou temnou oblast spojenou se světem mrtvých, s iniciací a plodností, kdy Slunce jakožto hrdina každou noc prochází říší smrti a nazítří se v neměnné podobě opět objevuje. Slunce má tu výsadu, že na rozdíl od Měsíce nepozná nikdy smrt. Západ Slunce je tedy vnímán jako sestup nebeského tělesa do podsvětí, do říše zemřelých. Když Slunce sestupuje do říše zemřelých, může s sebou vést lidi, a poté, co se ukládá ke spánku, usmrtit je, zároveň však může vést duše podsvětím a nazítří za úsvitu je znovu vyvést na světlo (Eliade 2004, 147-148, 160). Jak si z předchozích vět můžeme povšimnout, nelze slunečního hrdinu omezit výlučně na pouhou epifanii nebeského tělesa, protože jeho mýtus a ani jeho struktura nejsou zdaleka ve svém projevu omezeny pouze na

sluneční jevy, jako jsou světlo, soumrak, sluneční paprsky atd. (Eliade 2004, 160). Naopak z toho vyplývá, že ve slunečním kultu existovala symbióza slunečních prvků s prvky chtonicko-agrárního a pohřebního kultu. V podstatě se jedná o kultovní komplex: Slunce – plodnost – hrdina (nebo představitel mrtvých), což je poměrně bohatě historicky a etnograficky doloženo (Eliade 2004, 148-149, 159).

V době bronzové se hojně rozšířil mýtus posvátných hor, jež se objevuje i v následujících obdobích, především v době laténské (Podborský 2006, 241). V podstatě pokračoval dále i ve středověku a díky lidovému folklóru se udržel ještě v období novověku (Zíbrt 1995, 39). Existuje poměrně mnoho archeologických dokladů o ukládání horských obětí v době bronzové, z nichž by některé mohly souviset se slunečním kultem. Historicky je možno uvést příklad ze starověkého Řecka, konkrétně z ostrova Rhodos. Jeho obyvatelé věřili, že bůh Slunce Hélios jezdí po obloze ve voze, a proto mu každoročně obětovali vůz se čtyřmi koňmi, které zahnali do moře. Sparťané mu každý rok na hoře Taygetos, odkud vídali každodenně zapadat Slunce, obětovali jednoho koně. Důvodem těchto obětí byla domněnka, že koně a vůz budou po celoroční práci opotřebovaní, a proto je pro unaveného boha potřeba nových. Můžeme si povšimnout, že obětiny byly připraveny tam, kde jak obyvatelé Rhodu, tak i Sparty viděli každý den mizet Slunce z oblohy. Zde, na konci jeho denního putování, mu byli tyto dary nejmítanější (Eliade 2004, 155, Frazer 2007, 82).

V Evropě byly však nejrozšířenější slavnosti ohně pořádané v období letního slunovratu. Tradice oslav ohně při letním slunovratu sahá daleko před náš letopočet, až později vlivem církve se jim začalo říkat svatojánské ohně a den letního slunovratu dostal jméno Jana Křtitele. Jak již bylo uvedeno výše, letní slunovrat je spolu se zimním zřetelně vymezeným předělem na sluneční dráze. Slunce, které dosud stoupalo po obloze neustále směrem výše, se najednou zastavuje a po stejné dráze

začíná naopak klesat. Ze středověku jsou doložené svatojánské oslavy vatrami, procesím se zapálenými loučemi kolem polí a zvykem kutálet kolo (zde představuje klesání Slunce; Frazer 2007, 567). V novověku je velmi dobře zachyceno mnoho dalších zvyků spojených s touto oslavou. Účelem je především ochránit lidi a dobytek před nemocemi, dále u dobytka dosáhnout dobré plodnosti a nelze opomenout ani zajištění co nejlepší úrody. Ohně se zažíhaly nejčastěji opět na horách, kopcích, ale ani nížiny nebyly nikterak výjimečné (Frazer 2007 567-569).

Slavnosti ohně a jejich interpretace

Pro vysvětlení slavností ohňů rozšířených víceméně po celé Evropě existují dvě hlavní teorie. Jedná se o teorii solární a purifikační (očišťovací). Tyto slavnosti ohně jsou si navíc velmi podobné, ať už se slaví v jakoukoliv roční dobu a kdekoliv v Evropě (Frazer 2007, 583).

Solární teorii lze velmi dobře aplikovat na území Evropy. Na rozdíl od obyvatel žijících blíže rovníku má člověk usídlený v mírném pásu Evropy, kde panuje po celý rok spíše chladnější počasí, k dispozici mnohem menší intenzitu slunečního svitu. Proto je zřejmé, že v evropských pověrečných praktikách měli sluneční kultury mnohem významnější roli. Důkazy pro toto tvrzení můžeme spatřovat především z data jejich konání, povahy a zčásti vlivu, jež údajně mají na vegetaci a na počasí. Není jistě náhodou, že hlavní a široce rozšířené slavnosti náležejí do období letního a zimního slunovratu. Jen připomínáme, že vánoční svátky byly církví zavedeny z důvodu překrytí staré pohanské slavnosti zrození Slunce, která připadá na nejkratší den v roce (Frazer 2007, 584-585).

Oproti tomu purifikační teorie vychází z předpokladu, že oheň má při těchto svátcích především funkci očišťovací, jejímž cílem je očistit lidi, zvířata a rostliny od škodlivých elementů ohrožujících vše živé nemocemi a smrtí bez ohledu na to, zda se jedná o elementy hmotné či duchovní.

Toho bude dosaženo tím, že oheň tyto prvky spálí a stráví. Hlavní argument purifikační teorie je však založen na faktu, že lidé praktikující tyto ohňové slavnosti nikdy nezmiňují pro jejich vysvětlení solární teorii (Frazer 2007, 588), ale oheň zde vystupuje jako ničivá síla, jíž je možné využít ke spálení veškerých škodlivých elementů. Tato poměrně jednoduchá koncepce nemohla patrně uniknout starým zemědělským společnostem, u nichž se tyto slavnosti vyvinuly.

Je však nutné si uvědomit, že posvátno vyjadřované solárními projevy není již pro moderního člověka vždy zjevné. To, co zůstalo po solární hierofanii zjevné a snadno pochopitelné, je pouze jakýmsi dávným odrazem, který tu zbyl po dlouhodobém procesu racionalistického rozrušování (Eliade 2004, 138). Slunce tak pozbylo své původní symboliky, jejíž smysl nám již nadobro unikl a stalo se pouze banálním jevem bez blíže neurčité náboženské zkušenosti (Eliade 2004, 138). Proto by málokoho překvapilo, že lidé žijící v novověku si již na původní smysl ohňových slavností sotva mohou pamatovat.

5 INTERPRETACE BRONZOVÝCH DEPOTŮ

Všeobecně jsou bronzové depoty charakteristickým znakem celé doby bronzové, kdy lze jejich význam spatřovat především v poznání hospodářských, společenských a také historických vztahů této doby (Kytlicová 2007, 241). Účel jejich ukládání, nám však stále uniká. Tyto prameny bohužel vlivem zánikové transformace ztratily svoji dynamiku, a tudíž je jejich účel v archeologických pramenech nepozorovatelný (Neustupný 2007, 164-165). V této kapitole se pokusíme nastínit několik možností, které by snad, alespoň z části, mohly vysvětlovat účel depotů. Pro dobu bronzovou je z hlediska náboženství počítáno se značným

rozvojem či dokonce se vznikem tzv. polyteismu, tedy náboženství, kde se uctívá více bohů či božstev (Podborský 2002, 194).

Depoty se dnes všeobecně dělí do dvou základních kategorií, ale jak si ukážeme, není tomu pravidlem (viz dále). První kategorie zahrnuje depoty profánní, které byly uloženy s vědomím pozdějšího vyzvednutí (ke kterému již z různých důvodů nikdy nedošlo). Druhá kategorie je tvořena depoty sakrálními, u nichž se předpokládá trvalé uložení (Salaš 2005, 224). V dnešní literatuře zcela převládá interpretace sakrální. Toto spektrum je platné především pro území střední Evropy. Pro toto pojetí je však stále nutné brát na vědomí, že různé formy ukládání depotů se mohou v čase měnit jak v rámci jedné oblasti, tak také mezi oblastmi různými (Bradley 1982, 112).

V severní a severozápadní Evropě se objevila domněnka, že hlavní formy ukládání předmětů – tedy kromě depotů také hrobové milodary, „vodní nálezy“ a ojedinělé nálezy – ve skutečnosti představují varianty jednoho širšího vzorce, který vedl k dobrovolnému odložení majetku. Předměty všech skupin tedy mohly být odloženy z podobných důvodů. Existuje názor, že některé z těchto nálezů byly ekvivalentní hrobovým milodarům, ale byly uloženy na jiná místa v období sociální konkurence a nesourodosti. V těchto případech se na štedré „votivní oběti“ nahlíží jako na jeden ze způsobů budování osobní prestiže analogicky s interpretací potlače a podobných událostí (Bradley 1982, 108).

5.1 Možnosti profánní interpretace

V těchto depotech se jedná o artefakty, které byly uloženy do země dočasně a později měly být znovu vyzvednuty (Willroth 1985, 219). Sem mohou patřit depoty kovolitců, které byly všeobecně interpretovány jako majetek nebo sklad kovolitce/ů (např. Hralová – Hrala 1971, 4; Moucha 1969, 508), přičemž není vyloučeno, že vlastnictví předmětů nemohlo být

spjato s jinou osobou či osobami kromě kovolitců. Tato myšlenka je však bohužel po archeologické stránce nedoložitelná. Tzv. kovolitecké depoty obsahují zejména předměty pro zpracování kovů, např. kladivo, kovadlinu nebo kadlub. Tyto depoty také zahrnují poškozené či poničené kusy různých artefaktů nebo jen samotné zlomky či surovinu, které byly určeny k dalšímu tavení a následnému zpracování (Willroth 1985, 219). U těchto nefunkčních artefaktů můžeme vidět přímý důsledek pracovního režimu kovolitců doby bronzové. Pokud jde o extrémně velké a těžké depoty se stovkami až tisíci artefakty, které nejsou nikterak neobvyklé, stoupá pravděpodobnost nemožnosti přepravy na dlouhou vzdálenost. Místo toho byly uschovány na určeném místě, kde měly sloužit pro budoucí účely (Harding 2000, 354-355). Je doloženo, že byly pečlivě sbírány staré bronzové zlomky pro opětovné zpracování, jak ukazují lité koláče ze znovu roztaveného odpadu a jak je prokázáno u nálezů z Maďarska (Mozsolics 1987, 95). Recyklace kovů může však být také ukazatelem chudoby a dlouhodobého nedostatku (Bradley 1988, 253).

Co se týče bronzových předmětů jako obětí, musí být namítnuto, že z písemných tradic Řeků a Římanů nejsou doloženy. To je poněkud v protikladu s tím, co známe z etnografie (zejména z Asie a Afriky), kde máme velmi dobře zachyceny rituály a symboliku spjatou s metalurgií. Někteří králové dokonce nazývali své předky jako kováře: „kovářští králové“. Dle pověsti byl kovářem také Čingischán (Mozsolics 1987, 96-97).

Samotné kovolitecké práce byly zpravidla doprovázeny obětinami, které předcházely zahájení těchto prací. Jednalo se obvykle buď o nekrvavou oběť, např. ovoce, med, mléko, olej, obilí, chléb, víno atd., nebo o oběť krvavou, v tomto, případě zvířata a lidi. Současně mohlo probíhat svěcení kovoliteckých nástrojů či dokonce samotní kovolitci byli posvěceni. Nebyly obětovány výrobky bronzových slévačů, kovářů, ale jejich práce byla uskutečňována s obětí a ceremonií (Mozsolics 1987, 96-

97). Postavení kovoliticů (metalurgů) bylo v archaických společnostech patrně velmi ceněno, jelikož vedle šamanů, kouzelníků a léčitelů mají pověst mistrů ohně, kteří proměňují látku z jednoho stavu ve druhý tak, že ji nechají projít ohněm (Hrala 2000, 292; Eliade 2008, 68). Samotný kov v sobě drží síly posvátné a současně i démonické a to samé se přenáší i na kovolitce, takže ve společnosti mohou být stejně tak velmi vážení jako obávaní, držení stranou ba i opovrhovaní (Eliade 2008, 68). Bohužel nám stále chybí informace o kovářích a kovářství. Můžeme předpokládat, že důkladná znalost složitých procesů tavení a odlévání byla vlastní jen několika málo lidem, kterým jen dlouhá zkušenost mohla dát adekvátní znalost procesů nutných pro úspěšné odlévání. Technologie proto byla teoreticky dostupná všem, ale ve skutečnosti mohla být používána jen malým množstvím lidí. O statusu kováře a jeho zákazníka v pravěkém světě prakticky nic nevíme (Harding 1984, 138). Pokud pro další zjištění využijeme etnografických poznatků, dojdeme k celkem očekávanému zjištění, že se status kováře v jednotlivých oblastech výrazně liší (Eliade 2000, 66). Pro zajímavost můžeme poukázat na postoj, který zaujímají Tugenové (Keňa) ke svým vlastním kovářům. Kováře se i dnes obvykle bojí jako někoho, kdo má určitý potenciál čarodějných moci. Prakticky zaujímá neobvyklý charakter v některých ohledech podobný cizincům, kteří jsou podezřelí a potenciálně nebezpeční. Je možné, že společnost takto kategorizuje tugenké kováře, protože existuje nebezpečí, že by mohli příliš zbohatnout a toto bohatství použít k získání politické moci. Výrobou kopí, které má každé hodnotu jedné kozy, se totiž dají shromáždit velká stáda a pokud mají kováři „jiný“, respektive „podivnější“ status, může jim být bráněno ve využití bohatství k nabytí moci. Zvláštní povaha kováře může umožňovat zavedení sankcí, které mu zabrání získat prestiž. Stejně tak však může kovář využít svůj „čarodějný“ aspekt, aby odradil ostatní od napodobování jeho dovedností, čímž by zmenšili jeho potencionální bohatství (Hodder 2009, 60-62). Obdobná zjištění jsou

pro období neliterárního pravěku archeologickými metodami bohužel neuchopitelná.

Není vyloučeno, že se depoty kovolitců nacházely přímo na místě kovolitecké dílny či v její bezprostřední blízkosti, obzvlášť je to patrné v případech, kdy jsou předměty nacházeny v popelovité hlíně (Moucha 1969, 508). Je zde také možnost, že tyto předměty byly nalezeny na tzv. žárových (zápalných) obětištích (Hansen 1994, 367). S tímto tvrzením by snad mohla korespondovat myšlenka, že v mladší a pozdní době bronzové byla lidská těla spalována při výjimečně vysokých teplotách, kterých se dalo dosáhnout jen v peci (zde bychom si dovolili namítnout, že pro tyto účely by zcela jistě stačila i pohřební hranice). Na základě archeologického objevu z Hallundy, kde byl nalezen kultovní dům společně s žárovými hroby a největší koncentrací pecí na zpracování kovu/ů z doby bronzové ve Švédsku (Bradley 2013, 130) vyvstala hypotéza, že kremace zemřelých probíhala současně s kovoliteckými pracemi.

Je však nutné počítat i s putujícími kovolitci, jak domácími, tak také z cizích oblastí, čemuž by nasvědčovala přítomnost artefaktů cizí proveniencie v depotech a kde je předpoklad, že přicházeli již se svojí surovinou, kterou doplňovali z lokálních zdrojů. Protihodnota, kterou potencionálně za své zboží dostávali, zůstává prozatím neznámá (Hrala 1966, 11). Vyloučena však není možnost, že v případě zlomkovitých depotů se mohlo jednat o určitou akumulaci zboží, u které byl nutný klam nepotřebnosti, jenž by měl za následek zamezení obnoveného přístupu k bronzům (Hansen 1994, 363), a tudíž by bronz mohl stoupat na hodnotě.

Velmi zajímavě se jeví myšlenka, že tzv. depoty kovolitců lze rozdělit také z hlediska podílu suroviny v nich obsažené. Depoty obsahující čistou surovinu ve velkém množství je možné přiřadit k jejich

původní oblasti (zde jsou myšleny např. depoty obsahující jen hřivny nebo s 10 a více hřivnami; Bath – Bílková 1973, 30), kde docházelo k jejich těžbě a následně zde byly koncentrovány pro směnu a dálkový obchod. S přibývajícím vzdáleností od původního centra jejich výskytu se nachází v depotech mimo surovinu i jiné druhy artefaktů. Nebo se opět vyskytují depoty obsahující surovinu, ale s mnohem menším počtem. Zde by se již mohlo jednat o depoty drobných kovoliticů či by mohly být soukromým majetkem jednotlivce, rodiny či celé komunity (Bath – Bílková 1973, 30). Tato surovina byla již ve starší době bronzové distribuována ve formě hřiven, u nichž je patrné, že převzaly podobu z osobních ozdob (nákrčníků), a není tudíž vyloučeno, že vzhledem k nízkému počtu suroviny v pozdní době bronzové (slitků) byl tento kov určený na zpracování v oběhu ve formě různých typů předmětů. Ty mohly mít opět dvojí charakter a fakt, že některé z artefaktů vykazují znaky používání, této interpretaci nepřekáží. To by však platilo i pro některé depoty obchodníků s nově vyrobenými předměty. Mohly obsahovat kovové odlitky ve standardní podobě k využití ve výměnném obchodě (Bradley 1987, 356). Velmi pravděpodobně se jeví, že nejprve nákrčníky, a pak sekery a srpy mohly hrát dvojí roli, jako předměty denního použití a jednotky kovu, které mohly mít určenou cenu při směně. Až na úplném konci doby bronzové byly některé tyto předměty vyrobeny tak, že už neměly svou původní funkci (Bradley 1987, 360; 2013, 128), jak to vidíme zejména u miniaturních forem sekerek. Když se u posledně jmenovaných miniaturních sekerek zamyslíme nad jejich účelem, dojdeme logicky k pochybnostem o možném praktickém významu. V pozdní době bronzové probíhal vývoj těchto sekerek od větších k menším tvarům. V mnoha případech tento vývoj došel až do miniaturních forem. Je to fenomén, se kterým se můžeme setkat v depotech nejen v karpatské a středoevropské oblasti, ale napříč celou Evropou.

Je doloženo, že na konci doby bronzové bylo vyrobeno velké množství malých sekerek s tulejí, které by nebylo možné používat. Z tohoto důvodu jsou někdy považovány za formu primitivní měny, tzv. „hache-monnaie“ (Bradley 1987, 356). Bronz byl deponován z důvodu jeho zvýšené hodnoty zejména v pozdní době bronzové (Hansen 1994, 372), což mohlo být způsobeno nedostatkem mědi a uzavřením alpských dolů (Kytlicová 1951, 116). Zejména v západní Evropě se počítá s krizí, která byla zapříčiněna nedostatkem bronzové suroviny. V této oblasti je celkem dobře doloženo, že pro votivní účely bylo využíváno nejvíce předmětů dovezených z velkých vzdáleností. To platí i pro samotnou bronzovou surovinu a koreluje to s prostou skutečností, že velká část západní Evropy nemá místní zdroje mědi a cínu (Bradley 1988, 251). S bronzem se tedy muselo začít šetřit a jedním z následků těchto úspor mohlo být právě zmenšování předmětů, které nahradilo předměty náročnější na spotřebu suroviny. I přes zjevný nedostatek bronzů tak mohlo nadále docházet k uspokojení nezbytných sakrálních potřeb. U některých artefaktů je pravděpodobné, že neměly žádnou užitkovou funkci, jako třeba štíty příliš tenké na to, aby vydržely úder, sekerky příliš slabé na to, aby mohly být použity jako nářadí (Bradley 1982, 108).

Zajímavý příklad můžeme uvést z Egypta, konkrétně z počátku 4. dynastie (kolem 2575 př. Kr.). Keramický inventář tohoto období je již poměrně ustálen, ale náhle se zde začínají vyskytovat dva nové tvary, a to miniaturní misky a poháry. Tyto předměty se striktně vážou pouze na pohřebiště (Bárta 1997, 279). Příčinou jejich vzniku bylo enormní množství spotřebované keramiky během pohřebních obřadů, které už nebyly doménou jen státní vládnoucí vrstvy, ale též i úředníků vyšších a zejména středních vrstev. Tento razantní nárůst soukromých hrobek začal klást poměrně velké nároky mimo jiné také na zabezpečení daným hmotným inventářem (Bárta 1997, 282). Pohřební výbava do té doby sestávala především z kamenných nádob, jejichž výroba byla zdlouhavá a

nákladná. Velmi zásadní je také konstatování, že veškeré zdroje kamenných surovin vlastnil výhradně panovník. Sám panovník však potřeboval pro vybavení své hrobky značné množství kamenné suroviny a za těchto podmínek si lze jen těžko představit, že by se mohlo dostat na další stovky úředníků ze středních vrstev. Dalším impulzem pro vznik miniatur bylo, že pro výpal velké keramiky se spotřebuje mnoho paliva, kterým Egypt příliš neoplýval. Poptávka se tedy ubírala po levnějších zdrojích s důrazem na jejich rychlou a kvalitní výrobu, což miniatury bezesporu splňovaly (Bárta 1997, 282). Hlavní příčinu, která se projevila tvorbou miniatur, můžeme spatřovat především ve změně sociální struktury společnosti, kdy se postupem času přenesly kultovní praktiky původně určené pouze pro privilegovanou vrstvu (panovníci a nejvyšší hodnostáři) na mnohem širší vrstvu středních úředníků (Bárta 1997, 282). Samozřejmě netušíme, jaké pohnutky vedly k výrobě miniaturních předmětů v pozdní době bronzové, ale prozatím je potřeba počítat s každou možností, která by byť jen nepatrně posunula tuto problematiku o krok dále (Šteffl 2016, 313-314).

U depotů, které jsou složené z chronologicky rozdílných artefaktů, je nutné brát v potaz také teorii, že se jednotlivé artefakty mohly dědit z generace na generaci, přičemž by se mohlo jednat zejména o nástroje, které sloužily kovoliticům či řemeslníkům k obživě. Zatím však není tato teze patřičně objasněna, jelikož na základě chronologie může přesahovat časový rozdíl i stovky let (Slabina 1999, 157).

Co se týče hodnoty kovových předmětů, cena kovů byla vždy vysoká (Bouzek 2004, 43). To znamená, že kovů bezpochyby nikdy nebylo tolik, aby ztratily na hodnotě. Současně ale nebyly vzácné, takže většina oblastí Evropy měla slušnou šanci je získat. Existují ale zjevné výjimky, jako jsou některé oblasti severní Evropy, kde není užívání kovů prozatím doloženo (Harding 1984, 138). Zdá se tedy, že v severní Evropě nehrál bronz patrně nikdy zásadní ekonomickou roli (Bradley 1987, 354).

Z toho vyplývá, že profánní závěry ohledně uložení depotů nejsou na „ústupu“ jen v důsledku spojení tohoto fenoménu se sakrální sférou, která je posledních pár desetiletí na vzestupu, ale také je zde fakt, že by datace různých movitých a nemovitých artefaktů pomocí bronzových předmětů nemusela být zcela průkazná (Slabina 1999, 157). Také u ozdob je velmi často patrné značné opotřebení a u některých z nich je předpoklad stálého užívání nejméně jednou generací (Kytlicová 1955, 71). Tato zjevná opotřebení však mohou být způsobena také faktem, že jak bylo čím dál více předmětů ukládáno na místa, odkud nemohly být odkryty, mohlo docházet k pokusům znovu používat předměty, které byly stále ještě v oběhu (Bradley 1988, 255).

Další skupinou mohou být depoty obchodníků. U těchto depotů by se mělo jednat o kolekce různých typů artefaktů hlavně jednoho druhu, např. několik mečů či seker, ale z etnografie víme, že by se mohlo jednat i o kovolitecké depoty. V úvahu připadá také rozpracovaný stav těchto artefaktů, jako jsou neopracované lité spáry či chybějící ostří seker (Willroth 1985, 219). Tyto depoty je možné spojovat kromě lokálního obchodu především také s dálkovým obchodem, kde jejich význam spatřujeme zejména ve vazbě na předpokládané dálkové (distribuční) obchodní cesty, jak je známo např. v Horním Rakousku (Chvojka 2005, 288).

Domněnka, že období neklidu vedlo k tomu, aby byl kov zakopáván, je odvozována od toho, že depoty se objevují intenzivně vždy jen v určitých obdobích, např. v celé střední a východní Evropě lze zachytit intenzivní ukládání depotů v období BD-Ha A1, tj. 1300–1100 let př. Kr. (Harding 2000, 355). Předpokládá se, že jde o depoty jedné či více osob, které byly složeny z jejich osobních předmětů a které byly uloženy v období neklidu, což by mohlo platit i pro depoty obchodníků. Protikladem tomuto tvrzení je teze odkazující na široké chronologické rozložení ukládání depotů, které rozhodně vylučuje jednoduchou

hypotézu, že jsou uložena v reakci na sociální nepokoje. To by znamenalo nikdy nekončící konflikt (Bradley 1982, 116) trvajícím po celou dobu bronzovou.

K ukládání ovšem nemuselo docházet jen v době neklidu. Není vyloučeno ani uložení artefaktů, které sloužily jako směnný ekvivalent (Willroth 1985, 219). Zejména zlomky mohly být používány jako platební prostředek (Brunn 1981, 95) nebo též depoty srpů je možné považovat za platidla (Steensberg 1943, 56). Je však potřeba si dát pozor na poměrně časté uplatňování soudobých modelů na pravěkou archeologii. Tyto modely vesměs jednoduše ekonomizují veškeré chování minulých populací. U depotů by se v tomto pojetí jednalo o akumulovaný majetek a hlavním úsilím směny by tak bylo získávání nedostatkových produktů (Kuna 1997, 212). Jenže zásadní problém spočívá v tom, že archaické myšlení nezná abstraktní pojem hodnoty. Směna se tedy neřídí tržními principy, ale hlavním cílem je v tomto případě dosažení směny společenských vztahů a získání daného produktu je jen druhotným vyústěním celé této transakce. V ekonomickém jednání archaických společností nejde zejména o získání materiálního zisku, ale především zisku společenského, který se utváří na základě vzájemných vztahů a prestižní povahy některých artefaktů (Kuna 1997, 213).

Velmi často se v literatuře uvádí argument proti profánnímu uložení depotů se zbraněmi, protože právě v období neklidu byly potřebné. Z historie je ale známé, že právě v období válek docházelo k ukládání zbraní, které byly při útěku často vyzvednuty, což máme potvrzeno i z druhé světové války (Mozsolics 1987, 94). U hromadných nálezů, které na základě svého obsahu přiřazujeme kovolitcům, lze také zpochybnit jejich obětování, protože např. v Maďarsku máme doloženo u velkých kovoliteckých dílen z doby bronzové to, že docházelo ke sběru nejen surového materiálu, ale také starých bronzů a zlomků. Ty byly pečlivě sbírány pro opětovné zpracování (Mozsolics 1987, 95).

Někteří badatelé se domnívají, že otázky, zda byly depoty kladeny do suchého nebo vlhkého prostředí, nemají příliš velký význam. Často jsou mezi materiálovým obsahem jen nepatrné rozdíly. I přes dnes převládající interpretaci o sakrálním původu zlomkových depotů nelze tento názor všeobecně přijímat. Z antických pramenů, bible a etnologických zpráv je dostatečně známo, že bohu nebo bohům se mohlo obětovat jen to nejlepší a nejkrásnější, což zcela vylučovalo možnost obětovat zlomkovité artefakty (Mozsolics 1987, 95-96). Ve známé keltské svatyni v Gournay-sur-Aronde (Francie) jsou sice rozbité a zprohýbané zbraně interpretovány jako obětní dary, které byly rovněž uloženy do jámy s oběťmi zvířat a lidí, ale jelikož byl tento chrám několikrát obnovován, není jisté, zda dřívější obětní dary nebyly z důvodu zabránění jejich zneuctění raději zničeny a sekundárně přesunuty do zmiňované jámy (Mozsolics 1987, 97). Není ani vyloučena možnost, že již obětované depoty, neboli obětní dary, mohly být znovu použity, obzvláště v dobách velké nouze, jak máme doloženo u chrámových pokladů ve starověkém Řecku, Římě a na Předním východě a to i přesto, že k tomuto docházelo jen ve velmi výjimečných situacích (Bouzek 2008, 89).

Otázkou zůstává, jaké depoty doby bronzové můžeme označit za obětní. Pro artefakty, které byly vhozeny do řek, obzvláště při brodu, by se mělo raději používat označení profánní nález. Zajímavé je, že se často vyskytují jen na poměrně krátkých říčních trasách, které ještě dnes mají význam převozních míst, např. Dunaj u Visegrádu či Budapešť (Mozsolics 1987, 97). Dnes již mnohdy zavrhané ukládání depotů v dobách neklidu je doloženo nálezy ze středověku i novověku a potažmo již z doby bronzové, např. v kosziderském horizontu (Mozsolics 1987, 97-98). Nelze vyloučit ani sklad majetku zámožného jedince, rodiny nebo jedné osady či komunity, které mohly být uloženy také z důvodu přebytku (Neustupný 1965, 113). Předměty však zůstaly nevyzvednuty v důsledku náhlé události, jako je např. epidemie či vojenský konflikt (pobytí obyvatel či

jejich vzetí do otroctví). Zvláště u jedince lze počítat s prostým zapomenutím místa úschovy.

Bronz byl deponován z důvodu jeho zvýšené hodnoty zejména v pozdní době bronzové (Hansen 1994, 372), což mohlo být způsobeno nedostatkem mědi a uzavřením alpských dolů (Kytlicová 1951, 116). Je také možné, že depoty jsou v zásadě znakem doby bronzové a že depotů a říčních nálezů ubývá poté, co přeprava kovových předmětů na větší vzdálenosti ztratila svůj význam. V tomto pojetí mohl samotný bronz sloužit jako primitivní měna. Během doby železné bylo bohatství vyjádřeno a přepravováno takovými prostředky, které jsou pro archeologii obtížně rozpoznatelné. Mohl to být třeba dobytek, kožešiny a sůl (Bradley 1987, 357). Bronzové depoty je tedy možno označit za projev obchodního života v době bronzové (Kytlicová 1951, 119). Můžeme také předpokládat, že část bronzových depotů, především s obsahem nástrojů, mohla být skladována za účelem nadkomunitních zemědělských aktivit, přičemž k tomuto názoru přispívá především velký počet srpů a sekerek v depotech.

5.2 Možnosti sakrální interpretace

5.2.1 Depoty obětované bohům

První skupina zahrnuje nálezy spojené s obětováním. U takových nálezů je nutné počítat se zvláštním místem uložení. Zejména jde o místa, která již neumožňovala žádné vyzvednutí obětovaných artefaktů (Willroth 1985, 219). Zde se mohlo jednat nejen o řeky, bažiny či jinak nepřístupná místa (nebo přístupná jen obtížně např. skaliska, jeskyně atd.), ale také o různé tabuizované prostory (viz dále) podléhající daným pravidlům každé komunity nebo dokonce fungující jako nadkomunitní areál pro několik komunit zároveň. Je zřejmé, že ukládání depotů alespoň zčásti předchází organizacím svatyní, kde následně docházelo ke

komunikaci s bohy prostřednictvím darů či obětí (Bouzek 2008, 89). Tyto rituálně ukládané depoty by snad mohly mít možnou souvislost s tzv. symbolikou středu, jelikož chrám, svatyně či depoty jakožto předchůdci těchto sakrálních památek by v tomto případě měly funkci Axis Mundi (středu světa), které je definováno jako místo setkání Nebe, Země a Pekla (Eliade 2009, 16-17). Tak např. obyvatelé starověké Mezopotámie měli na základě svých náboženských představ tendenci po sobě zanechat nějakou věčnou památku. Proto králové chtějící vstoupit na „onen čas“ nechávali stavět chrámy, které byly chápány jakožto spoje s mýtičnem, v nichž bylo možné dosáhnout komunikace se zásvětím. Onen čas souvisí s kultem předků, poněvadž kromě bohů mohou do tohoto času vstupovat po svém úmrtí i lidé, nabývající statut předků (Charvát 1997, 275-276). V tehdejší pojetí času tak dosáhli své věčnosti. Je tedy otázkou, zda ukládání depotů nemohlo být také spojeno s tzv. po sobě zanechanou věčnou památkou, i když na rozdíl od Mezopotámie realizované v mnohem skromnější formě. Pokud bychom alespoň částečně na takto definované pojetí přistoupili, museli bychom vzápětí konstatovat, že účel po sobě zanechané věčné památky těmito dávnými lidmi byl splněn víceméně dokonale. Tvorbou rituálních depotů se bohům nabízely dary na oplátku za jejich pomoc a podporu (Kristiansen 1991, 31).

Z pohledu sakrálního významu se převážně jednalo o obětní dary, které utvrdily a završily předchozí rituální jednání (Bouzek 2008, 89). Tento způsob souvisí s potlačí, neboli s totálními závazky soutěživého typu (Mauss 1999, 15). Tento závazek zahrnuje povinnost dary přijímat a poskytovat (Mauss 1999, 24). V pojetí mechanismu darů, kde docházelo k tvorbě závazků na základě opětování a neopětování daru, lze spatřovat jistou neefektivitu, jelikož výhoda získaná při jedné příležitosti může být záhy ztracena při jiné. Tento nevýhodný způsob lze vyřešit tím, že se tyto dary dají bohům (Bradley 1990, 138). V hlubším kontextu vyzorovaném

z etnografických paralel byli bohové a duchové zemřelých jedni z prvních bytostí, se kterými lidé měli povinnost smlouvy sjednávat. Tyto nadpřirozené síly tu byly právě od toho, aby tyto smlouvy s lidmi realizovaly (Mauss 1999, 30), jelikož skutečnými vlastníky veškerých věcí jsou právě ony samy. Z toho důvodu bylo nejpotřebnější s nimi směřovat a nejnebezpečnější nesměřovat. Avšak směřovat s nimi bylo zase nejjistější a nejsnadnější (Mauss 1999, 30-31). Na tomto principu se často setkáváme s rituálním ničením obětí, které mají za cíl poskytnout dar, jenž bude zcela jasně opětován ve smyslu: jsou zde od toho, aby za málo dali hodně. Obětiny mají však také v neposlední řadě vykoupit mír mezi oběma stranami (Mauss 1999, 30-32). Další aspekt, který je možná stejně starý jako zmiňovaná potlač, je založen na nutnosti nakupování pro bohy, neboli odkoupit právo ve smyslu, že člověk bude moci nakládat s jejich majetkem, např. než začne kácet les nebo orat půdu, tak je povinen zaplatit božstvu. Jak zde bylo zmíněno, i zde platí, že bohové umí cenu věcí oplácet (Mauss 1999, 31).

S potlačí mezi jednotlivými komunitami (v etnografii kmeny) je důsledně zmiňován také pojem cti. Prestiž náčelníka a jeho kmene souvisí s utrácením, kde musí vracet i úroky přijatých darů, a cílem je udělat dlužníky z těch, kdo jsou mu zavázáni (Mauss 1999, 68). Tento akt potlače je spojen s potřebou a ničením značných rozměrů, kde se okázale likviduje nahromaděný majetek (Mauss 1999, 15). Někdy musí být obětováno zcela vše. Předměty jsou rozbíjeny, spalovány a vyhazovány do vody (Mauss 1999, 15). Výherce je ten nejmajetnější, co nejvíce plýtvá (Mauss 1999, 68), a dokázal velikost svého majetku prohýřením, čímž zastíní a poníží ty druhé (Mauss 1999, 74).

Jsou zdokumentovány četné případy, ve kterých byly votivně ukládány nově odlité předměty, u kterých se ani jednou neobrábělo jejich ostří. Kromě toho jsou běžným jevem chybné odlitky nebo artefakty rovnou rozbité, neúplné, zprohýbané či jinak zdeformované (Hansen

1994, 387; Rittershofer 1983, 344). U některých artefaktů je pravděpodobné, že neměly žádnou užitkovou funkci, jako třeba štíty příliš tenké, aby vydržely úder, sekery příliš slabé, aby mohly být použity jako nářadí (Bradley 1982, 108). Ukládání těchto zmiňovaných artefaktů nemohlo být tedy prováděno v žádném příliš velkém časovém odstupu. Člověk z toho nepotřebuje vyvozovat, že se jedná o předměty, které měly být opět roztaveny. Mohly fungovat naprosto primárně jako votivní dary. Analogii můžeme najít např. v řeckých svatyních (Hansen 1994, 387-388).

Sakrální důvod ukládání depotů není vyloučen ani při jejich deponování v důsledku náhlého nebezpečí jen v tom případě, že místo profánního ukrytí majetku by toto uložení souviselo s komunikací s tzv. vyšší mocí, tedy s nadpřirozenými bytostmi a silami, např. bohy nebo předky, u kterých byla hledána pomoc či ochrana (Neustupný 2010, 268; Kytlicová 2007, 242). V minulosti lidé přirozeně věřili v existenci nadpřirozeného světa a tato komunikace byla v jejich životě naprosto nezbytná (Neustupný 2010, 268).

Depoty zlomků mohly znamenat, na základě dokladů římských analogií, oběť kovové substance, jež spojovala cín boha Jupitera a měď bohyně Venuše, což byla směs lásky a moudrosti. Takto uložené depoty mohly být dány z důvodu očištění a jejich opětovného použití jen na čas do země (Bouzek 2008, 90). Z Řecka je doloženo ukládání rozžhaveného železa do moře, aby nebylo možné zrušit právě vykonanou přísežnou smlouvu (Bouzek 2008, 91). Pro doplnění ještě zbývá uvést, že zlato bylo spojováno se slunečním a stříbro s měsíčním božstvem (Bouzek 2004, 45).

Zlomkovité artefakty mohou také dokládat záměrné ceremoniální lámání ve spojitosti s určitým rituálem, např. zničení odznaku majitele (Chvojka 2005, 288). Zde bychom chronologickou diskontinuitu předmětů zachycenou v některých depotech (což se týká i zlomkových depotů)

mohli vysvětlit tak, že rozdílné předměty jsou kladeny v různých časech, tzn., že byly svěceny a teprve později zakopány (Hansen 1994, 363). Nabízí se ale i možnost, při které k zakopávání předmětů vůbec nedocházelo a byly tedy uloženy v otevřené krajině, patrně na posvátných místech, např. ve smyslu posvátného háje u Germánů, jenž byl pro většinu populace tabuizován (Tacitus, *Germania*, 40). Toto pojetí souvisí s tradiční hypotézou, že depoty byly vytvářeny během mnoha období doby bronzové, přičemž se předpokládá, že vůbec nebyly zahrabávány do země, ale nechávány na úrovni terénu (Bradley 1985, 702-703). Takovéto depoty nemohly mít samozřejmě význam ukrytého majetku (Salaš 2005, 228). Tato hypotéza je např. doložena pro moravské depoty Blučina 16 a Blučina 18, kde stratigrafická situace dokládá jejich původní povrchové uložení (Salaš 2005, 229).

Nápadnou vlastností zlomkových depotů je opakovaná přítomnost přídavků *pars-pro-toto*, tzn., že jsou ukládány části nebo jen fragmenty ze součástí oděvu nebo funkčních souborů ostatních artefaktů jako symbolická náhrada za kompletní jednotku. Je přitom nápadné, že úplné složení depotů odpovídá ve většině případů ženskému vybavení. Můžeme se tedy domnívat, že přiložené zbraně a eventuálně také nástroje mají reprezentovat ceremonii zúčastněných mužů právě ve formě přídavků *pars-pro-toto*, aniž bychom mohli nalézt s tím spojenou duchovní souvislost (Rittershofer 1983, 352). Fragmentace předmětů se jeví jako dobrý znak trvalého převodu vlastnictví daru a znamená mimo jiné jen znehodnocení z funkční roviny, které může u dané věci teprve umožnit její symbolickou funkčnost (Hansen 1994, 387). Tyto přídavky mohou být i organického rázu. Jako příklad lze uvést spojení s tzv. kultem vlasů. V Homérově *Iliadě* je uvedeno, že při pohřbu Patrokla je na jeho hranici vržena Achillem hrst vlasů, symbolizující sílu, jež se skrývá právě ve vlasech (Hrala 2000, 292) a kterou jeho padlý druh bude na onom světě zcela jistě potřebovat. Z doby bronzové pochází nález z Holtumer Moor

(okr. Verden; Dolní Sasko), kde byl v závěsném kotlíku kromě ozdob uložen také spletený věnec černých vlasů (Hrala 2000, 292). Dalším názorným příkladem, kdy část zastupuje celek, nacházíme v rituálech spjatých s metalurgií (tento konkrétně pochází z Číny): Mo-jie a Kan-t'iang jsou manželi a jedná se o domácnost kovářů. Jednoho dne dostal Kan-t'iang příkaz vytavit dva meče, ale ani po třech měsících intenzivní práce se mu nedařilo kov roztavit. Své ženě, když se ho tázala na příčinu neúspěchu, nejprve odpovídal vyhýbavě. Ona na něj neustále naléhala a připomínala mu zásadu, že při přeměně svaté hmoty (kovu) je zapotřebí obětovat jednu osobu. Tavba se nakonec zdařila až poté, co se on a jeho žena vrhli do výhně. Mo-jie oznámila, že je připravena dát své tělo, když její manžel nechá roztavit své. Ostříhali si nehty a vlasy, které pak společně vhodili do pece. Dali tak část, aby dali vše (Eliade 2000, 47-48).

Z antiky, respektive ze starověkého Řecka, Říma a též od Etrusků, je doložena diferenciací darů určených božstvům na základě pohlaví. To znamená, že bohyně byly obdarovávány takřka totožnými dary, které dostávaly ženy (totéž platí pro muže), např. ozdoby by tedy náležely Artemidě, Afroditě aj., srpy Demétře, zbraně Areovi (zde však i Athéně), nástroje Hefaistovi (Bouzek 2008, 90). Pro naše území by snad mohla platit obdobná situace u domácích božstev, ale nemusí to být pravidlem.

U těchto analogií, zejména z antického světa, je nutné stále počítat s jistým nebezpečím, které vyplývá z otázky, zda lze vůbec uvažovat o podobnosti zdejších komunit v období popelnicových polí s komunitami totožného časového úseku sídlícími ve Středomoří (Trefný – Polišínský 2012, 749).

5.2.2 Depoty jako možné obětiny ve spojitosti s příchodem „nového roku“

Ukládání depotů mohlo být spojeno s rituály „nového roku“, který se rovnal zrušení tabu nad úrodou, jež byla prohlášena za neškodnou a požitelnou (Eliade 2009, 48). Začátek roku mohl být pro jednotlivá společenství různý. Jak je doloženo z různých dob i zemí (Eliade 2009, 49) a není vyloučeno, že těchto novoročních svátků mohlo být více v závislosti na pěstebních cyklech u jednotlivých plodin (např. „Nový rok“ mohl být spjat se slunovratem; Eliade 2009, 48). Hlavním významem nejsou však hospodářské rituály, ale snaha o periodickou regeneraci života, což znamená nové Stvoření, které se událo na počátku dějin. To znamená, že dochází k rušení dějin, jelikož touha odmítnout historii a uzavření se do nekonečného opakování archetypů je vlastní lidem v tradičních společnostech (Eliade 2009, 81). Je to tzv. znovunastolení pračasu, tedy čistého času, který existoval v okamžiku stvoření (Eliade 2006, 54). To zjednodušeně znamená, že v tomto pojetí cyklického času vše začíná v každém okamžiku stále znovu od prvopočátku a tedy žádná událost není nenávratná a ani každá změna není definitivní (Eliade 2009, 79). Smyslem zde není pouhé zastavení jednoho časového úseku a nastolení dalšího. Jde o celkové zrušení minulého roku (Eliade 2006, 54), kdy se člověk vrací do prvopočátku chaotického světa, neboli člověk rituálně participoval na konci světa a na jeho znovustvoření. Tímto se opětovně stává součástí tohoto prvního času, což má za následek jeho regeneraci – znovunarození, respektive začíná svoji existenci se silami, které měl v okamžiku narození, a je zcela zbaven svých chyb a hříchů z předchozího roku (Eliade 2006, 54-56).

5.2.3 Depoty z výšinných poloh a možnosti jejich interpretace

V poměrně nedávné době bylo zaznamenáno zvýšení nálezů depotů z vrcholků, úbočí a úpatí hor, zejména v oblasti Českého

středohoří, přičemž je dobré upozornit, že bohužel postrádáme často přímé místo jejich původního uložení. Proto je na místě věnovat se stručně interpretaci nálezů z tohoto specifického prostředí. V našem případě se to týká především lokalit, které jsou nevhodné pro sídelní aktivity zejména z geomorfologického hlediska a měly spíše funkci rituálních míst. Nálezové okolnosti jsou i dnes ve shodě s těmi, co zjistil M. Zápotocký (1969, 342). Většina nálezů pochází ze svahů a úpatí hor či z vrcholových partií, přičemž není výjimkou skalnaté či kamenité prostředí (platí také pro suťové pole). Vrchy či hory jsou takřka vždy nápadného či přímo dominantního rázu v krajině (Zápotocký 1969, 342). Jsou typické svojí solitérní polohou, je z nich daleký výhled a nejsou zde výjimkou ani různé přírodní úkazy, jako mikroexhalace či výskyt ledových jam. Pro archaické, ale i dnešní moderní společnosti, představují hory v krajině zcela jasně definovatelnou odlišnost, která je dána svým nápadným vertikálním převýšením, jež je navíc doprovázena značnou svažitostí terénu v porovnání s okolní krajinou (Chroustovský 2006, 12-13). Není pochyb, že hora měla (či stále ještě má) zásadní význam v symbolice středu, kde tedy představuje pro danou komunitu Axis Mundi – střed světa (Eliade 2009, 17), v němž hora představuje spojení mezi nebem (nebe je bráno ve většině případů jako sídlo bohů) a zemí, přičemž spodní část zasahuje až k podsvětí (Dufková 1999, 457-458). V tomto pojetí má svoji podstatu i samotný vertikální pohyb, jelikož se jedná o pohyb ve směru Axis Mundi, jenž je u archaických společností vázán se setkáváním jiných světů (Chroustovský 2006, 13). Např. na vrcholcích hor se nachází takřka ideální prostor pro komunikaci s bohy sídlících na nebi (božstva Slunce, deště, světla, bouře atd.; Dufková 1999, 458), který je umocněn kromě dalekého rozhledu především symbolickým nábojem daným pocitem blízkosti nebes, hvězd a atmosférických úkazů (Chroustovský 2006, 14). Tento prostor je tudíž výhodný pro činění závažných rozhodnutí či pro důležitá setkání nebo uzavírání smluv (Matoušek 1999, 452). Především ale můžeme kult hor spojit s potřebou vyvolání deště, což je známo

z antického světa (Dufková 1999, 462) a je to příznačné pro všechny (nejen) pravěké komunity žijící se zemědělstvím. Význam však může být i ve sféře pohřebních aktivit, kde se hory stávají místem, kam putují duše zemřelých, a buď zde zůstávají, např. v nitru hory, které mohlo být místem věčného života, anebo se duše vydávají na další cestu (Chroustovský 2006, 14). To je zvlášť patrné u společenstev vyznávajících solární kulty, kde hora bývá i místem pohřbu (Dufková 1999, 458). Z mnoha dalších vysvětlení není vyloučeno ani ukládání cestovních obětí, což je doloženo velmi dobře především v Alpách, byly upřednostňovány určité předměty, sekery a hroty kopí. V závislosti na pozdější dobu železných a římských svátostí z průsmyků byly tyto nálezy nejčastěji interpretovány jako cestovní obětiny, tímto se ale také nepřímo dokazuje ekonomické objevování Alp v době bronzové (Hansen 1991, 179-180). Vysoká koncentrace nálezů sekerek z alpské oblasti, kde tvoří až polovinu všech vysokohorských nálezů a obvykle pochází z výškového intervalu 1500-2100 m n. m., nemusí značit jen cestovní obětiny. V jistých případech se patrně jedná o oběti alpských pastevců v nejvyšší zóně pastvin božstvu plodnosti. Mohly být též ukládány za účelem prosby směřované všemocnému horskému božstvu a přírodním silám. Podle starých pověstí byla jejich symbolem sekera, která byla u alpských obyvatel používána ke komunikaci s těmito božstvy (Wyss 1996, 425). Přese všechno bychom však neměli zcela opomínat, že značný počet sekerek a hrotů kopí jakožto ojedinělých nálezů mohl být způsoben (alespoň zčásti) ztrátou při lovecké činnosti či různých pracovních aktivitách.

Výše zmiňované rituály mohli realizovat jak lidé z blízkého okolí, jež sem přicházeli z různých profánních či sakrálních důvodů, kteří přítomnou horu uctívali na základě svého náboženství, tak také obchodníci, kteří užívali danou cestu. Nelze opomenout ani poutníky přicházející z daleka, pro něž byl kult hor jejich božstvem (Bouzek 2002, 811). Rituální využívání těchto míst může být dlouhodobé, což se předpokládá zejména

u posvátných hor, jsou však také doložena krátkodobá rituální místa užívaná z různých pohnutek spojených s určitou komunitou nebo jedincem (Chroustovský 2006, 20). Mohou být využívána také ve smyslu podobenství např. u obchodníků, kteří určité místo zpodobní s místem své domoviny, na němž vykonají nezbytné rituály.

Závěrem lze tedy konstatovat, že nálezy z úpatí, svahů či vrcholových partií hor lze ztotožnit s memorií, neboli s votivními obřady, které se konaly z různých příčin v pravěké společnosti. Především však souvisely s poděkováním nebo prosbou k božstvu, s nímž komunikovali prostřednictvím hor jakožto spojnice země a nebes (Zápotocká – Zápotocký 2010, 343).

Ukládání depotů mohlo souviset s přechodovými rituály, v tomto případě zejména s tzv. materiálním přechodem (Gennep 1997, 22-31), kde byl nejpodstatnější magicko-náboženský aspekt, jelikož u archaických společenství přesahoval do forem, které pro nás náleží již do profánního okruhu (Gennep, 1997, 22). Hranice někdejších komunit byly vymezeny zejména přírodními hranicemi, kde mohl být přirozený mezník, např. hora, řeka, skála atd. Označení mohlo být také provedeno pomocí určitého artefaktu, jako např. pomocí mezního kamene, sloupu atd., a toto vymezování bylo doprovázeno různými zasvěcovacími rituály (Gennep 1997, 23), u nichž mohlo být pro tyto votivní účely použito zde uvedených artefaktů. Vedlejší komunity pak zcela jistě chápaly, že zde pro ně platí prostorové tabu, neboli zákaz pronikat za tuto hranici, která je dána především striktně magicko-náboženským zákazem (Gennep 1997, 24).

Tyto magicko-náboženské rituály jsou vesměs doprovázeny votivními obětinami a pojí se nejen s nějakým územím, ale například i s vesnicí, chrámem, domem nebo také s přechodem řeky a horských sedel (Gennep 1997, 26, 28).

5.2.4 Depoty jako obětina kultu stromů

Je všeobecně známo, že v náboženských dějinách „Indoevropanů“ měl podstatný význam tzv. kult stromů, potažmo jejich uctívání. Stromy nebyly nikdy uctívány jen pro sebe samotné, ale zejména pro to, co se skrze ně vyjevovalo a co pro dané lidi znamenaly (Eliade 2004, 270). Takto stanovené pojetí úzce souvisí s otázkou tzv. pohybu ve vertikální dimenzi, která byla pro pravěké lidi něčím neobvyklým, jelikož tito lidé žili především ve dvou dimenzích (v ploše; Neustupný 2010, 90). Moc stromu je dána jistou ontologií, u níž strom oplývá posvátnem zejména tím, že je vertikální, roste, opakovaně ztrácí (umírá) a znovu nabývá listí (ožívá). To vše koresponduje s archaickou představou vnímání světa, ve smyslu stále se opakujícího každoročního stvoření světa (Eliade 2006, 53-55).

Oproti dnešnímu stavu bylo zalesnění tehdejší krajiny mnohem intenzivnější, jak nám poměrně dobře dokládají historické zprávy, především z období starověkého Říma (Frazer 2007, 111). U Germánů byly patrně jejich nejstaršími svatyněmi panenské lesy. Keltští druidové zase uctívali především dub. Ostatně pro druidy nebylo nic posvátnějšího než jmelí a strom, na kterém roste, pakliže tímto stromem byl právě dub. Věřili totiž, že vše, co na tomto stromě roste, bylo sesláno z nebes, což značilo, že tento strom byl vyvolen samotným bohem. Jmelí z dubu bylo v podstatě považováno za všelék a mělo účinnost i proti všem jedům (Frazer 2007, 598-600). Jihoslované zase naproti tomu uctívali jako posvátný strom lípu (Zíbrt 1995, 36-37), ale jednoznačně byl na území Evropy nejuctívanějším stromem již zmiňovaný dub (Frazer 2007, 157-159).

Uctívání tzv. stromového kultu se však vztahovalo na mnoho dalších kulturních skupin, u nichž byly také rozšířené posvátné háje, kde probíhalo uctívání stromů či jejich božstev. Důležitost tohoto kultu můžeme spatřovat i v existenci přísných trestů, které by případně hrozily

provinilcům za, byť zdánlivé minimální, poškození těchto stromů jako je např. sloupnutí kůry. Samotná návštěva posvátných hájů byla podmíněna celou řadou určitých rituálů, a ne každý (zejména ženy) do něho mohl mít přístup (Frazer 2007, 112).

Než došlo k plnému rozvinutí polyetismu, v našem případě tedy v době bronzové, věřilo se, že každý strom má svoji duši a je tudíž živoucí bytostí stejně jako člověk sám a musí se podle toho s ním zacházet. Když přešel animismus v polyteismus, byl zásadní změnou konec vnímání stromu jako živoucí bytosti s vlastním vědomím, potažmo za tělo stromového ducha, ale naopak se strom začal považovat za neživou inertní hmotu, do které se na různý čas uchýlila nadpřirozená bytost. To v důsledku znamenalo, že nadpřirozená bytost se mohla mezi stromy libovolně přesouvat a měla tedy určité právo nad vládou těchto stromů. Takto definovaná nadpřirozená bytost již přestala být onou duší stromu, ale stala se lesním bohem (Frazer 2007, 118). Na podstatu charakteru ducha stromu však neměla tato změna přílišný vliv a v obou případech platily různé rituály ve spojitosti s kácením stromů, které často spočívaly v přinášení obětí. Těmto živoucím stromům či bohům stromů je také připisována moc nad deštěm a Sluncem. Měly také zásadní vliv na tom, aby ženy snadno rodily a hospodářská zvířata se dobře množila. Mimo to je doložena také víra, která spočívá v tom, že duše lidí, kteří zemřou na epidemii (např. mor), při porodu nebo při cestě, se uchylují vždy do stromu. Duším těchto zemřelých spočívajících ve stromech byly z různých pohnutek, jako je např. tužba seslání deště nebo slunečního svitu, nebo uctění památky zemřelých či komunikace s nimi, přinášeny obětiny (Frazer 2007, 114-118). Z hlediska archeologie je prokázání této možnosti, tedy vztahu depotů se stromovým kultem, soudobými metodami prozatím nemožné.

5.2.5 Depoty jako výbava pro posmrtný život či dary pro zemřelé

Velká změna v ukládání depotů nastala se změnou pohřebního ritu v době popelnicových polí, kdy se změnila i skladba hrobové výbavy. Hroby této doby jsou poměrně chudě vybaveny, oproti tomu se zvýšila intenzita ukládání depotů, které jsou nejspíše představitelné jako posmrtná výbava (Brunn 1981, 95). U takovéto výbavy by se v první řadě daly čekat nálezy garnitur mužských a ženských součástí oděvu. Mohlo by se jednat především o kolekce, které odráží sociální postavení příslušné osoby nebo její činnost (Willroth 1985, 219). Pokusy třídit depoty na mužské a ženské nejsou vcelku možné, jelikož např. zdánlivě ženské ozdoby mohly být součástí kouzelnického náčiní šamanů (Brunn 1981, 95). Pokud bychom ovšem v pokusu třídění na ženské a mužské depoty zašli do extrému, tak by ženskými depoty mohly být nálezy z otevřeného terénu, jelikož žena je mysticky spjatá se zemí, a mužské depoty by tedy reprezentovaly nálezy z výšinných poloh (či jejich úpatí), poněvadž muž je spřízněn s nebem (Eliade 2006, 96-97).

Je také zřejmé, že změna pohřebních praktik z inhumace na kremaci nevysvětluje úbytek mužských prestižních předmětů, ale může osvětlit, proč jsou v období mladší doby bronzové a v obdobích následujících prestižní předměty obecně nalézány spíše v rituálních depotech než v hrobech. Zde však není snadné rozlišit, co je příčina a co následek. Nicméně občasná tvorba rituálních depotů je mnohem levnějším způsobem spotřeby než pravidelné milodary v hrobech, a to může být ten nejdůležitější argument (Kristiansen 1984, 93).

Dlouhá léta se věřilo, že četné depoty a úbytek milodarů v hrobech v pozdní době bronzové odrážely nadbytek bronzu, kdy byl natolik běžný, že už nepředstavoval osobní prestižní zboží, a proto byl hojně ukládán do depotů a přetavován. Nicméně tomu tak není, je to spíše naopak.

Klesající objem dodávek se shoduje s přechodem od spotřeby v hrobech na tvorbu rituálních depotů za účelem zachovat spotřebu a okázalý projev v období nedostatku (od mladší doby bronzové). Když zásobování narostlo na konci období pozdní doby bronzové, tvorba rituálních depotů a pohřby v urnách bez prestižních předmětů už byly trvalou praxí (Kristiansen 1984, 93).

Výše vyřčenou tezi, že votivní oběti byly přijaty jako „levnější“ varianta spotřeby než ukládání milodarů do hrobů, můžeme také zpochybnit. Existuje předpoklad, že tyto oběti byly navzájem ekvivalentní, že votivní oběti přejaly roli hrobových milodarů poté, co se začala široce praktikovat kremace. To by znamenalo, že některé z těchto materiálů byly uloženy během přechodových rituálů (Bradley 1988, 252). Pokud tomu tak bylo, není žádný důvod předpokládat, že poskytnutí těchto materiálů bylo jakkoli „levnější“ než uložení hrobových milodarů samo o sobě. Některé depoty ve Skandinávii i na území Čech ve skutečnosti obsahují několik sad osobních věcí, oproti jediné sadě, která by doprovázela tělo do hrobu. Ze západní Evropy je zase doloženo, že časová posloupnost votivních obětí pozdní doby bronzové naznačuje jejich rostoucí četnost. V takových případech empirické důkazy tuto teorii spíše popírají a ukazují, že přechod od hrobových milodarů na jiné typy depozit (zde tedy depoty) ve skutečnosti zvýšil spotřebu kovových výrobků (Bradley 1988, 252).

Víra v tělesný posmrtný život zesnulých je, jak dokazují antické tradice a archeologické nálezy, právě tak dalece rozšířená jako prastará. Analogii tomuto pojetí lze najít z počátku 13. století v historii norských králů, kterou zaznamenal Snorri Sturluson. Poukazuje na staronordickou představu, že mrtvý proniká po spálení svého pozemského těla na onen svět k novému tělesně-duševnímu životu a tam disponuje nejen spálenou hrobovou výbavou, ale také dalšími, po dobu jeho života jím zakopanými artefakty (depoty). Z toho se dá usoudit další užívaný zvyk v pohanském období: vybavit se zakopáváním hodnotného zboží pro onen život a tím

nahradit nebo rozšířit hrobovou výbavu (Aner 1958, 31). Představa posmrtného života je nicméně typická pro všechny indoevropské národy, v němž mimo jiné dojde také k opětovnému užívání všech uložených předmětů, které si majitel pro tento účel připravil ještě za svého života. Předměty představující bohatství a osobní prestiž rovněž zesnulému zajistí, aby mu byl přiznán jeho skutečný status a právoplatné společenské postavení. Tímto můžeme interpretovat některé rituální depoty jako záměrně uložené předměty dosud žijícím člověkem za účelem vyzvednutí v následujícím posmrtném životě a lze je tedy brát s trochou nadsázky za jakousi „investici“ do posmrtného života (Kristiansen 2012, 384). Ve spojení se světem mýtů a náboženských představ můžeme považovat depoty za trvale uložené poklady, které měly být vyzvednuty v posmrtném životě ve Valhale, kde se váleční hrdinové setkali, aby věčně pili a bojovali (Kristiansen 1991, 36). Zjednodušeně řečeno cílem tohoto veškerého konání bylo úspěšně porazit smrt a zařadit se tak po bok ostatních mytických hrdinů, předků či dokonce bohů. (Kristiansen 2012, 383).

Máme celkem dobře doloženo, že v oblastech, ve kterých nejsou známy žádné depoty, byli mrtví hojně vybaveni bronzovými milodary. Pohřbívání s bohatou výbavou chybí oproti tomu v oblastech, ve kterých se dochovaly hromadné nálezy ve větším množství. Kromě toho se prokázalo, že se v oblastech válečnických hrobů nacházejí depoty jen ojediněle a v obsahu jejich inventáře se neobjevují žádné zbraně (Hansen 1994, 322). Hansenovo tvrzení platí i pro oblast Milavčí a Žatce, kde se vyskytují tyto válečnické hroby, které ve své hrobové výbavě mimo jiné obsahují meč. V oblasti Milavčí se nachází skupina mohyl C, jež je svým bohatým vybavením na území Čech zcela ojedinělá. Celkově vyniká bohatostí mohyla C1 se známým vozíkem, která kromě další bohaté výbavy obsahovala také meč. Dále byl meč nalezen ještě v mohyle C3 a C4. U posledního meče (tedy čtvrtého) již nelze dohledat, z jaké

milavečské mohyly pocházel (Kytlicová 1988, 345-346). Depoty se v této oblasti a ze stejného časového úseku nacházejí velmi sporadicky, přičemž v blízkém okolí, s výjimkou depotu z Domažlic, již takřka nikoliv. Na Žatecku jsou doloženy 4 žárové a 1 kostrový hrob s mečem z lokality Žatec-Macerka, kde bohatostí vyčnívá zejména hrob č. 1. Tyto hroby náleží do stupně Ha A. V této oblasti platí obdobná situace jako v západních Čechách, snad jen s výjimkou sporného nálezového celku z Čeradic, u kterého se na základě jeho inventáře domnívám, že by se mohlo jednat spíše o depot, nežli o hrob. Ostatně všechny tyto hroby spojuje nedostatečná vypovídací hodnota. Buď chybí část nálezových okolností, nebo byly zachyceny až po narušení těchto hrobů (Slabina 1980, 7-9).

Celkově tedy lze uvést, že v období popelnicových polí je již sporadický výskyt extrémně bohatých hrobů rozptýlených mezi tisíci hroby s poměrně chudou výbavou. Mezitím jsou různá období a oblasti, kde se objevují hroby oproti ostatním relativně bohaté, obzvláště tam, kde jsou rozšířené především mohylové hroby. Není překvapivé, že většina odborníků na toto období nahlíží jako na dobu, kdy značně narůstá sociální dělení, nebo alespoň jeho vnější projevy. Nejupřednostňovanější terminologie pro popsání povahy společnosti doby bronzové je náčelnictví (Harding 1984, 135). Avšak je nutné brát v potaz, že předměty uložené s mrtvým se obvykle považují za odraz sociální identity zesnulého spolu s umístěním hrobu a energií vynaloženou na pohřební rituály. Avšak v některých případech není přímý vztah mezi strukturou tehdejší společnosti a tou prezentovanou na pohřebišti, ať už proto, že pohřební rituály obvykle zakrývají sociální rozdíly, nebo proto, že okázalé projevy bohatství jsou nejčastější v období soupeření nebo nestálosti. Poskytnutí bohatých hrobových milodarů někdy může posílit existující strukturu moci (Bradley 1982, 109). Toto uvedené pojetí lze vztáhnout i na depoty, u kterých předpokládáme funkci zástupné hrobové výbavy pro zemřelé, což

je pro studium vztahů depotů a hrobů velmi významný faktor. V podstatě by to znamenalo, že depoty doplňovaly nebo dokonce zastupovaly pohřby pro část společnosti. V některých částech Porýní to opravdu vypadá, že depoty přejala roli bohatých hrobů, a v Británii možná zase říční nálezy doplňovaly poněkud chudé milodary nalezené na pohřebištích. Stejně jsou na tom nálezy pozdní doby bronzové z Dánska (Bradley 1982, 118).

V některých komunitách pozdně pravěké Evropy může tato změna souviset s destrukcí samotného těla žehem oproti zachování kostí při inhumaci nebo ponechání těla na pospas. Ale neexistují důkazy, že by tyto dvě změny spolu vždy přímo souvisely, ať už časově nebo místně. Také nemůžeme předpokládat, že spálení těla muselo mít za následek i spálení milodarů, jelikož je nám známo mnoho případů, kdy se spáleným tělem nacházíme nespálené milodary (Bradley 1982, 118). Ve Švédsku nacházíme pohřebiště z doby bronzové, kde se nacházejí jak pohřby inhumací, tak kremací a milodary kostrových hrobů jsou obvykle netknuté, zatímco stejné typy předmětů jsou v případě hrobů žárových úmyslně rozbité, ale ne spálené. V případě říčních nálezů a depotů byly předměty, které byly původně pohřbívány s tělem, ukládány na jiná místa, zatímco ostatky zesnulých byly někdy také zničeny (Bradley 1982, 118).

Do této podkapitoly ještě náleží depoty, které mají ve svém inventáři artefakty cizí provenience. U těchto depotů by se pravděpodobně mohlo jednat o rituálně uloženou pozůstalost pro osoby z cizích oblastí či pomníky na počest válečníků a obchodníků padlých nebo zemřelých daleko od své rodné země, neboli dary pro zemřelé, kteří jsou pohřbeni mimo svou rodnou oblast. Přijetí tohoto názoru však předpokládá přítomnost větší družiny, která mohla provádět obřad s artefakty své provenience (Rittershofer 1983, 343-344). Tato teorie platí zejména u depotů s obsahem artefaktů cizí provenience, které jsou naprosto odlišné od kulturní oblasti, ve které byly tyto depoty uloženy (Hansen 1991, 163). Další možná příčina je známá z etnografických

pozorování, při nichž bylo zjištěno, že předměty užívané mrtvou osobou se stávají nečistými. Z důvodu nebezpečí, že by se v nich zemřelý schoval, byly proto následně odnášeny a ukládány izolovaně (Genep 1997, 141).

Některé depoty mohly také představovat uloženou pozůstalost na základě poslední vůle či uložené dědictví (Willroth 1985, 20, 219). Jako příklad lze uvést výňatek z řecké pověsti o Théseovi: *„Když Aiegos byl na odchodu do Athén, odvalil veliký balvan, pod nějž uschoval meč a střevíce, a povídá své ženě Aithře: Dobře si zapamatuj toto místo, milá choti! Kdybych si pro vás dříve nevzkázal, vychovávej zatím sama synáčka se svým otcem Pittheem, a až bys myslela, že už má takovou sílu, že by mohl tento balvan odvalit, doved' ho na toto místo. A řekni mu, ať přijde za mnou do Athén. Podle toho meče a podle těch střeviců poznám, že je to můj syn Théseus“* (Mertlík 1968, 219).

Účelem ukládání depotů mohlo být také uložení pozůstalosti po zemřelém nebo zemřelých (viz kapitola 6).

Jsme si samozřejmě vědomi, že účel depotů byl různý a bylo by nemyslitelné uvažovat pouze o jedné možnosti pro všechny depoty v tak širokém území jejich výskytu a potažmo i v různých nálezových kontextech, nicméně se přikláníme k možnosti, že určitá část depotů souvisela s pohřebními praktikami doby bronzové. Stále však nemáme přesnou odpověď, zda to byly myšlenky a přání, naděje nebo obavy, co přimělo minulé lidi k ukládání těchto depotů.

5.2.6 Depoty z vodního prostředí

Nálezy z řek, bažin, jezer, potoků, pramenů a brakických vod představují další svébytnou kategorii v ukládání depotů. Některé soubory kovových předmětů doby bronzové byly dokonce vyzvednuty i z moře (Bradley 1982, 110; 2013, 125). Ve většině oblastí v Evropě těmto

nálezům dominují především zbraně. Bohužel interpretace těchto vodních nálezů je doposud značně problematická. Někteří autoři zastávají názor, že tyto nálezy nejsou důsledkem záměrného uložení, ale jsou náhodným vedlejším produktem jiných procesů, jako např. eroze sídlišť na březích řek, náhodné ztráty v brodech nebo dokonce ztroskotání lodí. Další z názorů je, že mrtví byli ukládáni do jistých řek spolu se svými zbraněmi anebo se jedná o nálezy související s vodním náboženstvím. (Bradley 1982, 110).

Vodní nálezy můžeme tedy všeobecně chápat jako artefakty úmyslně vhozené do příslušných vodních zdrojů, ale ne každý takovýto artefakt může být s jistotou definován jako úmyslně „deponovaný“ do vodního prostředí (Hansen 1994, 364; Wyss 1996, 417).

Ostatně etnohistorický přístup zdůrazňuje fakt, že Keltové uctívali vody a prameny. Z laténského období se dodnes dochovala pověst o dobré paní Sequaně. Byla to nadpřirozená bytost starající se o vodní toky, např. Seinu, k níž lidé chodili s prosbami o pomoc při uzdravení své či jiných osob, přičemž u pramene Seiny obětovali různé dary s tím, aby tato prosba byla vyslyšena a došlo k jejich uzdravení (Janíková 2006, 34). Nicméně přinášení darů a obětí vodním božstvům bylo v pravěku a potažmo i v mladších obdobích celkem běžnou praxí (Podborský 2006, 46). Samozřejmě musíme brát neustále v potaz, že existující literární zdroje jsou pozdějšího data, než zde posuzovaný materiál, a proto není jisté, že interpretace, která platí pro rok 100 př. Kr., bude platit i pro rok 1000 př. Kr. Sakrální význam u pramenů však nicméně přetrval až do dnešní doby, kde je jeho význam daný zejména křesťanským náboženstvím, jelikož se jedná především o místa, kde se zjevila Panna Maria bez ohledu na to, zda je voda léčivá či nikoliv (Janíková 2006, 35). I my sami ještě házíme minci pro „štěstí“ do studánek, pramenů, studní, zejména do těch, které jsou spojené s různými pověrami či legendami bez ohledu, zda jsou smyšlené či nikoliv. Kolikrát to již děláme zcela

automaticky, jen když v daném zdroji spatříme na dně ležet mince, aniž bychom chápali samu podstatu tohoto konání.

Na území Čech se však nálezy z vodních zdrojů nevyskytují zdaleka tak četně, jako je tomu např. v západní Evropě, kde je možné zkoumat z hlediska časových a prostorových vzorců vztahy mezi depoty a říčními nálezy (Bradley 1982, 112-116). Neznamená to však, že tyto nálezy u nás nelze předpokládat, ale získávání vodních nálezů je ve velkém měřítku závislé na odpovídajících regulačních opatřeních vodních toků. To znamená, že objevení říčních nálezů v podstatě závisí na objemu bagrování v různých oblastech (Bradley 1988, 254) a stávajícího archeologického pozorování (Hansen 1994, 366), které je u nás (zatím) na minimální úrovni. Další příčina ztráty těchto nálezů je v přirozeném meandrování toků nebo ve spojitosti s razantními zásahy spojenými především s výstavbou přehrad v dřívějších dobách. Z tohoto důvodu nemůžeme porovnávat množství kovových výrobků z různých oblastí, ale můžeme zkoumat chronologické rozložení nálezů z každé řeky. Srovnáním tohoto údaje s pravděpodobnou délkou daného období můžeme získat představu o změnách četnosti ukládání předmětů v čase (Bradley 1988, 254).

Z území České republiky pochází největší vodní nález z tzv. České brány (Porta Bohemica) a je nutné dodat, že lepší příklad vodního depotu na našem území nemáme. V této části je koryto Labe pevně sevřeno skalnatým masívem při obou stranách toku, čímž můžeme bezpečně vyloučit možnost přesunu předmětů uložených původně na souši do vodního prostředí, což platí i naopak. U depotu z České brány se však kromě možných rituálních obětí mohlo jednat také o lodní neštěstí či přepadení, kdy bylo zboží posádkou raději svrženo do Labe, než aby padlo do rukou nepřátel (Zápotocký 1969, 304). Není zde vyloučena ani možnost pohřbu velmože na zapálené lodi, což je známo např. ze severských analogií. Další možností je existence lávky nebo mostu, z níž

byly věci rituálně vhazovány do řeky (u Keltů je známo, že ničili zbraně nepřátel, které v bitvě porazili; Bradley 1982, 110). Nelze vyloučit ani možnost fungujícího přístavu.

Počet nalezených mečů, které jsou navíc velmi zachovalé, jen podtrhuje zcela unikátní význam depotu Porta Bohemica. Obecně platí, že meče pocházející z říčních depotů z našeho území i např. z Horního Rakouska jsou téměř nepoškozené, kdežto v depotech uložených v zemi se skoro vždy nacházejí ve fragmentech (Erbach-Schönberg 1985, 166). Je na místě také zdůraznit, že meč hrál výhradní roli v sociálním symbolismu období popelnicových polí. Na rozdíl od kopí a šípu, jejichž let mohou řídit bohové, meč zabíjí přímo z vůle jeho držitele a jen na samém vrcholku společnosti se mísí lidské s božským a život může být odnímán beztrestně (Nebelsick 2000, 172).

U depotů nalezených ve vodních tocích či v jejich blízkosti však často musíme počítat s možností přesunu. Příčina je buď čistě přírodní (přirozené meandrování vodních toků) nebo způsobena záměrně lidskou činností (výstavba hrází, přeložení toku řeky atd.).

5.2.7 Snaha o pohřbívání v domovině

Je nepochybné, že již v pravěku byla snaha pohřbívat své zemřelé v domovské rodné půdě, jež se udržela dodnes (např. známé převážení padlých vojáků do své vlasti), kdy stále přežívá nedefinovatelný pocit mystického pouta s rodnou zemí. Je to dáno tím, že lidé se cítí být místními, což vychází z náboženské zkušenosti autochtonie (Eliade 2006, 93). Člověk, který cítí blížící se smrt, má tendenci opět nalézt zemi-matku, neboli chce být pohřben v rodné hroudě. Příkladů by šlo uvést mnoho, ale nám postačí uvést pro naše prostředí „bližší“ z antického Říma, kde je na pohřebních nápisech zachycen strach, že by jejich popel byl uložen mimo svoji domovinu či naopak radost vyplývající ze spojení se svojí rodnou

vlastí, např. „Sem, kde se narodil, sem se toužil vrátit“ (Eliade 2006, 93-94). Přesto si však přeci jen neodpustíme uvést ještě jeden zajímavý příklad z největšího mezolitického pohřebiště Evropy, konkrétně z lokality Olenij ostrov (Jelení ostrov, Rusko). Na tomto pohřebišti datovaném do poloviny 6. tisíciletí př. Kr. se objevilo poměrně mnoho disartikulovaných koster (Zvelebil 1997, 259, 262). To bylo připisováno špatnému uchování a sekundárnímu narušení hrobů, ale složení kosterních pozůstatků tomu nenapovídalo. Zřejmě se tedy jednalo o jedince, kteří zemřeli na vzdálenějších místech a k jejich pohřbení došlo až dodatečně. To značí, že jejich pozůstatky mohly být již neúplné. Je to dáno především mobilním životem v zimním období, který byl přeci jen v mezolitu o mnoho odlišnější než v pozdějších „zemědělských“ společnostech a též přírodními podmínkami. Díky etnografii známe ze Sibiře obdobné analogie, kdy zemřelí v zimě byli často pokládáni na dřevěné plošiny nebo na stromy a čekali na svůj pohřeb až do jarního období (Zvelebil 1997, 262). Pro nás je však podstatné, že vidíme už v takto dávné společnosti zvyk dostat své zemřelé na své domovské pohřebiště, což bylo zejména umocněno jejich náboženskými představami a zvyky. Značná část pohřebišť těchto lovců a sběračů byla poměrně dlouho užívána a situovaná na ostrovech či na výběžcích pevniny do moře. To odráželo jejich náboženskou představu, při níž věřili, že svět mrtvých se nachází „za vodou“, což nám dokládají častá vyobrazení vodních ptáků na petroglyfech u břehů jezer a dalších předmětech. Velmi výmluvným dokladem jsou pozůstatky vodních ptáků v hrobech nebo nález dětského hrobu z lokality Vedbaek (Dánsko), kde bylo dítě pohřbené na křídle labuti (Zvelebil 1997, 262-263). Z pozdější antiky víme, že labuť byla zasvěcena bohu Apollónovi, a tudíž se stala slunečním ptákem, známým i v severoevropském prostředí (Podborský 2006, 230). V pravěku Čech můžeme doložit období, kdy evidujeme chybějící pohřby u knovízské kultury v okrese Kutná hora. Jednalo se o oblast nejvýchodnější a též nejpozději osídlenou knovízskou kulturou, která zde není autochtonní. Na základě těchto faktů můžeme usuzovat,

že ostatky svých zemřelých buď nepohřbívali do země, nebo vše proběhlo v souladu s běžným ritem, ale mimo sledovanou oblast (Jiráň 2002, 56). Pokud pomíneme variantu s náhlou změnou pohřebních zvyklostí, nabízí se možnost transportu uren s pozůstatky zemřelých do míst své domoviny, přičemž tato vzdálenost by v našem případě činila cca 4 dny chůze. Obdobná sounáležitost s mateřskou oblastí se projevuje často v počátečním období „kolonizovaných“ územích, kde se tento jev může držet po několik generací (Jiráň 2002, 56-57). V tomto pojetí by mohly některé depoty zastupovat symbol nebo památku místa, kde dotyčná osoba zemřela nebo kde byly posléze vykonány všechny úkony související s pohřebním ritem. Zde bychom tedy pracovali s tezí, že zemřelí byli vráceni do své domoviny.

5.2.8 Stavební obětiny

Na území Čech nebyly dosud, snad kromě jednoho případu, žádné stavební obětiny doloženy. Tato jediná výjimka byla učiněna v době poměrně nedávné, a to v roce 2012. Jednalo se o depot se slitky, který byl nalezen ve valu hradiště na k. ú. Hřivice (okr. Louny). V případě tohoto depotu bychom snad mohli uvažovat o stavební obětině. Existence depotů, které měly funkci stavebních obětí, je však doložena např. na opevněném výšinném sídlišti v Hesselbergu (Bavorsko), které bylo ve sledovaném období kontinuálně osídleno ve stupních BC-Ha B3. Bylo zde uloženo přibližně 11 depotů, z nichž část pocházela ze souboru opevnění a které je možné interpretovat jako stavební obětiny (Berger 1994, 56).

Stavební obětiny, která se vykonává např. při stavbě mostu, kostela či v našem případě hradiště, je vlastně opakováním prvotního obětování, které se událo *in illo tempore* (při stvoření světa), aby se tento svět mohl zrodit (Eliade 2009, 32). Z předchozí věty vyplývá, že stavitelské rituály chápou výslovně v menší či větší míře jako napodobení kosmogonického aktu (opakují prvotní stvoření). Nejedná se však o rituály kolektivní ani

periodické, proto odstraňují tok profánní doby, trvání i toho, kdo je koná, umisťují *in illo tempore*. Každá stavba zobrazuje absolutní počátek (snaží se nastolit počáteční okamžik), přítomnost bez dějin, jelikož stavební rituály nám odhalují napodobení, tedy reaktualizaci kosmogonie (Eliade 2009, 68-69). Cílem těchto rituálů je opakování božského archetypu prvopočátku stvoření v mýtickém okamžiku, k němuž se člověk neustále vracel z důvodu, že tímto opakováním se stával současníkem zmíněného mýtického okamžiku počátku světa, k čemuž ho vázala neustálá potřeba se k této události vracet, aby se regeneroval (Eliade 2009, 69). Tímto opakováním božského úkonu ideální stavby (stvoření světů a člověka) se také de facto zajistila realita a trvání stavitelského díla (Eliade 2009, 24).

Exkurs: Nálezy z obytných chat jako možný doklad stavební obětiny

Ve Velké Británii se na základě výsledků archeologických výzkumů počítá s možností, že během střední a mladší doby bronzové mohly existovat analogie mezi životními cykly lidí a životními cykly jiných předmětů. Úmyslná fragmentace byla zásadním prvkem tohoto procesu, představovala konec života předmětu (movitého i nemovitého) nebo osoby a zdůrazňovala uzavření společenských vztahů (Brück 2006, 297-298).

Zdá se, že mezi životním cyklem sídliště a jeho obyvateli byl blízký symbolický vztah. Nejjasněji se to projevuje přítomností deponovaných artefaktů a ekofaktů upomínajících na zvláštní událost. Jedním z nejzajímavějších rysů sídlišť střední a mladší doby bronzové je četnost nálezů, které popírají moderní racionalistická vysvětlení. Máme např. doklady, kdy byl na dno jámy v chatě umístěn celý mlýnský kámen, zatímco v jedné z děr na kůl terasy v další chatě byl uložen vyřezávaný křídový falus. Četné jsou také hroby zvířat např. z ohrazovacích příkopů, dále se v jámách a příkopech často nacházejí celé keramické nádoby. Ačkoli se často interpretují jako úložné prostory, ve skutečnosti leží

mnoho z nich dnem vzhůru nebo na boku (Brück 2006, 298). U nádob položených dnem vzhůru, které se všeobecně interpretují jako doklad náboženských praktik, bychom chtěli poznamenat, že je opomíjena i praktická možnost spočívající v ochraně před nečistotami, např. před prachem atd.

V mnoha případech si však můžeme povšimnout, že umístění artefaktů není nahodilé, ale označuje zásadní body v prostoru, například hranice, vstupy a rohy (Brück 2006, 298). Tuto funkci plnily jak celé, tak i fragmentované artefakty. Často si lze ještě u některých nálezů povšimnout jejich úmyslného uspořádání. Teoreticky by tato uložení mohla v mnoha případech upomínat na nějakou událost. Koncept stavební obětiny je sice všeobecně znám, ale přesto nelze vyloučit, že se podobné skutky prováděly i v jiných zlomových bodech životního cyklu domu, sídliště a jeho obyvatel. Stejně jako narození, svatbu nebo smrt člověka označovaly zvláštní rituální praktiky, tak i stavba, oprava, přestavba a opuštění budov bylo oslavováno umístěním různých artefaktů a ekofaktů, které zdůraznily jak časovou, tak prostorovou přeměnu. Můžeme prohlásit, že ve střední a mladší době bronzové se domy „rodily“ a „umíraly“ (Brück 2006, 299).

Když se zaměříme na zacházení s domem při jeho „smrti“ dosáhneme celkem zajímavých zjištění. Smrt domu, která mohla být spojena se smrtí jejího obyvatele, se zdá být obzvláště významnou událostí, kdy se s opuštěnými domy a lidskou smrtí nakládalo mnoha analogickými způsoby. Jen připomínáme, že pro zmiňované období byl běžným pohřebním rituálem žárový pohřeb. Zacházení s lidskou smrtí nám právě může pomoci interpretovat některé praktiky týkající se konce života budovy (Brück 2006, 299-300).

Zajímavý příklad pochází z lokality Broom Quarry (Anglie). V jednom otvoru na kůl terasy kruhového domu bylo nalezeno 9 g

zpopelněné lidské kosti. Lidská kost byla nalezena pouze u tohoto jediného kůlu, který z celé struktury terasy zůstal stát. Stratigrafie navíc vypovídá, že k umístění kosti došlo až v pozdním stadiu užívání domu. Povaha tohoto obsahu navíc byla podobná tomu v jámě, která byla prokazatelně vytvořena ke konci stavební posloupnosti. Protože je množství kosti tak malé, můžeme její přítomnost považovat i za náhodnou. Jenže samotné umístění kosti ve vstupu do kruhového domu je významné a rozhodně není ojedinělé. K symbolickému uložení zpopelněné lidské kosti mohlo tedy dojít při opuštění kruhového domu, aby se tato chvíle naplnila představou smrti. Jedním z posledních činů, které se v kruhovém domě v Broom Quarry odehrály, bylo rozbití a pohřbení keramického vybavení domácnosti (Brück 2006, 300). Dvě jámy vykopané na konci časové posloupnosti byly naplněny velkými čerstvě rozbitými střepy čtrnácti nebo patnácti nádob, které zahrnovaly jak hrubou, tak jemnou keramiku mnoha tvarů a velikostí. Takto destruované keramické fragmenty bychom mohli interpretovat jako tzv. uložení „na rozloučenou“, protože nelze vyloučit, že k tomuto úmyslnému zničení keramické výbavy došlo při opuštění domu. Mohlo se tomu dít i v plošnějším měřítku, například u komunit opouštějících sídliště. V Broom Quarry tedy značila destrukce nejen „smrt“ domácnosti – opuštění budovy nebo sídliště – ale také konec společenských vztahů vytvořených a udržovaných prostřednictvím spolubydlící komunity. Nález kopí učiněný v Penhale Moor (Anglie) by zase mohl poukazovat na to, že dům byl při opuštění symbolicky zabit vražením kopí do země uvnitř domu (Brück 2006, 300).

Za povšimnutí také stojí, co se dělo se samotnou konstrukcí domu. V některých případech naznačuje nedostatek zbytků kůlů, že budovy byly rozebrány, ačkoliv zachování zbytků kůlů samozřejmě závisí také na jiných faktorech. U některých domů je však prokázáno, že některé díry na kůly byly vyplněny šterkem a zakryty kamennými deskami ještě před tím,

než byl dům uzavřen a zarovnán vrstvami suti, hlíny a domácího odpadu. Tyto budovy byly na konci svého života „pohřbeny“ jako jejich obyvatelé. Další domy byly zase vypáleny, což asi evokovalo symbolické spojení s kremací, ačkoliv prokázání úmyslného zapálení těchto domů vyžaduje pečlivou argumentaci (Brück 2006, 300). Obdobných dokladů existuje samozřejmě mnohem více, ale pro avizovaný stručný nástin této problematiky jsou naše doklady zcela dostačující.

Na území Čech lze spatřovat snad možnou obdobu u pozdně bronzového depotu z Tetína (okr. Beroun; datace horizont Třtěno-Hostomice), kde se na vápencové ostrožně v blízkosti jeskyně „Turské maštale“ rozprostíralo sídliště knovízské kultury (štítarská fáze). J. Axamit tam vykopal roku 1918 jámu („zemnici“) a uvnitř našel popel, mazanici s otisky prstů, hliněné formy a dvě hliněná jádra. Na podlaze zemnice se nacházela v dočervena zbarvené zemi jáma o průměru 60 cm, která skrývala depot, a její stěny byly obloženy pěti kameny nesoucími krycí desku (Kytlicová 2007, 310). Obdobný depot ještě pochází z menší polozemnice z knovízského sídliště v Praze-Benicích (datace horizont Plzeň-Jíkalka; Trefný – Polišenský 2012, 748), který byl situovaný v mírně zahlobeném výklenku při severním rohu objektu č. 618 (Trefný – Polišenský 2012, 742). Jak autoři zmiňují, jednotlivé artefakty byly uloženy na sebe a nevylučují ani možnost původního organického uschování (Trefný – Polišenský 2012, 742).

6 TEORETICKÝ MODEL: DEPOTY JAKO POZŮSTALOST PO ZEMŘELÝCH

S ukládáním depotů se všeobecně setkáváme ve všech obdobích pravěku na většině území Evropy, s počátkem již v neolitu (Bradley 1988, 250). Naskytá se samozřejmě otázka, jaký motiv vedl lidi v minulosti

k tomuto neustále opakovanému aktu. I když je zcela zřejmé, že depoty mohly být uloženy z mnoha důvodů profánních či sakrálních, pak alespoň z počátků tohoto ukládání se můžeme domnívat, že muselo dojít k prvotnímu impulsu vlastnímu již neolitickému obyvatelstvu, který fungoval jako spouštěč, jenž se s různými myšlenkovými odchylkami udržel jako hlavní důvod po celý pravěk. I na tomto počátku se však nemuselo jednat o jeden impuls, ale mohlo jich být samozřejmě i více. Ostatně v Čechách není od neolitu doloženo období, v němž by se nenalezl depot (maximálně se střídají období s menším nebo větším počtem depotů, také v závislosti na jednotlivých kulturách).

Depoty obsahovaly vždy daný materiál vlastní pro dané období, např. v neolitu kamenné hlazené nástroje a keramiku, v eneolitu k tomuto výčtu přibyla měď, námi sledovaná doba bronzová přidala kromě slitiny bronzu či mědi (slitky) také ještě zlato. Z toho vyplývá, že i depoty mají svůj inovační vývoj z hlediska jejich materiální rozmanitosti, ale stále se ukládají i nekovové materiály, objevující se však již v naprosté menšině, alespoň v případě doby bronzové. Zejména nekovové artefakty jsou oproti kovům také mnohem obtížněji zachytitelné, protože nebudí takovou pozornost a jsou imunní i vůči detektorům kovů. Je ovšem důležité zmínit, že samotný fenomén ukládání depotů je jevem nejtypičtějším pro dobu bronzovou, kdy máme doloženo jen v Čechách několik set depotů oproti sotva několika desítkám z neolitu a eneolitu (Vencel 1975; Zápotocká – Zápotocký 2010). Tato sumarizace platí také pro mladší období pravěku, která chronologicky následují po době bronzové, tedy pro halštat, latén a dobu římskou či stěhování národů. Malé počty depotů v jiných obdobích jistě nejsou, i přes zmiňovanou resistenci vůči detektorům, způsobeny stavem, v němž by primárně figurovala neúplnost pramenné základny, tedy našeho dosavadního poznání. Odlišnost doby bronzové od ostatních pravěkých období můžeme spatřovat především v možnosti plné recyklovatelnosti daného materiálu, tedy bronzu. S tím přímo souvisí to,

že bronz hraje ve směně zcela jinou roli než keramika či kámen a vytváří tak zcela jiný typ společnosti, kde zdatně narůstá potřeba bronzu, z kterého lze de facto vyrobit každý typ artefaktu (Neustupný 2010, 166). Zároveň tedy dochází ke zdatnému navýšení počtu depotů oproti dalším časovým úsekům (písemné sdělení E. Neustupný 2013). Hlavním impulsem k rozšíření bronzových depotů nebyl však praktický, ale zejména enormní společenský a symbolický význam bronzu (dosud není objasněn) a jeho distribučních sítí sloužících k jeho rozdělování. Aby tyto distribuční sítě mohly zabezpečit dodávky bronzu, musíme v době bronzové počítat s jejich zcela stabilním fungováním a rovněž s vytvořením rozsáhlých obchodních kontaktů, neboť zdroje bronzu, narozdíl od železa či kamene, nebyly tak snadno (lokálně) dostupné (Neustupný 2010, 166-167). Situace v době bronzové však prozatím nevyklučuje, že prvotní impuls mohl být dán již ve zmiňovaném neolitu, kdy se vůbec poprvé s depoty na našem území setkáváme.

Prozatím však i přes zmiňovanou rozdílnost v době bronzové (viz výše) nelze bez důkazů předpokládat, že bronzové depoty byly jiného druhu než úmyslná uložení v jiných obdobích. Ačkoli převládající technologie byly odlišné, tak depoty i v té nejužší definici jsou známé z neolitu a doby železné (Bradley 1987, 352). Stále je možné namítat, že co začalo v neolitu jako jednotný systém obětování jídla a vybraných artefaktů, pokračovalo v přepychovějším měřítku s širším přijetím kovu (Bradley 1987, 360). Osobně se domnívám, že spíše než ke změně myšlenky pro ukládání depotů byl hlavní rozdíl oproti ostatním obdobím v tom, že v době bronzové došlo především ke změnám ekonomickým souvisejících s vytvořením propracovaného dálkového distribučního a směnného systému sloužícího pro uspokojení tehdejší poptávky. Je zřejmé, že suroviny pro výrobu bronzu byly omezeny jen na několik málo zdrojů v rámci Evropy a i přes četné nálezy bronzových artefaktů si udržoval po celou dobu punc vzácnosti, tedy i značné hodnoty a též

nejmodernějšího výdobytku té doby za všeobecných kvalit této slitiny. To vše mizí s příchodem železa, jehož zdroje byly oproti bronzu mnohem rozšířenější a který dosahoval lepších vlastností nežli bronz. To vše mělo za následek, že se železo stalo pro tehdejší komunity snadněji dostupné (Neustupný 2010, 167), a to zejména z lokálních zdrojů. Postupem času s rostoucí produkcí a množstvím a s menšími distribučními nároky bylo nepochybně i značně levnější. To vše mělo za následek zhroucení ekonomických vztahů doby bronzové. Ze železných artefaktů to byly především zbraně, které nahradily bronzové artefakty jakožto ukazatele prestiže. Ty byly ukládány především do hrobů (Bradley 1988, 256) a byly zřejmě značně hodnotné, což nelze vztáhnout i na ostatní železné artefakty, které se snadnou dostupností železa velmi rychle a snadno šířily a ztrácely tak prestiž hodnotného zboží. Postupem času železo na základě výše zmiňovaných skutečností nemohlo být, až na výjimky, ukazatelem prestiže a nedocházelo již k intenzivnímu deponování jakožto významné společenské události uložení pozůstalosti zemřelých (obdobně to lze vnímat i co se týče kamenné industrie v neolitu a eneolitu).

To je podle mého názoru zásadní rozdíl oproti bronzovým artefaktům, které si svojí nelokální dostupností udržely statut prestižního artefaktu po celou epochu doby bronzové, jelikož oproti následujícímu období bylo záměrem především udržení stabilních distribučních sítí a nebylo zde místo pro migrace, které by tyto distribuční sítě zničily. V době železné jsou migrace dobře zaznamenané, měly za následek zejména poměrně snadnou možnost získání železné rudy oproti bronzové slitině (Neustupný 2010, 167).

Myšlenka se patrně nezměnila, ale došlo ke změně ekonomiky, která měla zásadní vliv na intenzitu deponování v daných obdobích. Druhou příčinou, která zásadně ovlivňovala ukládání depotů, byl nepochybně pohřební ritus, který se průběhem času zcela měnil.

Hledání odpovědi na otázku účelu depotů musí tedy začít již v neolitu, k čemuž bude užito jednoduchého modelu konfrontovaného s dnešní živou skutečností. Je však nutné si připomenout několik důležitých skutečností.

Do období eneolitu byl znám ve střední Evropě jen kalendář gramatický, ale i v následujících dobách bylo pravidlem sledování period v gramatickém čase (Neustupný 2010, 187). Podstatou jeho měření jsou přírodní (den, měsíc, rok) nebo lidské periodické jevy (individuální život jednotlivce, vláda panovníka). Po uplynutí periody u těchto zmíněných jevů se vše vrací na počátek (ve smyslu počátek, rozkvět, zánik; Neustupný 2010, 187). Jedná se tedy o čas struktur – doba gramatické minulosti je spjata s životní zkušeností či se zkušenostmi jiných osob, s nimiž došlo k osobnímu kontaktu. Kalendářní stav, jenž je strukturální opozicí, je časem již vnímáním dob existence našich předků či vůbec možné jinakosti dob minulých (Neustupný 2010, 192). K tomuto uvědomování si časové jinakosti dojde teprve porozuměním toho, že minulé události reprezentuje odlišnou strukturu od současné (Neustupný 2010, 192).

Primárním zprostředkovatelem, díky němuž si tuto minulost lidé začali uvědomovat, byla artefaktová paměť komunit, neboli přítomnost artefaktů, které přesahují běžný rámec lidského života a byly vytvořeny jinými bytostmi (možná i mýtickými), odlišnými od přítomných jedinců (Neustupný 2010, 194). Do této kategorie náleží např. neolitické rondely nebo předmegalitické a megalitické hroby, eneolitické či bronzové mohylníky. U těchto nemovitých památek mohli lidé vnímat určitý přesah za rámec gramatického času (Neustupný 2010, 195-196). Otázkou zůstává, zda takové artefakty připomínající minulost nebyly již v době neolitu. V tomto případě přicházejí v úvahu v zásadě jen neolitické dlouhé domy, které zanechávaly znatelné povrchové stopy po dlouhá staletí (Neustupný 2010, 194).

Pokud však připustíme, že depoty plnily funkci předchůdců svatyň (Bouzek 2008, 89), tedy že byly deponovány na povrchu, někdy též posíleném výrazným prvkem v krajině (např. vrcholky kopců), mohly zde vydržet neporušeně také desítky let, což by při průměrném věku pravěkého člověka obsáhlo i několik generací. V tomto případě by již dokázaly vzbuzovat pocit jinakosti, což znamená, že by vedle individuální paměti existovala již zmiňovaná artefaktová paměť. Pro období neolitu se však počítá s existencí pouze individuální paměti, která na základě nízkého průměrného věku obsáhla méně než dvě desetiletí a zahrnuje tedy jen nahodilou změť událostí bez rozpoznatelné vnitřní logiky (Neustupný 2010, 195). U těchto společenství a zejména zemědělské společnosti je cyklický čas ve spojení s mýtem o kosmických cyklech ve smyslu stvoření – zánik – stvoření naprosto typický (Eliade 2009, 97-101). Takové pojetí reprezentuje právě gramatický čas.

Pro tvorbu archeologického modelu disponujeme depoty, které jsou archeologickými strukturami, jejichž účel se začal projevovat již od neolitu. Ten se odehrával v tzv. gramatickém (periodickém) čase, kdy lze počítat pouze s existencí individuální paměti, jež trvá vzhledem ke krátké střední délce života méně než dvě desetiletí (Neustupný 2010, 195). Takže impuls k tomuto účelu musel vzejít ze stále se opakujících jevů v přítomnosti velmi rozšířených a pro existenci lidí nejspíš i nezbytných, vlastních i dalším pravěkým obdobím. Pro archeologický model založený na živých skutečnostech musíme hledat kategorie živé kultury společné neolitu v širších územních celcích, např. ve střední Evropě, které jsou navíc svázány časem stále se opakující periodicitou. Po tomto zvážení lze dojít ke třem hlavním okruhům, a to k zemědělství, narození a smrti. Tyto složky jsou všudypřítomné dodnes, je to de facto podstata našeho bytí. Pro kvalitní výnos v zemědělství bylo nutné znát periodické cykly. Podstatné zcela jistě musely být slunovraty, prakticky slavené dodnes, které i pro lidi v minulosti měly značný význam. Toto je však více vlastní

především přílohovému zemědělství oproti žárovému v neolitu, které je na reorganizaci práce méně pracné. Po vyčerpání půdy se stačilo přesunout, protože v této době byl ještě dostatek prostoru pro takový způsob obživy. Samozřejmě nelze vyloučit teze, že u většiny archaických společností se Nový rok (v našem případě se jedná o ekvivalent k již zmiňovanému slunovratu či jinému cyklu potřebnému v rámci zde popisované zemědělské činnosti) rovná zrušení všech tabu nad novou úrodou, kdy je prohlášena za neškodnou a požitelnou pro rodinu či komunitu aj. (Eliade 2009, 48). Při pěstování více druhů obilí může být v závislosti na dozrávajících cyklech těchto plodin počet novoročních svátků znatelně větší. Je tedy zřejmé, že časové úseky jsou určeny na základě rituálů, které souvisejí s obnovením potravinových zásob životně nutných pro kontinuální fungování dané komunity (Eliade 2009, 48). Podstata však v tomto uvedeném příkladě tkví v potřebě periodického obnovování, neboli periodické regenerace života ve smyslu nového stvoření – opakování kosmogonického aktu, jak je patrné zejména u historických civilizací (Eliade 2009, 49).

Mnohem lépe se vyjeví tyto spojitosti s pohřebními praktikami. U narozených musela být značná mortalita a lze tuto spojitost s depoty vyloučit. Pokud jde o nově narozené jedince, je zřejmé, že neměli status „dospělého“, což je ostatně doloženo z mnoha etnografických paralel a též na základě archeologického a antropologického pozorování populací minulosti.

Smrt musela být v každodenním životě všudypřítomná pro celé období pravěku a kontakt se zemřelými byl dokonce ještě bližší, než je tomu v našem světě, kde je tento přirozený jev situován co nejdál od žijící populace (např. existence domů pro staré a nemocné či přímo pohřebních ústavů). Do tohoto modelu vstupují zemřelí z našeho období bez rozdílu a nezáleží proto na tom, zda jsou pohřbíváni kostrově či žehem. Uvidíme, že v tomto pojednání ani vliv křesťanství nevyrušil jisté dnešní shody

s obdobím pravěku. Pokud vezmeme dnešní zemřelé, jsou pohřbíváni či jen spalováni ve smutečním obleku. Jejich osobní věci, podle našeho dělení definovatelné jako ozdoby, jsou předávány rodinným příslušníkům nebo na základě rozhodnutí pozůstalých pohřbeny či spáleny se zemřelým. Tyto vrácené osobní věci mohou být odloženy na různých místech (např. doma nebo kdekoliv jinde) nebo se zcela odstraní (např. na skládku); také může dojít k jejich pohybu, např. prodáním, darováním, což způsobuje cyklický přesun těchto předmětů, a tudíž jejich další oběh, jehož následkem může být delší životnost těchto věcí (jedna z možností, jak interpretovat chronologicky vzdálené artefakty ve společných depotech, protože většina předmětů má omezenou dobu svého oběhu). Tím de facto vytváříme (sekundární) novodobý depot. Na základě archeologických dat víme, že tyto osobní věci byly v pravěku při žárovém pohřbu také spalovány, avšak na zkoumaném vzorku se to projevilo jen u třetiny hrobů, jak bylo prokázáno na pohřebištích z mladší a pozdní doby bronzové ve středním Polabí (Šteffl 2010) nebo také v jižních Čechách (Chvojka 2009). Z toho je možné vyvodit závěr, že přímo u žárových pohřbů bylo určení, co půjde spolu se zemřelým na hranici, na individuálním rozhodnutí pozůstalých, což by bylo shodné s dnešním stavem (platí i pro kostrové pohřby).

Toto množství se může násobit s rostoucím počtem zemřelých rodinných příslušníků a pak se tento „depot“ může značně zvětšit. Můžeme namítnout, že depoty již v době bronzové byly mnohem větší a že náš model zahrnuje jen věci, které měl dotyčný u sebe a které mu byly „nejbližší“. Tyto zmiňované aspekty sice mohou tvořit samostatný depot, ale jejich hlavní význam lze definovat jako sekundární; mohou totiž většinou sloužit ve formě přídatků k depotům, které můžeme označit jako primární.

U zemřelých jedinců v dnešní době můžeme počítat s tím, že po nich také ve většině případů zůstává (mimo předměty osobní povahy)

mnoho dalších movitých artefaktů čili se zde jedná o tzv. pozůstalost po zemřelém. Toto tvrzení se může uplatnit i v našem sledovaném období pravěku (konkrétně v době bronzové).

Pozůstalost po zemřelém je po selekci provedené pozůstalými uložena na různých místech (např. na půdě, skládce aj.), takže v podstatě u dnešního průměrně ekonomicky zdatného jedince by se jednalo o depot značných rozměrů. V pravěku není vyloučeno ukládání depotů jedince, rodiny či dokonce zemřelých v jedné komunitě. Na tomto základě a na základě rostoucího movitého vlastnictví by již např. v době bronzové mohly depoty dosahovat a také dosahují velkého počtu předmětů. To také souvisí s movitostí daných osob, která byla vázána na specializaci (je jisté, že pokud zemřel kovolitec, mohl mít patrně větší zásobu bronzu). Výběr místa uložení depotu mohl být spjat se zemřelým, ale lze se domnívat, že to byla více záležitost jeho rodiny, přičemž každá rodina mohla mít svůj tabuizovaný prostor určený pro tyto záležitosti. U někoho mohla být snaha artefakty po zemřelém nenávratně schovat (např. v bažinách), ale v našem prostředí bych předpokládal, že pro danou rodinu či jednu komunitu bylo toto místo nějakým způsobem vymezeno a mohlo snad evokovat vzpomínku na její mýtické předky, docházelo tedy k propojení těchto předků s dosud žijící komunitou. Tato a podobné možnosti jsou bohužel na základě archeologických dat zcela nepostižitelné (John 2003, 82).

Pro testování modelu lze použít schéma založené na prokazatelné archeologické struktuře: depoty či spíše předměty, které nacházíme v depotech, byly součástí někdejších sídlištních domácností doby bronzové. Za to, že máme k dispozici tyto archeologické prameny, vděčíme archeologické události, v tomto případě požáru sídlištních objektů. Musíme však zmínit, že ne každý jedinec si artefakty z kovu mohl dovolit, jak je všeobecně prokázáno, např. na pohřebištích doby bronzové. Tuto sociální diferenciaci můžeme pozorovat velmi vzácně i ve

zcela ojedinělých sídlištních lokalitách, respektive na opevněných sídlišťích v Barci u Košic (okr. Košice) a Spišském Štvrtku (okr. Levoča) náležících otomanské kultuře, která se datuje do období B A1/B A2 až B B1 (Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 82, 84). Tam se s depoty setkáváme přímo v interiérech obytných objektů (Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 93). Na základě velikosti a složení těchto depotů šlo zřejmě o majetek privilegované aristokratické vrstvy v rámci prohlubujících se sociálních rozdílů ve společnosti (Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 93). Mimo tento časový úsek jsou však nálezy kovů na sídlišťích sporadické (Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 93).

Depoty zachycené na těchto dvou sídlišťích spadají do tzv. koziderského horizontu, který byl pojmenován podle naleziště Dunaújváros-Kosziderpadlás v Maďarsku, a souvisí se závažnými změnami starší a střední doby bronzové, konkrétně v našem případě bychom mohli říci, že se zánikem zmiňovaných sídlišť (Furmánek – Vladár, 2006, 185). Kosziderský horizont není do této doby zcela jednotně chronologicky ustálen, ale nejčastěji je spojován se stupněm B B1, což platí i pro oblast Slovenska (Salaš 2005, 133, 135). Depoty tohoto zmiňovaného horizontu jsou zpravidla vázány na časově totožně opevněná sídlišťe. V tomto případě se jedná především o opevněná sídlišťe otomanské kultury. Nálezy časově spadající do koziderského horizontu se nacházejí také mimo domovskou severní karpatskou oblast zahrnující zejména území Slovenska a Maďarska. Díky kulturnímu proudění z téhož území jsou takové nálezy známé např. z Polska, Moravy, Bavorska a Švýcarska (Furmánek – Vladár 2006, 185). Celkově lze však konstatovat, že bronzové artefakty se mimo zmiňované období vyskytují na sídlišťích doby bronzové jen velmi sporadicky.

V Barci u Košic byl nalezen depot zlatých předmětů v nádobě obrácené dnem vzhůru, která byla podle nálezové situace pravděpodobně umístěna na nějaké polici, jež při požáru chaty (potažmo celé opevněné

osady) spadla na její podlahu, když se bortily stěny (Hájek 1954, 584). Je prokázáno, že se stěny destruovaly vždy směrem dovnitř (Kabát 1955, 598). Mimo tento depot tam byla nalezena také keramika, která byla situována v řadě u stěn, a je u ní prokázáno, že byla původně také na policích (Kabát 1955, 600), dále pak další tři nálezy bronzových artefaktů, u nichž bylo zřejmé, že byly uloženy na policích a stěnách, snad v nějakých šperkovnicích (Hájek 1954, 585). Bronzové depoty obsahovaly ozdoby, nástroje a jantar (Furmánek – Vladár 2006, 188). Obdobné nálezy, a to ještě ve větším množství, jsou zachyceny z opevněného sídliště ve Spišském Štvrtku, které bylo stejně jako v Barce zničeno požárem, přičemž nálezový inventář zůstal in situ v té části sídliště, která nebyla zasažena těžbou šterkopísku nebo půdními kultivacemi (Vladár 1972, 24). Depoty byly nalezeny na tomto sídlišti mimo příbytky také v řemeslnické části osady, ve fortifikaci a v tzv. vymezeném sakrálním prostoru (Vladár 2012, 383-386). Pro nás je však nejpodstatnější nález depotu v příbytku rodové aristokracie na akropoli této opevněné osady (Vladár 2012, 383). V sídlištním objektu 5/68 byly nalezeny celkem tři depoty. První se nacházel v kamenné skříňce pod úrovní podlahy v severovýchodní části příbytku a obsahoval bronzové náušnice. Druhý byl situován na severozápadní straně poblíž, obsahoval různé bronzové ozdoby a byla tam i nádobka jak s bronzovými ozdobami, tak také s ozdobami ze zlata, přičemž některé vykazovaly částečnou deformaci. Třetí depot byl složen obdobně jako předchozí, tedy z bronzových a zlatých ozdob uložených v nádobě (Vladár 2012, 383). Všechny tyto depoty se nacházely poblíž stěn a kromě prvního depotu uloženého v kamenné skříňce byly zbylé dva depoty uloženy v nádobách situovaných pravděpodobně na policích. Po destruování domu de facto tyto dva depoty lemují stěny zmíněného sídlištního objektu (Vladár 2012, 383).

Obdobně jako v Barci byly původně tyto nálezy rovněž umístěny na policích, resp. pod dláždou v kamenných skříňkách (Vladár 1972, 21-22), a ve Spišském Štvrtku byly ještě v některých případech kamenné skříňky navíc zapuštěny pod úroveň podlahy (Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 93). Depoty obsahovaly v obou lokalitách shodně ozdoby a součásti oděvu ze zlata či bronzu (Furmánek – Vladár 2006, 188) a mimo jiné jsou v nich zachyceny i artefakty z řemeslnické části sídliště, kde je prokázána výroba keramiky, kostěné a kamenné industrie a též kovů, což nám dokazují fragmenty kadlubů či různé hotové i nedokončené výrobky (Vladár 1972, 22-23). Ve Spišském Štvrtku je dokonce zachycen objekt, kde se koncentrovala produkce zlata (Furmánek – Veliačik – Vladár 1991, 95). Také se tam vyskytovaly chybně vyrobené artefakty (Vladár 1972, 24). V pojetí odpadových areálů by se v těchto zmiňovaných případech jednalo o tzv. odpad de facto (Neustupný 2007, 66).

Na území Čech lze spatřovat snad možnou dobu u pozdně bronzového depotu z Tetína (okr. Beroun; datace horizont Třtěno-Hostomice), kde se na vápencové ostrožně v blízkosti jeskyně „Turské maštale“ rozprostíralo štítarské sídliště. J. Axamit tam vykopal roku 1918 jámu („zemnici“) a uvnitř našel popel, mazanici s otisky prstů, hliněné formy a dvě hliněná jádra. Na podlaze zemnice se nacházela v dočervena zbarvené zemi jáma o průměru 60 cm, která skrývala depot, a její stěny byly obloženy pěti kameny nesoucími krycí desku (Kytlicová 2007, 310). Obdobný depot pochází také z menší polozemnice z knovízského sídliště v Praze-Benicích (datace horizont Plzeň-Jíkalka; Trefný – Polišenský 2012, 748), který byl situován v mírně zahloubeném výklenku při severním rohu objektu č. 618 (Trefný – Polišenský 2012, 742). Jak autoři zmiňují, jednotlivé artefakty byly uloženy na sebe a nevyklučují ani možnost původního organického uschování (Trefný – Polišenský 2012, 742). Oba tyto české depoty mají shodné rysy s popsány nálezy ze Slovenska, kde bychom mohli vzhledem k dobře zdokumentované

nálezové situaci uvažovat také o uložení na policích či v nějakých skříňkách nacházejících se při stěnách objektů. V druhém případě by takovou skladovací funkci (jakoby „vestaveného ukládacího prostoru“) mohl plnit zmiňovaný zahloubený výklenek. Další otázkou je, zda tyto objekty v obytných jednotkách či ve výrobních dílnách lze vůbec interpretovat jako depoty.

Z této stručné sumarizace dvou zachovalých a detailně archeologicky zkoumaných sídlišť (leč kompletně ještě nezpracovaných; Furmánek 2013, písemné sdělení) vyplývá, že artefakty, které jsou zejména součástí depotů, byly tedy pravděpodobně původně součástí některých domácností, patrně těch movitějších v dané komunitě. Zejména zlatý depot z Barci u Košic a tři depoty z aristokratického sídla ze Spišského Štvrtku pravděpodobně sloužily k běžnému užívání bez ohledu na již nezjistitelný fakt, zda k dennímu či svátečnímu nošení. Tato rodová aristokracie tím zcela jistě demonstrovala své společenské postavení. Několik artefaktů bylo částečně deformovaných, zejména z druhého depotu z objektu 5/68 ze Spišského Štvrtku (Vladár 2012, 383). U těchto deformovaných ozdob (Vladár 2012, 383) se zřejmě jedná o tezaurovaný majetek dané rodiny a není vůbec neobvyklé se s takovými tezauracemi majetku setkat ještě v současnosti. Až teprve druhotným procesem se dostávaly právě do zmiňovaných depotů a hrobů. To by také vysvětlovalo značnou absenci těchto artefaktů na sídlišťích, kde je patrné, že lidé si při opouštění osady brali svůj majetek s sebou a nezáleželo na tom, zda množství majetku bylo ve smyslu latinského rčení „Omnia mea mecum porto“ či ho bylo u některých jedinců poněkud více. Z toho lze dále odvodit, že své obytné jednotky před stěhováním vyklízeli, a můžeme se domnívat, že na místě zanechávali zejména jen odpad, který ve značné většině tvoří nefunkční artefakty, a další nepotřebné předměty. Toto tvrzení je zcela srovnatelné i s naší dosavadní přítomností. Opět lze tedy aplikovat vzorec, že u zemřelé osoby vlastníci určité množství majetku

došlo k jeho rozdělení na základě rozhodnutí rodinných příslušníků. Část pozůstalosti mohla být rozdělena mezi příbuzné zemřelé osoby, jedná se však o dnes zcela nepostižitelný jev. Na základě archeologických dat můžeme bezpečně doložit, že tyto předměty byly součástí hrobů, kde se četnost řídila striktně ritem daného období, a dále se nacházely v depotech, které interpretujeme jako pozůstalost po zemřelých.

Je tedy zřejmé, že předměty, než byly deponovány či uloženy do depotů, byly patrně součástí jednotlivých domácností, kde dle povahy předmětu mohly plnit praktickou, společenskou a symbolickou funkci. Poté přešly do tzv. zánikové transformace, konkrétně v důsledku rituálního uzavření, a ta ukončila existenci těchto artefaktů v živé kultuře (Neustupný 2007, 51-52). U depotů, neboli pozůstalostí po zemřelých, lze spatřovat jejich účel zejména při samotném uložení, které mohlo kromě symbolického projevu úcty a rozloučení se zemřelými souviset také s demonstrací společenského postavení pozůstalých.

7 ANALÝZY LUŽICKÝCH POHŘEBIŠŤ A DEPOTŮ NA VYBRANÝCH ÚZEMÍCH ČECH

7.1 Východní Čechy

7.1.1 Pohřebiště

Z východních Čech můžeme do naší analýzy zahrnout celkem 55 chronologicky blíže určených pohřebišť, které obsahovaly celkem 607 hrobů. Kovy se objevily na 29 pohřebištích ve 145 hrobech, v nichž se nacházelo 350 kovových artefaktů (graf 1). Hlavní časový úsek pohřbívání v této oblasti lze zasadit především do stupňů BC/BD a Ha A (graf 2).

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Plochá pohřebiště

Ve východních Čechách evidujeme 48 plochých pohřebišť (tab. 1), které obsahovaly 559 hrobů. Kovový předmět se vyskytl pouze ve 135 hrobech (na 24 pohřebištích), což je zhruba jen pětina hrobů z celkového počtu. V těchto 135 hrobech bylo nalezeno celkem 335 kovových artefaktů.

Do rozmezí stupňů BC/BD můžeme zařadit 4 pohřebiště, pouze hrob z Černožic (okr. Hradec Králové; Vokolek 2003, 68) však obsahoval bronzový předmět, konkrétně jehlici se zátkovitou hlavicí (mapa 1; tab. 1).

Naprostou většinu plochých pohřebišť (35) lze ve východních Čechách chronologicky vymezit stupni BC/BD-Ha A (mapa 2; tab. 1), v nichž můžeme bezpečně rozpoznat 612 hrobů, které obsahovaly 324 artefaktů. Většina předmětů (274) náleží do typologické kategorie ozdob a součástí oděvu. Nejpočetnější jsou chronologicky citlivé jehlice (98), u nichž lze rozpoznat typ s bohatě profilovanou hlavicí (12), s hlavicí svinutou v očko (9), dále s hlavicí dvojkónickou (7), terčovitou (5), kyjovitou (4), hřebíkovitou (4), kloboučkovitou (3), kulovitou (3), větvenovitou (2), válcovitou (2), plochou (1), vývalkovitou (1), cívkovitou (1) a masivní (1). Zbýlých 39 jehlic nelze kvůli jejich značnému poškození již blíže určit. Ve větším počtu jsou v této kategorii zastoupeny také náramky (63), kroužky (34; u nichž se bude jednat spíše o prsteny), faléry (17), prsteny (11; z toho 2 jsou vyrobeny ze zlata), spirálky (13, obdobně jako u prstenů jsou 2 kusy ze zlatého kovu) a ozdobné zlaté proužky (11). Méně často jsou zastoupeny trubičky (7), amulety (9), knoflíky (4), spony (5), závěsky (3). Po jednom kuse zde evidujeme také náhrdelník, korálek, pás a nášivku.

Z nástrojů se vyskytly pouze 4 nože a 3 břitvy, které řadíme do toaletních nástrojů. Do zbraní náleží sekeromlat (nejisté), meč (nejisté), hrot kopí a 8 hrotů šípů. Surovina je zastoupena slitky (3) a bronzovinou (3). Mezi typologicky nezařaditelné předměty patří 13 tyčinek, 4 dráty a 4 další již neurčitelné předměty.

Mezi největší pohřebiště z tohoto časového úseku patří Pouchov (okr. Hradec Králové; celkem 131 hrobů, 35 obsahovalo kovový předmět; Vokolek 2003, 268-288), Lháň (okr. Jičín; 116 hrobů, 15 obsahovalo kovový předmět; Vokolek 2003, 157-166) a Kunětice (okr. Pardubice; 67 hrobů, 19 obsahovalo kovový artefakt; Vokolek 2003, 141-157). Jen na těchto třech pohřebištích (pro naše účely statisticky reprezentativních) můžeme vidět, že výskyt kovových předmětů se omezuje pouze na třetinu hrobů z jejich celkového počtu.

Co se týče předmětů uložených v hrobech, od běžného inventáře se především odchyľují hroby obsahující zbraně a toaletní nástroje (břitvy) a snad i ozdoby vyrobené ze zlata. Anomálií je nález sekeromlatu, který by snad mohl pocházet z rozrušeného žárového hrobu (Vokolek 2003, 141).

Do samostatného stupně Ha A lze zařadit 9 pohřebišť, které dohromady čítají 30 hrobů (mapa 3; tab. 1). Kovový artefakt se vyskytl v počtu 10 kusů a to pouze ve 4 hrobech. Jehlice jsou zastoupeny 4 kusy, u nichž lze rozpoznat typ s bohatě profilovanou hlavicí (1) a zbylé jehlice (3) jsou dnes již blíže neurčitelné. Do výčtu zbývá uvést náramek, trubičku, faléru, plíšek, drát a tyčinku. Kromě typově nezařaditelné tyčinky a drátu reprezentují ostatní předměty kategorii ozdob a součástí oděvu.

Mohylová pohřebiště

Ve východních Čechách disponujeme zhruba 48 mohylami, které se nacházejí celkem na 7 pohřebištích (graf 1, 2; tab. 2). Kovové

předměty (15) se vyskytly z tohoto celkového počtu na 5 pohřebištích a nacházely se v 10 mohylách.

Do období BC/BD lze zařadit pouze jediné pohřebiště z lokality Hvozdnice I (okr. Hradec Králové) čítající 11 mohyl (Vokolek 2003, 103-104). Bronzový předmět se vyskytl ve dvou hrobech. Jednalo se o jehlici s hlavicí svinutou v očko a jehlici s pečatítkovitou hlavicí (mapa 1; tab. 2).

Stejně jako u plochých pohřebišť lze nejvíce mohylníků (5) datovat do rozmezí stupňů BC/BD-Ha A (mapa 2; tab. 2). Dohromady se v nich nacházelo cca 37 mohyl a kovové předměty (13 kusů) se vyskytly v 8 mohylách. Do kategorie ozdob a součástí oděvu můžeme zařadit jehlici s dvojkónickou hlavicí, jehlici s válcovitou hlavicí, fragmenty dvou jehlic, spirálku, náramek, závěsek a dva kroužky. Ze zbraní se vyskytl jeden hrot šípů. Do celkového výčtu zbývá uvést ještě drát, tyčinku a dnes již blíže neurčitelný předmět.

Do samostatného stupně Ha A lze zařadit pouze mohylník z Vojenic (mapa 3; tab. 2), který sice bronzové předměty obsahoval, všechny si však ponechal údajný nálezce (Vokolek 2003, 343).

Shrnutí rozdílů mezi plochými a mohylovými pohřebišti

Vzhledem k jasné převaze plochých pohřbů nad mohylovými musíme toto srovnání brát pouze orientačně. V obsahu inventáře z obou typů pohřebišť nenajdeme téměř žádné rozdíly, jelikož jak u plochých, tak i u mohylových hrobů naprosto převládá typologická kategorie ozdob a součástí oděvu (graf 3). Zbraní se sice vyskytlo více u plochých pohřebišť, což vzhledem k jejich počtu není moc překvapivé, přičemž nález šípky z mohyly nám přece jen poukazuje na fakt, že kdybychom měli k dispozici statisticky významnější vzorek mohylových pohřbů, pravděpodobně bychom zaznamenali nárůst předmětů v této kategorii.

7.1.2 Depoty

Ve východních Čechách můžeme pro naši analýzu využít celkem 39 chronologicky určených depotů. Tyto depoty obsahovaly celkem 419 artefaktů (graf 1, 2).

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Z horizontu Chrast-Velim evidujeme 4 depoty, které obsahovaly 25 předmětů (mapa 4; tab. 3). Do ozdob a součástí oděvu náleží 7 náramků, 2 spirály, 1 knoflík, 1 kotouč a 1 řetěz. Z nástrojů evidujeme 12 sekerek, přičemž 11 z nich náleží k typu s lalokovitým schůdkem a jedna k typu s tulejí a ouškem (z hlediska chronologie sekerek se v tomto případě muselo patrně jednat o chybné určení). Do konečného výčtu zbývá uvést také jeden keramický fragment.

Depoty s obsahem artefaktů z horizontů Chrast-Velim/Kosmonosy evidujeme v 5 případech (mapa 5; tab. 3). Těchto 5 depotů obsahovalo celkem 86 předmětů. Z ozdob a součástí oděvu evidujeme náramky (11), nánožníky (4), knoflíky (6) a kotouč (1). Z nástrojů se vyskytly sekerky (4) a srpy (5). U srpů lze rozpoznat v jednom případě typ s trnem a to samé platí také pro typ s jazykovitým řapem (ostatní tři srpy jsou blíže neurčitelné). U sekerek se vyskytl typ s lalokovitým schůdkem (2) a rovným lištovitým schůdkem (2). Ze zbraní je doložen meč a 3 hroty kopí. Do suroviny bychom mohli zařadit 50 zlatých svitků, které jsou bohužel dnes ztraceny. Poslední kovový artefakt v rámci celkového výčtu nelze z důvodu jeho poškození již blíže specifikovat.

Horizont Kosmonosy představuje období nejintenzivnějšího ukládání depotů u lužického kulturního okruhu v Čechách. Z tohoto časového intervalu máme prozatím doloženo cca 30 depotů (mapa 6; tab. 3), které obsahují 308 předmětů. Většina předmětů (241) náleží do typologické třídy ozdob a součástí oděvu, kde dominují nánožníky (114) a

náramky (98). Dále sem náleží kruhy (11), kotouče (5), spony (4), jehlice (3), knoflíky (2), a po jednom kuse spirálovitá ozdoba, faléra, kroužek a nákrčník. Z chronologicky citlivých jehlic se vyskytl typ s velkou vázovitou hlavicí, s pečetičkovitou hlavicí a s kyjovitou hlavicí. U nástrojů převažují sekerky (19) nad srpy (14). Z dalších nástrojů evidujeme ještě kladívka (5), nůž a hliněnou formu. Celkem 8 srpů náleží k typu s trnem a zbylé nelze již blíže určit. U sekerek lze ještě rozpoznat typ se středovými laloky (9), s tulejí (4) a s týlními laloky (1). Do kategorie zbraní náleží 6 hrotů kopí a 3 meče. Surovina je zastoupena 3 slitky, 3 tyčinkovitými hřívami, 3 kusy bronzu, 2 zlatými dráty a zlatým svitkem. Do bronzových nádob můžeme zařadit koflík a blíže nespecifikovanou nádobu. Mezi artefakty nenáležející žádné kategorii patří hřeb, kus plechu a dva blíže neurčitelné předměty.

7.1.3 Srovnání artefaktové náplně hrobů a depotů

Z východních Čech máme k dispozici, co se týče počtu hrobů a depotů, statisticky významný vzorek umožňující zevrubné srovnání artefaktové náplně mezi těmito dvěma rozdílnými nálezovými celky. V první řadě je potřeba uvést, že u lužické kultury pochází nejvíce depotů a hrobů ze stupně Ha A. Tento údaj je cenný zejména při srovnání se situací u knovízské kultury, u níž jsme zjistili, že i v časových úsecích bohatých na depoty je výskyt hrobů zcela minimální. Vše tak nasvědčuje tomu, že knovízská kultura preferovala další, pro nás zatím neznámý, pohřební ritus.

Pokud se vrátíme opět k lužické kultuře, zjistíme, že u obou nálezových celků naprosto převládá typologická kategorie ozdob a součástí oděvu. Při bližším zaměření na tuto kategorii však zjistíme, že v depotech a hrobech je zásadní rozdíl ve výskytu jehlic. Z depotů jsme zaznamenali celkem 3 jehlice oproti 108 jehlicím z hrobů. Jehlici můžeme definitivně označit jako typický hrobový artefakt, který souvisel primárně

k sepnutí oděvu při poslední cestě zemřelého. Zda byla nakonec do hrobu uložena jehlice prošlá žárem či se před zpopelněním vyndala a následně byla žárem netknutá opět přidána, není pro naše předchozí tvrzení příliš podstatné a patrně to nebylo podstatné ani pro lid lužické kultury, poněvadž se v hrobech setkáváme s oběma případy. V hrobech se častěji setkáváme také s kroužky, z nichž by většinu s ohledem na jejich průměr šlo označit za prsteny.

Zbraně se všeobecně u lužické kultury vyskytují v depotech a hrobech poskrovnu. Meče máme doloženy v depotech ve čtyřech případech a jedná se vždy o fragmenty. Z hrobů máme meč doložen v jednom případě z Kunětického pohřebiště, kde se v hrobě č. 33/192 našel fragment hrotu meče (Vokolek 2003, 144). Rozdíl je především ve výskytu hrotů kopí, které nacházíme především v depotech a oproti tomu šípky zase jen v hrobech (graf 5). Nástroje se v hrobech vyskytují vzácně a omezují se pouze na několik málo jednotek reprezentovaných noži (4) a břitvami (3), přičemž v depotech lužické kultury jsme žádnou břitvu nezaznamenali a nože pouze v jednom případě. Pracovní nástroje hojně se vyskytující v depotech (srpy a sekerky) se v hrobech nevyskytují, což platí i pro méně zastoupené nástroje, s nimiž se v depotech setkáváme, jako jsou např. kladívka a dláta. Totéž platí i pro surovinu, jelikož předměty takto označené v hrobech jsou zejména dnes již blíže neidentifikovatelné artefakty, které byly spečeny a deformovány vlivem vysoké teploty při kremaci.

Na základě tohoto srovnání můžeme konstatovat, že hrobová výbava byla, co se týče kovových předmětů, značně minimalistická a omezuje se zhruba na třetinu hrobů z celkového počtu na pohřebišti. Výbava se omezuje jen na předměty osobní povahy, jako je prsten a jehlice na sepnutí oděvu. Sporadicky se objevují i nástroje reprezentované noži a totéž platí také pro zbraně, které jsou zastoupeny především hroty šípů. Je otázkou, zda je či není náhoda, že přiřkládané

kovové předměty se řadí k těm méně rozměrným, snad z důvodu omezeného prostoru pro pohřeb. Z hlediska výskytu kovových artefaktů v hrobech nejsem příliš nakloněn k pokusům o sociální diferenciaci společnosti, jako to např. učinil M. Slabina (1980, 10) u knovízských hrobů. Pro toto tvrzení uvedu jednoduchý archeologický model vycházející z naší zkušenosti. Pokud bychom dnes zkoumali obsah hrobů na našich současných pohřebištích, budeme muset zákonitě konstatovat, že až na ojedinělé výjimky byla naše společnost značně chudá. A to přesto, že žijeme v poměrně bohaté konzumní společnosti, která produkuje velké množství artefaktů. Že se jedná v podstatě o staletí dodržovanou normu vzniklou vlivem křesťanství, bychom v obdobné situaci, jakou dnes disponujeme pro období popelnicových polí (absence písemných pramenů, hmotné a nehmotné artefakty prošlé archeologickými transformacemi – tzn. postrádající dynamiku), zřejmě také nepřišli. Naopak do vyšší společnosti bychom z pohledu našich dnešních hřbitovů chybně řadili příslušníky romského etnika (ačkoliv zřejmě nebudou mít s ostatními zemřelými nic společného), jelikož jejich zvyk dávat zemřelým milodary na onen svět stále přetrvává.

8 ANALÝZY KNOVÍZSKÝCH POHŘEBIŠŤ A DEPOTŮ NA VYBRANÝCH ÚZEMÍCH ČECH

8.1 Severozápadní Čechy

8.1.1 Pohřebiště

Pro oblast severozápadních Čech disponujeme pouze dvěma většími knovízskými pohřebišti (graf 6, 7). První se nacházelo na k. ú. bývalé obce Třebušice (okr. Most), která v druhé polovině 20. století

ustoupila těžbě uhlí. Zde zachycené pohřebiště je dosud druhým největším pohřebištěm knovízské kultury z celého území Čech čítající zhruba 54 hrobů (Bouzek – Koutecký 1972). Jedná se o pohřebiště birituální, i když zcela převládají žárové pohřby v poměru 50:4 ke kostrovým hrobům. Druhé pohřebiště pochází ze Staňkovic (okr. Louny).

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Chronologicky můžeme pohřebiště v Třebušicích datovat především do stupně Ha A2 s přesahem do Ha B1 (mapa 7; tab. 4). Při zkoumání podílu bronzových předmětů v jednotlivých hrobech zjišťujeme, že z celkem 54 hrobů se bronzové předměty objevily pouze v 5 žárových hrobech, což vzhledem k dosavadním získaným výsledkům není nic překvapujícího. Těchto 5 hrobů, obsahujících celkem 9 předmětů, chronologicky náleží do výše zmiňovaného intervalu vyjádřeného stupněm Ha A2 až do počátku stupně Ha B1. Bohatostí se poněkud vymyká hrob 40A, který obsahoval hned 5 bronzových předmětů.

Z ozdob a součástí oděvu zde evidujeme jehlici s dvojkónickou hlavicí, část další jehlice a kroužek. Do kategorie nástrojů náleží nůž (2), břitva (2) a nýt patrně z dalšího nože. Ze zbraní se vyskytl jeden hrot kopí. Veškeré předměty jsou kromě jedné jehlice zachované v poměrně dobrém stavu.

Pohřebiště ze Staňkovic (okr. Louny; Koutecký – Bouzek 1967) chronologicky náleží již do pozdní doby bronzové, respektive do stupňů Ha B1 a Ha B3 (mapa 8; tab. 4). Bylo zde zachyceno celkem 22 hrobů a výskyt kovových artefaktů evidujeme v 6 hrobech, které čítaly dohromady 10 kovových předmětů.

Devět z celkem deseti kovových předmětů náleží do kategorie ozdob a součástí oděvu, konkrétně se jedná o dvě jehlice s dvojkruželovitou hlavicí, jehlici typu Ervěnice, pastýřskou jehlici,

fragmenty patrně ze dvou dalších již blíže neurčitelných jehlic, dále evidujeme dva náramky a kroužek. Posledně jmenovaný předmět je již vyroben ze železa stejně jako fragment tyčinky, která by snad mohla představovat část dlátka. Stejně jako na pohřebišti v Třebušicích si můžeme povšimnout toho, že jsou předměty až na výjimky velmi dobře zachovalé.

8.1.2 Depoty

V knovízském kulturním okruhu evidujeme 54 depotů, které na základě jejich inventáře můžeme celkem přesně chronologicky zařadit do příslušných stupňů mladší a pozdní doby bronzové (graf 6, 7). Dohromady obsahují 3529 předmětů, které kromě 11 výjimek (devět keramických fragmentů, pískovec, kost) představují kovové artefakty. Kromě převládajících bronzových předmětů a měděných slitků sem náleží také 11 železných artefaktů. Výskyt zlatých předmětů jsme dosud v této oblasti nezaznamenali.

Narozdíl od oblasti středních Čech, kde evidujeme o několik desítek depotů více, je naproti tomu v depotech ze severozápadních Čech obsažen téměř dvojnásobný počet předmětů. To je způsobeno především koncentrací největších depotů, které obsahují až několik stovek předmětů jako např. depot Lažany II, Lažany III (okr. Chomutov), Rýdeč I (okr. Ústí nad Labem) a Třtěno (okr. Louny).

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Do horizontu Plzeň-Jíkalka můžeme zařadit pouze depot z Českých Zlatníků, jehož inventář tvoří sekerka s lalokovitým schůdkem a dláto s tulejkou (mapa 9; tab. 5). Oba předměty patřící do typologické třídy nástrojů se našly ve zcela zachovalém stavu. Následující horizont Lažany obsahuje sice 1156 předmětů, ale v podstatě je reprezentován jen 6 depoty, z nichž 4 byly nalezeny na k. ú. Lažany, včetně největšího

českého depotu Lažany II (mapa 10; tab. 5). Tyto depoty jsou typickými představiteli tzv. období zlomkových depotů. Většinu předmětů v těchto depotech tvoří fragmenty srpů a slitky.

Z ozdob a součástí oděvu se nejvíce vyskytují náramky (32), jehlice (23), nánožníky (18) a kotouče (26). Méně často se zde objevují nákrčníky (4), kruhy (3) závěsky (2), puklice (6), opasek (4) a destička (nášivka?). Do konečného výčtu zbývá ještě uvést dvě jehly (patrně se jedná o fragmenty jehlic). Rovněž je třeba uvést, že nánožníky a nákrčníky se objevují až od tohoto horizontu, v předchozím horizontu, respektive v horizontu Plzeň-Jíkalka jsme dosud v žádných depotech tento typ artefaktů nezaznamenali a to v rámci celého území Čech. Z chronologicky citlivých jehlic evidujeme typ s kyjovitou hlavicí (6), s velkou terčovitou hlavicí (5), s dvojkónickou hlavicí (2), s kulovitou hlavicí (1), svinutou hlavicí (1), s oválnou hlavicí (1), s bohatě profilovanou hlavicí (1), s pečetítkovitou hlavicí (1), s hřebíkovitou hlavicí (1), typ Weitgendorf varianty s větší terčovitou hlavicí (2), blíže neurčitelnou jehlici (1) a únětickou jehlici s ouškem (1). Únětická jehlice představuje jistou anomálii v inventáři depotu Lažany II. Až na dvě výjimky jsou zbývající jehlice zastoupeny ve fragmentech.

Z nástrojů naprosto dominují srpy (423) nad sekerkami (52). U srpů převažuje typ s jazykovitým řapem (146) nad typem s trnem (45), což je oproti lužickému kulturnímu okruhu stejného období zásadní rozdíl. Zbylých 232 fragmentů srpů se nedá již blíže typově určit. U sekerek v severozápadních Čechách je zcela převládající typ se středovými laloky (37). Dalších 14 sekerek je již blíže neurčitelných. Do konečného výčtu tak zbývá uvést ještě novější typ sekerky s tulejkou (z depotu Lažany II). Sekerky s tulejkou jsou příznačné zejména až od staršího stupně Ha B1 pozdní doby bronzové. Další nástroje jsou reprezentované noži (11), dláty (8), kladívky (2), šídlem (1), rybářským háčkem (1) a dvojdílným pískovcovým kadlubem (1). Do toaletních nástrojů můžeme přiřadit 4

břítvy a snad jednu rukojeť, která původně mohla být také součástí břítvy. Z kategorie zbraní evidujeme 5 mečů, 5 hrotů kopí a 6 dýk. Z depotu Lažany II pochází také fragment nádoby, pravděpodobně čerpáku. Jak již bylo výše řečeno, horizont Lažany obsahuje kromě velkého množství fragmentů srpů i enormní počet slitků (451) představujících surovinu pro další výrobu bronzových artefaktů. Do suroviny bychom mohli dále zařadit 19 tyčinek, 21 kusů drátu, 12 neurčitelných plechů, 3 odlitky a 3 další neurčitelné fragmenty. Z keramiky evidujeme dva fragmenty pocházející ze zásobnic a jeden atypický fragment.

Depoty obsahující předměty z horizontů Lažany a Suchdol máme doloženy v 8 případech (mapa 11; tab. 5). Jedná se celkem o 361 předmětů, přičemž celé dvě třetiny z tohoto počtu byly součástí inventáře rýdečského depotu (okr. Ústí nad Labem), který je druhým největším depotem z území Čech.

Také inventář těchto depotů vykazuje velký podíl nástrojů, ale s tím rozdílem, že oproti předchozím depotům datovaných čistě jen do horizontu Lažany zde nacházíme více sekerek nežli srpů. Je to způsobeno zejména třemi depoty ze Saběnic (okr. Most), které dohromady obsahovaly 86 sekerek se středovými laloky. Všechny tyto sekerky byly navíc zcela zachovalé, což je celkem neobvyklé, když si uvědomíme, že v tomto období jsou typické spíše depoty vyznačující se určitým (často proměnlivým) podílem zlomkových předmětů. Dohromady evidujeme 119 sekerek, z toho 105 se středovými laloky, starší typy s lalokovitým schůdkem (3) a rovným lištovitým schůdkem (3), dalších 8 je již blíže neurčitelných. Anomálii v podobě sekerky s tulejkou, která se vyskytla u depotu Lažany II, jsme zde již nezaznamenali. U srpů převládá typ s jazykovitým řapem (26) nad srpy s trnem (16), dalších 32 srpů nelze na základě jejich stavu určit. Do kategorie nástrojů ještě náleží uvést nůž (11), dláto (1), kovadlinu (1) a menší pilu (1). Toaletní nástroje reprezentované břítkami zcela postrádáme.

V kategorii ozdob a součástí oděvu jsou nejčetnější náramky (29) a kotouče (17). Dále zaznamenáváme znatelný pokles jehlic omezující se jen na počet 7 kusů. Dále se zde vyskytly nánožníky (2), nákrčníky (6), faléry (2), knoflíky (2) a po jednom kuse kroužek, závěsek, plechová trubička a nově se objevuje také spona. Stejně jako u jehlic můžeme tento výskyt označit za velmi sporadický.

Patrná změna nastává u zbraní a suroviny. U suroviny pozorujeme znatelný pokles, kdežto u zbraní značný nárůst. Ze zbraní evidujeme 32 mečů (z nichž tři patří k francouzskému typu Rosnöen a svědčí tak o kontaktech s oblastí dnešní Bretaně), 24 hrotů kopí, 2 dýky a hrot šípů. Surovina se omezuje jen na 5 slitků a snad bychom k ní mohli ještě přiřadit 5 plechů, 3 tyčinky a drát. Poněkud nespécifickou kategorií tvoří 7 nálezů kování, z nichž 5 bylo součástí vozu. Keramika je tvořena 5 kusy, a to třemi zásobnicemi bez blíže zjistitelného stavu a dvěma atypickými fragmenty.

Do horizontu Suchdol řadíme v severozápadních Čechách 5 depotů čítajících dohromady 32 předmětů (mapa 12; tab. 5). Pokles počtu předmětů oproti období BD-BD/Ha A1 je již na první pohled naprosto evidentní. Tento úkaz je typický pro celé sídelní území knovízské kultury v časovém stupni Ha A, kdy velmi zřetelně zaznamenáváme celkový úbytek depotů a předmětů v nich obsažených.

Z ozdob a součástí oděvu stále převládají náramky s počtem 10 kusů, dále se zde vyskytl nánožník (3), spona (3) a jehlice s kyjovitou hlavicí (1). Z nástrojů máme doložen neurčitelný fragment srpů a 7 sekerek se středovými laloky. Zbraně jsou zastoupeny dvěma meči a jedním hrotem kopí. Surovina čítá čtyři slitky.

Z uvedeného výčtu se jeví jako zásadní vymizení srpů a jehlic. Za jehlice, jejichž hlavní účel lze spatřovat ve spínání oděvu, přebírají tuto funkci typologicky novější spony. Za srpy však žádnou adekvátní náhradu

v inventáři depotů severozápadních Čech nenacházíme, a proto jejich absence zůstává prozatím neobjasněnou záhadou.

Inventář depotů z období horizontů Suchdol/Středokluky se omezuje pouze na jediný depot z Čeradic (okr. Louny; mapa 13; tab. 5), který postrádá bližší nálezové okolnosti a víme jen, že obsahoval zejména nástroje, a to dvě sekerky s týlními laloky, dvě dláta, srp a nůž. Ze zbraní byl zachycen meč. Součástí depotu byl také kus pryskyřice. Stav všech artefaktů je z výše uvedených důvodů nezjistitelný.

Horizont Středokluky je v severozápadních Čechách zastoupen pouze depotem z Velkých Žernosek II (okr. Litoměřice; (mapa 14; tab. 5). Depot obsahoval celkem 23 předmětů a ačkoliv jsou jeho nálezové okolnosti neznámé, můžeme alespoň přesně rekonstruovat stav jednotlivých předmětů, které se na rozdíl od depotu z Čeradic dochovaly. Z ozdob a součástí oděvu obsahoval 5 jehlic, 3 náramky a 2 kroužky. Chronologicky citlivé jehlice jsou zastoupeny typem s dvojkónickou hlavicí (1), s hlavicí svinutou v očko (1), s kyjovitou hlavicí (1) a typem Weitendorf (2), u něhož je zastoupena jak varianta s malou terčovitou hlavicí, tak i varianta s velkou terčovitou hlavicí. Nástroje jsou zastoupeny 3 šídly, 2 dláta a sekerkou se středovými laloky, 3 srpy, u nichž lze v jednom případě rozpoznat typ s jazykovitým řapem a jedno kostěné rydlo. Do toaletních nástrojů můžeme zařadit jednostrannou(?) břitvu. Surovina je reprezentována jedním slítkem a snad i jedním již blíže neurčitelným předmětem (kováním?).

V severozápadních Čechách máme zachyceny tři depoty s obsahem předmětů mladší a pozdní doby bronzové, respektive horizontů Středokluky a Jenišovice (mapa 15; tab. 5). Celkem obsahují 90 předmětů, přičemž 83 z nich připadá na vcelku problematický říční nález z tzv. České brány (Porta Bohemica). Problematický je z toho důvodu, že nelze zcela bezpečně prokázat, zda patří ke knovízskému či lužickému

kulturnímu okruhu. Nelze opomenout, že nedaleko od nálezu depotu se nacházelo významné pohřebiště lužické kultury v Libochovanech. Dále ve zhruba 100 m převýšením nad hladinou řeky Labe se nachází silně opevněné hradiště Hrádek, které je všeobecně připisováno lužické kultuře, ačkoliv kromě blízkého pohřebiště postrádáme pro toto tvrzení jakékoliv další důkazy. Nelze ani opomenout, že inventář depotu je víceméně cizorodého rázu, v němž se objevují předměty pocházející z karpatské kotliny. Vzhledem k jeho inventáři a nálezovým okolnostem se spíše můžeme domnívat, že jednotlivé předměty, představující na tu dobu jistě honosné zboží, mohly být vhazovány do řeky v delším časovém horizontu při různých nadkomunitních náboženských obřadech.

Z ozdob a součástí oděvu evidujeme náramky (23), nánožníky (9), faléry (3), spony (2) a řetěz (1). V případě nástrojů se zde objevují již novější sekerky s tulejkou (6), nože máme zaznamenány ve třech případech a po jednom kuse je doložen rybářský háček, dláto a srp s jazykovitým řapem. Toaletní nástroje jsou zastoupeny čtyřmi břitvami. Ze zbraní je doloženo 22 mečů, 9 hrotů kopí a dýka.

Nejvíce depotů (20) ze severozápadních Čech pochází ze staršího stupně pozdní doby bronzové (Ha B1) neboli horizontu Jenišovice (mapa 16; tab. 5), přičemž na ostatní části Čech připadá jen 8 dalších depotů tohoto období. Oproti předchozímu stupni Ha A knovízského kulturního okruhu můžeme počátkem stupně Ha B1 pozorovat jakýsi návrat k intenzivnějšímu ukládání depotů, který přetrvává až na samý závěr doby bronzové. V severozápadočeských depotech horizontu jsme zachytili celkem 1048 předmětů.

Z ozdob a součástí oděvu převládají knoflíky (536) a početné jsou v tomto horizontu také kroužky (204), náramky (72), nánožníky (67), nákrčníky (18) a faléry (18), dále zde evidujeme ještě kruhy (13), spony (9), pružiny spony (6), přívěsky (3) a po jednom kuse záponu, diadém,

pásek, železný řetěz a jeden kus představuje zcela nejistá jehlice. Nástroje jsou zastoupeny zejména sekerkami (30) a srpy (29), ostatní nástroje jsou doloženy spíše sporadicky jako např. 4 noži a 3 dláty. U srpů převládá typ s jazykovitým řapem (22) nad starším typem s trnem (4), zbylé 3 jsou již blíže neurčitelné. U sekerek registrujeme typ se středovými laloky (5), s tulejkou (5) a nejnovější typ příznačný pro pozdní dobu bronzovou s týlními laloky (5), dále se ještě vyskytlo 14 neurčitelných exemplářů a jedna neúplná sekerka (s rovným schůdkem?). Toaletní nástroje jsou zastoupeny jednou břitvou. Ze zbraní se objevují hroty kopí (3), hroty šípů (5), meč (1) a dýka (1). Nádoby jsou doloženy čtyřmi bronzovými koflíky a dvěma keramickými zásobnicemi. Do konečného výčtu nám chybí uvést ještě drát (3), plech (4), tyčinku (3) a blíže nespecifikované fragmenty (4).

Do horizontu Jenišovice snad můžeme přiřadit ještě depot z Veltěže (okr. Louny), který obsahoval 59 celých knoflíků, nelze však vyloučit jeho příslušnost až k následujícímu horizontu Třtěno-Hostomice (mapa 17; tab. 5).

Do horizontu Třtěno-Hostomice (Ha B3) náleží v severozápadních Čechách 8 depotů o celkem 752 předmětech (mapa 18; tab. 5). V tomto období se můžeme setkat již s některými železnými předměty.

Více jak dvě třetiny předmětů tohoto horizontu představují kroužky (550). Do poměrně pestré škály ozdob a součástí oděvu můžeme zařadit také náramky (26), knoflíky (18), kruhy (17), spirálovité ozdoby (16), plechové trubičky (12), záušnice (4), závěsky (3), faléry (5), kotouče (2), pásky (2) a jehlice (3). Zajímavostí je absence výskytu spon. U sledovaných typů jehlic můžeme rozpoznat jeden kus s polokulovitou hlavicí a dva kusy typu Ervěnice. Po jednom kuse jsme ještě v této typologické třídě zaznamenali přívěšek, rolničku, nákončí a řetěz. Z nástrojů evidujeme zejména sekerky (11), srpy (9) a hřebíky (15). U

srpů opět převládá typ s jazykovitým řapem (8) nad typem s trnem (1). Sekerky jsou rovnoměrně reprezentovány typem s tulejkou (5) a s týlními laloky (5), zbývající sekerka je již blíže neurčitelná. Méně často se z nástrojů vyskytly nože (4; z toho jeden je vyroben ze železa) a po jednom exempláři dláto a brousek. Toaletní nástroje reprezentují dvě břitvy. Nádoby jsou zastoupeny 6 koflíky a amforou (vše z bronzu). K nádobám bychom mohli přiřadit také destičku pocházející pravděpodobně z ucha a dále fragment ucha další nádoby. Ze zbraní máme doloženy meče (4), hroty kopí (4; z toho tři vyrobené ze železa), šípy (4) a železný fragment patrně z dýky. Surovina je zastoupena 4 slitky. Z dalších artefaktů se v tomto horizontu objevily 4 postranice, 5 neurčitelných fragmentů, kužel(?), tulejka, tyčinka a kus dřeva.

8.1.3 Srovnání artefaktové náplně hrobů a depotů

Již na první pohled je zřejmý nepoměr kovových předmětů v hrobech a depotech (graf 6), což je dáno především tím, že v severozápadních Čechách můžeme pracovat jen se dvěma statisticky významnějšími pohřebišti oproti 54 depotům. Pohřebiště z Třebušic je časově vymezeno stupni Ha A2 a Ha B1. Staňkovické pohřebiště je vymezeno již čistě pozdně bronzovými stupni Ha B1 a Ha B3. Dohromady obsahovala obě pohřebišti 74 hrobů, přičemž kovový artefakt se objevil pouze v 11 hrobech, z nichž můžeme doložit celkem 19 bronzových předmětů. Jak je již v období popelnicových polí zvykem, veškeré hrobové přídatky se omezují především na spínadla oděvů a na další osobní výbavu, což je dobře patrné na přiložených grafech (graf 8-10). Z toho vyplývá, že máme zachyceny jehlice (8), náramky (2), kroužky (2; prsteny?), nože (3), břitvy (2) a nýt patrně z dalšího nože. Jistou nepravidelnost v tomto trendu představuje nález hrotu kopí. Z výčtu těchto artefaktů je nejzajímavější přítomnost dvou břitev, které všeobecně řadíme do „honosnějších“ předmětů, jež mohly náležet tehdejší vyšší

společenské vrstvě. V hrobech také evidujeme tzv. jehlici s pastýřskou hlavicí, jež bychom mohli kategorizovat jako typický hrobový artefakt, jelikož oproti hrobům se v depotech nachází jen velmi vzácně (myšleno v rámci celého území Čech). Nesmíme také opomenout, že v depotech a hrobech severozápadních Čech není doložen žádný předmět vyrobený ze zlata.

Při srovnávání hrobů a depotů v severozápadních Čechách však docházíme k poněkud podstatnějšímu závěru. V knovízské kultuře musel existovat nějaký další nám dosud neznámý pohřební ritus, který buď nezanechal žádné archeologické pozůstatky, nebo se nám ho nepodařilo prozatím adekvátně prokázat. Je nutné vzít v potaz pravidlo, jak se ukázalo např. ve stupni Ha B3 v jižních Čechách a po knovízské expanzi ve stupni Ha A2 také na Kutnohorsku (ústní sdělení L. Jiráň 2014), že pokud nemáme doloženy hroby, tak chybí také depoty. Nedostatek knovízských hrobů se netýká jen severozápadních Čech, ale v podstatě celé jejich sídelní oblasti. Používané argumenty ohledně zničení hrobů zemědělskou činností mohou na tak rozsáhlém území sotva obstát. Střední Čechy.

8.2 Střední Čechy

8.2.1 Pohřebiště

Ve středních Čechách evidujeme 13 větších plochých pohřebišť o 350 hrobech. Kovové předměty se vyskytly v 52 hrobech. Tyto hroby obsahovaly celkem 133 artefaktů (graf 11, 12).

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Plochá pohřebiště

Do stupně BD můžeme zařadit bronzové předměty jen z pohřebiště Praha-Modřany (Hrala 1973, 14), z něhož pochází celkem 6 hrobů (mapa 19; tab. 6). V hrobu IV byla nalezena blíže neurčená jehlice a rourka (spirála ?).

V časovém úseku BD/Ha A1 zaznamenáváme opět jen jedno pohřebiště, a to na k. ú. obce Lety (okr. Praha-západ; Hrala 1973, 23; mapa 20; tab. 6). Kovový předmět se objevil v 7 hrobech z celkového počtu 25 hrobů. Odtud pochází 16 předmětů, u nichž převládá typologická třída ozdob a součástí oděvu, do níž náleží 8 náramků, 3 jehlice a destička (nášivka?). Jen u jediné jehlice lze ještě rozpoznat typ, jedná se o jehlici s dvojkónickou hlavicí. Z nástrojů evidujeme pouze jeden nůž. Ostatní předměty, konkrétně plech (1), plíšek (1) a tyčinku (1), nelze z důvodu jejich poškození již blíže určit.

Pohřebiště z Troji a Mšece lze již datovat do samostatného stupně Ha A1 (Hrala 1973, 39, 42; mapa 21; tab. 6). Kromě blíže nezařaditelných dvou nýtů lze dalších 7 předmětů bezpečně zařadit do ozdob a součástí oděvu, a to jehlici se zploštělou hlavicí, tři blíže neurčitelné jehlice, dva náramky a kroužek.

Do časového úseku Ha A1/Ha A2 náleží pohřebiště Obory, Zadní Třebaň a Praha-Holešovice (Hrala 1973, 24, 37; 2000a, 629-630; (mapa 22; tab. 6). Lokalita Obory (okr. Příbram) se řadí s 87 hroby mezi největší knovízské pohřebiště, nicméně kov se vyskytl jen v 7 hrobech. Z výše uvedených pohřebišť máme k dispozici 29 kovových předmětů. Z ozdob a součástí oděvu evidujeme jehlice (10), náramky (4), kroužky (4), nákrčníky (2), nášivky (2) a po jednom kuse knoflík, spirálku, prsten a nášivku. Nástroje jsou zastoupeny dvěma noži. U posledního předmětu se jedná o blíže neurčitelnou tyčinku. Za zmínku určitě stojí, že jeden z kroužků (prsten?) byl vyroben ze zlata. U chronologicky citlivých jehlic se vyskytl typ s miskovitou hlavicí (3), s dvojkónickou hlavicí (2),

s vroubkovanou hlavicí (1), s hlavicí svinutou v očko (1), se žebrovitě členěnou hlavicí (1), s polokulovitou hlavicí (1) a s kyjovitou hlavicí (1).

Do samostatného stupně Ha A2 lze zařadit pohřebiště z Přelíce (okr. Kladno) a Zvírotic (okr. Příbram; mapa 23; tab. 6). Z těchto pohřebišť pochází čtyři kovové předměty (Hrala 1973, 40, 54). Do ozdob a součástí oděvu můžeme zařadit jehlici s kulovitou hlavicí a jednodílnou sponu. Toaletní nástroje jsou zastoupeny břitvou. Zbývající předmět nelze pro jeho značné poškození již blíže specifikovat.

V chronologickém úseku Ha A/Ha B1 lze počítat ve středních Čechách především s největším pohřebišťem knovízské kultury, které se nachází na k. ú. Křepeň (okr. Příbram; Bouzek – Vokolek 2012, 58). Pohřebiště má sice odhadem cca 150 hrobů (mapa 24; tab. 6), ale prozkoumáno bylo jen 85 hrobů, přičemž celkem 25 kovových artefaktů se podařilo zachytit ve 12 hrobech.

Kromě blíže nezařaditelné tyčinky a neurčitelného předmětu se vyskytly předměty, které řadíme do typologické třídy ozdob a součástí oděvu, konkrétně se jedná o 9 náramků, 8 jehlic, 4 prsteny, brýlovitou sponu a spirálovitou ozdobu. U jehlic lze blíže rozpoznat typ s kyjovitou hlavicí (1) a vývalkovitou hlavicí (1), zbylé jehlice (6) již nelze blíže určit. Jistou anomálii můžeme spatřit u náramků, kde byl jeden kus vyroben ze zlata.

Ze samostatného stupně Ha B1 (mapa 25; tab. 6) máme doloženo ze středních Čech především pohřebiště ze Zdic (Pleslová-Štiková 1955, 310). Z celkových 16 hrobů byl kovový předmět zaznamenán pouze v pěti případech. Jednalo se o šest jehlic a jeden náramek. Z jehlic lze ještě rozpoznat typ s vázičkovitou hlavicí (2), s hlavicí svinutou v očko (1) a dvojkuželovitou hlavicí (1).

V tuto chvíli se dostáváme ke dvěma dalším poměrně rozsáhlým knovízským pohřebištím (mapa 26; tab. 6), které je v případě Hříměždic (okr. Příbram) vymezeno časovým intervalem BD-Ha B1 (Bouzek – Vokolek 2012, 58). Pankrácké pohřebiště bylo využíváno prakticky po celou dobu bronzovou (BD-Ha B3; Hrala 1973, 31). Z Pankráce je známo 22 hrobů a kov byl zaznamenán v 6 hrobech. Z těchto 6 hrobů náleží dva do stupně BD, jeden do Ha A2 a tři již do Ha B. Na základě tohoto chronologického rozložení nelze vyvodit, že by se hroby s obsahem bronzových předmětů kumulovaly jen v určitém úseku fungování daného pohřebiště. To platí i pro pohřebiště v Hříměždicích. Na této lokalitě se z 35 prozkoumaných hrobů vyskytl kovový artefakt jen ve dvou hrobech, konkrétně v hrobu č. 5 (Ha A2) a č. 20 (Ha A1). V prvním případě se našla jehlice s paličkovitou hlavicí, v druhém prsten. Celkově bylo nalezeno 41 artefaktů. Do ozdob a součástí oděvu náleží 7 jehlic, u nichž lze rozlišit typ s paličkovitou hlavicí (1) a s hlavicí svinutou v očko (1), ostatní (5) nelze již blíže určit. Dále do této kategorie náleží spirály (10), knoflíky (8), prsteny (10) a po jednom kuse se vyskytl náramek, nákrčník, závěsek, zápona, trubička a již neurčitelný fragment.

8.2.2 Depoty

Ve středních Čechách lze blíže chronologicky vymezit 72 depotů knovízského kulturního okruhu (graf 11, 12). Tyto depoty dohromady obsahují 1762 předmětů (z toho 1754 kovových), což tento region, co do počtu artefaktů, činí druhý nejbohatší hned po severozápadních Čechách. Pokud však vezmeme v potaz počet nalezených depotů, nemají střední Čechy konkurenci.

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Do horizontu Plzeň-Jíkalka ve středních Čechách přímo náleží 6 depotů, v jejichž inventáři se našlo 68 předmětů (mapa 27; tab. 7). Do

ozdob a součástí oděvů můžeme zařadit 9 náramků a závěsek. U nástrojů je v tomto horizontu patrná převaha srpů (26) nad sekerkami (3). U srpů převažuje typ s jazykovitým řapem (10) nad typem s trnem (7), ostatní (9) nešlo na základě jejich stavu blíže určit. Ze sekerek lze rozpoznat dva exempláře se středovými laloky. Ze zbraní se vyskytl hrot kopí a dýka. Surovina je zastoupena 18 slitky a 6 zlatými svitky. Do výčtu ještě zbývá uvést (vše po jednom kuse) nálitek, tyčinku a keramickou amforu.

Depoty s artefakty období Plzeň-Jíkalka/Lažany jsou zaznamenány ve čtyřech případech a obsahovaly celkem 54 předmětů (mapa 28; tab. 7). Stejně jako u depotů řazených do „čistého“ horizontu Plzeň-Jíkalka i zde převládají nástroje a surovina. Největší podíl u nástrojů opět připadá na srpy s počtem 12 kusů. Dále se objevily 2 sekerky, 2 nože a dláto. U srpů může být zajímavostí, že sice převažuje starší typ s trnem (4) nad mladším s jazykovitým řapem (3), ale to je zřejmě způsobeno tím, že zbylých 5 srpů nelze již blíže určit. Sekerky reprezentuje typ s lalokovitým schůdkem a středovými laloky. Toaletní nástroje jsou zastoupeny dvěma břitvami. Ozdoby a součásti oděvu máme zastoupeny 7 náramky, jednou jehlicí s kyjovitou hlavicí a jednou sponou. Ze zbraní evidujeme šípy (3), hroty kopí (2) a po jednom kuse meč a dýku. Surovina je zastoupena 16 slitky. Poslední tři blíže nezařaditelné předměty (myšleno do typologických tříd) představuje tyčinka, plíšek a zcela neidentifikovatelný předmět.

Horizont Lažany je obdobím, kdy ve středních Čechách zaznamenáváme největší intenzitu ukládání depotů. Máme doloženo 20 depotů s celkem 562 předměty (mapa 29; tab. 7). Z ozdob a součástí oděvu poněkud netradičně vynikají svým počtem jehlice (58), což je způsobeno zejména depotem z Nečina I, který obsahoval 28 jehlic typu Weitendorf (varianta s menší terčovitou hlavicí). Obdobný depot, jenž by obsahoval pouze jehlice, nebyl prozatím na území Čech nalezen.

Z dalších jehlic lze dále rozpoznat typ s bohatě profilovanou hlavicí (5), s dvojkónickou hlavicí (4), s kyjovitou hlavicí (3), typ Weitendorf (2; varianta s větší terčovitou hlavicí), dvojdílnou s velkou terčovitou hlavicí (2), s pečetítkovitou hlavicí (2), s hřebíkovitou hlavicí (1), s kulovitou hlavicí (1), s vřetenovitou hlavicí (1), s hlavicí svinutou v očko (1). Zbýlých 8 jehlic je z důvodu poškození blíže neurčitelných. Z ozdob a součástí se hojněji vyskytly ještě náramky (55), faléry (21) a nánožníky (18). Méně četně můžeme registrovat nákrčníky (6), prsteny (3), knoflíky (3), pás (3), spony (2), spirálky (2), kroužky (2), kotouč (1) a korálek (1).

Mezi nejrozšířenější nástroje horizontu Lažany řadíme srpy (182) a sekerky (30). U srpů zcela dominantně převažuje typ s jazykovitým řapem (96) nad typem s trnem (16), zbylé (70) představují jen neurčitelné fragmenty. Sekerky jsou reprezentovány typem se středovými laloky (17). Starší typ se srdcovitým schůdkem se vyskytl pouze v jednom případě a dalších 12 sekerek je blíže neurčitelných. Z dalších nástrojů evidujeme nůž (4), dláto (3), rydlo (1), kamenný brousek (1) a hřebík (1). Břitva reprezentující toaletní nástroje se objevila pouze v jednom exempláři. Ze zbraní se vyskytl meč (6), hrot kopí (9), dýka (4) a ještě bychom k nim mohli přiřadit jednu náholenici jakožto ochrannou zbroj. Surovina je zastoupena 77 slitky a 14 kusy bronzoviny. Z kovů ještě evidujeme tyčinku (18), plech (9), drát (8), odlitek (3), destičku (1), tulejku (1), nýt (1) a neurčitelné fragmenty (7). Do konečného výčtu zbývá uvést 5 keramických fragmentů.

Poměrně četně máme zastoupeny i depoty obsahující předměty z horizontu Lažany/Suchdol. Prozatím evidujeme 11 depotů, v jejichž inventáři se nacházelo 232 předmětů (mapa 30; tab. 7). Stále se nacházíme v období tzv. zlomkových depotů, což se v podstatě odráží ve vysoké četnosti suroviny a rozlámaných artefaktů, zejména však nástrojů. Z ozdob a součástí oděvu máme nejčastěji doložen výskyt náramků (17). Ostatní předměty této typologické třídy, jako je např. jehlice (5), pásek (5),

nákrčník (4), kruh (3), prsten (1), kotouč (1) se vyskytují spíše jen sporadicky. U jehlic můžeme rozlišit typ s bohatě profilovanou hlavicí (3), s velkou terčovitou hlavicí (1) a typ Weitgendorf (1). Z nástrojů dominují srpy (57), z nichž lze rozeznat 23 kusů s jazykovitým řapem a 4 kusy s trnem. Sekerky jsou zachyceny v počtu 20 kusů, přičemž 14 z nich náleží typu se středovými laloky (ostatní nelze blíže určit). Do nástrojů náleží dále kadlub (3) a dláto (1). Z nádob máme doložen koflík (1). Surovina je zastoupena 56 slitky, 23 kusy bronzoviny a jedním bronzovým svitkem. Zbraně máme doloženy 8 hroty kopí, 2 meči a 2 dýkami. Do blíže nezařaditelných artefaktů patří drát (8), tyčinka (2), plech (4) a další již blíže neurčitelné předměty (4).

Samotný horizont Suchdol je posledním časovým úsekem, kde ještě můžeme mluvit o zlomkovém období. Ve středních Čechách do tohoto časového úseku náleží 4 depoty o 176 artefaktech (mapa 31; tab. 7), včetně eponymního depotu ze Suchdola, který obsahuje víc jak polovinu (99) všech předmětů z tohoto vymezeného období. Složení depotů je obdobné jako u depotů horizontu Lažany/Suchdol, popř. i samotného horizontu Lažany. Z ozdob a součástí oděvu evidujeme zejména náramky (17), nánožníky (8), jehlice (8), závěsky (12) a nákrčníky (5). Ojedinele se objevila faléra (1), spona (1) a také kotouč (1). U jehlic lze rozpoznat typ s vroubkovanou hlavicí (3), s bohatě profilovanou hlavicí (1), s kulatou hlavicí (1), s dvojkónickou hlavicí (1), s kyjovitou hlavicí (1) a s vřetenovitou hlavicí (1). Z nástrojů opět převládají srpy (37) nad sekerkami (14). U srpů náleží 9 kusů k typu s jazykovitým řapem a 4 ke staršímu typu s trnem. Žádná změna nenastává ani u sekerek, kde stále převládá typ se středovými laloky (12). Nově se však objevuje sekerka s tulejí a ouškem (1). Zbývající sekerka nešla na základě jejího stavu blíže určit. Do nástrojů ještě můžeme zařadit dláto (2) a nůž (4). Toaletní nástroje jsou zastoupeny 2 břitvami. Do zbraní náleží 7 hrotů kopí, 3 meče a dýka. Surovina je zastoupena

slitky (25), bronzovinou (6), bronzovým svitkem (1) a hřivnou (1). Artefakt označený jako hřivna byl patrně k depotu přidán druhotně a s depotem (Klobuky) zřejmě nemusí vůbec souviset. Z nádob je opět doložen jeden koflík. Z dalších předmětů evidujeme tyčinku (9), drát (8), plech (1), nálítek (2), jehlu (2) a keramickou zásobnici (1).

Stejně jako je tomu v knovízském kulturním okruhu v jižních a severozápadních Čechách, tak také ve středních Čechách se počínaje stupněm Ha A projevuje úpadek deponování, který přetrvává až do počátku stupně Ha B1. Depoty obsahující předměty z horizontu Suchdol/Středokluky jsou v této oblasti známy jen ve dvou případech (mapa 32; tab. 7). Tyto dva depoty obsahovaly pouhých 13 předmětů. Z ozdob a součástí oděvu evidujeme 3 jehlice a 1 náramek. U jehlic lze blíže rozpoznat typ s dvojkónickou hlavicí (2) a typ s diskovitou hlavicí (1). Z nástrojů zaznamenáváme 3 srpy (blíže lze určit pouze jediný srp, a to s jazykovitým řapem), nůž a 3 sekerky (u nich dva kusy náleží k typu se středovými laloky, poslední nelze blíže určit). Ze zbraní se vyskytl jeden meč a surovina je zastoupena jedním slítkem.

Následující horizont Středokluky je opět zastoupen dvěma depoty čítající dohromady 74 předmětů (mapa 33; tab. 7). Většinu předmětů (70) však obsahoval eponymní depot ze Středokluk (okr. Praha-západ). V náplni těchto dvou depotů převládá výskyt ozdob a součástí oděvu jako jsou náramky (4), cvočky (12), kroužky (28), plechové trubičky (16), knoflíky (2), spirálky (3), přičemž po 1 kuse se vyskytl ještě kotouč, závěsek, zápona, faléra a skleněná perla. Z nástrojů je zachycen jeden nůž. Totéž platí také pro toaletní nástroje, jež jsou zastoupeny jednou břitvou. Nádoby jsou zastoupeny cedníkem (1) a koflíkem (1). Můžeme si povšimnout, že jindy obvyklé srpy, sekerky či slitky se zde vůbec nevyskytují. Od stupně Ha A2 lze tedy v knovízském kulturním okruhu pozorovat úpadek v ukládání srpů a suroviny, který bude přetrvávat i přes celý stupeň Ha B. Toto tvrzení se však vztahuje i na ukládání jehlic, což je

poměrně důležité zjištění pro budoucí konfrontaci s hrobovými nálezy. Zbraně v tomto časovém období nejsou také zastoupeny.

Období horizontu Středokluky/Jenišovice je ve středních Čechách zachyceno pouze depotem (Liběchov-Labe), který obsahoval sponu a srp s jazykovitým řapem (mapa 34; tab. 7).

Ve stupni Ha B nastává, stejně jako v severozápadních Čechách, oproti stupni Ha A přeci jen k jakémusi obrození ukládání depotů. Zaznamenáváme celkem 6 depotů, které čítají celkem 255 předmětů (mapa 35; tab. 7). Je však nutné dodat, že většinu předmětů (224) obsahoval eponymní depot z Jenišovic. Nelze si nepovšimnout, jak se chronologicky mění intenzita ukládání depotů knovízského kulturního okruhu v jednotlivých částech Čech. V jižních Čechách datujeme za hlavní období ukládání depotů horizont Plzeň-Jíkalka. V následujícím horizontu Lažany se ukládají intenzivně depoty zejména ve středních Čechách a posléze ve stupni Ha A nastává dodnes blíže nevysvětlený hiát, kdy je ukládání depotů téměř na minimu. Depoty se opět intenzivněji začínají ukládat až v horizontu Jenišovice, kde v počtu uložených depotů jsou jakousi hlavní oblastí severozápadní Čechy. Jen pro úplnost lze dodat, že nejvíce depotů horizontu Třtěno-Hostomice nacházíme v západních Čechách. Můžeme tak pozorovat, že deponování v Čechách postupuje ve směru: Vltava – Labe – Ohře.

Horizont Jenišovice lze charakterizovat zejména výskytem ozdob a součástí oděvu a nádob. Z ozdob a součástí oděvu evidujeme knoflíky (71), náramky (14), nákrčníky (7), kruhy (59), pásky (4), prsteny (7), spony (3) či pružiny od spony (45), dále nánožníky (3), faléry (2) a jednu skleněnou perlu. Na základě nálezů spon či jejich částí je vidět patrný přechod od jehlic ke sponám. Nástroje jsou zastoupeny 12 sekerkami, dvěma srpy s jazykovitým řapem, třemi noži a jedním dlátem. U sekerk lze rozpoznat typ s týlními laloky (1) a typ s tulejkou (1), ostatní jsou blíže

neurčitelné. Je patrné, že se náhle přestává vyskytovat v předchozích obdobích oblíbený typ sekereky se středovými laloky. Nádoba se vyskytla v 15 případech, z toho 14 z nich připadá na typ Jenišovice-Kirkendrup. Do zbraní můžeme zařadit tři hroty kopí. Do výčtu chybí uvést ještě dvě tyčinky.

Z období horizontu Jenišovice/Třtěno-Hostomice evidujeme, obdobně jako v samotném horizontu Jenišovice, 6 depotů (mapa 36; tab. 7). Tyto depoty čítaly celkem 175 předmětů. Většinu předmětu opět tvoří ozdoby a součásti oděvu, kde zaznamenáváme především kroužky (143), dále pak náramky (9), jehlice (5), nákrčníky (2) a spony (2). Poněkud zajímavý je opětovný výskyt jehlic, u nichž lze rozpoznat ve třech případech typ s kulovitou hlavicí (zbylé dvě jsou již blíže neurčitelné). Nástroje jsou zastoupeny sekerkami (3), srpy (3) a jedním nožem. U sekerek se vyskytl typ s týlními laloky (2). Zbývající sekerka je z důvodu značného poškození neurčitelná. U srpů se vyskytl v jednom případě typ s jazykovitým řapem, a to samé platí i pro typ s trnem, poslední kus je neurčitelný. Surovina je zastoupena třemi slitky. Do zbraní můžeme zařadit dva hroty kopí a jeden meč. Do konečného výčtu nám zbývá uvést ještě jeden kus drátu.

Konec doby bronzové, respektive horizont Třtěno-Hostomice, je obdobím, kdy máme zachyceno 10 depotů, které obsahují dohromady 150 předmětů (mapa 37; tab. 7). Oproti předchozímu období je to nárůst o čtyři depoty, i když obsahují celkově méně předmětů. Hlavní podstata tohoto období však spočívá v poměrně hojném zastoupení nástrojů, což jsme ve středních Čechách mohli pozorovat v podstatě již v poněkud vzdáleném období zlomkových depotů s tím rozdílem, že zde převažují sekerky nad srpy.

Z ozdob a součástí oděvu se v tomto období vyskytly kruhy (16), náramky (9), nánožníky (4), kroužky (2), závěsky (3), rolničky (2). Po

jednom kuse se dále objevila jehlice (již neurčitelného typu), faléra, spirála, knoflík a záušnice. Z nástrojů se poměrně hojně vyskytly sekerky (46) a srpy (25). U sekerek se vyskytl typ s tulejí (28) a týlními laloky (18). Srpy jsou zastoupeny zejména typem s jazykovitým řapem (23). Pouze v jednom případě se vyskytl typ s trnem a poslední kus je již blíže neurčitelný. Do nástrojů můžeme zařadit ještě kadlub (3; z toho dva jsou hliněné), dále pak nůž (1), dláto (1) a kovadlinu (1). Toaletní nástroje jsou zastoupeny jednou břitvou. Ze zbraní evidujeme 9 hrotů kopí a 5 mečů. Surovina je zastoupena 6 slitky. Do výčtu nám náleží uvést ještě 8 proužků (Au?), drát (1), kování (1) a keramický fragment.

8.2.3 Srovnání artefaktové náplně hrobů a depotů

Na základě podrobné analýzy středočeských pohřebišť a depotů je zřejmé, že nejvíce hrobů pochází zejména z období stupně Ha A, přičemž depoty z tohoto časového úseku máme doloženy spíše jen sporadicky. Při hledání příčiny tohoto stavu je nutné si uvědomit několik zásadních poznatků. V Čechách v období popelnicových polí není doloženo, že by se hroby a depoty vzájemně vylučovaly, ale právě naopak pokud chybí hroby tak postrádáme i depoty. Tak např. u knovízské kultury je to všeobecně známé především ze stupně Ha B3 v jižních Čechách a stupně Ha A v okrese Kutná Hora. Můžeme si také povšimnout, že inventáři hrobů zcela dominuje typologická třída ozdob a součástí oděvu (graf 13) v porovnání s typologickou kategorií nástrojů (graf 14) a zbraní (graf 15). Pokud porovnáme výskyt nástrojů v depotech a hrobech, dojdeme k jednoznačnému závěru, že na rozdíl od depotů se nástroje v hrobech vyskytují pouze sporadicky. Zbraně v námi zkoumaných hrobech nebyly zaznamenány. Opět i zde můžeme konstatovat, že zemřelí byli pohřbíváni jen s osobní výbavou, kterou reprezentují především náramky, prsteny a méně často i další ozdoby. Poměrně hojně v hrobech se vyskytující jehlice, které náleží také do ozdob a součástí

oděvu, pravděpodobně sloužily k sepnutí posmrtného oděvu zemřelého. Ze dvou hrobů máme také doložen nález zlatých předmětů, konkrétně náramku a prstenu, přičemž v depotech jsme žádný zlatý předmět nezachytili. Z nástrojů se vyskytl v několika málo případech nůž a pouze jednou se objevila břitva. Jinak v depotech hojně rozšířené nástroje, jako jsou sekerka a srp, se až na výjimky v hrobech nevyskytují. Není ani zdaleka možné, aby se tyto nástroje ve stupni Ha A v této oblasti nevyskytovaly. Příčina tohoto stavu se nabízí ve stavu výzkumu dané oblasti a též v nelegálním užívání detektoru kovů. Jistý podíl na tomto stavu bude mít samozřejmě i zemědělská činnost.

Oproti severozápadním Čechám evidujeme ve středočeské oblasti sice mnohem více pohřebišť, přesto se však stále nejedná o nikterak statisticky významný počet, který by mohl alespoň částečně odrážet hustotu tehdejší populace. I zde se musíme právem domnívat, že existoval neznámý a archeologickými metodami prozatím nezachycený pohřební ritus.

8.3 Jižní Čechy

8.3.1 Pohřebiště

Plochá pohřebiště

V jižních Čechách disponujeme celkem 23 zcela prokázanými plochými pohřebišti (Chvojka 2009, 195-270) o celkovém počtu 103 hrobů (graf 16; tab. 8). Časový úsek pohřbívání v této oblasti náleží především do stupňů BD až Ha A (graf 17). Jediný přesah tvoří pohřebiště Radčice II (okr. Strakonice), které je datováno do rozmezí stupňů Ha A2-Ha B1 (Chvojka 2009, 201).

Pro úplnost poukazujeme, že disponujeme celkem 18 chronologicky blíže určenými pohřebišti a zbývající 4 pohřebiště jsou jen rámcově datována do období popelnicových polí. Poslední pohřebiště z lokality Hradiště III (okr. Písek) je datováno bez bližší specifikace do mladší doby bronzové (Chvojka 2009, 207).

Do stupně BD náleží čtyři pohřebiště (mapa 40; tab. 8) včetně největšího pohřebiště v jižních Čechách s 37 hroby z lokality Topělec I (okr. Písek), dále jedno pohřebiště z úseku BD-Ha A1 (mapa 41; tab. 8), dvě lokality z úseku BD-Ha A, 10 pohřebišť ze stupně Ha A, z něhož lze jedno blíže datovat do Ha A1 (mapa 42; tab. 8) a 5 pohřebišť do Ha A2 (mapa 44; tab. 8), zbývající 4 lokality nelze v rámci stupně Ha A blíže vyčlenit (mapa 43; tab. 8). Poslední, již zmiňované, ploché pohřebiště z Radčic II náleží svým inventářem do stupňů Ha A2-Ha B1 (mapa 45; tab. 8).

Z 23 pohřebišť byly bronzové předměty přítomny na 12 lokalitách, zhruba tedy na polovině pohřebišť, a to pouze v 33 hrobech, tedy cca v jedné třetině z celkového počtu hrobů. Dohromady se jedná o 51 bronzových předmětů. Pomineme-li pohřebiště čítající pouze jeden hrob apod. a vezmeme-li si jako příklad tři největší plochá pohřebiště v jižních Čechách, vypadá situace následovně: na lokalitě v Topělci I s 37 hroby byl bronzový předmět přítomen celkem v 15 hrobech (Chvojka 2009, 224-226), na lokalitě Strakonice I s 18 hroby se bronzový artefakt vyskytl celkem ve čtyřech případech (Chvojka 2001, 173-174) a v případě pohřebiště Rohozná I s 8 hroby byl bronzový artefakt zachycen ve třech případech (Chvojka 2001, 170). U těchto relativně větších pohřebišť můžeme na daném pohřebišti pozorovat tzv. pravidlo jedné třetiny, kdy se z celkového počtu hrobů na daném pohřebišti zpravidla nachází jedna třetina hrobů s bronzovými předměty.

U menších pohřebišť v jižních Čechách se vyskytují hroby s bronzovými předměty především v menším počtu, např. v Malých Nepodřicích I (okr. Písek) se 6 hroby byl bronzový předmět nalezen pouze v jednom hrobě (Chvojka 2001, 165), dále v Jiníně I (okr. Strakonice), taktéž v jednom případě (Chvojka 2001, 163-164), ale existují samozřejmě i výjimky jako je pohřebiště Kestřany I (okr. Písek), kde byl bronzový předmět zachycen hned ve třech hrobech ze čtyř (Chvojka 2001, 164).

Obecně však na základě tohoto jednoduchého rozboru můžeme konstatovat, že hroby s bronzovými předměty se ve většině případů na plochých pohřebišťích vyskytují v méně než polovině z celkového počtu hrobů daného pohřebiště. S jistou nadsázkou bychom mohli tvrdit, že v mnoha případech na početnějších plochých pohřebišťích (např. Vokolek 2003) platí tzv. pravidlo jedné třetiny, v níž se právě nachází bronzové předměty.

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Ve stupni BD byly zachyceny dvě jehlice neupřesněného typu a stavu z plochého hrobu z lokality Březnice III (okr. Tábor; Chvojka 2009, 243).

Z období datovaného do stupňů BD-Ha A1 a BD-Ha A evidujeme bronzové nálezy z pohřebiště Rohozná I a Vlastec I (okr. Písek; Chvojka 2009, 227). Zde se nacházela jehlice s velkou kulovitou hlavicí a dvěma vývalky na krčku, tři blíže neurčitelné poškozené jehlice a dva nože, dále zdeformovaná tulejka nejspíše od hrotu kopí, nýtek k tulejce od kopí a po jednom kuse fragment bronzu a plechu.

Do období Ha A patří nálezy z lokalit Topělec I a Vrcovice I (okr. Písek; Chvojka 2001, 175-176), kde bylo zachyceno cca 6 jehlic, z nichž se dá ještě rozlišit jehlice s hlavicí svinutou v očko a jehlice patrně

s hřebíkovitou hlavicí, dále dva nože, tři spirálky, náramek, jehla z dvojdílné spony, dva dráty (z nichž jeden snad pochází z jehlice), slitek, blíže neurčený bronzový předmět a sedm kusů bronzových fragmentů. Ze samotného stupně Ha A2 byl bronzový předmět zachycen na čtyřech pohřebištích. Z předmětů se jednalo o pět jehlic (dvě s kónickou hlavicí, zbylé neurčitelné) a po jednom kuse sem náleží také terčovitá spona, kruhový kotouč, náramek, knoflík, nůž, fragment ucha od bronzové nádoby a fragment bronzů.

Tři zbývající plochá pohřebiště (viz tab. 8) nelze bohužel přesněji datovat. Na každém z těchto pohřebišť byl zachycen jeden bronzový předmět. Jednalo se pravděpodobně o dvě jehlice a kus bronzů.

Mohylová pohřebiště

V jižních Čechách evidujeme celkem 69 mohyl z období B C2/BD-Ha A (graf 16, 17), které se nacházejí celkem na 30 pohřebištích (tab. 9; Chvojka 2009, 145, Tab. 30). Z toho přibližně ve 43 mohylách z 23 lokalit byl nalezen bronzový předmět, přičemž evidujeme cca 106 bronzových artefaktů.

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Z období BC/BD jsou známa čtyři mohylová pohřebiště (mapa 38; tab. 9). Z bronzových předmětů evidujeme šest jehlic, z nichž jde o čtyři exempláře s vývalkovitou hlavicí, dvě jehlice na základě jejich stavu nelze blíže určit, dále se jedná o kus plechu a zejména sekerku se středovými laloky, která je však také uváděna jako ojedinělý nález. Není tedy zcela jisté, zda pochází přímo z mohylového pohřbu na lokalitě Koloměřice I (okr. České Budějovice; Chvojka 2009, 236).

Z úseku datovaného do stupňů BC/BD-BD pochází mohyla IV/1929 z mohylníku Opalice I (okr. České Budějovice, mapa 39; tab. 9), kde byla nalezena spolu se středobronzovými nálezy jehlice pravděpodobně typu

Weitendorf a v roce 2007 byl nalezen pomocí detektoru kovů také nůž typu Riegsee (Chvojka 2009, 256).

Samotný stupeň BD je na mohyly, a vůbec bronzové nálezy v nich, jednoznačně nejbohatším obdobím popelnicových polí v celých jižních Čechách. Celkem je prozatím známo 17 mohylníků, z nichž na 14 se vyskytl bronzový artefakt (mapa 40; tab. 9). Také se jedná o jediný úsek, kde máme k dispozici z daného období více jak jednu mohylu na jednom mohylníku. Zde lze také nejlépe dokumentovat rozdíl mezi plochými a mohylovými pohřebišti, jelikož z 26 mohyl z Drhovic I (okr. Tábor; Chvojka 2009, 234-235) byl nalezen bronzový artefakt minimálně ve 14 případech. V Řepči I (okr. Tábor; Chvojka 2009, 239-240), kde z tohoto období evidujeme 6 mohyl, byl dokonce nalezen bronzový předmět v každé z nich.

Z artefaktů převažuje kategorie ozdob a součástí oděvu, stejně jako v ostatních časových úsecích bez ohledu na to, zda se jedná o ploché hroby či mohyly. Náleží sem 28 jehlic, z nichž pět exemplářů náleží typu Weitendorf, dále jsou zastoupeny tři jehlice s vývalkovitou hlavicí, jehlice s kulovitou hlavicí, dále exemplář s vřetenovitou hlavicí, jehlice s dvojkónickou hlavicí, jehlice s vázičkovitou hlavicí, jehlice s profilovanou hlavicí, jehlice s hřebíkovitou hlavicí a 14 jehlic, z nichž jsou tři exempláře blíže neurčené, a 11 kusů je silně poškozených.

Náramky se vyskytly v počtu 20 kusů. Z dalších ozdob a součástí oděvu sem náleží ještě spirálka a kruh.

Nástroje jsou zastoupeny sekerkou se středovými laloky, u které však není jisté, zda pochází z mohyly, konkrétně z lokality Dříteň I. Z Tálína I pochází sekerka se srdčítým schůdkem, náleží však ještě do období střední doby bronzové. Fragment čepele srpů byl nalezen na lokalitě Sepekov I, avšak je také zcela nejistý a musíme se spokojit s tvrzením, že měl být údajně nalezen v některé z mohyl na výše uvedené

lokalitě (Fröhlich – Chvojka 2003, 49), na tomto mohylníku byl zachycen také nůž typu Riegsee (Chvojka et al. 2011, 32, 274). Zlomek srpů pochází také z mohyly (12/1897) z Drhovic I a z celkem bohatě vybavené mohyly (33/1987) na lokalitě Řepeč I (okr. Tábor; Chvojka 2009, 239-240). Do kategorie toaletních nástrojů náleží fragment břitvy z téže mohyly. Ze zbraní v tomto období evidujeme hrot kopí, šipku a z další bohatě vybavené mohyly z pohřebiště Řepeč I mimo jiné pochází také dýka typu Peschiera a dvojramenný sekeromlat. Z dalších předmětů se zde vyskytly čtyři kusy bronzů, dva slitky, dva nýtky, plech a šest blíže neidentifikovatelných předmětů.

Do časového úseku B D-Ha A1 můžeme zařadit celkem dvě lokality (mapa 41; tab. 9), z nichž bronzové předměty pocházejí pouze z lokality Albrechtice nad Vltavou II (okr. Písek). Tyto artefakty však nelze rozlišit podle nálezových kontextů a není jisté, zda některé bronzové předměty odsud opravdu pocházejí (Chvojka 2009, 242). Z ozdob a součástí oděvů se vyskytly dva nákrčníky a náramek. Z nástrojů sekerka a ze zbraní evidujeme dva hroty kopí a hrot šípku. Do tohoto úseku můžeme zařadit také mohylu z lokality Hvoždany I (okr. Tábor), ve které se však žádné bronzové předměty nenacházely.

Do obdobného chronologického úseku, ale bez blíže specifikovaného stupně Ha A (tab. 9), můžeme navíc zařadit také mohylu 1/1881 z lokality Albrechtice nad Vltavou III (okr. Písek). Velmi neobvyklý je v této mohyle výskyt srpů, jelikož v období popelnicových polí se tento artefakt vyskytuje pouze v několika málo případech. Dále do tohoto stupně patří mohyla z pohřebiště Slavětice I (okr. České Budějovice), odkud pochází pravděpodobně hrot kopí (Chvojka 2009, 249) a v mohyle na pohřebišti Kestřany V (okr. Písek) byla nalezena sekerka se středovými laloky (Chvojka 2001, 165). Sekerky se, stejně tak jako srpy, vyskytují v hrobových kontextech doby popelnicových polí jen minimálně.

Chronologicky blíže nezařaditelná je mohyla z Netolic I (okr. Prachatic), Nuzic I (okr. České Budějovice) a Topělce IV (okr. Písek), odkud však není znám žádný bronzový artefakt.

Shrnutí rozdílů mezi plochými a mohylovými pohřebišti

Na vybraném vzorku plochých a mohylových pohřebišť z území jižních Čech můžeme tedy zrekapitulovat výše zmíněné rozdíly mezi těmito dvěma typy pohřebních komponent. Na mohylových pohřebištech se bronzový předmět vyskytuje téměř ve dvou třetinách všech mohyl. Oproti tomu je tento podíl u plochých pohřebišť zhruba jen třetinový. Také počet bronzových artefaktů vyznívá početněji pro mohylová pohřebišť, kde je ve srovnání s plochými hroby dvojnásobný (graf 16). Rozdíl je patrný rovněž v počtu pohřebišť, bronzový předmět se nacházel zhruba v polovině počtu plochých pohřebišť, kdežto v případě pohřebišť mohylových je to tříčtvrtinový podíl. Dalším rozdílem je, že v mohylách se ještě nachází oproti inventáři z plochých pohřebišť také předměty datované na sklonek střední doby bronzové, přičemž předměty jsou v mohylách víceméně zachovalejší.

Ve stupni BD ještě převládají mohylová pohřebišť (mapa 40), která se ve stupni Ha A vyskytují již jen sporadicky a plně zde dominují pohřebišť plochá (mapa 42-44). Rozdíly však nacházíme rovněž v inventáři obou typů pohřebišť. Předměty nacházející se na plochých pohřebištech jsou bez výraznějších anomálií a zejména se stálou pravidelností až uniformitou se objevuje jehlice a náramek, ojediněle i jiné ozdoby a součásti oděvu – např. spirálka, spona. Z nástrojů se jedná především o nože, které se víceméně objevují sporadicky, přičemž na mohylových pohřebištech je nacházíme ještě vzácněji. Jiné typy nástrojů se již víceméně neobjevují a ze zbraní by se dalo spekulovat pouze o jedné tulejce, která by snad mohla náležet k hrotu kopí.

Z mohyl jsou stejně jako u plochých pohřebišť nejrozšířenější ozdoby a součásti oděvu a konkrétně také jehlice a náramky (graf 18). Zásadní změna však nastává v případě nástrojů. Evidujeme zde např. břitvy, které v plochých hrobech nejsou zastoupeny (graf 19). Je nutné poznamenat, že břitva se všeobecně přiřazuje ke standardnímu vybavení vysoce postavených mužů.

To už však neplatí o srpech a sekerkách, jejichž výskyt v mohylách můžeme označit spíše za vzácné anomálie, z plochých pohřebišť je vůbec neznáme. Další rozdíl lze spatřovat také u zbraní. V mohylách se jejich výskyt podařil prokázat (graf 20), i když se nachází také velmi sporadicky (vyjma výše zmiňované zdeformované tulejky pravd. z hrotu kopí, která pochází z plochého hrobu). Tyto zbraně se váží zejména k bohatému mohylníku z lokality Řepeč I, kde byla kromě hrotu šípu a kopí zachycena také dýka typu Peschiera a zejména dvojramenný sekeromlat.

8.3.2 Depoty

Na základě chronologických stupňů lze blíže analyzovat 26 depotů (graf 16, 17; tab. 10). V těchto depotech se vyskytlo celkem 959 artefaktů, přičemž nejčastější typologickou třídou byly ozdoby a součásti oděvu.

Chronologický rozbor a analýza artefaktů

Největší koncentrace jihočeských depotů spadá do horizontu Plzeň-Jíkalka, kdy evidujeme celkem 16 depotů, včetně problematického depotu ze Svatého Tomáše (okr. Český Krumlov; Kytlicová 2007, 307), který je v této práci veden jako zcela jistý depot (mapa 46; tab. 10). Depoty horizontu Plzeň-Jíkalka obsahovaly celkem 842 artefaktů. V následujících obdobích je v tomto regionu znatelný pokles v ukládání depotů.

Z tohoto časového úseku evidujeme celkem 842 artefaktů, z nichž 221 je vyrobeno z kovu. Značný podíl zaujímají jantarové perly z depotu

Křenovice (619 kusů; okr. Písek; Kytlicová 2007, 270), které jsou dnes, až na výjimky, ztraceny.

Z ozdob a součástí oděvu, kromě již zmiňovaných jantarových perel, se v tomto časovém úseku nacházely náramky (44), knoflíky (27) a chronologicky citlivé jehlice (25). U jehlic lze rozpoznat deset exemplářů s pečatítkovitou hlavicí, šest dvojdílných jehlic s velkou terčovitou hlavicí, dvě jehlice s vrobkovanou hlavicí, dvě jehlice s hlavicí svinutou v očko a jednu jehlici s polokulovitou hlavicí. Zbylé čtyři jehlice jsou již blíže neurčitelné. Z dalších ozdob se vyskytla v počtu 30 kusů zlatá fólie, která pochází stejně tak jako perly z Křenovic (Kytlicová 2007, 270). Z dalších ozdob evidujeme 11 kornoutů, 8 puklic, spirálku a závěsek.

Z nástrojů dominují srpy (21), u nichž převládá typ s trnem (11) oproti jazykovému řapu (3). Ostatní (7) jsou již blíže neurčitelné. Sekerky se vyskytly ve 13 případech, z nichž 9 náleží staršímu typu se schůdkem a čtyři jsou již se středovými laloky. V jednom případě evidujeme bronzový kadlub na odlévání sekerek se schůdkem a dále šídlo a nůž (patrně druhotně předělaný ze srpu). Z dalších nástrojů jsou zastoupena kladívka (4), dláta (4), kovadliny (2) a rydla (2). Z toaletních nástrojů evidujeme jednu břitvu.

Ze zbraní se vyskytl meč s jazykovitou rukojetí (2), dýka (3) a hrot kopí. Surovina je zastoupena slitky (4) a 5 fragmenty bronzu a dále 6 kusy drátu/tyčinky. Z nspecifikovaných předmětů je uveden ve dvou případech pouze „předmět“ a v jednom případě destička.

V horizontu Lažany jsou zaznamenány pouze tři depoty, které celkem obsahovaly 47 předmětů (mapa 47; tab. 10). Z ozdob a součástí oděvu dominují nánožníky (16) nad jehlicemi (5), z dalších artefaktů se nachází puklice (3), náramky (2), závěsky (2) a zápona. Nově se také objevují nákrčníky (2). Z jehlic lze rozpoznat exempláře s turbanovitou

hlavicí, kyjovitou nebo vázičkovitou hlavicí a typ Deinsdorf. Poslední jehlice je ztracena bez bližší specifikace.

Z nástrojů převládá srp (7) nad sekerkou (2), přičemž na rozdíl od předchozího horizontu je již doložen pouze novější typ s řapem (5). U zbylých dvou exemplářů se zachovaly pouze jejich zlomky. Ze sekerek evidujeme exempláře se středovými laloky a jednu sekerku s tulejkou a ouškem, která je na území Čech hojnější až od přelomu mladší a pozdní doby bronzové. Ze zbraní je zachycen prozatím jako v předchozím stupni pouze jeden hrot kopí. Z dalších předmětů nelze opomenout výskyt dvou postranic koňského udidla, řetěz a blíže neurčitelný předmět. Surovina je zastoupena dvěma slitky.

Zlomkové depoty se v této oblasti vyskytují o něco déle a jsou reprezentovány čtyřmi depoty obsahujícími nálezy z horizontu Lažany/Suchdol (mapa 48; tab. 10). V těchto depotech bylo nalezeno 55 artefaktů.

Ozdoby a součásti oděvu jsou obdobně jako v horizontu Plzeň-Jíkalka nejvíce zastoupeny náramky (11). Nákrčník se objevuje opět jen ojediněle (je zastoupen pouze jedním exemplářem), což platí také pro zbývající ozdoby a součásti oděvu. Jehlice jsou zastoupeny třemi exempláři (jehlice s vázičkovitou, vřetenovitou a kulovitou hlavicí). Novým typem ozdob jsou dvě jednoduché spony. Dále do této kategorie náleží také objímka (3), spirála, pásek, plíšek a přívěšek z bílého kovu.

Z nástrojů dominují srpy (12) nad sekerkami (3). Srp s jazykovitým řapem je doložen v šesti případech. Ostatní (5) jsou již blíže nerozpoznatelné. Ze sekerek lze určit pouze jeden exemplář s tulejkou. Do nástrojů také náleží nůž, kopáč a dláto (3).

Ze zbraní je zastoupen fragment meče a dva hroty kopí. Surovina je zastoupena 7 slitky.

Do horizontu Středokluky/Jenišovice patří depot Hradiště u Písku (Fröhlich 1998), který obsahoval dva nákrčníky, a depot z Vrcovic (okr. Písek; Kytlicová 2007, 315), jehož nálezový fond tvořily dvě spony, dvě faléry a dva blíže neurčitelné kroužky (mapa 49; tab. 10).

Ze samotného horizontu Jenišovice pochází pouze depot z Albrechtic nad Vltavou (okr. Písek; Kytlicová 2007, 254; mapa 50; tab. 10). Někdy jsou však artefakty uváděny také jako nálezy z mohyly (např. Chvojka 2009, 242). Depot celkem obsahoval sedm nánožníků.

Úpadek v deponování se zcela prohlubuje v časovém úseku Ha A-Ha B, přičemž depoty čistého horizontu Suchdol nebo Středokluky nejsou v jižních Čechách doloženy. Konec ukládání depotů v jižních Čechách spadá pravděpodobně do stupně Ha B1, přičemž obdobná situace je známa také ze Saska. Přímo z období Ha B1, neboli z horizontu Jenišovice, pochází depot z Albrechtic nad Vltavou (okr. Písek; Kytlicová 2007, 254), jenž obsahoval 7 nánožníků.

Z horizontu Třtěno-Hostomice již žádný jistý depot z celé oblasti jižních Čech neznáme. O depotu patřícímu do tohoto horizontu bychom snad mohli uvažovat jen v případě nálezu ze Skal (okr. Písek), který se skládal ze dvou srpů s jazykovitým řapem, z nichž je dnes zachován pouze jeden ve funkčním stavu, a z neúplného spirálovitého náramku (Chvojka 2009, 155). Hlavním problémem tohoto nálezu je absence informací o nálezových okolnostech a fakt, že ačkoliv se jedná o velmi starý nález, tak až na některé výjimky nebyl označen za depot (Chvojka 2009, 155). Proto je nutné k nálezu ze Skal přistupovat velmi opatrně.

Z tohoto období nevidujeme na území jižních Čech již také žádné hroby. To naznačuje, že existuje přímá souvislost mezi hroby a depoty – pokud nejsou doloženy depoty, nejsou doloženy ani hroby. Obdobná situace je na území Kutné Hory ve středním Polabí, kde u knovízské

kultury, která se sem dostává pravděpodobně z Kolínska až ve stupni Ha B, nemáme kromě sídlišť doložen žádný hrob ani depot.

8.3.3 Srovnání artefaktové náplně hrobů a depotů

Oproti zmiňovaným artefaktům z hrobů se v depotech hojně nacházejí srpy a sekerky, což u hrobů není prokázáno, jelikož dva údajné srpy pocházející z mohyl nelze zcela potvrdit viz výše (graf 19). Tuto absenci lze těžko vysvětlit pouze tím, že se jednalo o předměty, které se obvykle neobjevovaly v pohřebních milodarech z toho důvodu, že patřily obyčejným farmářům či prostým lidem, kteří nebyli pohřbíváni do mohyl, a proto je tedy nacházíme zásadně v depotech (Kristiansen 2012, 384-385).

Setkáváme se však také s dalšími artefakty, jako jsou kovolitecké nástroje (kadluby, kladívka, kovadliny, rydla) či pozůstatek „kopáče“ pro těžbu surovin (Holašovice, okr. České Budějovice; Jiráň 2000, 62). To však platí také pro určité ozdoby a součásti oděvu, jako jsou různé perly, knoflíky a zejména pro poměrně vzácné nákrčníky.

Také zbraně jsou v depotech zastoupeny více, mimo již zmiňované zbraně evidujeme navíc také meče, ale oproti ozdobám a součástem oděvu nebo nástrojům se jedná o početně zanedbatelnou kategorii (graf 20).

Zemřelí byli pohřbíváni zejména s osobní výbavou, která sestávala pravděpodobně z oděvu, jenž byl sepnutý jehlicí či vzácněji sponou. Často se také setkáváme s náramkem nebo v ojedinělých případech závěskem, prstenem a jinými méně čestnými ozdobami, přičemž, jak je znázorněno na daném grafu (graf 18), kategorie ozdob a součástí oděvů se nejpočetněji vyskytuje mimo mohylové a ploché hroby také v depotech. Zachycené nože a dýky také náleží do osobní výbavy a mohly být zavěšeny např. na pásku z organického materiálu. Hroty šípů se dají také vzít v potaz jako osobní výbava jedince. Výraznou zvláštnost, která

spočívá v absenci sekerek a srpů v hrobech, lze vysvětlovat mimo výše nastíněnou možnost snad tím, že tyto nástroje nenáležely jedinci, nýbrž celé komunitě či např. rodině. Tato skutečnost byla potvrzena také na plochých pohřebištích na území středního Polabí. Určitou roli zde však mohly také sehrát neznámé rituální normy, které vylučovaly jejich ukládání do hrobů (Šteffl 2010a, 91-93).

Plochá pohřebiště mohla odrážet ustupování od hierarchických tradic, které můžeme spatřovat právě u mohylových pohřbů (Kristiansen 1991, 35). Tato změna mohla také nastat na základě proměny určitých společenských norem, jež se mimo změny ukládání zemřelých dotkla i hrobových milodarů. Je obtížné posoudit, zda to bylo jen z čistě pragmatických důvodů, jako je např. vymezená, potažmo omezená velikost pro plochý hrob. Na druhou stranu to mohlo být pevné přesvědčení o posmrtném životě, kde si uložené milodary do depotů, stejně jako by byly artefakty uložené do hrobu, zesnulý vyzvedne a tyto předměty představující bohatství a osobní prestiž, zemřelému zajistí, aby mu byl přiznán jeho skutečný status (Kristiansen 2012, 384). V těchto různých pojetích by se tedy jednalo o uloženou pozůstalost po zemřelých (Šteffl 2014).

Zcela zásadní kontinuitu mezi hroby a depoty v období popelnicových polí, jak již bylo zmíněno výše, přece jen nacházíme. Spočívá v poměrně prostém faktu, že pokud v daném období, zde konkrétně ve stupni Ha B3, nemáme k dispozici hroby či depoty, vždy chybí i druhý nálezový celek. Jednoduše řečeno, pokud se na daném území nenachází hroby, tak chybí i depoty a naopak. Obdobně to pozorujeme i v jiných oblastech Čech, např. na Kutnohorsku.

I když oproti hrobům obsahují depoty mnohem bohatší rozmanitost bronzových předmětů, je možné počítat s faktem, že depoty rovněž

vyžadovaly určitou kombinaci různých typů. Některé byly považovány za vhodné, jiné evidentně ne.

Problémem tohoto argumentu je, že dnes můžeme studovat jen ty artefakty, které unikly recyklaci, což se sice jeví jako překážka, ale může to poskytnout zásadní vodítko. Možná musel být v zemi uložen konkrétní výběr surovin, zatímco ostatní artefakty byly roztaveny. Předměty, které byly recyklovány, mohly být mnohem rozmanitější. Obsah těchto depotů tedy nemusí poskytovat reprezentativní vzorek předmětů v oběhu (Bradley 2013, 129).

9 PŘÍPADOVÁ STUDIE: TEORETICKÝ VZTAH VRCHOLKŮ ČESKÉHO STŘEDOHOŘÍ A HRADIŠTĚ HRÁDKU (K.Ú. LIBOCHOVANY, OKR. LITOMĚŘICE)

Hradiště Hrádek (obr. 1) se nachází ve strategické poloze nad pravým břehem významné komunikace řeky Labe v tzv. České bráně a je známo archeologické obci již po dvě století. V odborné literatuře je poměrně často uváděn jako velmi významná lokalita, ale odborný výzkum vedoucí k jeho bližšímu poznání zde doposud nebyl proveden. V letech 2013–2016 na hradišti probíhal nedestruktivní archeologický výzkum.

Impulsem pro zahájení výzkumu na Hrádku bylo hledání možných souvislostí s únětickým depotem bronzových a zlatých předmětů, který byl nalezen na katastru obce Libochovany v roce 2013. Právě tehdy jsme zaměřili pozornost i na nedaleké hradiště Hrádek, které se nachází zhruba necelý kilometr od nálezů. Ostatně cesta, na které byl depot objeven, vede na danou lokalitu, bez ohledu na to, zda v té době bylo či nebylo postaveno mohutné opevnění. Z archeologického hlediska dnes

Hrádek u Libochovan splňuje definici termínu „hradiště“, i když tato není zcela jednoznačná a zbavená různých úskalí (Vencel 1983, 285).

9.1 Cíle zkoumání

Primárním cílem výzkumu byla snaha prokázat, že v případě hradiště Hrádek by se mohlo jednat spíše o vymezený prostor symbolického významu jakožto nadkomunitního areálu ve smyslu definice E. Neustupného (2010, 148-149). Při tomto výzkumu (Šteffl – Hejtman 2015) se pak ukázala jako podstatná také otázka vztahu lokality Hrádek s depoty uloženými na hlavních výhledových bodech z hrádeckého hradiště. Pro potvrzení či vyvrácení těchto hypotéz byl zvolen archeoastronomický výzkum.

Tuto domněnku zde budeme demonstrovat na základě archeoastronomických poznatků a výpočtů. Výpočty byly sice provedeny v našem časovém úseku, ale abychom předešli chybě, která vychází z jednoduchého poznatku, že pravěké azimuty se neshodují s dnešními (Neustupný 1984, 60), zvolili jsme jako záchytný bod období laténu. Zásadní výhoda zvoleného pravěkého úseku spočívá v prostém faktu, že pro toto období je všeobecně dobře znám tehdejší kalendář s jeho důležitými svátky, zejména čtyřmi hlavními, z nichž se všechny (Samain, Imbolc, Beltine, Lughnasad) udržely i přes silný vliv křesťanství v modifikované podobě doposud. Osobně nám nečinilo větších problémů dopočítat tehdejší azimuty právě pro zvolené období. Následně nám bylo umožněno na základě dalších výpočtů srovnání se všemi hlavními chronologickými úseky doby bronzové. Ještě můžeme zmínit, že kromě movitého materiálu zachyceného z této lokality (zde konkrétně z Tříkřížového vrchu) je velmi dobře známo z oblasti Lovosic významné laténské osídlení.

Lze dále upozornit, že vypočítaná velikost odchylky pro azimuty v minulosti je s ohledem na dnešní stav zanedbatelná, tzn., že lokalita Hrádek by byla dnes, stejně jako v dobách minulých, velmi efektivní pro kalendářní pozorování poloh slunce. Nemusíme zřejmě pochybovat o velmi dobré znalosti kalendářního systému i pro jiná pravěká období, jelikož pro komunity živící se zemědělstvím byla znalost letních a zimních slunovratů, rovnodenností ad. naprosto nezbytná. Samozřejmě nemůžeme vyloučit, že tento komplex mohl plnit funkci mocenskou nebo refugiální (Zápotocký 1974, 115), ale je také známo, že příkopy s valy vymezovaly i keltské svatyně (Vencel 1983, 285).

Jen připomínáme, že se sakrální funkcí tohoto místa lze počítat pravděpodobně již v době bronzové, čemuž nasvědčuje jak nedaleký únětický depot (Praumová et al. 2014), tak známý říční depot z období popelnicových polí, který se nacházel ve středním pásu Labe pod střední částí Tříkřížového vrchu (Zápotocký 1969, 300).

9.2 Datace lokality Hrádek

Archeologický materiál z této lokality pochází jen z povrchových sběrů, přičemž poloha, na níž se sbíralo, není vždy zcela známá. Další nálezy se údajně nacházely na hrádeckých polích a jsou dnes nezvěstné. Chronologicky máme prozatím z prostoru hradiště zachycen materiál z neolitu (Zápotocká – Zápotocký 2010, 339), mladšího úseku eneolitu, mladší/pozdní doby bronzové, laténu, a starší a pozdní doby hradištní (Zápotocký 1974, 115). Nemůžeme také vyloučit, že se do budoucna prokáže kontinuita také se starší dobou bronzovou, která je v této oblasti reprezentována únětickou kulturou, jež je zde poměrně silně zastoupena (Zápotocký 1982). Je ovšem nutné zdůraznit, že nelze usuzovat na stáří ani funkci hradiště z nálezů, které se soustřeďují v jeho okolí (Vencel 1983, 303).

Vznik hradiště se na základě sběrů a analogií obdobně konstrukčně řešených hradišť datuje obecně do období popelnicových polí (Zápotocký 1974, 112).

Dosud nevyjasněné je stáří fortifikace i přesto, že ze stupně Ha B máme paralelu ze Štěpánovské hory (okr. Teplice; Zápotocký 1965, 210), kde se nacházejí (snad) obdobné, i když mnohem hůře zachované příčné hrázky. Pro tento stupeň jsou doložené kamenohlinité valy z nasucho skládaných kamenů, jež jsou doplněny o příkopy (Smrž 1991, 78), což je také případ sledované lokality.

Zde si dovolíme vyslovit domněnku, že valy mohly vznikat již v období únětické kultury (ne-li dokonce ještě dříve), jelikož osídlení touto kulturou je zde vcelku dobře a poměrně hustě zachycené (Moucha 1961). Další úpravy na nich mohly pokračovat v různých časových úsecích snad až do pozdní doby hradištní. Nejintenzivnější stavební úpravy pocházejí zřejmě z období popelnicových polí. Skutečnost je však taková, že na základě předpokládaného využívání hradiště mladšími kulturami nedokážeme bez výzkumu valů přesně říci, co z jejich dnešní podoby bylo součástí původního opevnění a co jsou pozdější úpravy fortifikačního systému (Šaldová 1977, 150).

Pokud si tedy shrneme datování Hrádku, myšleno bez Tříkřížového vrchu, můžeme si z předchozího rozboru povšimnout, že všeobecně uznávaná datace do období popelnicových polí se opírá pouze o konstrukční podobnost fortifikačního systému s jinými hradišti datovaných do mladší/pozdní doby bronzové, především se Štěpánovskou horou. Z tohoto důvodu je tedy na místě zaujmout v případě datace Hrádku co nejvyšší opatrnost, což by mělo trvat až do doby, dokud se nám nepodaří zajistit průkaznější informace.

9.3 Hlavní výhledové body z Hrádeckého hradiště a stručné shrnutí archeologických nálezů na nich objevených

Vrcholky hor přitahovaly lidi na území Čech prokazatelně již od neolitu, přičemž podle archeologických pramenů bychom mohli datovat jejich hlavní zájem do období eneolitu, doby bronzové (Smrž – Blažek 2002; Zápotocká – Zápotocký 2010) a nesporně i v pozdějších dobách.

Veškeré výhledové body z hradiště jsou bez výjimky nevhodné pro osídlení. Tyto hory sloužily především k sakrálním lidským aktivitám, což dokládají právě archeologické nálezy z nich pocházející, jež spadají do různých časových úseků, mnohdy stovek i tisíců let od sebe vzdálených.

V době bronzové došlo k rozvoji polyteistického náboženství, v němž se stává zásadním tématem náboženských mýtů Slunce. Sluneční kultury jsou v tomto období rozšířeny po celé Evropě i za jejími hranicemi (Podborský 2006, 224, 229). Zejména v této epoše, především v jejím mladším úseku, se hojně rozšířil mýtus posvátných hor, jenž se objevuje i dále, především v době laténské (Podborský 2006, 241).

Kletečná (706 m n. m., k. ú. Kletečná, okr. Litoměřice)

Jde patrně o nejdůležitější výhledový bod z hrádeckého hradiště. Kromě depotu dvou knovízských pozdně bronzových srpů uložených na vrcholu této hory (Smrž – Blažek 2002) se v roce 2013 na severním svahu zhruba 150 m pod vrcholem našly dva drobné depoty, které byly uloženy od sebe ve vzdálenosti cca 6 m. První obsahoval dva a druhý tři železné, patrně dřevoobráběcí nástroje, nejspíše z raného středověku (Lutovský – Šteffl 2014).

Lovoš (570 m n. m., k. ú. Opárno, okr. Litoměřice)

Již z neolitu pochází sekerka bez bližšího kulturního určení. Z eneolitu (kultura se šňůrovou keramikou) evidujeme sekeromlat (Smrž

1991, 79). Ze severovýchodního úpatí Lovoše zřejmě také pochází depot ze starší doby bronzové, který byl publikován pod lokalitou Borečský vrch (Praumová – Šteffl 2013). Po několika dalších konzultacích se jeví jako pravděpodobnější místo nálezu SV úpatí vrchu Lovoš. Přesto se však jedná o velmi problematickou záležitost, jelikož původní místo a jeho uložení se nám patrně již nepodaří potvrdit. Z knovízské kultury pochází ještě několik málo nerevidovatelných střepů ze sběrů a narušení (Smrž – Blažek 2002, 798). Z doby římské pochází ojedinělý nález spony (Smrž 1991, 83).

Milešovka (837 m n. m., k. ú. Milešov, okr. Teplice)

Z eneolitu pochází problematický nález kamenného sekeromlatu (Smrž 1991, 79), dále problematické ojedinělé střepy z mladší a pozdní doby bronzové (Smrž 1991, 81). Z nespécifikovaného období doby bronzové pochází ještě dvě jehlice, které jsou dnes ztraceny. V poměrně nedávné době byla na Milešovce nalezena pomocí detektoru kovů sekerka z přelomu střední a mladší doby bronzové. Do doby laténské můžeme zařadit keramické fragmenty a parohovou ozdobnou růžici (LT D?; Waldhauser 2012, 288). Z vrcholové partie byly údajně zachyceny také nečetné střepy ze starší doby hradištní (Smrž 1991, 84).

Lipská hora (688 m n. m., k. ú. Medvědice, okr. Litoměřice)

Na východním úpatí byla nalezena kamenná industrie z neolitu/eneolitu (Zápotocká – Zápotocký 2010, 340).

Kubačka (543 m n. m., k. ú. Litochovice nad Labem, okr. Litoměřice)

Tento vrchol, spolu se sousedním (bezejmenný, cca 500 m jihozápadně od Kubačky, kóta 522), je narušen z J a JV lomem na kámen a prozatím odsud nebyly doloženy žádné nálezy. Nepodložené zprávy jsou o nález zlatých drátů (?), které měly být učiněny detektorem kovů (ústní sdělení R. Tengler 2015).

Vzhledem k tomu, že na sousedních vrcholech Debus (Smrž 1991, 82–84; Zápotocká – Zápotocký 2010, 339) a Srna (Zápotocká – Zápotocký 2010, 337) archeologické nálezy evidujeme, je absence nálezů z Kubačky způsobena spíše stavem výzkumu a zejména existencí kamenolomu. Troufáme si vyloučit možnost, že by na této výrazné hoře neprobíhaly v minulosti nějaké lidské aktivity.

Plešivec (510 m n.m., k. ú. Kamýk u Litoměřic, okr. Litoměřice)

Z vrcholu, známého především výskytem ledových jam, pocházejí dvě kamenné sekerky (Zápotocká – Zápotocký 2010, 339) a na svahu při JZ úpatí byl nalezen bronzový depot (Zápotocký 1969, 336), který lze datovat do staršího stupně pozdní doby bronzové (Ha B1). Depot náleží do knovízského kulturního okruhu (Kytlicová 2007, 268).

Strážiště (362 m n.m., k. ú. Velké Žernoseky, okr. Litoměřice)

Na jeho úpatí byly nalezeny fragmenty lužické keramiky datované do mladší doby bronzové, dále železná šipka a bronzová esovitá záušnice, vše z 12.–13. století (Zápotocký 1974, 113).

Radobýl (399 m n. m., k. ú. Litoměřice a Žalhostice, okr. Litoměřice)

Vrchol je od západu cca z poloviny zničen těžbou kamene. Fragmenty keramiky nalezené na Radobýlu lze kromě jednoho pozdně hradištního střepu pocházejícího z jižního svahu datovat do pravěku. Nálezy pravěké keramiky pocházejí z J, JZ, Z a S strany vrcholového kužele, takřka hned pod vrcholem tohoto kopce. Část fragmentů lze určit jako mladolužické, další výraznější fragmenty jsou obecně mladobronzového charakteru. Dále zde můžeme rozlišit střepy náležející snad do doby halštatské a jeden střep je mladohalštatského až pozdně halštatského rázu (Zápotocký 1969, 330–334).

9.4 Archeoastronomický výzkum lokality

Hrádek u Libochovan se z archeoastronomického hlediska nachází ve velmi zajímavé oblasti Českého středohoří. Směrem západním se nabízí pohled na významnou část Českého středohoří ležící při levém břehu Labe. Směrem východním je dnes výhled poněkud zakryt souvislým lesním porostem, který v době jeho užívání patrně nebyl přítomen. Je velmi pravděpodobné, že toto výrazné panoráma nemohlo zůstat bez povšimnutí obyvatel této oblasti. Za místo pozorování byla zvolena mírná vyvýšenina vytvořená sběrem kamení při polních pracích v době poměrně nedávné. Tato vyvýšenina nám umožnila lepší výhled východním směrem, přes souvislý porost stromů, dnes rostoucích na mohutném východním valu hradiště (Šteffl – Hejtman 2015, 191).

Polohy slunce v daných obdobích

Do níže uvedených výhledových propozic jsme zanesli polohy slunce v průběhu kalendářního roku. Jako základní polohy slunce byla použita obecně přijímaná astronomická období s názvy z tzv. keltského kalendáře (tab. 11). Je ovšem pravděpodobné, že tato období byla známa již před dobou laténskou. Po těchto svátcích nám zůstalo jejich pojmenování, které jsme použili pro lepší orientaci. Model samotný je pro rok 2014. Je tedy vhodný pro kontrolu a pořízení fotografické dokumentace v dalším průběhu roku. Kontroly v letech následujících pak mohou obsahovat jen nepatrné odchylky v poloze slunce (Šteffl – Hejtman 2015, 191).

Výhled směrem západním (obr. 2)

Z vytvořeného panoramatu jsme vyčlenili oblast krajiny v rozsahu pohybu slunce v průběhu roku. Je zde patrné několik výrazných vrcholů této části Českého středohoří, a to Lovoš, Lipská Hora, Milešovka, Kletečná a Kubačka. Tyto vrcholy a prostor mezi nimi vytvářejí velmi

členitou tvář krajiny vhodnou pro pozorování poloh západů slunce a jejich vyhodnocení. Vzdálenost těchto objektů je pak ideální a jejich dohlednost velmi dobrá (Šteffl – Hejtman 2015, 191).

Výhled směrem východním (obr. 3)

Výhled tímto směrem je omezen souvislým lesním porostem v prostoru valů. Přesto je zde dohlednost na dva vrcholy Strážiště a Radobýl. Hřeben Plešivce je překryt stromy. Bez nich by byl výhled na Plešivec zcela jistý (Šteffl – Hejtman 2015, 192)).

Popis zdánlivého pohybu slunce po horizontu (obr. 4)

Poté, co slunce dosáhlo polohy při zimním slunovratu a jeho západ proběhl na nejj jižnějším bodu v blízkosti vrcholu Lovoše, pokračuje jeho dráha směrem severním. Po čtyřiceti dnech, na počátku Imbolce zapadá poblíž Lipské hory, ke které se přibližuje. Na konci období trvajícího osm dnů zapadá u jižního svahu Lipské hory. Po dalších čtyřiceti dnech, o jarní rovnodennosti, se přiblíží jižnímu svahu Milešovky, za kterou proběhne jeho úplný západ (Šteffl – Hejtman 2015, 193). Po dalších čtyřiceti dnech slunce zapadne za jižním svahem Kletečné. Začíná období svátku Beltine trvající čtrnáct dnů. Prakticky celé toto období probíhá v blízkosti této hory. První část jeho cesty o letním slunovratu končí na rozlehlém návrší v blízkosti vrcholu Kubačka. Poté celá cesta probíhá ve směru opačném, tedy jižním. Počátkem srpna v období Lughnasad se opět ocitá v prostoru Kletečné. Přes Milešovku a po podzimním slunovratu v její blízkosti pokračují jeho západy k Lipské hoře. Za ní se ocitá na počátku Samainu. Svou roční pouť končí západem o zimním slunovratu na severním svahu Lovoše blízko jeho vrcholu (Šteffl – Hejtman 2015, 193).

S touto drahou koresponduje na východním horizontu východ slunce o letním slunovratu na hřebenu Plešivce v období Beltine a

v období Lugnasad u hory Strážiště a o zimním slunovratu na jižním svahu Radobýlu (Šteffl – Hejtman 2015, 193).

Azimuty západů a východů slunce ve významných dnech

Obrázek č. 5 ukazuje polohy slunce (hodnoty jsou pro úplný východ či pro jeho počátek) v důležitých astronomických dnech a zároveň odchylku v různých časových obdobích. Z tohoto obrázku je také patrný posun polohy slunce pro různá historická období, a to směrem severním od jarní rovnodennosti po podzimní rovnodennost a směrem jižním od podzimní rovnodennosti po rovnodennost jarní. Tyto odchylky jsou způsobeny precesí zemské osy. Slunce má zdánlivý průměr cca 30', maximální posun je tedy pro nejstarší sledované období cca tři průměry slunce o slunovratu (Šteffl – Hejtman 2015, 193).

9.5 Vyhodnocení

Dle výše uvedených poznatků je zřejmé, že lokalita Hrádek u Libochovan byla velmi vhodná pro pozorování poloh slunce a jejich vyhodnocení pro účely kalendářní. Hlavními body zájmu se zdají být hory Lovoš (obr. 6), Plešivec (obr. 7), Kubačka (obr. 8), Strážiště (obr. 9), Radobýl (obr. 10) a zejména Kletečná (obr. 11, 12). Svůj pomocný význam mohla mít i Milešovka a její umístění téměř ve středu roční dráhy slunce v místě dělení roku na období teplé a chladné (Šteffl – Hejtman 2015, 194).

Argumenty proti:

1. Neznáme prozatím přesnou dobu výstavby fortifikace a ani období využívání Hrádku v jednotlivých úsecích pravěku. To je však zejména otázkou dalších výzkumů. Je ale možné, že místo samé bylo pro tyto účely využíváno již před vznikem hradiště, tedy před vznikem zmiňované fortifikace.

2. Není přesně určeno pozorovací místo, ale rozdíly v poloze tohoto místa uvnitř hradiště nejsou tak velké, aby změnilly celou koncepci.

3. Jedná se o náhodu a lokalita nemá výše uvedený význam. Také tento názor přichází v úvahu. Ovšem počet výrazných bodů v dohledu, jejich umístění a snadná identifikace (z počtu deseti důležitých směrů pro pozorování polohy slunce zde máme nejméně čtyři směrem západním a tři směrem východním) téměř vylučuje náhodné umístění lokality.

Argumenty pro:

1. Umístění. Lokalita leží ve výhledovém středu sledované oblasti a ve vhodné vzdálenosti od ní. V souvislosti s výraznými místy panoramatu je umožněno celoroční sledování. Jakýkoliv výraznější posun pozorovacího místa vně hradiště kterýmkoliv jiným směrem by výsledky pozorování ve značné míře znehodnotil.

2. Směrování hradiště. Zajímavý je směr podélné osy hradiště v azimutu cca 294° směřující do oblasti Kletečné a do místa úplného západu slunce ve významných obdobích Beltine a Lugnasad (obr. 12).

3. Archeologické nálezy na sledovaných místech. Naskýtá se možná souvislost s uložením votivních předmětů na vrcholcích či svazích důležitých vrcholů.

Vzhledem k náboženskému myšlení tehdejších lidí a zejména jejich pojetí chápání času se domníváme, že nálezy pocházející z hlavních výhledových bodů (ať už ojedinělé nálezy či depoty) mohou mít souvislost s kalendářním systémem na lokalitě. Výhledové body (v našem případě některé výrazné hory Českého středohoří) nejsou od Hrádku příliš vzdálené a navíc jsou velmi dobře dostupné. Nejvzdálenější Milešovka je od Hrádku vzdušnou čarou vzdálena cca 10 km. Pokud připustíme možnost, že Hrádek měl zejména účel jako nadkomunitní areál nadregionálního významu, je značně pravděpodobné že lidé navštěvující

tento areál mohli žít i v bezprostřední blízkosti těchto hor a mohli v této souvislosti vykonat příslušné náboženské obřady.

Samozřejmě je potřeba brát tyto výsledky pouze orientačně, jelikož archoastronomie je doposud na našem území, i přes její značný výpovědní potenciál, značně opomíjena a prozatím nám chybí možnost srovnávacích studií.

10 ZÁVĚR

Hlavním cílem této disertační práce bylo testování teoretického modelu, který definuje depoty jako pozůstalost po zemřelých. K tomuto testování posloužila zejména již dříve vyřčená hypotéza (Hundt 1955; Aner 1958), která poukazovala na možnou souvislost mezi depoty a pohřbíváním. Jako nejvhodnější období byla pro testování modelu zvolena mladší a pozdní doba bronzová (lužická a knovízská kultura), ve které docházelo k nejčtetnějšímu ukládání depotů, a bylo proto možné pracovat se statisticky významným vzorkem. Z tohoto období je známo také značné množství pohřebišť, která posloužila nejen pro porovnání inventáře hrobů s depoty, ale především pro testování výše popsaného modelu. Na tomto místě je také nutné uvést, že u většiny zkoumaných pohřebišť se kovové předměty vyskytly v max. jedné třetině hrobů z celkového počtu hrobů na daném pohřebišti.

Zcela nezbytným prostředkem, aby bylo možné provést výše zmíněné testování, bylo využití databáze depotů doby popelnicových polí z území Čech a vytvoření databází pohřebišť lužické a knovízské kultury v Čechách, což poskytlo zcela dostačující vzorek.

Při srovnání depotů a hrobů lužické kultury se projevila zcela zřetelná diskontinuita mezi artefakty uloženými v hrobech a depotech. Narozdíl od knovízské kultury bylo pracováno se značným počtem hrobů

a depotů, což by mohlo poukazovat na fakt, že depoty vzájemně souvisejí s pohřebním ritem. V podstatě to zcela jednoduše znamená, že pokud na daném území nejsou známy hroby, velmi pravděpodobně se zde nebudou vyskytovat ani depoty.

U lužické kultury ve východních Čechách se podařilo prokázat, že co se týče ukládání bronzových artefaktů do hrobů panovala na celém území až zásadní jednotnost. Zemřelí byli pohřbíváni jen s předměty osobní povahy, jako je prsten či náramek. V hrobech nejčastěji nalézaná jehlice zase souvisí se sepnutím oděvu zemřelého. Jelikož u mnoha jehlic bylo zaznamenáno, že prošly žárem, je možné se oprávněně domnívat, že zemřelí byli spalováni na hranicích v oděvu. Někdy však docházelo (zřejmě před zahájením žehu) k vyjmutí jehlice z oděvu, aby se pak po skončení kremace nepoškozená opětovně přidala do hrobu zemřelého. Nástroje se objevily v hrobech pouze ve zcela ojedinělých případech a jednalo se jen o nože a břitvy, které je opět možné vztáhnout do osobní výbavy. Pracovní nástroje reprezentované sekerkami, srpy a dláty se v hrobech neobjevují. Zbraně se v hrobech i v depotech lužické kultury vyskytují jen výjimečně. Snad jediný rozdíl lze spatřit ve výskytu hrotů šípů, které se soustředí spíše v hrobech. Na druhé straně hroty kopí, popř. meče, jsou nalézány především v depotech.

V depotech lužické kultury jednoznačně převládají ozdoby a součásti oděvu, kterých je celkem evidováno zhruba dvě stě (zejména náramky a nánožníky). Pouze ojediněle se zde vyskytují jehlice. V případě jehlic by se tedy mohlo uvažovat jako o hrobových artefaktech. Na rozdíl od knovízské kultury se nástroje v depotech kultury lužické vyskytují řádově jen v několika málo desítkách kusů.

U knovízské kultury je situace oproti lužické poněkud složitější, jelikož ve středních a především v severozápadních Čechách je na první pohled patrná disproporce mezi počty hrobů a depotů. V těchto oblastech

je zaznamenáno pouze 13 pohřebišť čítajících alespoň 10 hrobů a více (viz příložená databáze) a oproti nim je doloženo 126 depotů, které dohromady mají přes 5 000 artefaktů. Depoty se navíc vyskytují četně v chronologických úsecích, ve kterých se hroby objevují spíše sporadicky. O abnormálnosti této situace svědčí zjištění v jižních Čechách, kde se hroby a depoty vyskytují vždy společně v daných chronologických úsecích. Jako ukázkou z jižních Čech je možné uvést pozdně bronzový horizont Třtěno-Hostomice (Ha B3), ve kterém nejsou doloženy žádné hroby ani depoty. Obdobná situace je ve středních Čechách na Kutnohorsku ve stupni Ha A2. Velmi nízký počet hrobů knovízské kultury v porovnání s depoty a také se značným množstvím sídlišť nelze spojit se stavem výzkumu či vlivem zemědělské činnosti. Je možné proto spekulovat, zda knovízská kultura neuplatňovala nám doposud neznámý další typ pohřbů, ale to je spíše záležitost až budoucích výzkumů zaměřených na tuto problematiku.

Při srovnání rozdílů mezi předměty ukládanými do hrobů a do depotů u knovízské kultury, je možné dojít ke zjištění, že je situace obdobná jako u lužické kultury. Snad jedinou zásadní odlišností je poměrně hojný výskyt jehlic v depotech, které jsou u lužické kultury typické především pro hroby. Pracovní nástroje se až na ojedinělé anomálie vyskytují zásadně jen v depotech, kde jsou doloženy řádově ve stovkách kusů. Obdobná situace je také u zbraní. Výbavu zemřelých lze opět definovat jako soubor předmětů osobní povahy.

Po shrnutí výše popsaných zjištění je možné dojít k závěru, že výskyt kovových artefaktů v hrobech se omezoval pouze na osobní výbavu sestávající zejména z ozdob a ze součástí oděvu (především z náramků a jehlic). V ojedinělých případech se vyskytly nástroje reprezentované noži a břitvami. Ze zbraní se nejčastěji objevuje hrot šípů. Kovové artefakty se však v průměru vyskytovaly na každém pohřebišti zhruba jen u jedné třetiny hrobů.

Je možné se domnívat, že předměty uložené v depotech patřily lidem z těchto pohřebišť. Proto si lze jen stěží představit, že si tito lidé ještě za svého života deponovali funkční pracovní nástroje a zbraně, obzvláště když bronz nebyl tak snadno přístupný a pravděpodobně po celou dobu bronzovou si udržel status vzácného kovu. Není možné samozřejmě vyloučit, že nedocházelo k ukládání bronzových depotů při různých náboženských ceremoniích, ale je pravděpodobné, že značná část depotů je uložená pozůstalost po zemřelých. Byli to právě pozůstalí (členové rodiny či komunity), kteří po smrti majitele bronzových artefaktů rozhodovali, jak se s danými předměty naloží a jaký bude jejich další účel, ať už s ohledem na přání zemřelého či nikoliv. Předměty na základě těchto rozhodnutí mohly končit prakticky kdekoliv (v prosté zemi, v řece, v bažinách atd.), z čehož bohužel vyplývá, že zkoumání účelu depotů na základě jejich topografického uložení ke kýženému výsledku nepovede. Jednotlivé komunity mohly mít i svá určená místa, kde tyto předměty po zemřelých byly shromažďovány klidně i několik desítek let a pak by nás sotva překvapily depoty obsahující desítky až stovky předmětů. Je nutné brát v potaz i fakt, že část předmětů po zemřelém byla součástí dědictví a do depotů se tak vůbec nemusela dostat. Samotné pojetí účelu depotů představené v této práci je značně odlišné od interpretace H. J. Hundta (1955) a E. Anera (1958), kteří v depotech viděli především výbavu určenou pro užívání na onom světě. Testovaný teoretický model naopak tvrdí, že předměty v depotech jsou především uložená pozůstalost po zemřelých, o jejichž osudu prakticky rozhodovali až pozůstalí.

V této disertační práci byla zcela nově nastíněna myšlenka ukládání depotů ve vztahu s astronomickými jevy navázanými na tehdejší pojetí cyklického času souvisejícího zejména se zemědělskou obživou. Pro tento účel bylo vybráno hradiště Hrádek u Libochovan (okr. Litoměřice), které bylo zkoumáno nedestruktivní metodou, a to pomocí archeoastronomie. Je pravděpodobné, že jistá souvislost mezi tímto

hradištěm, sloužícím jako kalendárium, a uloženými předměty na jeho hlavních výhledových bodech (na nichž se z hradiště pozorují východy a západy slunce např. při slunovratech) může existovat. Bohužel další obdobná pozorování doposud nebyla provedena a chybí tak pro jakékoliv bližší závěry další srovnávací data. Pokud by se však tuto myšlenku podařilo v budoucnu prokázat, znamenalo by to jen důkaz pro ukládání depotů ve spojitosti s náboženskými ceremoniemi, s jejichž existencí, jak je ostatně zmíněno výše, je možné počítat.

Prozatím je však nutné konstatovat, že u většiny depotů není možné vyřešit otázku jejich úschovy ve smyslu, zda byly ukládány jen z jednoho či více důvodů, nebo ve smyslu jejich uložení, zda byly původně položeny jen na zem, na kámen, zda k nim náležela stavební konstrukce, nebo zda byly zavěšeny na stromě či zakopány do země atd. Nelze ani opomenout, že mnoho depotů mohlo být uloženo na místech kdysi značně výrazných, ale dnes již nadobro zaniklých (Smrž – Blažek 2002, 802). Tyto otázky nelze odkrýt složením depotu či topografickým místem nálezů. Nějaké nové závěry by snad mohl přinést samostatně zaměřený výzkum na tuto problematiku (Hansen 1991, 164).

Na závěr je možné říci, že k jistému posunutí ve výzkumu účelu depotů by mohla pomoci především traseologie, která má potenciál přinést zcela nové a zásadní výsledky. Bohužel ji lze věrohodně aplikovat jen na předměty, které neprošly konzervací a v podstatě ani žádnou očištěnou, byť i za pomoci nejjemnějších nástrojů apod. Až na velmi ojedinělé výjimky se traseologií nezabývali ani v ostatních částech Evropy a jsme tak odkázáni jen na nově nalezené depoty. K dalšímu posunu ve výzkumu účelu depotů by snad mohl pomoci výzkum zaměřený na prostorový vztah depotů k sídlištím a pohřebištím na úrovni mikroregionu (ideálně zcela nezasaženého zemědělskou a stavební činností).

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Aner, E. 1958: Grab und Hort, *Offa* 15, 1956, 31-42.

Bárta, M. 1997: Pojetí času ve společnosti a v hmotné kultuře, *Archeologické rozhledy* 49, 278–293.

Bath-Bílková, B. 1973: K problému původu hřiven, *Památky archeologické* 64, 24-41.

Beneš, J. 1997: Fenomén času v archeologii, *Archeologické rozhledy* 49, 231–242.

Berger, A. 1994: Der Hesselberg. Funde und Ausgrabungen bis 1985. Kallmünz/Opf.

Bouzek, J. 2002: K depotům v Českém středohoří, *Archeologické rozhledy* 54, 811-812.

Bouzek, J. 2004: Měrné systémy a myšlenkový svět v mladé době bronzové a rané době železné. In: Popelnicová pole a doba halštatská, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 1, České Budějovice*, 43-52.

Bouzek, J. 2008: K čemu byly depoty? In: E. Černá – J. Kuljavceva Hlavová (eds.), *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003 – 2007. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže, Most*, 89-94.

Bouzek, J. – Koutecký, D. 1972: Knovízské pohřebiště v Třebušicích, *Památky archeologické* 63, 432-497.

Bouzek, J. – Vokolek, V. 2012: The knovíz Cemeteries in Křepeňice and Hříměždice. *Studia Hercynia. Praha*.

Bradley, R. 1982: The destruction of wealth in later prehistory, *MAN* 17, 108-122.

Bradley, R. 1985: Exchange and social distance – the structure of bronze artefact distributions, *MAN* 20, 692-704.

Bradley, R. 1987: Stages in the chronological development of hoards and votive deposits, *Proceedings of the Prehistoric Society* 53, 351-362.

Bradley, R. 1988: Hoarding, recycling and the consumption of prehistoric metalwork: technological change in western Europe, *World Archaeology* 20, 249-260.

Bradley, R. 1990: *Passage of Arms*. Cambridge.

Bradley, R. 2013: Hoards and the Deposition of Metalwork. In: H. Fokkens – A. Harding (eds.), *The Oxford Handbook of the European Bronze Age*, Oxford, 121-139.

Brunn, W. A. von 1981: Eine Deutung spätbronzezeitlicher Hortfunde zwischen Elbe und Weichsel, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 61, 1980, 91-150.

Brück, J. 2006: Fragmentation, personhood and the social construction of technology in Middle and Late Bronze Age Britain, *Cambridge Archaeological Journal* 16, 297-315.

Caesar, bell. Gall.: Caesar, Gaius Iulius: *Zápisky o válce galské* (Commentarii de bello Gallico). Praha 1964 (překlad: I. Bureš).

Čujanová-Jílková, E. 1970: *Mittelbronzezeitliche Hügelgräberfelder in Westböhmen*. Archeologické studijní materiály 8. Praha.

Dufková, M. 1999: Hora a jeskyně ve starověkých pramenech, *Archeologické rozhledy* 51, 457-467.

Eliade, M. 2000: Kováři a alchymisté. Praha.

Eliade, M. 2004: Pojednání o dějinách náboženství. Praha.

Eliade, M. 2006: Posvátné a profánní. Praha.

Eliade, M. 2008: Dějiny náboženského myšlení I. Praha.

Eliade, M. 2009: Mýtus o věčném návratu. Praha.

Erbach-Schönberg, M.-C. 1985: Bemerkungen zu urnenfelderzeitlichen Deponierungen in Oberösterreich, Archäologisches Korrespondenzblatt 15, 163-178.

Frazer, J. G. 2007: Zlatá ratolest. Pelhřimov.

Fröhlich, J. 1998: Nákrčníky z Hradiště u Písku, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 11, 76-79.

Fröhlich, J. – Chvojka, O. 2003: Knovízská výšinná lokalita a mohylové pohřebiště na Chlumu u Sepekova, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 16, 43-60.

Furmánek, V. – Veliačik, L. – Vladár, J. 1991: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava.

Furmánek, V. – Vladár, J. 2006: Metallhortfunde aus dem Verfallhorizont der befestigte Siedlungen der Otomani- und Maďarovce-Kultur in der Slowakei. In: J. Kobaľ (Hrsg.), Bronzezeitliche Depotfunde – Problem der Interpretation, Užgorod, 184-225.

Gennep, A. von 1997: Přechodové rituály: systematické studium rituálů. Praha.

Hájek, L. 1954: Zlatý poklad v Barci u Košic, Archeologické rozhledy 6, 584-587, 610-612, 708, 714.

Hansen, S. 1991: Studien zu den Metalldeponierungen während der Urnenfelderzeit im Rhein-Main-Gebiet. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 5. Bonn.

Hansen, S. 1994: Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 21. Bonn.

Harding, A. F. 1984: Aspects of social evolution in the Bronze Age. In: J. Bintliff (ed.), *European Social Evolution*, Bradford, 139-145.

Harding, A. F. 2000: *European societies in the Bronze Age*. Cambridge.

Hodder, I. 2009: *Symbols in action: ethnoarchaeological studies of material culture*. Cambridge.

Hrala, J. 1966: Projevy styků knovízské oblasti s jihovýchodem (Hromadný nález bronzů z Kamýka nad Vltavou), *Archeologické rozhledy* 18, 6-12, 17-18.

Hrala, J. 1973: Knovízská kultura ve středních Čechách. *Archeologické studijní materiály* 11. Praha.

Hrala, J. 2000: Rituální praktiky v bronzové době, *Pravěk NŘ* 10, 289-299.

Hrala, J. 2000a: Profil knovízskou žárovou nekropolí u Obor, *Archeologické rozhledy* 52, 623-631.

Hralová, J. – Hrala, J. 1971: Hromadný nález bronzů z Březovic u Chrudimi (S úvahou o mlado- a pozdně bronzových kladivech), *Archeologické rozhledy* 23, 3-26.

Hundt, H. J. 1955: Versuch zur Deutung der Depotfunde der nordischen jüngeren Bronzezeit, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 2, 95-140.

Charvát, P. 1997: Od nedohledna do nedohledna: vnímání času v civilizacích starověké Mezopotámie, *Archeologické rozhledy* 49, 274–277.

Chroustovský, L. 2006: *Posvátné hory českého pravěku*. Plzeň: Západočeská univerzita. Neubl. diplom. práce.

Chvojka, O. 2001: Mittleres und unteres Flussgebiet der Otava Jung- und Spätbronzezeit in Südböhmen. *Fontes Archaeologici Pragenses* 25. Praha.

Chvojka, O. 2005: Hromadný nález bronzových předmětů z Holašovic na Českobudějovicku, *Pravěk NŘ* 15, 263-297.

Chvojka, O. 2009: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. *Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 6. Brno.

Chvojka, O. et al. 2011: Osídlení doby bronzové v povodí říčky Smutné v jižních Čechách. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum* 8. České Budějovice.

Janíková, R. 2006: *Bronzové depoty střední Moravy*. Plzeň: Západočeská univerzita. Neubl. bakalář. práce.

Jiráň, L. 1997: Zur Frage der Siedlungsdichte in der Urnenfelderzeit. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*. 6. Trefen 12. bis 15. Juni 1996 in Hluboká nad Vltavou, Espelkamp, 63-71.

Jiráň, L. 2000: Die Frage nach Rohstoffquellen der urnenfelderzeitlichen Bronzproduktion in Böhmen. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*. 9. Trefen 23. bis 26. Juni 1999 in Neukirchen b. Hl. Blut, Rahden/Westf., 61-67.

- Jiráň, L. 2002: Knovízská kultura – další příklad kultury s chybějící komponentou v Čechách. In: E. Neustupný (ed.), *Archeologie nenalézaného*, Plzeň, 52-62.
- Jiráň, L. 2004: Die Vertretung des Schmuckes in den Hortfunde der Urnenfelderzeit Böhmens. In: *Proceedings of the International Conference „Ancient Jewellery and Costume in Course of Time”*, Anodos 3, 2003, Trnava, 101-108.
- John, J. 2003: Spony, náramky, hradiště a mohyly. Příklad materiální paměti komunit doby laténské. In: L. Šmejda – P. Vařeka (eds), *Sedmdesát neustupných let*, Plzeň, 79-85.
- Kabát, J. 1955: Otomanská osada v Barci u Košic, *Archeologické rozhledy* 7, 594-600, 611-613, 617, 708-709, 715-716.
- Klápště, J. 1997: Časy se mění, *Archeologické rozhledy* 49, 243–248.
- Koutecký, D. – Bouzek, J. 1967: Štítarské pohřebiště ve Staňkovicích u Žatce, *Památky archeologické* 58, 37-80.
- Kristiansen, K. 1984: Ideology and material culture: an archaeological perspective. In: M. Spriggs (ed.), *Marxist Perspectives in Archeology*, Cambridge, 72-100.
- Kristiansen, K. 1991: Chiefdoms, States and Systems of Social Evolution. In: T. Earle (ed.), *Chiefdoms: Power, Economy and Ideology*, Cambridge, 16-43.
- Kristiansen, K. 2008: From memory to monument: the construction of time in the Bronze Age. In: A. Lehoerff (ed.), *Construire le temps. Histoire et méthodes des chronologies et calendriers des derniers millénaires avant notre ère en Europe occidentale*, Actes du XXXe colloque international de Halma-Ipel, UMR 8164 (CNRS, Lille 3, MCC), 7–9 décembre 2006, Lille, Glux-en-Glenne: Bibracte, 41-50.

Kristiansen, K. 2012: Bronze Age Dialectics: Ritual Economies and the Consolidation of Social Divisions. In: T. L. Kienlin – A. Zimmermann (ed.), Beyond elites: alternatives to hierarchical systems in modelling social formations, Teil 2, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 215, Bonn, 381-392.

Kuna, M. 1997: Archaický čas, Archeologické rozhledy 49, 209–216.

Kytlicová, O. 1951: Bronzové depoty v Čechách. Praha: Univerzita Karlova. Npubl. doktor. disertace.

Kytlicová, O. 1955: Hromadný nález bronzů od Starého Sedla (okres Milevsko). Příspěvek k poznání mladší doby bronzové v jižních Čechách, Památky archeologické 46, 52-75.

Kytlicová, O. 1963: České hromadné nálezy bronzů z období knovízské kultury. Praha: Archeologický ústav ČSAV. Npubl. kandidát. disertace.

Kytlicová, O. 1988: K sociální struktuře kultury popelnicových polí, Památky archeologické 79, 342-389.

Kytlicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde 20/12. Stuttgart.

Levy, J. E. 1982: Social and Religious Organization in Bronze Age Denmark. BAR International Series 124. Oxford.

Lutovský, M. – Šteffl, J. 2014: Depot železných předmětů z hory Kletečná v Českém středohoří, Archeologie ve středních Čechách 18, 875–882.

Matoušek, V. 1999: Hora a jeskyně. Příspěvek ke studiu vývoje vztahu člověka a jeho přírodního prostředí ve střední Evropě od neolitu do raného středověku, Archeologické rozhledy 51, 441-456.

Mauss, M. 1999: Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech. Praha.

Mertlík, R. 1968: Starověké báje a pověsti. Praha.

Moucha, V. 1961: Nálezy únětické kultury na Lovosicku. *Fontes Archaeologici Pragenses* 4. Pragae.

Moucha, V. 1969: Několik hromadných nálezů z mladší doby bronzové na Slánsku ve středních Čechách, *Archeologické rozhledy* 21, 491-509, 577.

Moucha, V. 2005: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha.

Mozsolics, A. 1987: Verwahr- oder Opferfunde? *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 39, 93-98.

Nebelsick, L. 2000: „Rent asunder“: ritual violence in Late Bronze Age hoards. In: C. Pare (ed.), *Metals make the World Go Round*, Oxford, 160-175.

Neustupný, E. 1965: Hromadný nález bronzových předmětů v Záluží, okr. Roudnice, *Památky archeologické* 56, 97-114.

Neustupný, E. 1984: Poznámky k astronomické orientaci pravěkých staveb, *Archeologické rozhledy* 36, 59–66.

Neustupný, E. 2007: *Metoda archeologie*. Plzeň.

Neustupný, E. 2010: *Teorie archeologie*. Plzeň.

Pleslová-Štiková, E. 1955: Knovízské pohřebiště ve Zdicích, *Archeologické rozhledy* 7, 308-310, 329-331, 419-420, 426-427.

Podborský, V. 2002: Studium religiozity pravěku jako varianta „archeologie nenalezeného“. In: E. Neustupný (ed.), *Archeologie nenalézaného. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla*, Praha, 187-205.

Podborský, V. 2006: *Náboženství pravěkých Evropanů*. Brno.

Praumová, R. – Šteffl, J. 2013: Únětický depot z Borečského vrchu (?), k. ú. Boreč u Lovosic, okr. Litoměřice, *Archeologie ve středních Čechách* 17, 537-542.

Praumová, R.– Šteffl, J. – Fikrle, M. – Frána, J. 2014: Únětický depot zlatých a bronzových předmětů z Libochovan, okr. Litoměřice, *Archeologie ve středních Čechách* 18, 607-622.

Richlý, J. 1884: *Die Bronzezeit in Böhmen*. Wien.

Rittershofer, K.-F. 1983: Der Hortfund von Bühl und seine Beziehungen, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 64, 139-415.

Salaš, M. 2005: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku*. Brno.

Slabina, M. 1980: Pohřební ritus a výbava hrobů knovízské kultury, *Časopis Národního muzea, řada historická* 147, 1-19.

Slabina, M. 1999: Depot knovízské kultury z Černého Vola, k.ú. Statenice, okr. Praha-západ, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 155-161.

Smejtek, L. – Lutovský, M. – Militký, J. 2013: *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*. Praha.

Smetánka, Z. 2010: *Legenda o Ostojovi*. Praha.

Smrž, Z. 1991: Výšinné lokality mladší doby kamenné až doby hradištní v severozápadních Čechách (pokus o sídelně historické hodnocení), *Archeologické rozhledy* 43, 63-89.

Smrž, Z. – Blažek, J. 2002: Nález bronzových srpů z hory Kletečná (706 m n. m.) v Českém středohoří. K votivním nálezům z vrcholků kopců a hor, *Archeologické rozhledy* 54, 791-810.

- Steensberg, A. 1943: Ancient Harvesting Implements. A Study in Archaeology and Human Geography. Kopenhagen.
- Stein, F. 1976: Bronzezeitliche Hortfunde in Süddeutschland. Beiträge zur Interpretation einer Quellengattung. Bonn.
- Šaldová, V. 1977: Sociálně-ekonomické podmínky vzniku a funkce hradišť z pozdní doby bronzové v západních Čechách, Památky archeologické 68, 117-163.
- Štefl, J. 2010: Hromadné nálezy v mladší a pozdní době bronzové v Čechách. Plzeň: Západočeská univerzita. Nepubl. diplom. práce.
- Štefl, J. 2010a: Hromadné nálezy z období popelnicových polí v Čechách a Sasku. Plzeň: Západočeská univerzita. Nepubl. rigoróz. práce.
- Štefl, J. 2014: Depoty z období popelnicových polí v Čechách a Sasku. Plzeň.
- Štefl, J. 2016: Depot sekerek lužické kultury z Dolního Falknova, okr. Děčín, Archeologie ve středních Čechách 20, 309-314.
- Štefl, J. – Hejtman, J. 2015: Hrádek u Libochovan (nejen) z pohledu archeoastronomie. Archeologie ve středních Čechách 19, 189-204.
- Tacitus, Germania: Tacitus, Publius Cornelius: Germánie neboli o původu a poloze Germánů (De origine, situ, moribus ac populis Germanorum). In: Z dějin císařského Říma. Praha 1976 (překlad: A. Minařík, A. Hartmann a V. Bahník), 329-364.
- Trefný, M – Polišenský, T. 2012: Depot bronzových předmětů z knovízského sídliště v Praze-Benicích, Archeologie ve středních Čechách 16, 741-753.
- Vencl, S. 1975: Hromadné nálezy neolitické broušené industrie z Čech, Památky archeologické 66, 12-73.

Vencl, S. 1983: K problematice fortifikací v archeologii, *Archeologické rozhledy* 35, 284-315.

Vencl, S. 2001: Souvislosti chápání pojmu „nálezový celek“ v české archeologii, *Archeologické rozhledy* 53, 592-614.

Vladár, J. 1972: Predbežná správa o systematickom výskume opevneného sídliska otomanskej kultúry v Spišskom Štvrtku, *Archeologické rozhledy* 24, 18-25, 101-104.

Vladár, J. 2012: Depoty bronzových a zlatých výrobkov na výšinnom opevnenom sídlisku otomanskej kultúry v Spišskom Štvrtku. In: R. Kujovský – V. Mitáš (edd.), *Václav Furmánek a doba bronzová*, Nitra, 383-395.

Vokolek, V. 2003: Pohřebiště lužické kultury ve východních Čechách – Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Ostböhmens. *Fontes Archaeologici Pragenses* 27. Pragae.

Waldhauser, J. 2012: Aktivita Keltů v „horském“ terénu Českého středohoří, *Archeologie ve středních Čechách* 16, 285–296.

Willroth, K.-H. 1985: Die Hortfunde der älteren Bronzezeit in Südschweden und auf den Dänischen Inseln. *Offa-Bücher* 55. Neumünster.

Wyss, R. 1996: Funde von Pässen, Höhen, aus Quellen und Gewässern der Zentral und Westalpen. In: P. Schauer (Hrsg.), *Archäologische Forschungen zum kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas*, Regensburg, 417-428.

Zápotocká, M. – Zápotocký, M. 2010: Kult hor v neolitu? Neo- a eneolitické nálezy z hor a vrchů Českého středohoří. In: I. Fridrichová-Sýkorová (ed.), *Ecce homo. In memoriam Jan Fridrich*, Praha, 330-347.

- Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, Památky archeologické 56, 205-385.
- Zápotocký, M. 1969: K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty, Památky archeologické 60, 277-366.
- Zápotocký, M. 1974: Hradiště Hrádek, k. o. Libochovany. Pravěké a raně středověké osídlení, Severočeskou přírodou 5, 111-119.
- Zápotocký, M. 1982: Lovosice a oblast České brány – starobronzová sídelní koncentrace a doklady kovolitectví, Archeologické rozhledy 34, 361-405, 465.
- Zíbrt, Č. 1995: Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku. Praha.
- Zvelebil, M. 1997: Pojetí času a „zpřítomnění“ mezolitu, Archeologické rozhledy 49, 256-269.

12 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ESRI – Environmental Systems Research Institute

JTSK – Jednotná trigonometrická síť katastrální

13 SUMMARY

The main aim of this doctoral thesis lies in researching the purpose of bronze hoards and the crucial part of this research is based mainly on testing a newly created archaeological theoretical model which interprets hoards as estates of the deceased. This theoretical model was first introduced in 2012 at a seminar led by prof. E. Neustupný. In terms of interpreting the purpose of hoards, the approach stated in the theoretical model is completely different from the concept from the 1950s where hoards were understood mainly as goods for the afterlife (mostly Hundt and Aner). The means of achieving the aim of this thesis introduced above is, however, testing an idea already formulated by H. J. Hundt (1955) which connects hoard deposition to the funeral rite and points out their fundamental differences.

Another way to determine the purpose of hoards is by considering the connection between hoards and a selected hillfort, not only in relation to the hoards found in the hillfort or in its vicinity, but we also try to take into consideration the finds discovered away from the hillfort, especially if the hoards are located on conspicuous landmarks like mountains. Similarly, the idea whether in some cases these might be sanctuaries isolated from the outside world rather than hillforts is considered. Our model example is the location Hrádek (cadastral area of Libochovany, district of Litoměřice), where the author of this thesis conducted a four-year-long intensive non-destructive fieldwork.

If we summarize our findings in relation to the theoretical model stated above, we get the conclusion that the metal artefacts found are limited to personal goods comprised mostly of ornaments and parts of clothing, i.e. bracelets and pins. In isolated cases there were tools represented by knives and razors and the most common weapon was an arrowhead. Metal artefacts were found on average in every third grave on

each burial site. It is also apparent that the objects deposited in hoards were owned by the people from these burial sites. Therefore it is hard to imagine that these people deposited functional work tools and weapons while they were still alive, especially since bronze was not so easily accessible and probably kept the status of a precious metal for the entirety of the Bronze Age. We cannot, of course, rule out (nor are we in fact trying to), that bronze hoards were deposited during various religious ceremonies, but we believe that many hoards are deposited estates of the deceased. It was the bereaved (family or community members) who, after the owner of the bronze artefacts had died, decided what to do with the objects and what would actually be their purpose, whether considering the wish of the deceased or not. As a result of these decisions, the objects could end up virtually anywhere (in dry land, in a river, in bogs etc.), which unfortunately means that researching the purpose of hoards on the basis of their topographical placement will not bring the desired result. Individual communities might have their designated places where these objects could be hoarded for several decades and then the existence of hoards containing tens or hundreds of artefacts would hardly surprise us. We also have to take into account that some of the objects left by the deceased were inherited and therefore might not ever be placed into hoards.

The research focusing on potential connections between the above mentioned hillfort and hoards revealed that a certain link between this hillfort used as a calendar and the artefacts deposited at its main lookout points might exist. Unfortunately, no other similar research has been conducted so far, therefore we are missing reference data to form more specific conclusions. However, if this idea were proven right in the future, it would only provide evidence for hoards being deposited in relation to religious ceremonies, which we, as mentioned above, already suppose.

14 ZUSAMMENFASSUNG

Diese Dissertationsarbeit widmet sich hauptsächlich der Funktion der Bronzedepots. Der wichtigste Teil der Untersuchung bezieht sich vor allem auf das Testen des neu geschaffenen theoretischen archäologischen Modells, welches die Depots als Nachlass der Verstorbenen interpretiert. Dieses theoretische Modell wurde zum ersten Mal bei einem von Professor E. Neústupný im Jahr 2012 geleiteten Seminar präsentiert. Bei der Interpretation der Funktion des Bronzedepots unterscheidet sich die Auffassung des theoretischen Modells deutlich von dem Konzept aus den fünfziger Jahren des zwanzigsten Jahrhunderts, das die Depots hauptsächlich als eine Lagerstätte für die Ausstattung für das Leben im Jenseits erklärt (hauptsächlich Hundt und Aner). Das oben präsentierte Ziel wird aber gerade durch das Testen der schon früher formulierten Idee von H. J. Hundt, die die Einlagerung in die Depots mit dem Beerdigungs-Ritus in Verbindung bringt und auf die wichtigsten Unterschiede hinweist, erreicht.

Als eine weitere Möglichkeit zur Feststellung der Funktion des Bronzedepots wird der Zusammenhang zwischen den Depots und der relevanten Burgstätte beurteilt, und zwar nicht nur wegen der Tatsache des Vorkommens von Depots in der Burgstätte oder in ihrer unmittelbaren Umgebung – die Funde, die weit außerhalb des Areals der Burgstätte entdeckt wurden, sind auch untersucht worden, besonders dann, wenn die Depots auf einer markanten natürlichen Dominante, z. B. einem Berg, gefunden wurden. In diesem Zusammenhang widmen wir uns auch der Theorie, das es sich in einigen Fällen eher um von der Umwelt getrennte Heiligtümer als um Burgstätten handelt. Als Modellbeispiel diente die Lokalität Hrádek (Katastergebiet Libochovany), wo der Autor dieser Dissertationsarbeit eine vierjährige intensive nicht-destruktive Terrain-Untersuchung realisierte.

Wenn wir unsere Feststellungen in Bezug zum oben erwähnten theoretischen Modell zusammenfassen, kommen wir zu dem Schluss, dass sich das Vorkommen der Metallartefakte nur auf die persönliche Ausstattung, besonders Schmuckstücke und Teile von Bekleidung, d.h. Armbänder und Nadeln, beschränkt. In einzelnen Fällen wurden Werkzeuge, hauptsächlich Messer und Klingen, gefunden. Von den Waffen wurden am häufigsten Pfeilspitzen gefunden. Artefakte aus Metall wurden jedoch im Durchschnitt nur in jeder dritten Grabstelle entdeckt. Es ist auch offensichtlich, dass die Gegenstände, die in Depots eingelagert wurden, demjenigen Volk gehörten, welches die Grabstätte nutzte. Deshalb ist es kaum möglich, sich vorzustellen, dass diese Leute noch zu Lebzeiten funktionelle Werkzeuge und Waffen deponiert haben, schon deshalb, weil Bronze kein einfach zugängliches Material war und vermutlich während des ganzen Bronzezeitalters den Status eines sehr wertvollen Metalles behielt. Wir können natürlich nicht ausschließen (und grundsätzlich versuchen wir es auch nicht), dass die Bronzedepts während religiöser Zeremonien angelegt wurden, aber unserer Meinung nach ist der größere Teil der Bronzedepts ein eingelagerter Nachlass von Verstorbenen. Gerade die Hinterbliebenen (Mitglieder der Familie oder der Gemeinschaft) entschieden nach dem Tod des Besitzers der Bronzeartefakte, wie mit den Gegenständen umgegangen werden sollte und was für eine weitere Funktion sie haben sollten, manchmal mit Rücksicht auf die Wünsche des Verstorbenen. Durch diese Entscheidungen konnten dann die Gegenstände praktisch überall eingelagert werden (einfach in der Erde, in Flüssen, in Sümpfen u.s.w.). Aus diesem Zusammenhang ergibt sich leider, dass die Untersuchung der Funktion des Depots, basierend auf ihrer topographischen Einlagerung, nicht zum erwünschten Ergebnis führen wird. Die einzelnen Gemeinschaften könnten z.B. spezielle Stellen gehabt haben, an denen der Nachlass der Toten problemlos jahrzehntelang gesammelt wurde. Dann würden uns Depots, die mehrere Dutzend oder hunderte

Gegenstände enthalten, kaum überraschen. Man muss auch berücksichtigen, dass ein Teil des Nachlasses zum Erbe gehörte und nie in die Depots eingelagert wurde.

Bei der Untersuchung, die sich mit den möglichen Zusammenhängen zwischen der oben erwähnten Burgstätte und den Depots beschäftigte, sind wir zu dem Schluss gekommen, dass es möglicherweise eine Verbindung zwischen dieser Burgstätte, die als eine Art Kalendarium diente, und den Gegenständen, die auf den Hauptaussichtspunkten eingelagert wurden, existieren könnte. Weitere ähnliche Beobachtungen wurden leider noch nicht gemacht und für jede genauere Schlussfolgerung gibt es keine vergleichenden Daten. Falls es uns in der Zukunft gelingen sollte, diese Idee zu begründen, würde dies nur einen weiteren Beweis erbringen, dass die Einlagerung der Depots eine Verbindung mit den religiösen Zeremonien hatte. Mit der Existenz dieser Zeremonien wurde schon, wie oben erwähnt, gerechnet.

15 PŘÍLOHY

Seznam příloh

Graf 1: Srovnání počtu pohřebišť, hrobů a kovových předmětů mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti lužické kultury na území východních Čech.

Graf 2: Počty depotů, mohylových a plochých hrobů v jednotlivých chronologických horizontech lužické kultury na území východních Čech.

Graf 3: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie ozdob a součástí oděvu mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti lužické kultury na území východních Čech.

Graf 4: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie nástrojů mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti lužické kultury na území východních Čech.

Graf 5: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie zbraní mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti lužické kultury na území východních Čech.

Graf 6: Srovnání počtu pohřebišť, hrobů a kovových předmětů mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území severozápadních Čech.

Graf 7: Počty depotů a plochých hrobů v jednotlivých chronologických horizontech knovízské kultury na území severozápadních Čech.

Graf 8: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie ozdob a součástí oděvu mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území severozápadních Čech.

Graf 9: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie nástrojů mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území severozápadních Čech.

Graf 10: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie zbraní mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území severozápadních Čech.

Graf 11: Srovnání počtu pohřebišť, hrobů a kovových předmětů mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území středních Čech.

Graf 12: Počty depotů a plochých hrobů v jednotlivých chronologických horizontech knovízské kultury na území středních Čech.

Graf 13: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie ozdob a součástí oděvu mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území středních Čech.

Graf 14: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie nástrojů mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území středních Čech.

Graf 15: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie zbraní mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území středních Čech.

Graf 16: Srovnání počtu pohřebišť, hrobů a kovových předmětů mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti knovízské kultury na území jižních Čech.

Graf 17: Počty depotů, mohylových a plochých hrobů v jednotlivých chronologických horizontech knovízské kultury na území jižních Čech.

Graf 18: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie ozdob a součástí oděvu mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti knovízské kultury na území jižních Čech.

Graf 19: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie nástrojů mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti knovízské kultury na území jižních Čech.

Graf 20: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie zbraní mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti knovízské kultury na území jižních Čech.

Mapa 1: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období BC/BD (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 1, 2).

Mapa 2: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období BC/BD-Ha A (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 1, 2).

Mapa 3: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období Ha A (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 1, 2).

Mapa 4: Depoty horizontu Chrast-Velim (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 3).

Mapa 5: Depoty s inventářem horizontů Chrast-Velim/Kosmonosy (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 3).

Mapa 6: Depoty horizontu Kosmonosy (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 3).

Mapa 7: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2/Ha B1 (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 4).

Mapa 8: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha B1/Ha B3 (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 4).

Mapa 9: Depoty horizontu Plzeň-Jíkalka (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 10: Depoty horizontu Lažany (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 11: Depoty s inventářem horizontů Lažany/Suchdol (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 12: Depoty horizontu Suchdol (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 13: Depoty s inventářem horizontů Suchdol/Středokluky (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 14: Depoty horizontu Středokluky (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 15: Depoty s inventářem horizontů Středokluky/Jenišovice (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 16: Depoty horizontu Jenišovice (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 17: Depoty s inventářem horizontů Jenišovice/Třtěno-Hostomice (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 18: Depoty horizontu Třtěno-Hostomice (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 19: Plochá pohřebiště datovaná do období BD (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

Mapa 20: Plochá pohřebiště datovaná do období BD/Ha A1 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

Mapa 21: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A1 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

Mapa 22: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A1/A2 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

Mapa 23: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

Mapa 24: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2/B1 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

Mapa 25: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha B1 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

Mapa 26: Plochá pohřebiště datovaná do období BD-Ha B (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

Mapa 27: Depoty horizontu Plzeň-Jíkalka (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 28: Depoty s inventářem horizontů Plzeň-Jíkalka/Lažany (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 29: Depoty horizontu Lažany (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 30: Depoty s inventářem horizontů Lažany/Suchdol (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 31: Depoty horizontu Suchdol (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 32: Depoty s inventářem horizontů Suchdol/Středokluky (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 33: Depoty horizontu Středokluky (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 34: Depoty s inventářem horizontů Středokluky/Jenišovice (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 35: Depoty horizontu Jenišovice (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 36: Depoty s inventářem horizontů Jenišovice/Třtěno-Hostomice (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 37: Depoty horizontu Třtěno-Hostomice (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

Mapa 38: Mohylová pohřebiště datovaná do období BC/BD (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 9).

Mapa 39: Mohylová pohřebiště datovaná do období BC/BD-BD (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 9).

Mapa 40: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období BD (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8, 9).

Mapa 41: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období BD-Ha A1 (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8, 9).

Mapa 42: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A1 (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8).

Mapa 43: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8).

Mapa 44: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2 (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8).

Mapa 45: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2/B1 (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8).

Mapa 46: Depoty horizontu Plzeň-Jíkalka (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

Mapa 47: Depoty horizontu Lažany (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

Mapa 48: Depoty s inventářem horizontů Lažany/Suchdol (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

Mapa 49: Depoty s inventářem horizontů Středokluky/Jenišovice (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

Mapa 50: Depoty horizontu Jenišovice (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

Obr. 1: Letecký snímek lokality Hrádek. Foto: M. Gojda, Archeologický ústav AVČR, Praha, v.v.i.

Obr. 2: Simulace západů slunce pro hlavní pozorovatelné výhledové body z Hrádku v námi vymezených významných kalendářních dnech (viz tab. 11). 1 – Lovoš (21. 12. zimní slunovrat); 2 – Lipská hora (3. 2. střed

zimního období/Imbolc a 7. 11. střed podzimního období/Samain); 3 – Milešovka (20. 3. jarní rovnodennost a 23. 9. podzimní rovnodennost); 4 – Kletečná (5. 5. střed jarního období/Beltine a 7. 8. střed letního období/Lugnasad); 5 – Kubačka (21. 6. letní slunovrat). Podle Šteffl – Hejtman 2015, Obr. 2.

Obr. 3: Simulace východů slunce pro hlavní pozorovatelné výhledové body z Hrádku v námi vymezených významných kalendářních dnech (viz tab. 11). 1 – Plešivec (21. 6. letní slunovrat); 2 – Strážiště (5. 5. střed jarního období/Beltine a 7. 8. střed letního období/Lugnasad); 3 – Radobýl (21. 12. zimní slunovrat). Podle Šteffl – Hejtman 2015, Obr. 3.

Obr. 4: Vyobrazení simulace zdánlivého pohybu slunce po horizontu. Podle Šteffl – Hejtman 2015, Obr. 6.

Obr. 5: Přehled azimutů západů a východů slunce ve významných dnech v období doby bronzové a laténské. Podle Šteffl – Hejtman 2015, Obr. 7.

Obr. 6: Západ slunce nad Lovošem v období zimního slunovratu. Foto: J. Šteffl.

Obr. 7: Východ slunce nad Plešivcem v období letního slunovratu. Foto: J. Šteffl.

Obr. 8: Západ slunce nad Plešivcem v období letního slunovratu. Foto: L. Štefflová.

Obr. 9: Východ slunce nad Strážištěm v období Beltine. Foto: L. Štefflová.

Obr. 10: Východ slunce nad Radobýlem v období zimního slunovratu. Foto: L. Štefflová.

Obr. 11: Západ slunce nad Kletečnou v období Beltine. Foto: L. Štefflová.

Obr. 12: Západ slunce nad Kletečnou v období Lugnasad. Foto: L. Štefflová.

Obr. 13: Ukázka možné souvislosti orientace lokality Hrádek na horu Kletečnou. Směr podélné osy Hrádku je nasměřován (azimut 294°) do oblasti Kletečné a zejména do místa úplného západu Slunce ve významných obdobích Beltine a Lugnasad. Podle Šteffl – Hejtman 2015, Obr. 8.

Tab. 1: Plochá pohřebiště lužické kultury východních Čech (řazena chronologicky, viz mapa 1-3).

Tab. 2: Mohylová pohřebiště lužické kultury východních Čech (řazena chronologicky, viz mapa 1-3).

Tab. 3: Depoty lužické kultury východních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 4-6).

Tab. 4: Plochá pohřebiště knovízské kultury severozápadních Čech (řazena chronologicky, viz mapa 7-8).

Tab. 5: Depoty knovízské kultury severozápadních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 9-18).

Tab. 6: Plochá pohřebiště knovízské kultury středních Čech (řazena chronologicky, viz mapa 19-26).

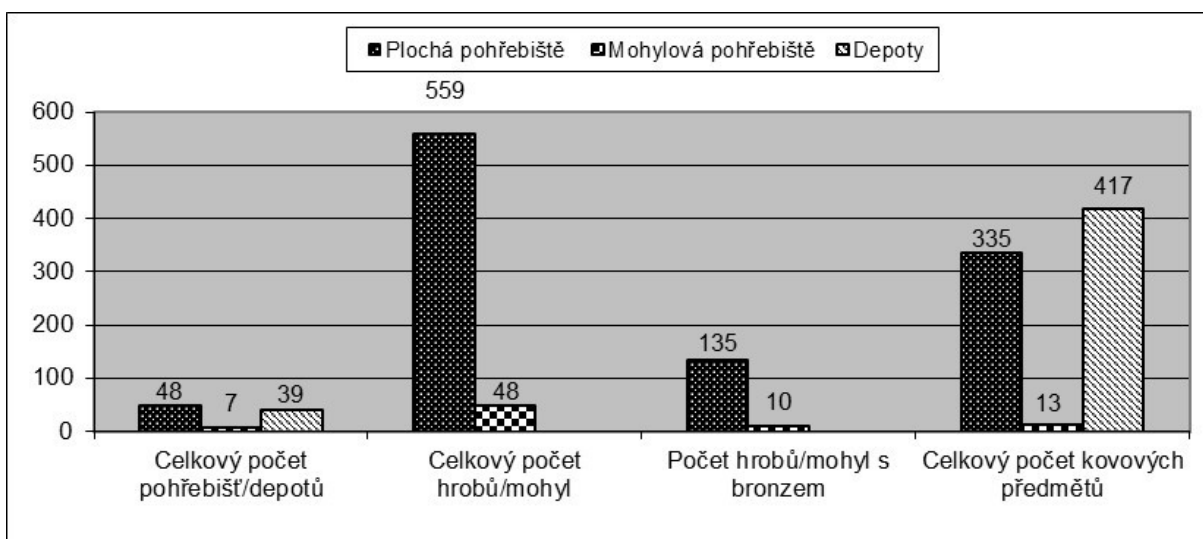
Tab. 7: Depoty knovízské kultury středních Čech (řazena chronologicky, viz mapa 27-37).

Tab. 8: Plochá pohřebiště knovízské kultury jižních Čech (řazena chronologicky, viz mapa 40-45).

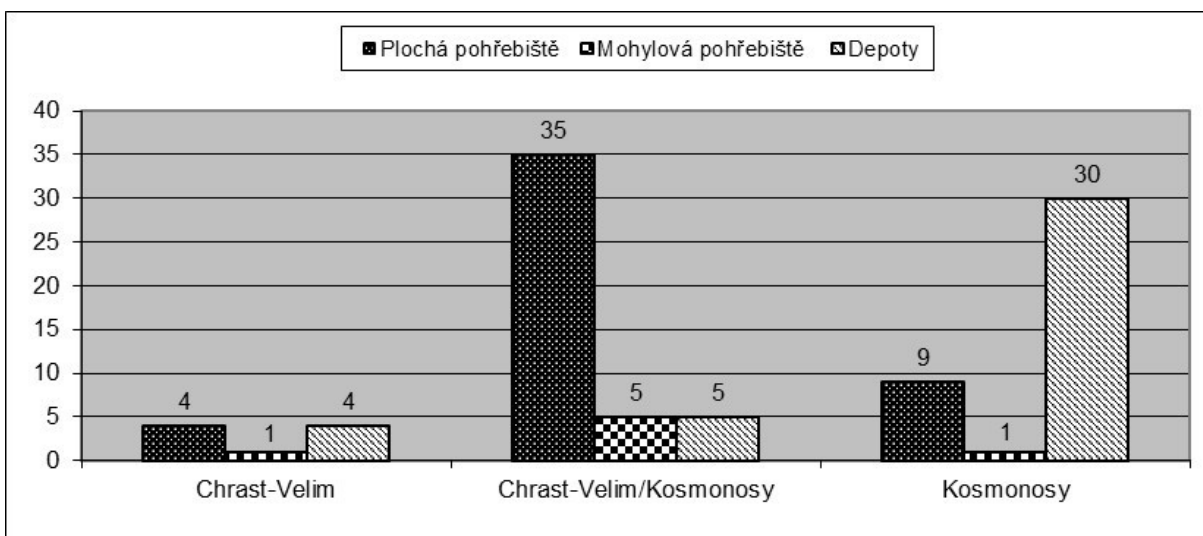
Tab. 9: Mohylová pohřebiště knovízské kultury jižních Čech (řazena chronologicky, viz mapa 38-41).

Tab. 10: Depoty knovízské kultury jižních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 46-50).

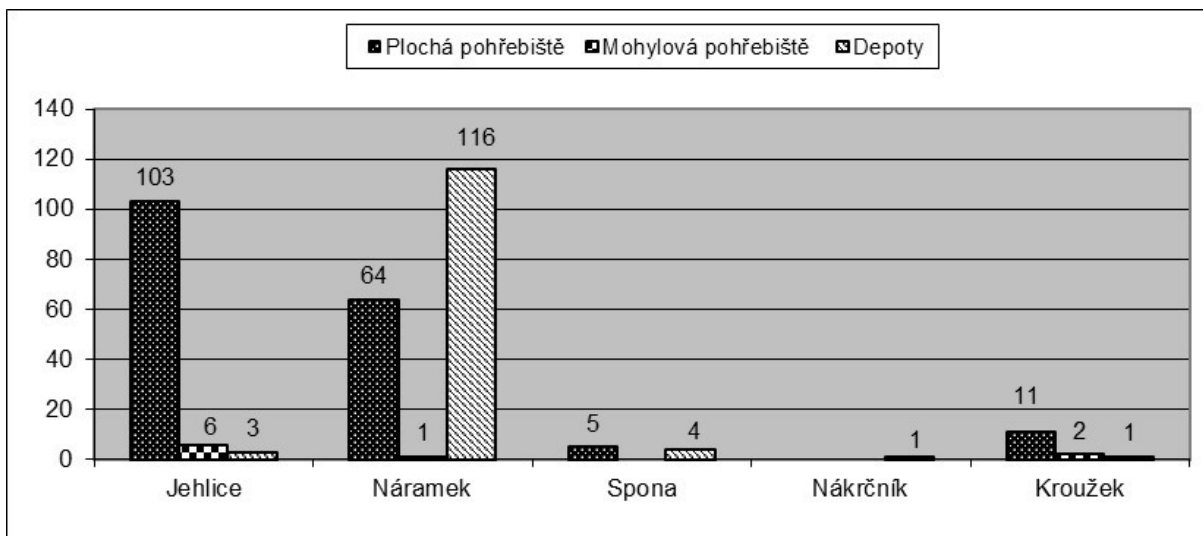
Tab. 11: Přehled obecně přijímaných podstatných astronomických období (včetně důležitých dnů) s názvy z tzv. keltského kalendáře. Podle Šteffl – Hejtman 2015, Tab. 1.

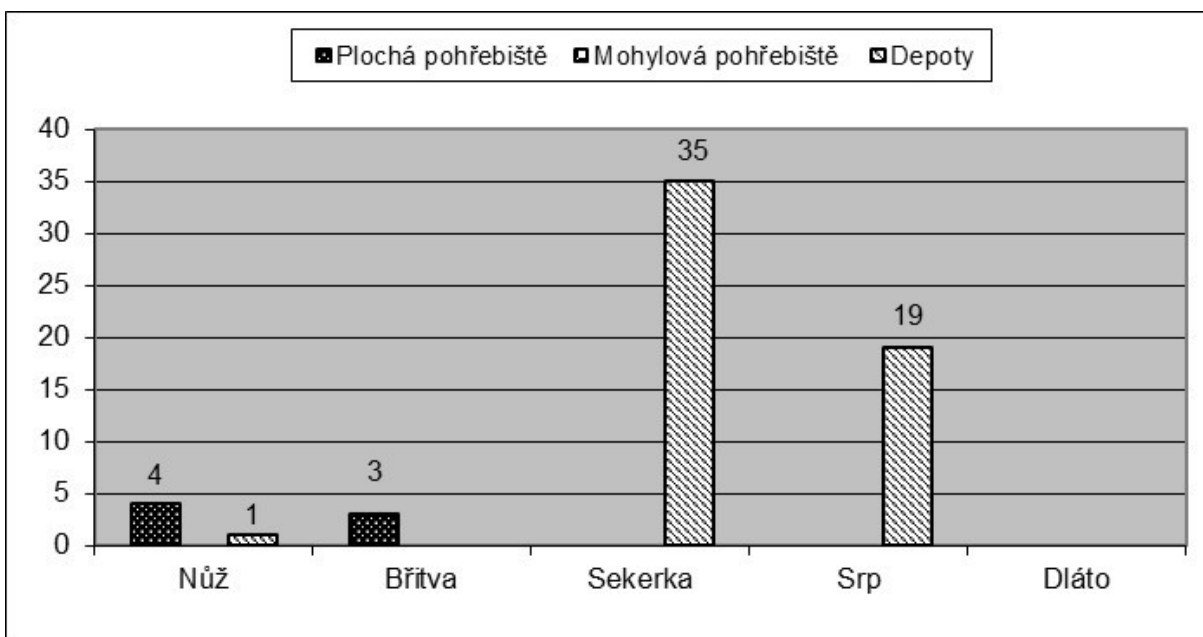
Graf 1: Srovnání počtu pohřebišť, hrobů a kovových předmětů mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti lužické kultury na území východních Čech.

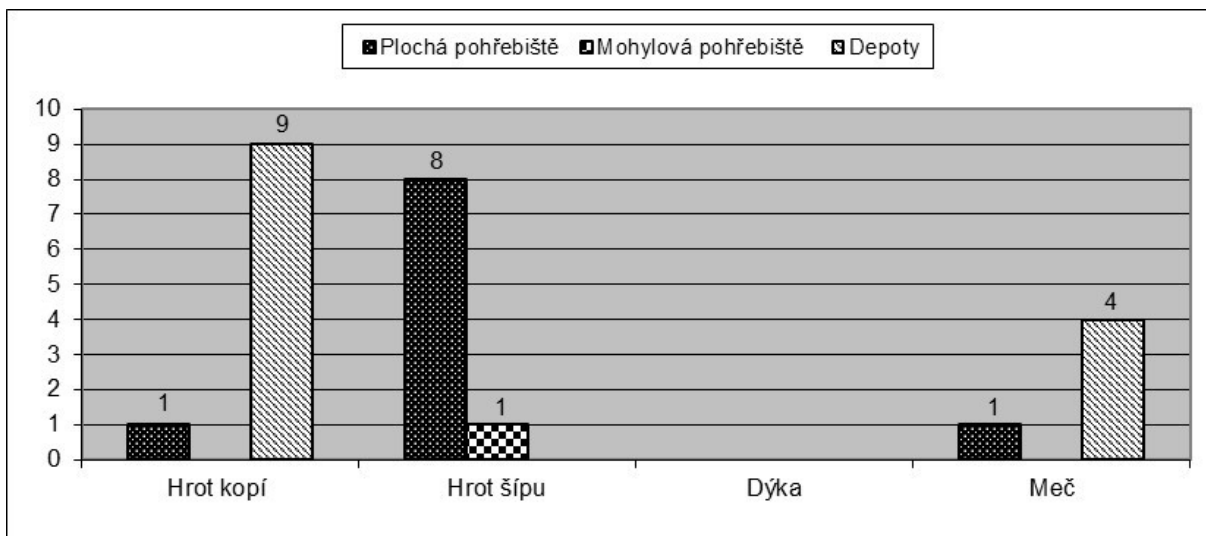
Graf 2: Počty depotů, mohylových a plochých hrobů v jednotlivých chronologických horizontech lužické kultury na území východních Čech.

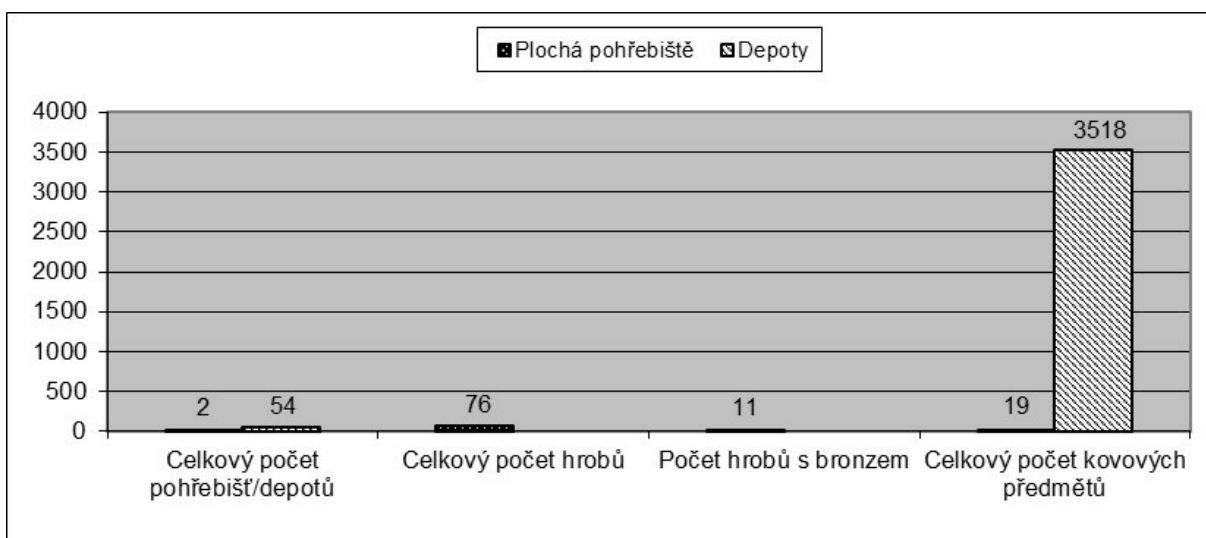
Graf 3: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie ozdob a součástí oděvu mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti lužické kultury na území východních Čech.

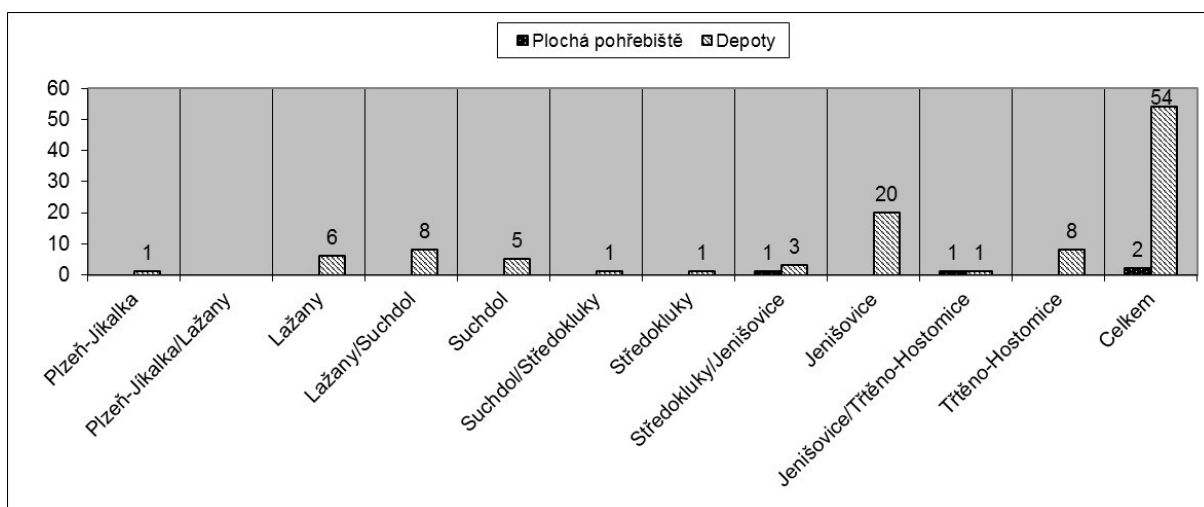
Graf 4: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie nástrojů mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti lužické kultury na území východních Čech.

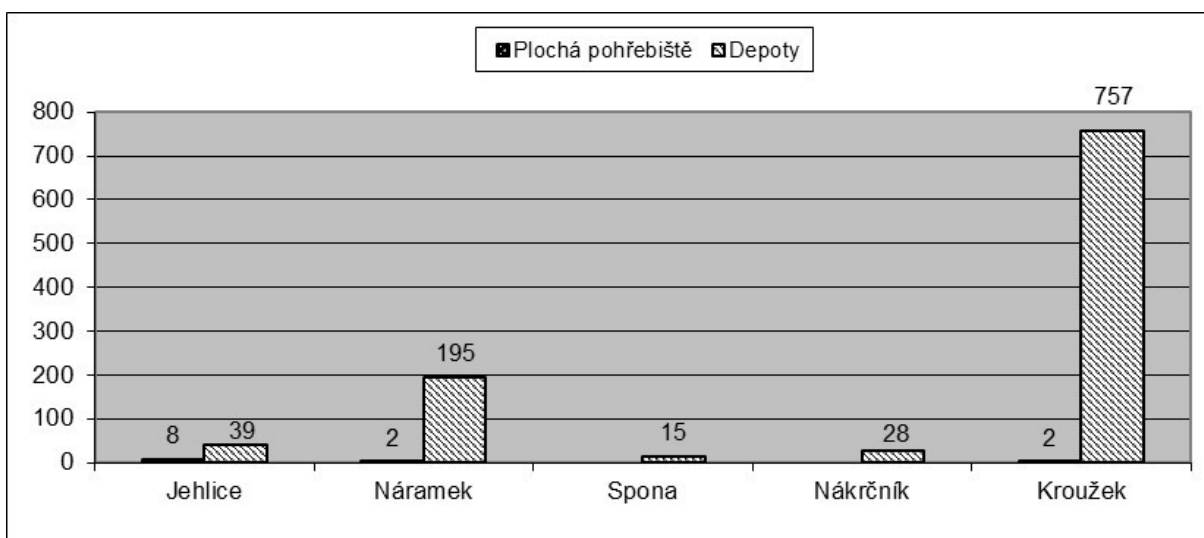
Graf 5: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie zbraní mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti lužické kultury na území východních Čech.

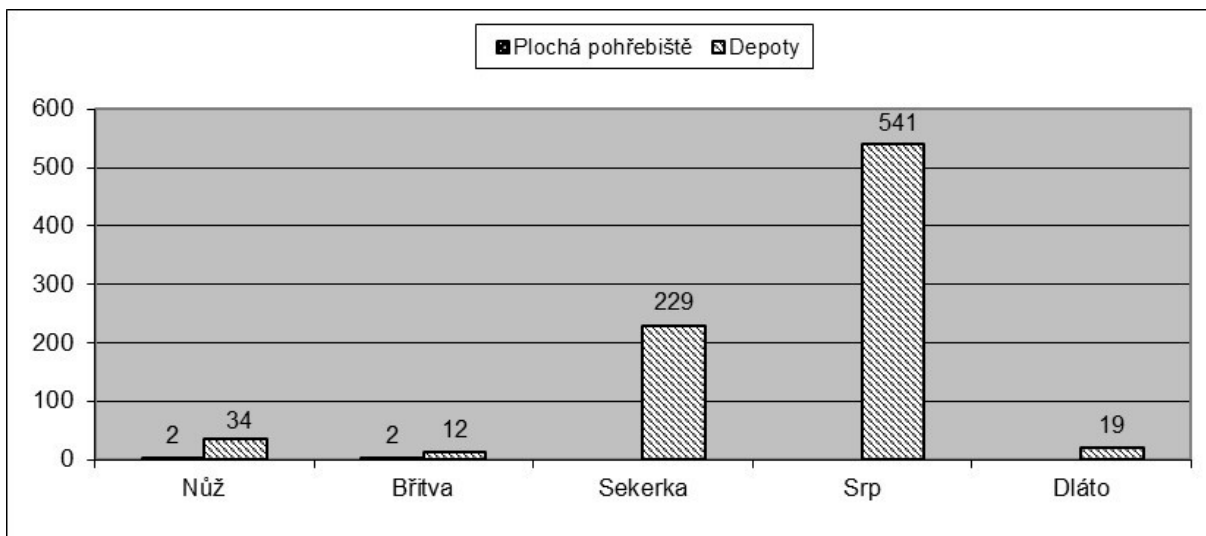
Graf 6: Srovnání počtu pohřebišť, hrobů a kovových předmětů mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území severozápadních Čech.

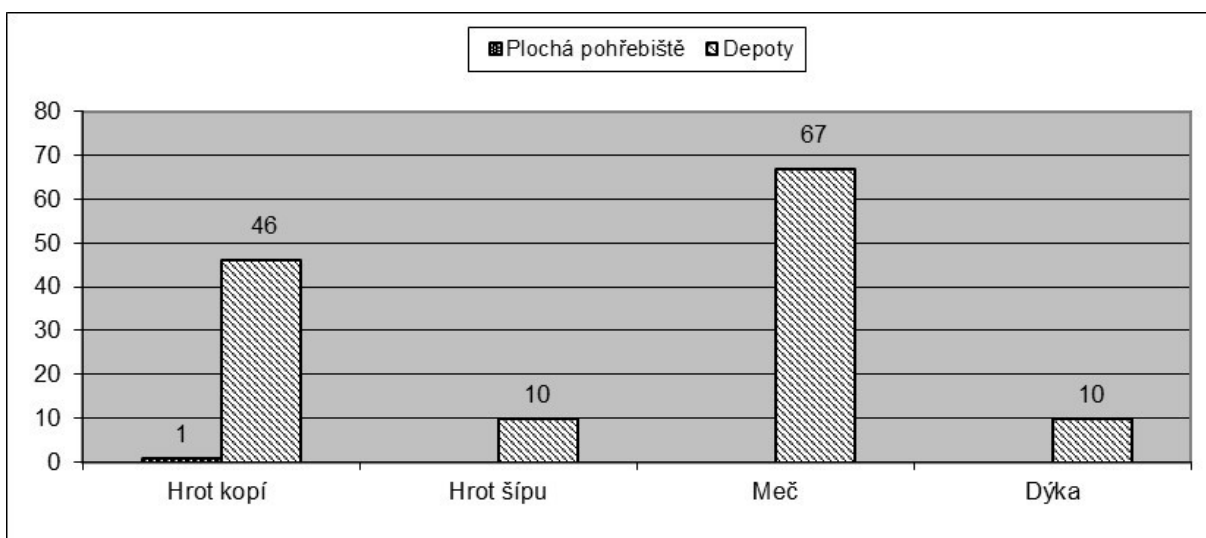
Graf 7: Počty depotů a plochých hrobů v jednotlivých chronologických horizontech knovízské kultury na území severozápadních Čech.

Graf 8: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie ozdob a součástí oděvu mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území severozápadních Čech.

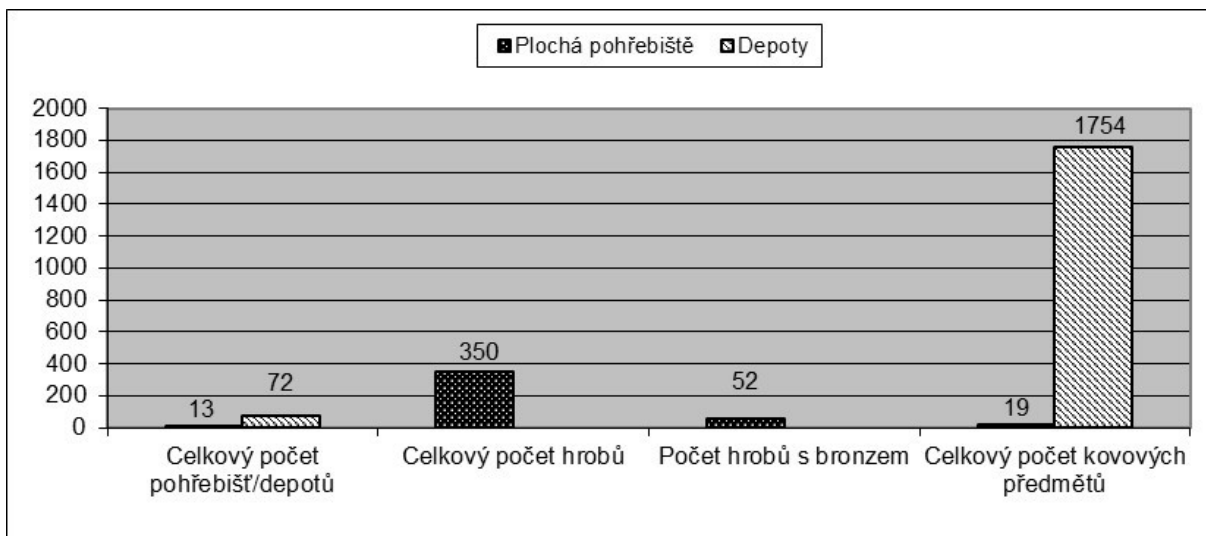

Graf 9: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie nástrojů mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území severozápadních Čech.

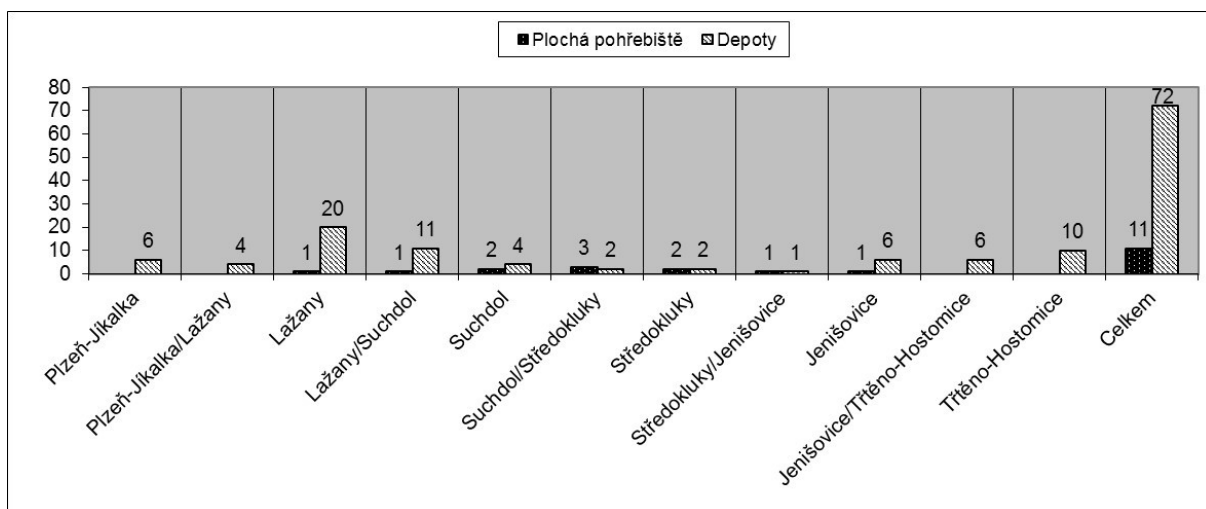

Graf 10: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie zbraní mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území severozápadních Čech.

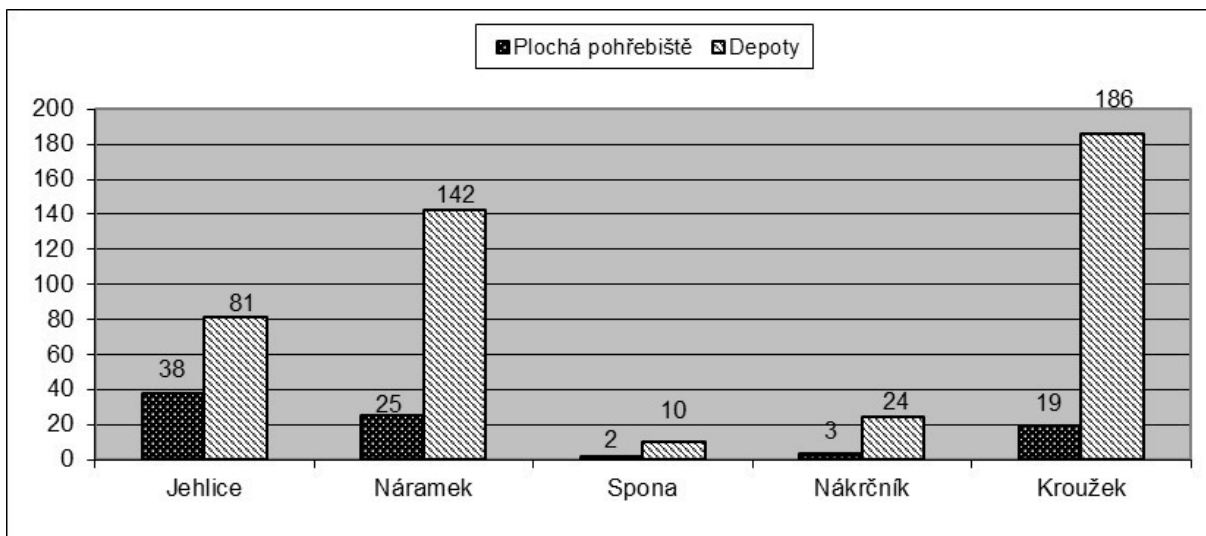

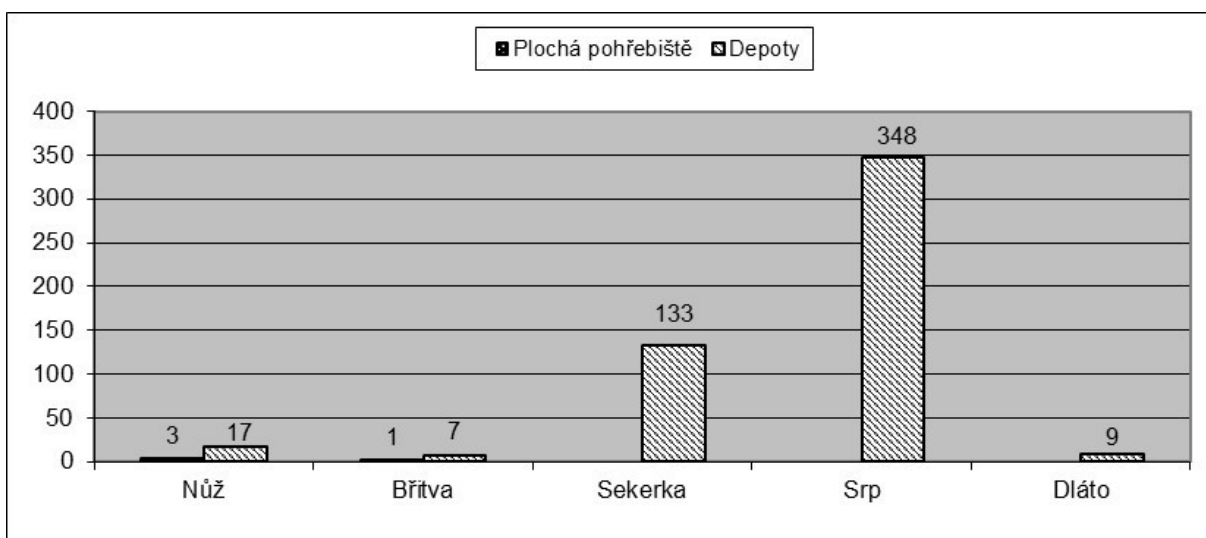
Graf 11: Srovnání počtu pohřebišť, hrobů a kovových předmětů mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území středních Čech.

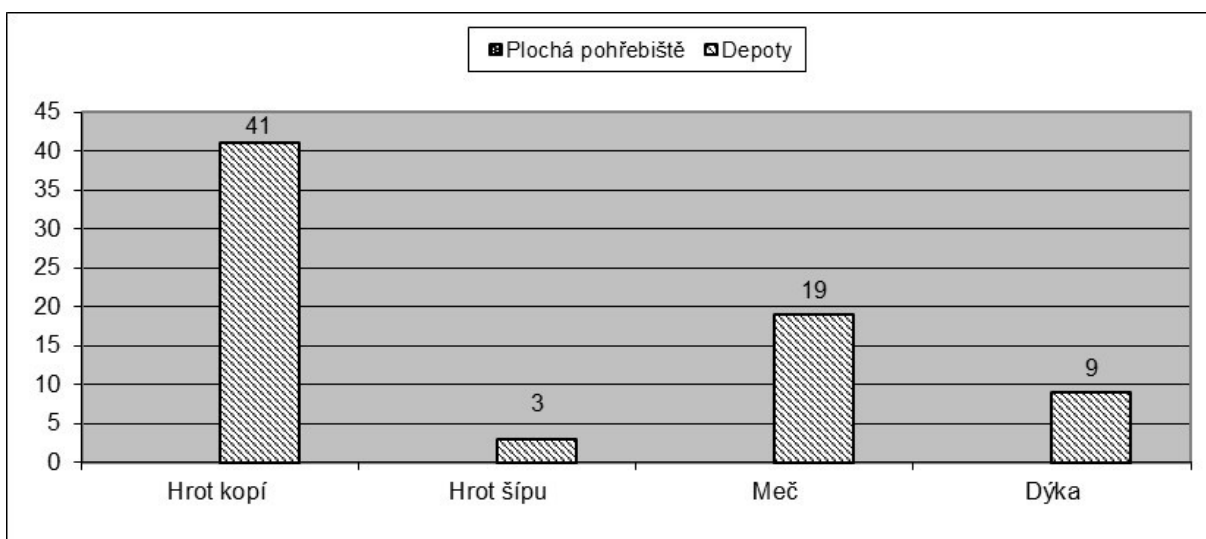
Graf 12: Počty depotů a plochých hrobů v jednotlivých chronologických horizontech knovízské kultury na území středních Čech.

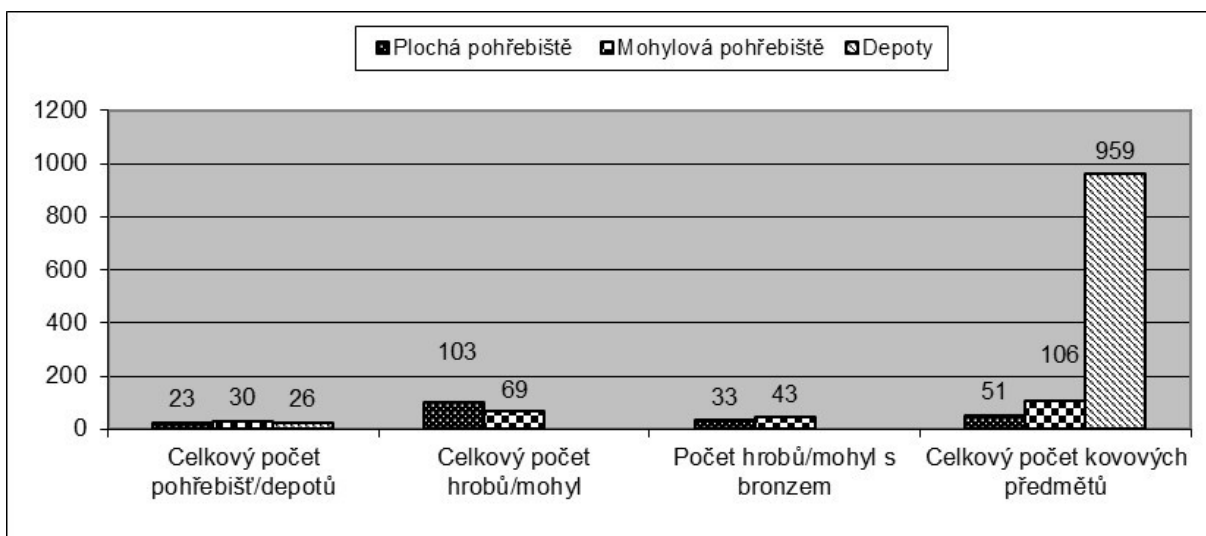
Graf 13: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie ozdob a součástí oděvu mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území středních Čech.

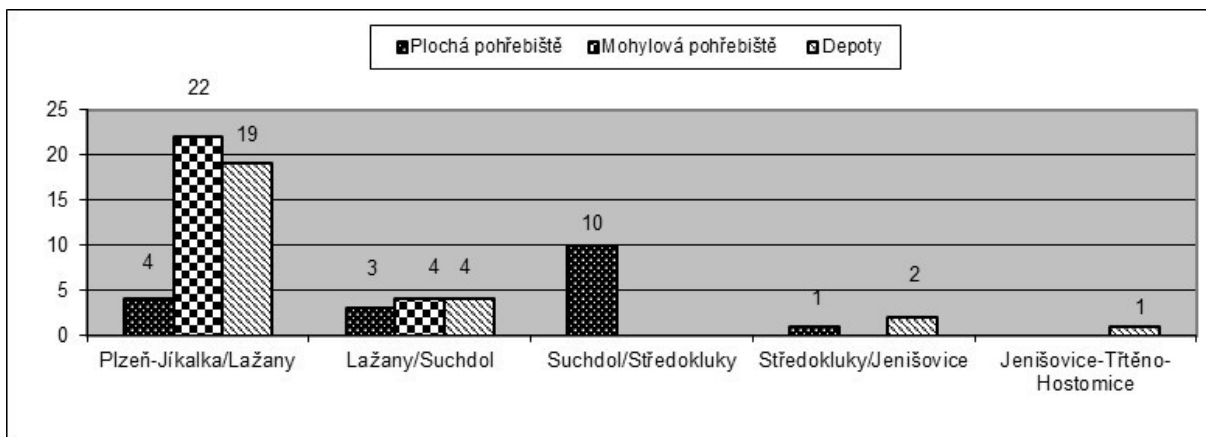
Graf 14: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie nástrojů mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území středních Čech.

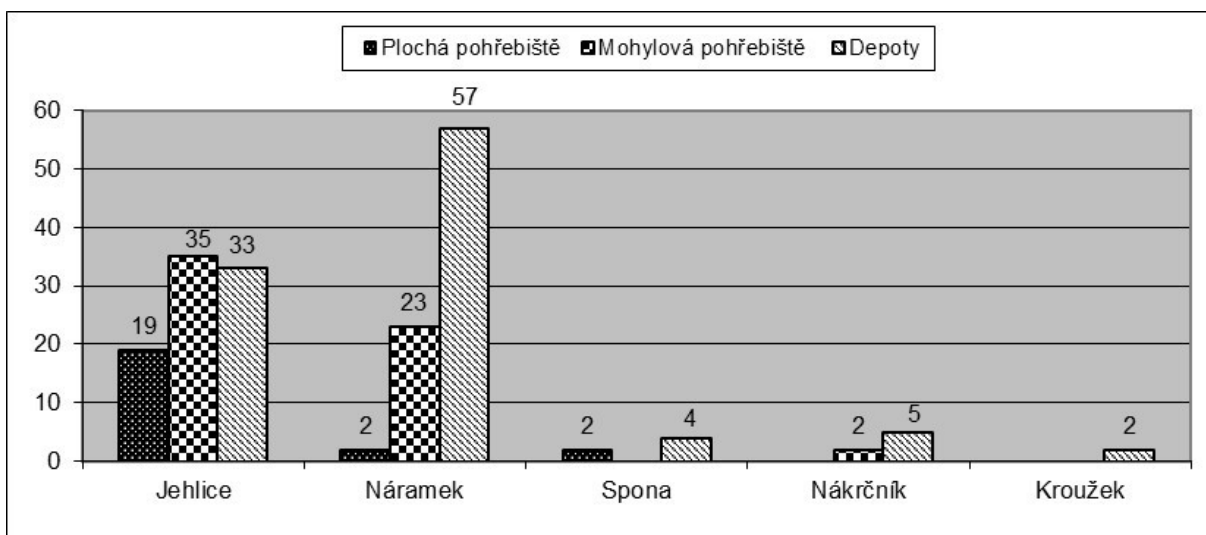
Graf 15: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie zbraní mezi depoty a plochými pohřebišti knovízské kultury na území středních Čech.

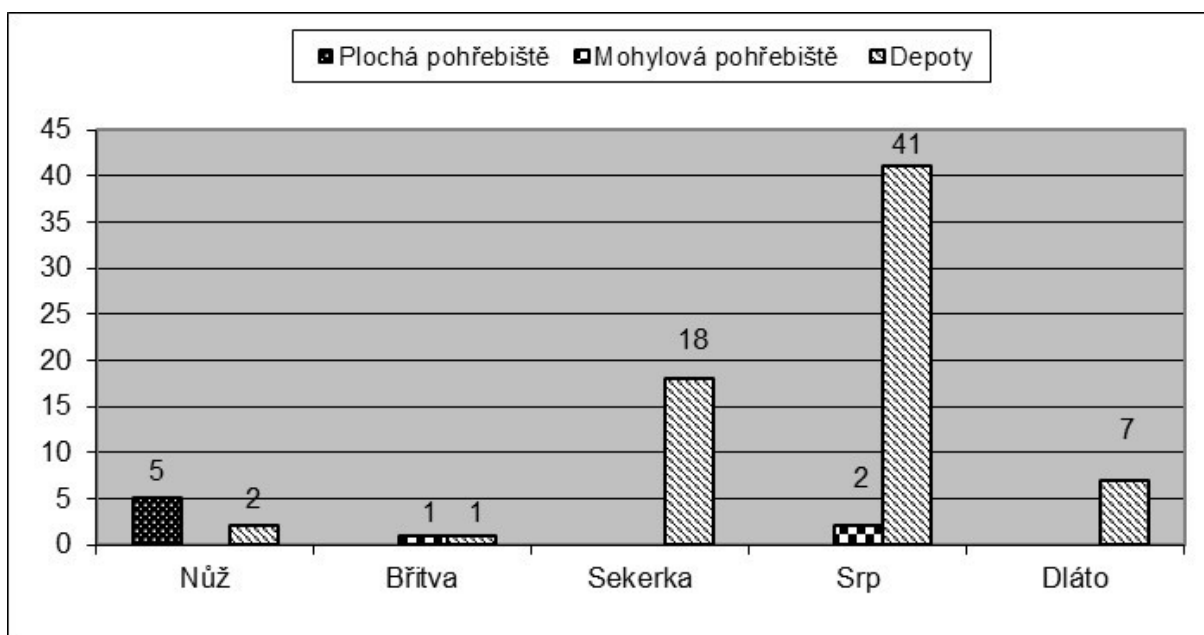
Graf 16: Srovnání počtu pohřebišť, hrobů a kovových předmětů mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti knovízské kultury na území jižních Čech.

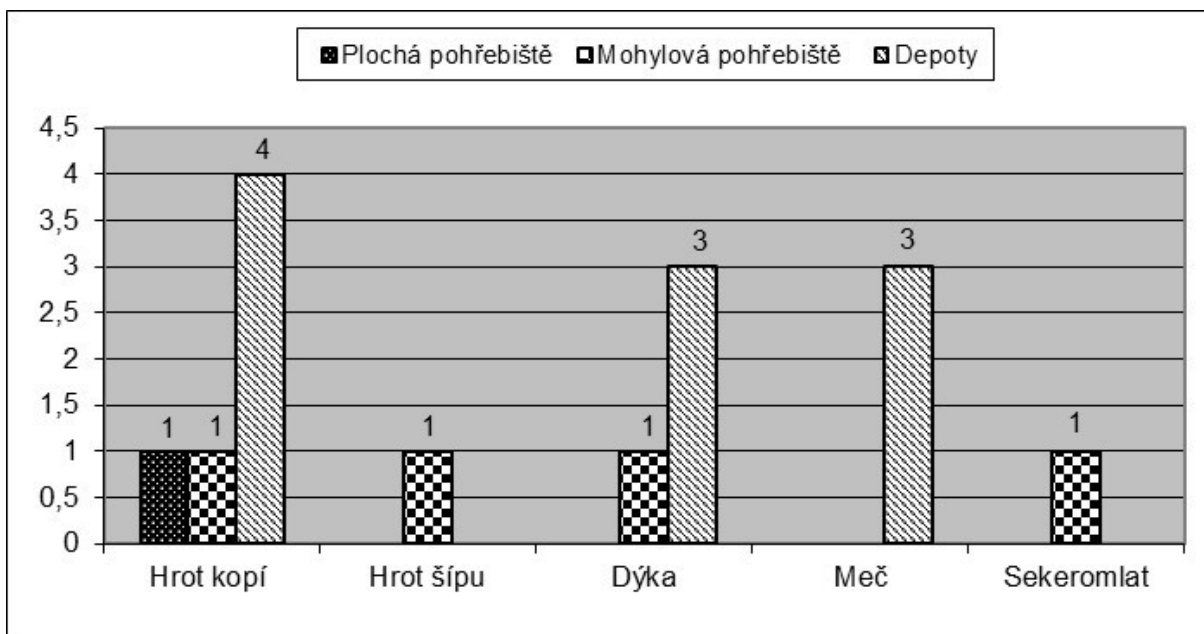
Graf 17: Počty depotů, mohylových a plochých hrobů v jednotlivých chronologických horizontech knovízské kultury na území jižních Čech.

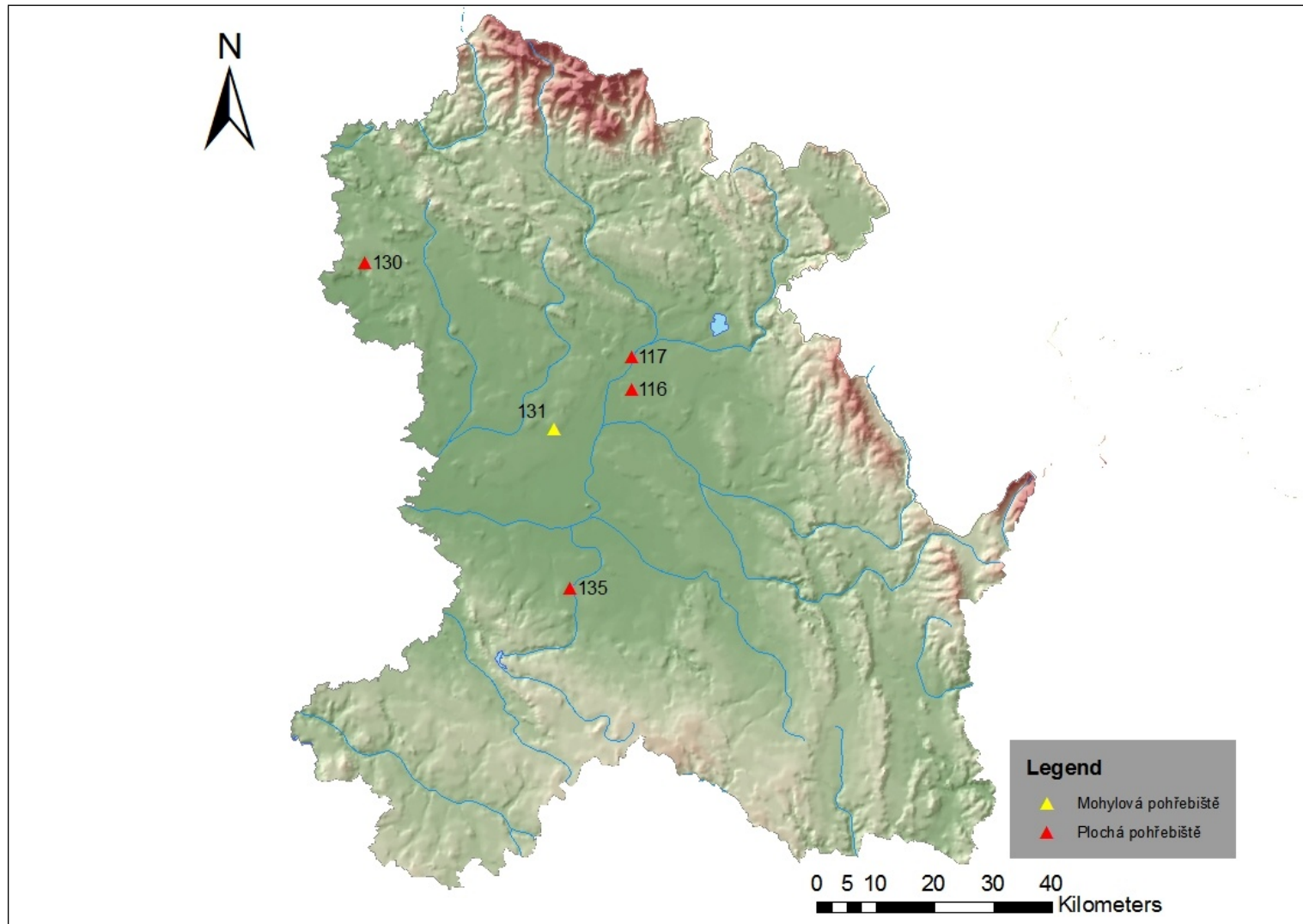
Graf 18: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie ozdob a součástí oděvu mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti knovízské kultury na území jižních Čech.

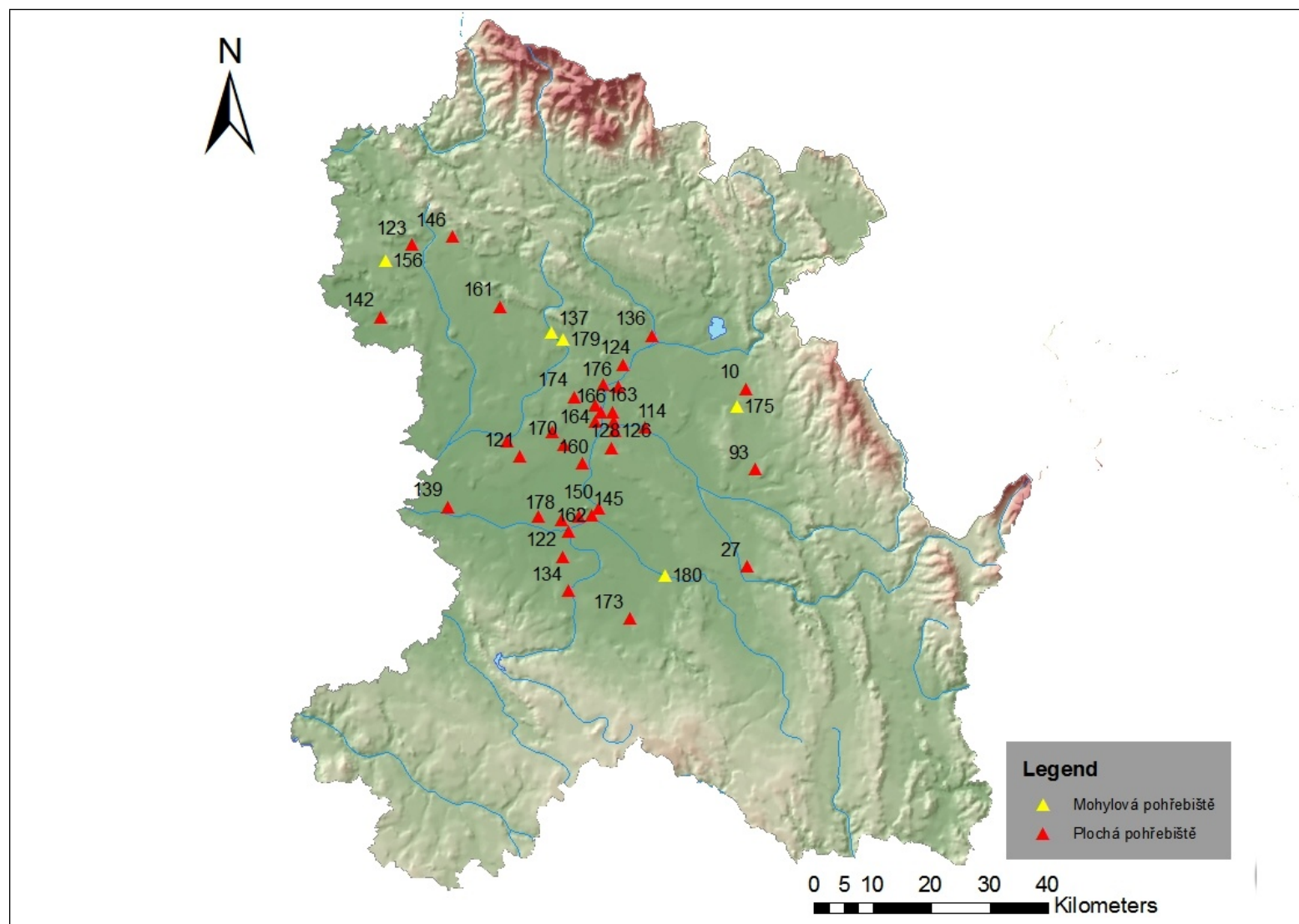
Graf 19: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie nástrojů mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti knovízské kultury na území jižních Čech.

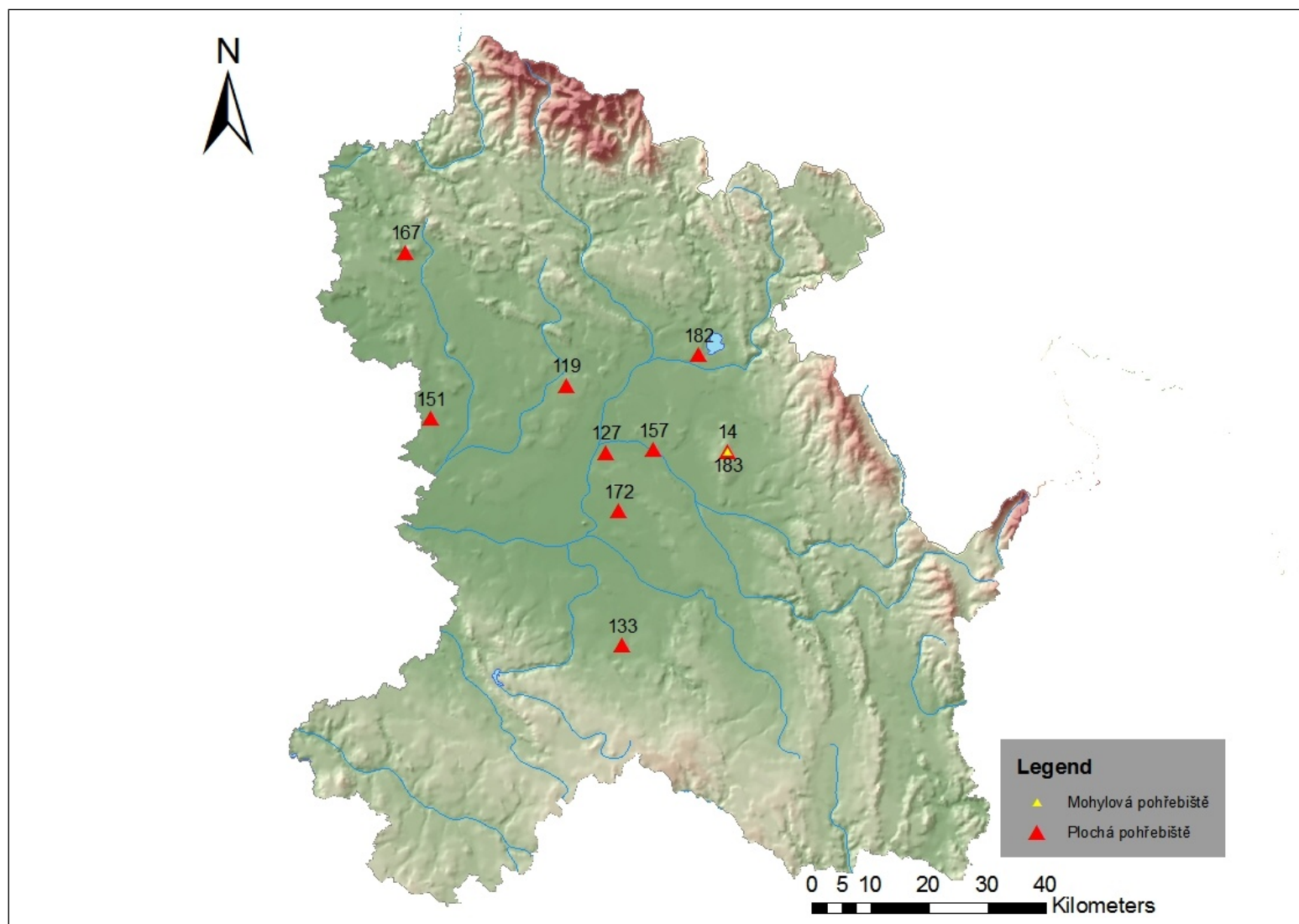
Graf 20: Srovnání četnosti artefaktů typologické kategorie zbraní mezi depoty, mohylovými a plochými pohřebišti knovízské kultury na území jižních Čech.

Mapa 1: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období BC/BD (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 1, 2).

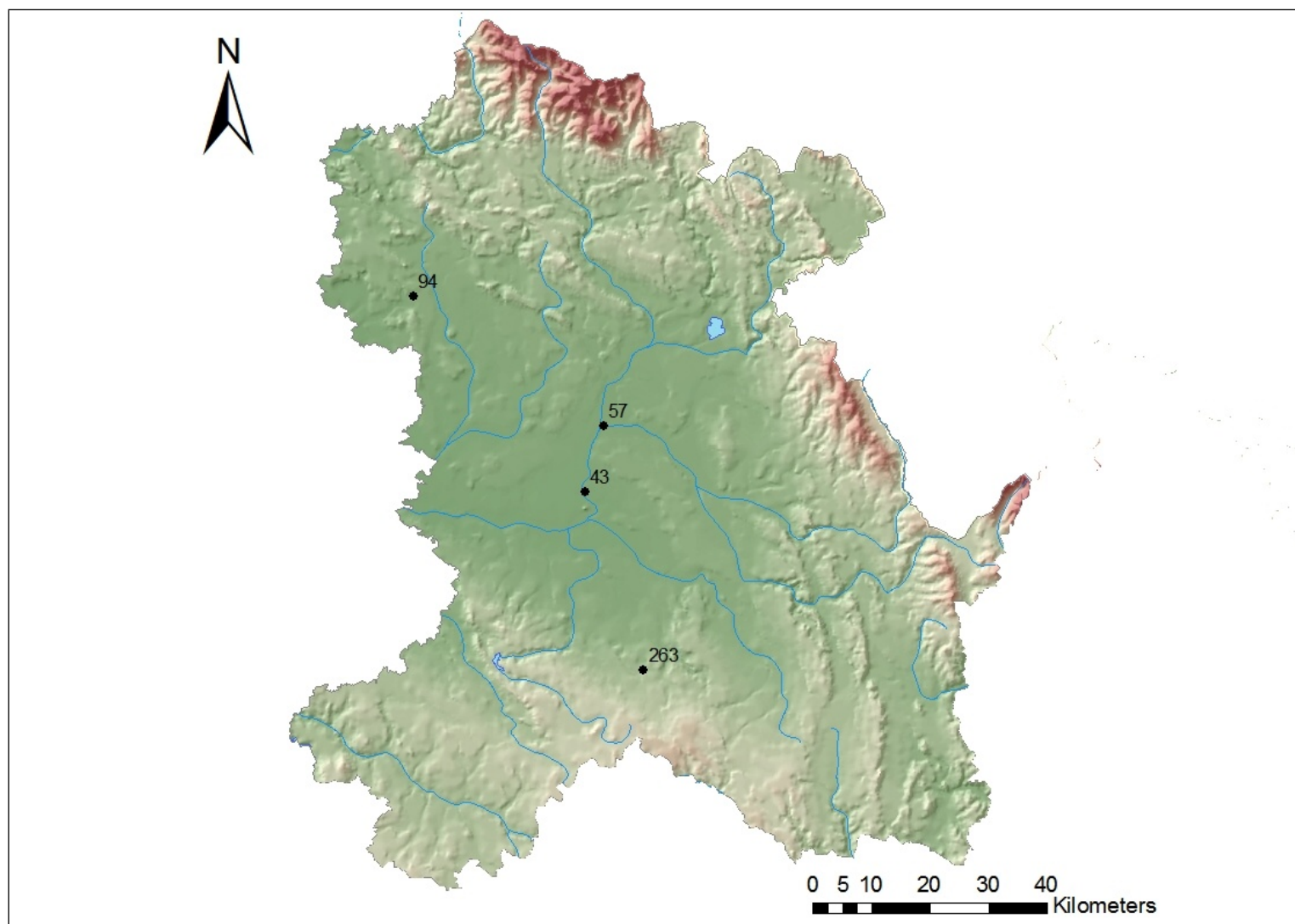

Mapa 2: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období BC/BD-Ha A (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 1, 2).

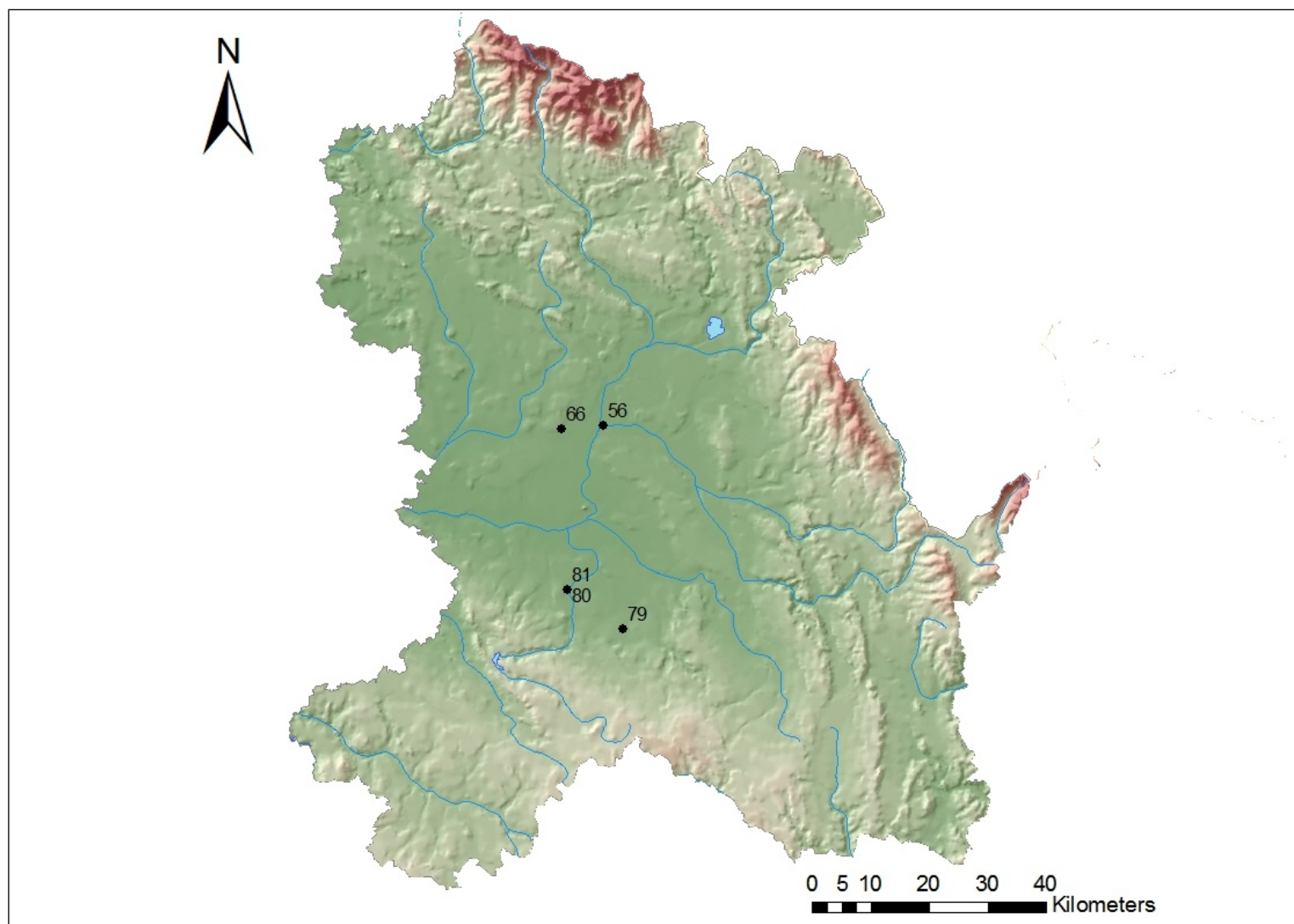

Mapa 3: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období Ha A (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 1, 2).

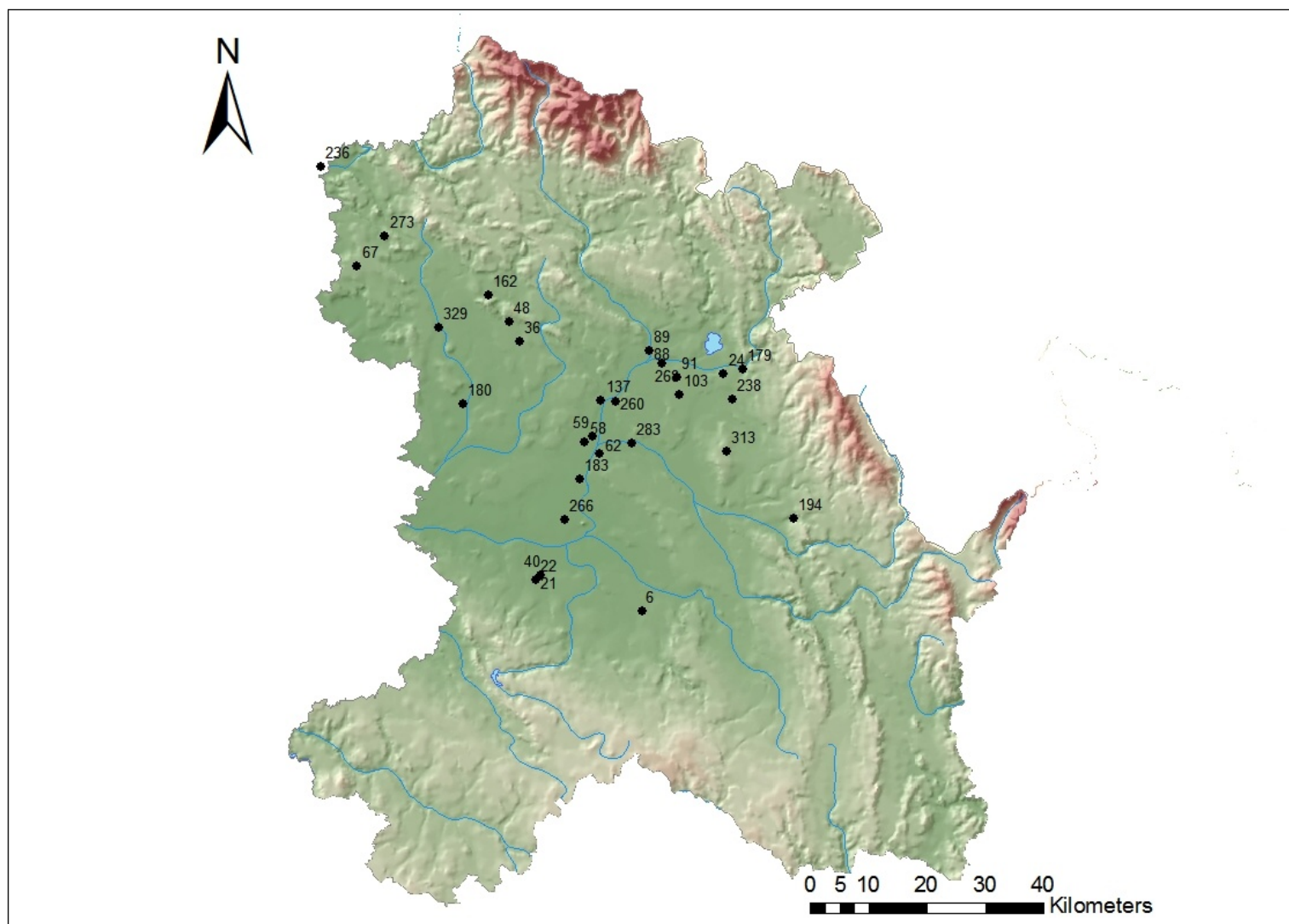

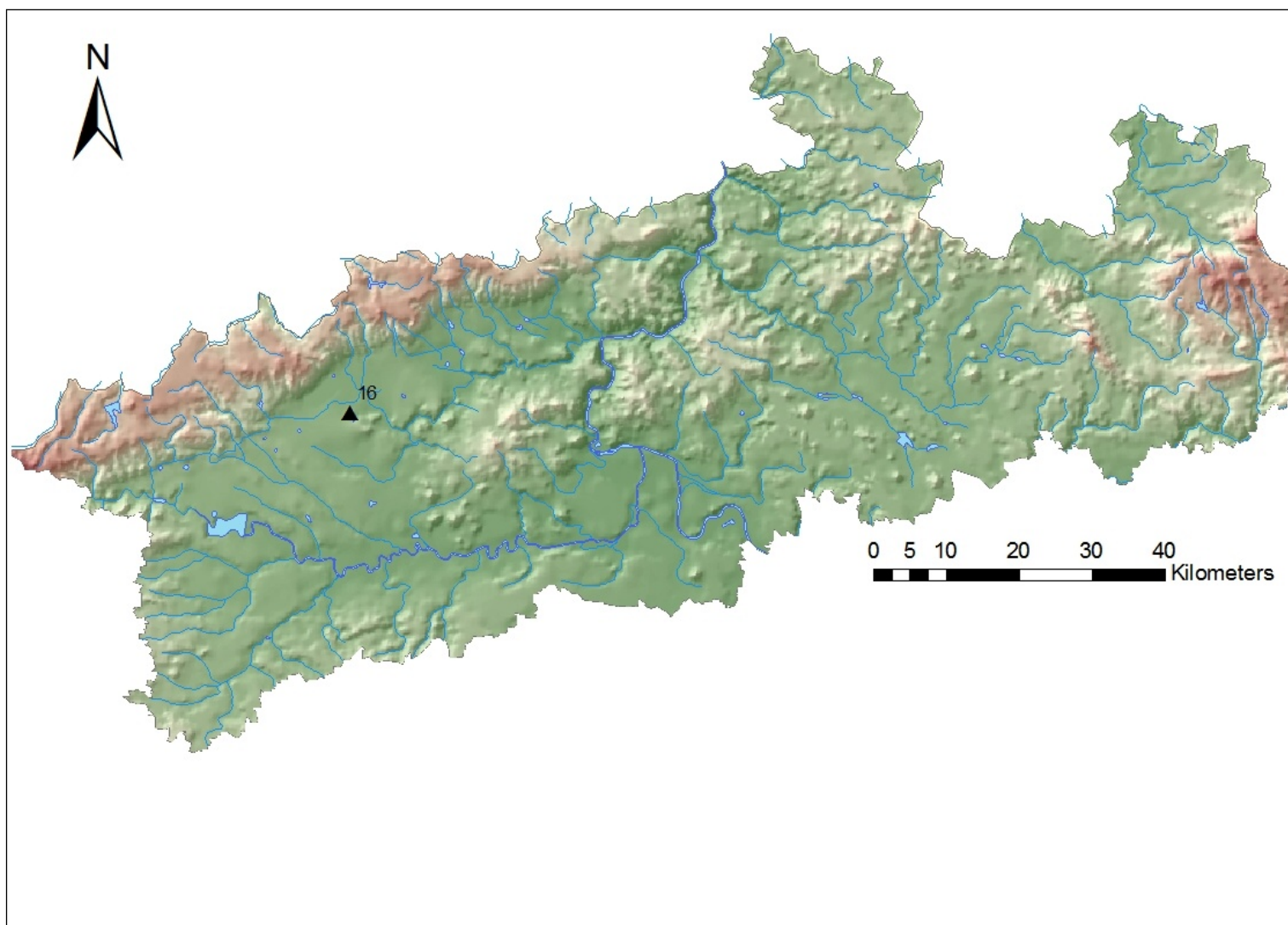
Mapa 4: Depoty horizontu Chrast-Velím (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 3).

Mapa 5: Depoty s inventářem horizontů Chrast-Velím/Kosmonosy (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 3).

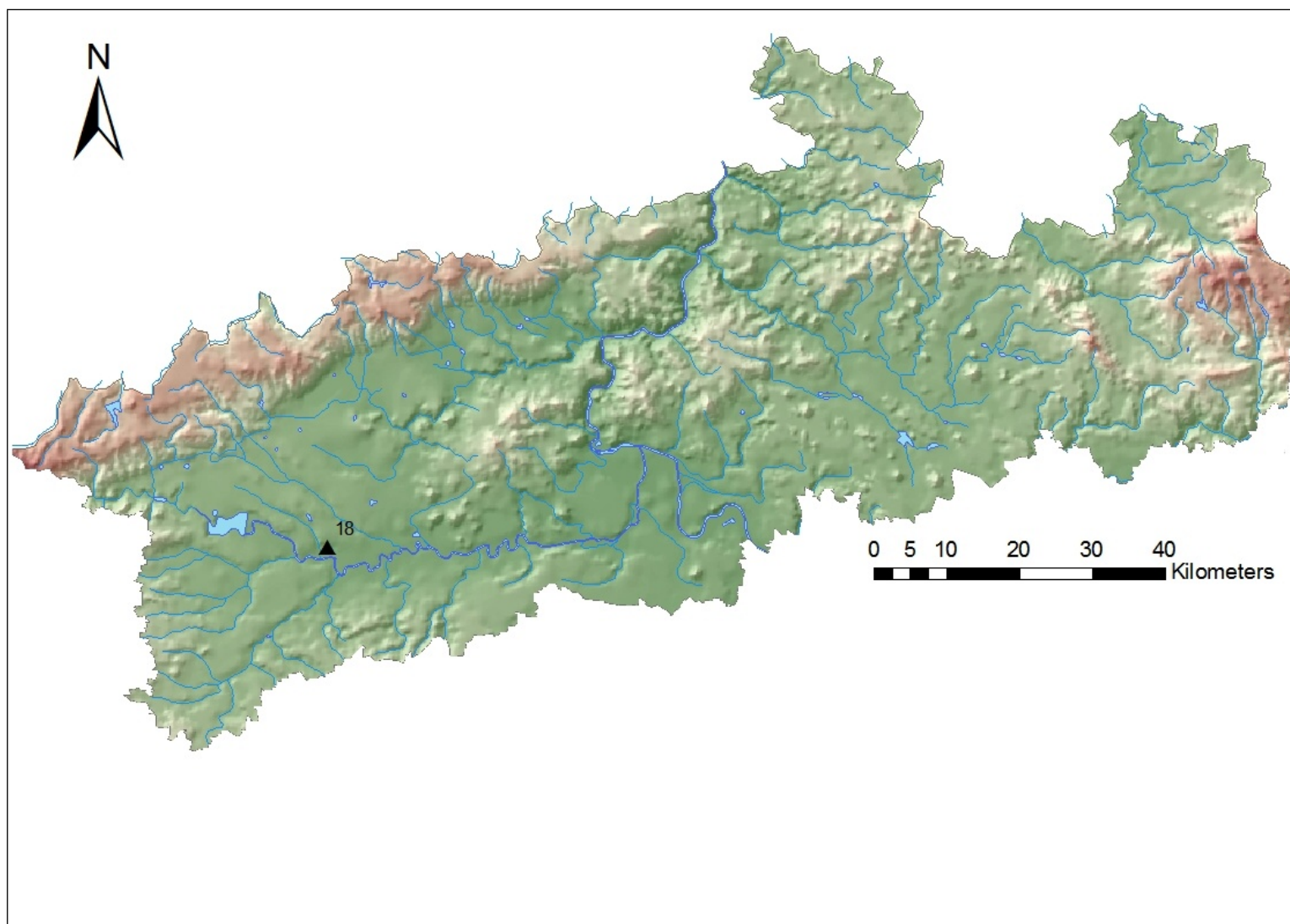

Mapa 6: Depoty horizontu Kosmonosy (lužická kultura – východní Čechy; viz tab. 3).

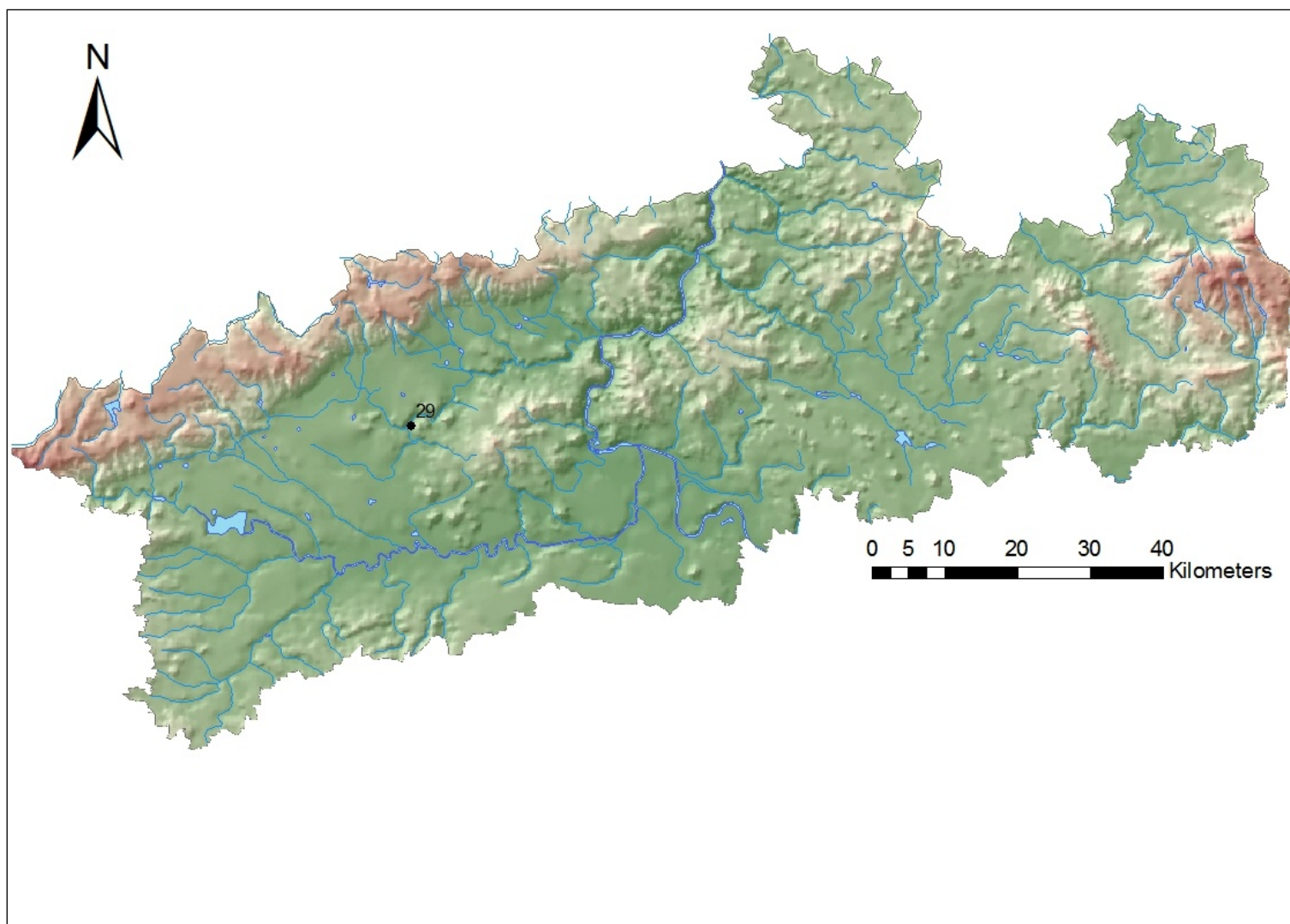

Mapa 7: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2/Ha B1 (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 4).

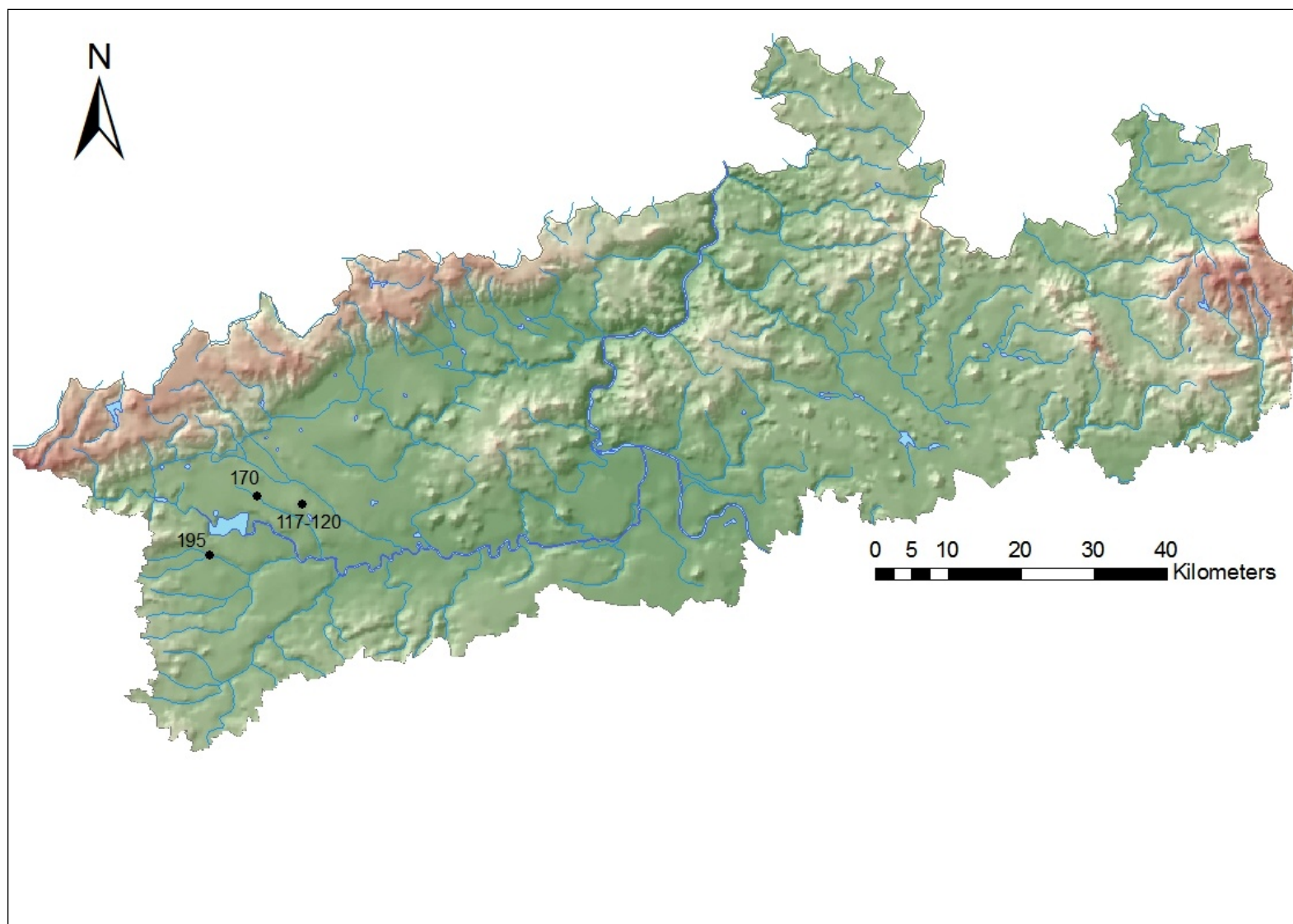

Mapa 8: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha B1/Ha B3 (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 4).

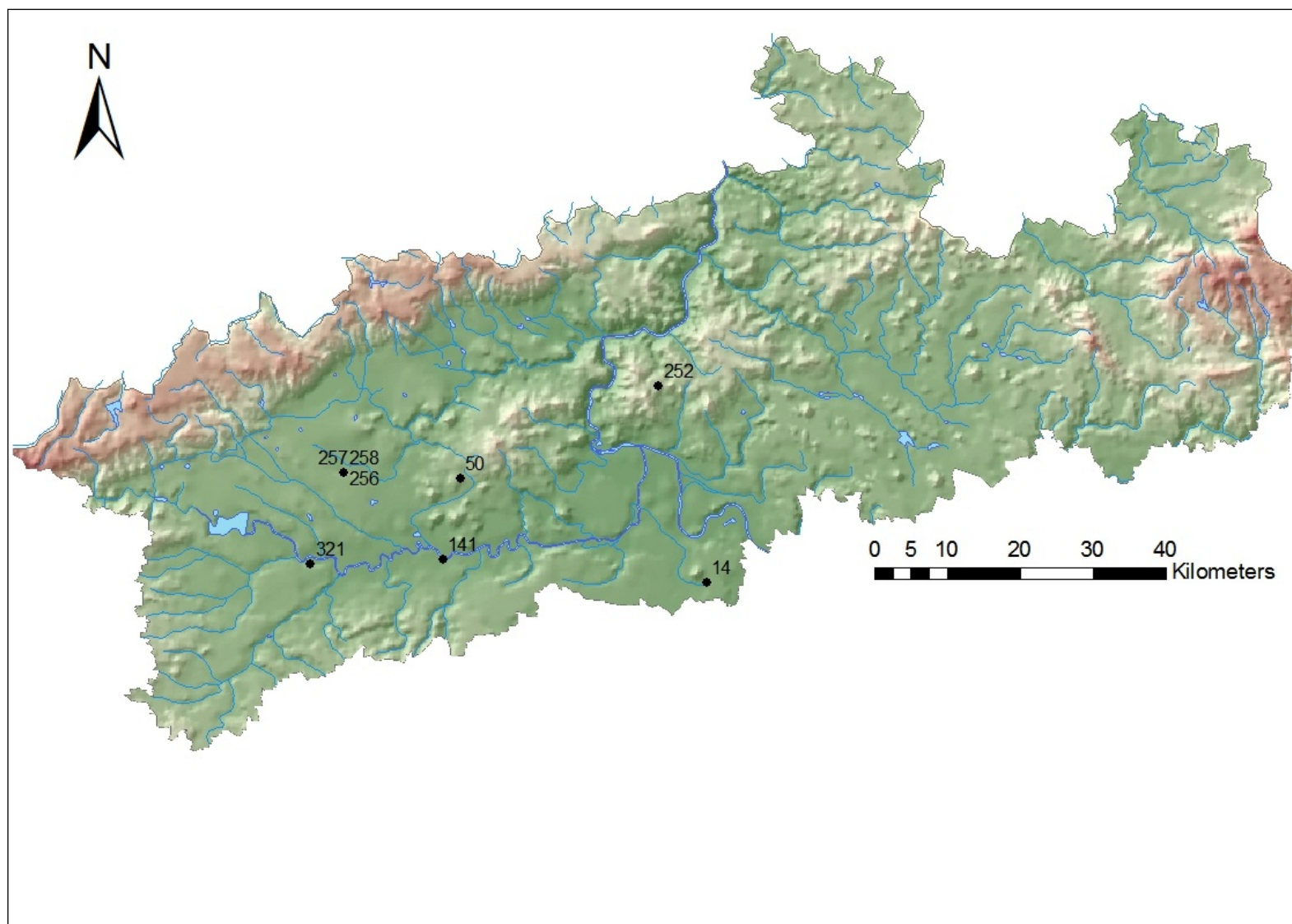

Mapa 9: Depoty horizontu Plzeň-Jíkev (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

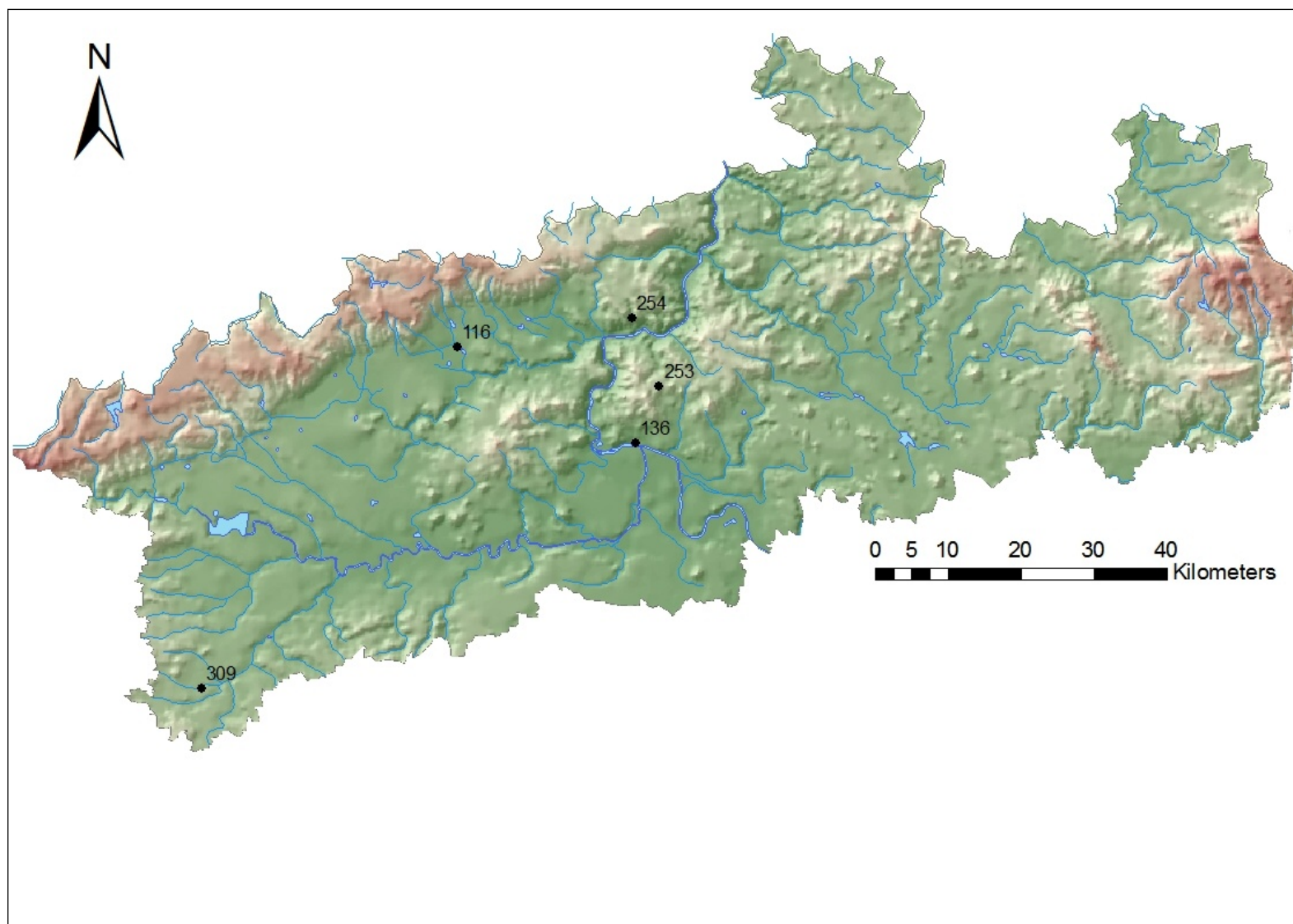
Mapa 10: Depoty horizontu Lažany (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

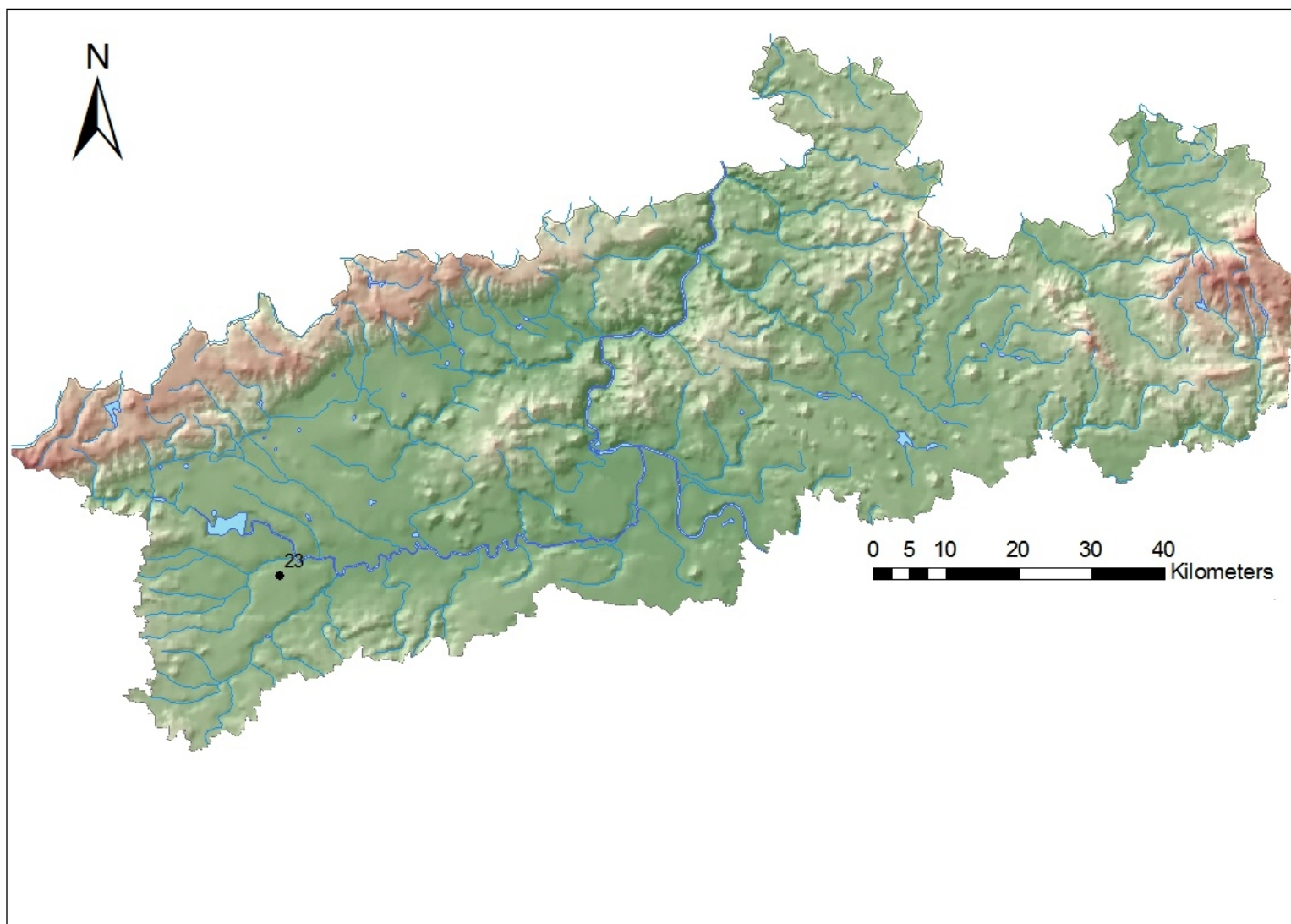

Mapa 11: Depoty s inventářem horizontů Lažany/Suchdol (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

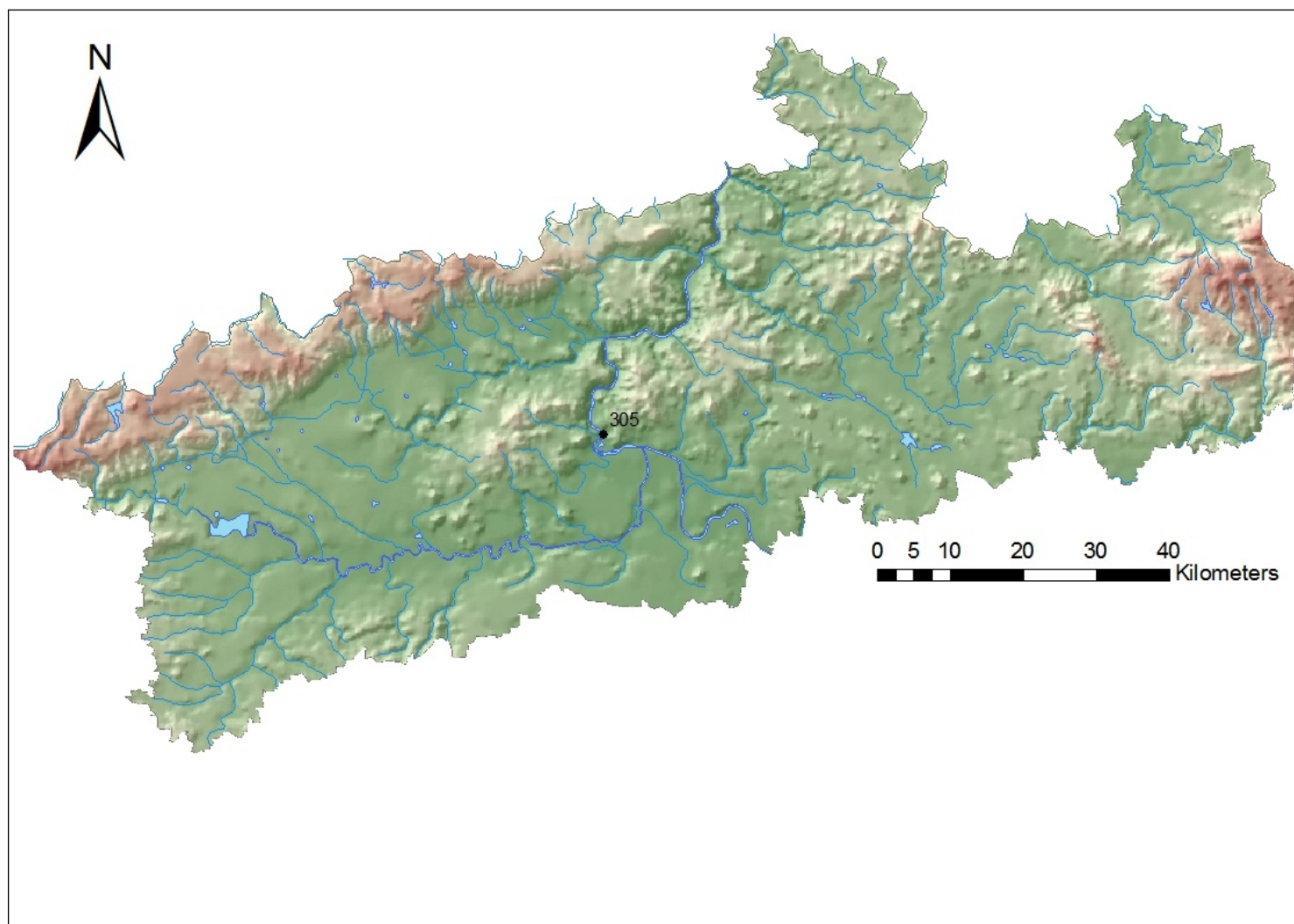

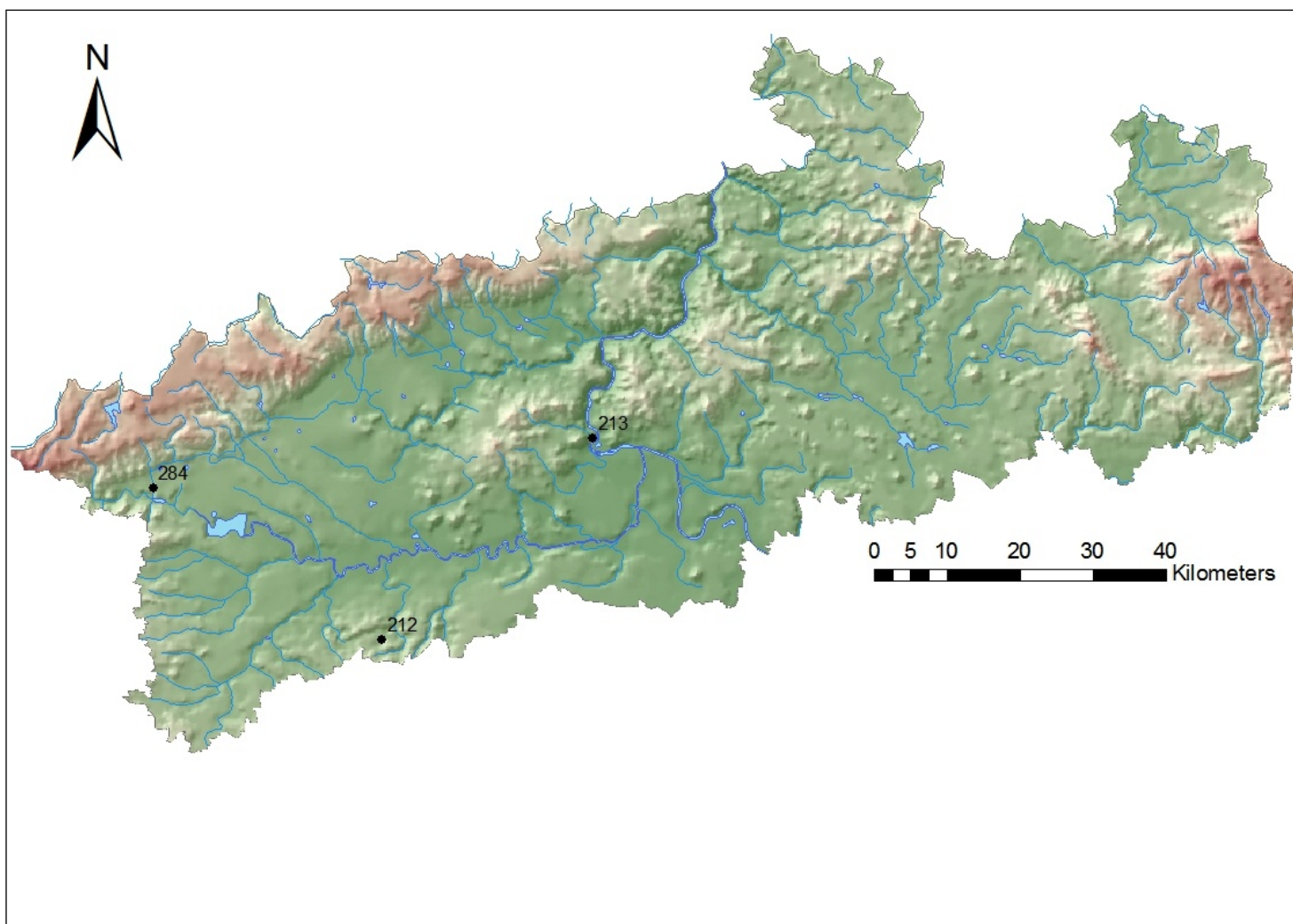
Mapa 12: Depoty horizontu Suchdol (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

Mapa 13: Depoty s inventářem horizontů Suchdol/Středokluky (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

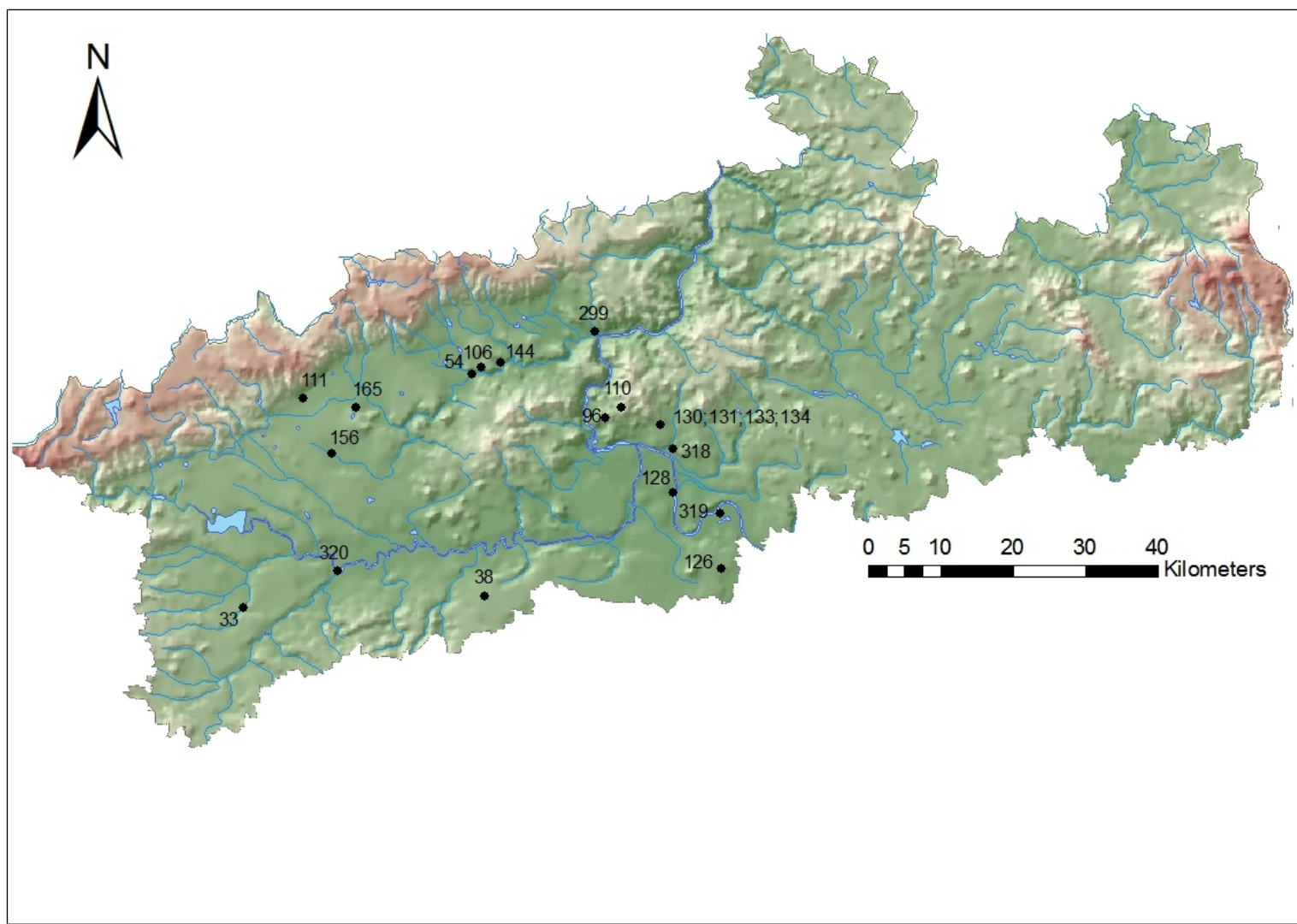

Mapa 14: Depoty horizontu Středokluky (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

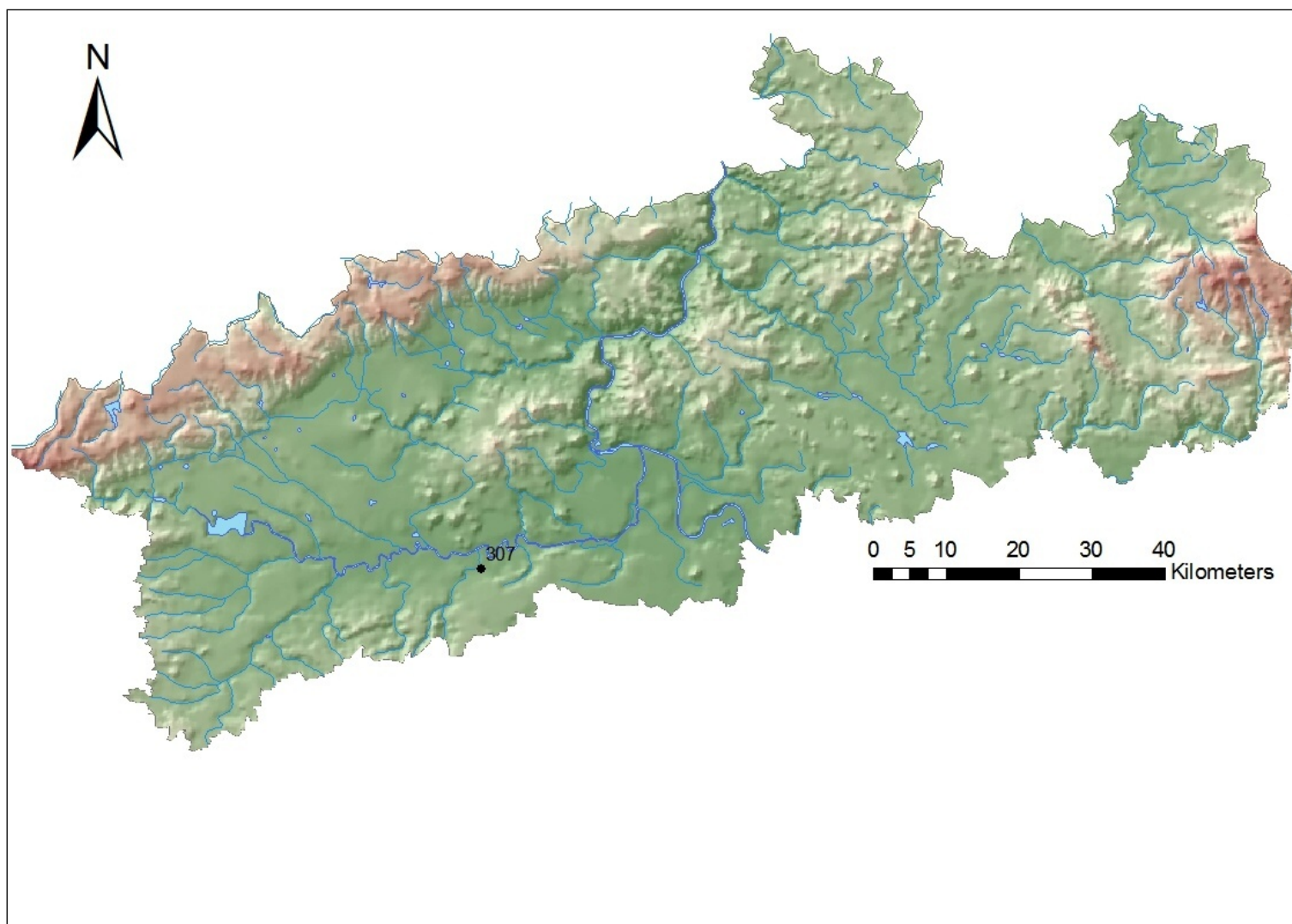

Mapa 15: Depoty s inventářem horizontů Středokluky/Jenišovice (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

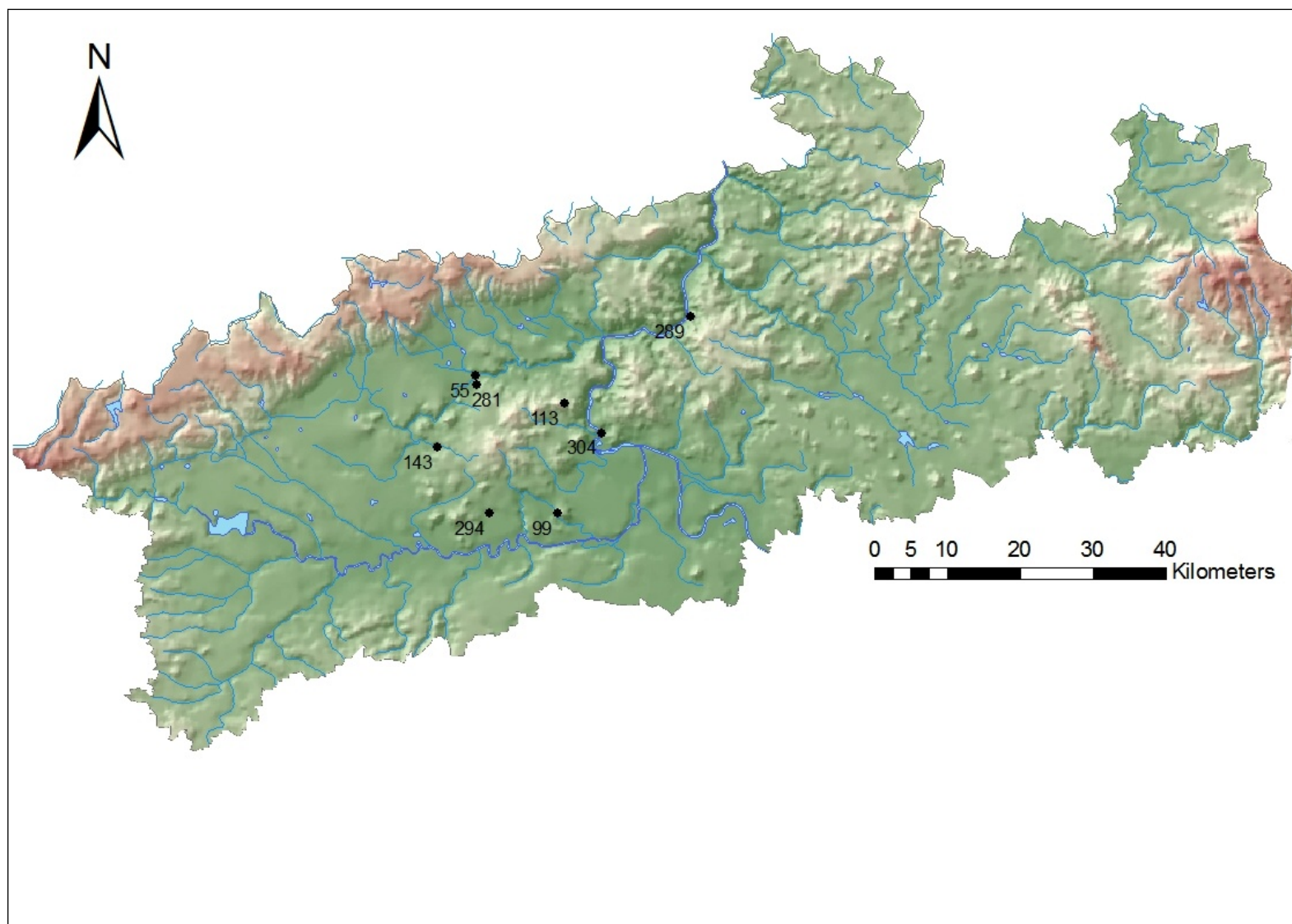

Mapa 16: Depoty horizontu Jenišovice (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

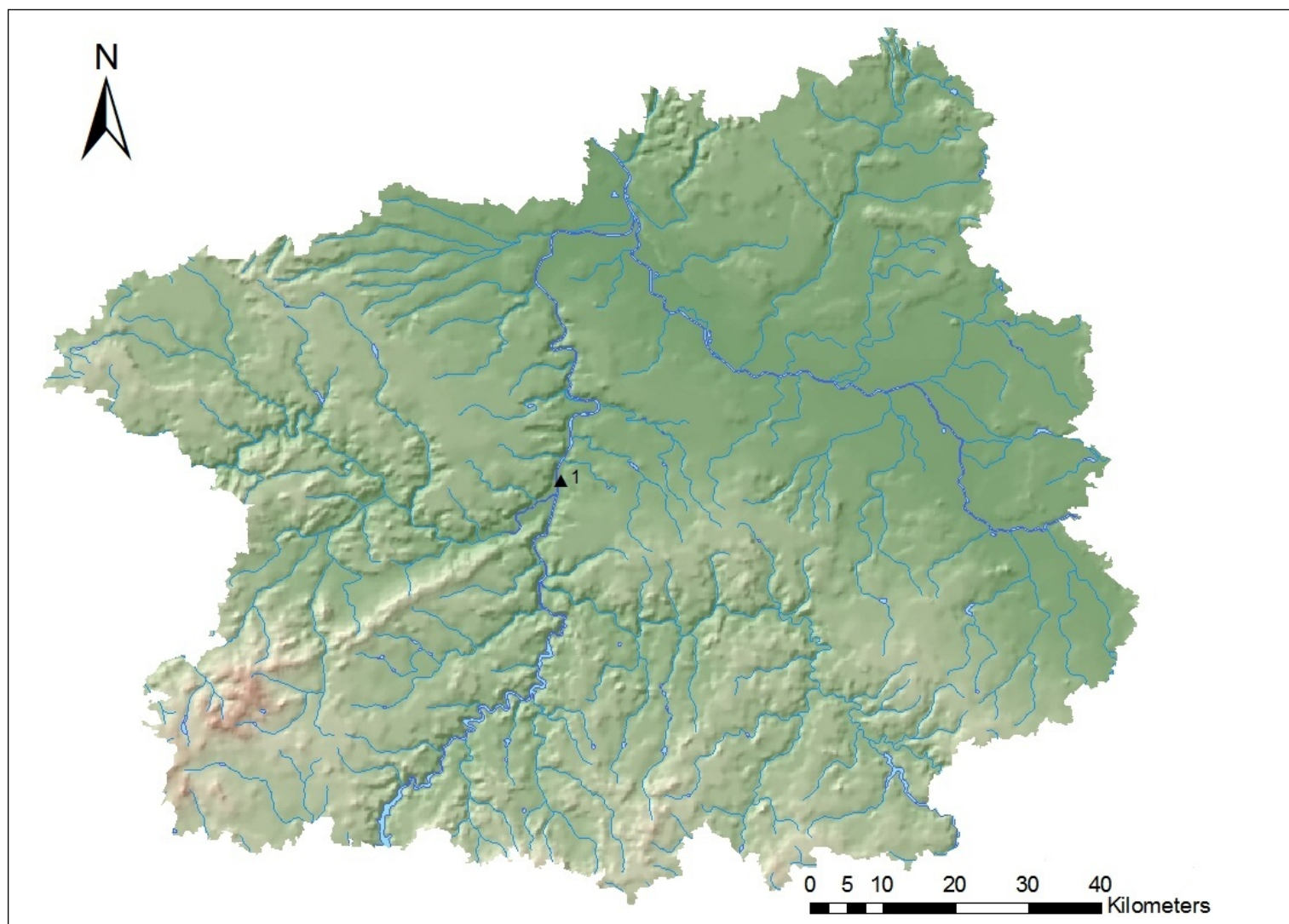

Mapa 17: Depoty s inventářem horizontů Jenišovice/Třtěno-Hostomice (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

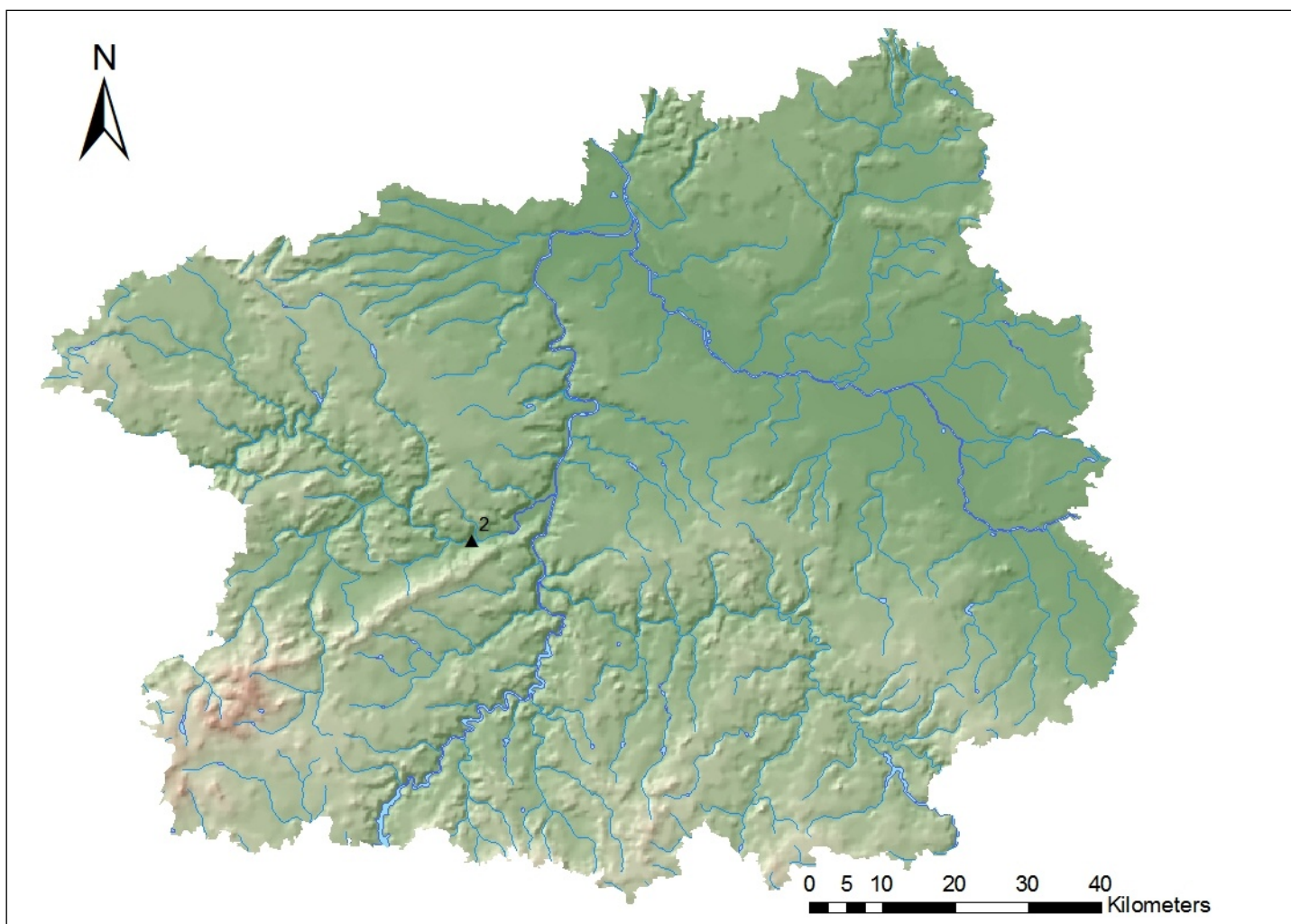
Mapa 18: Depoty horizontu Třeběno-Hostomice (knovízská kultura – severozápadní Čechy; viz tab. 5).

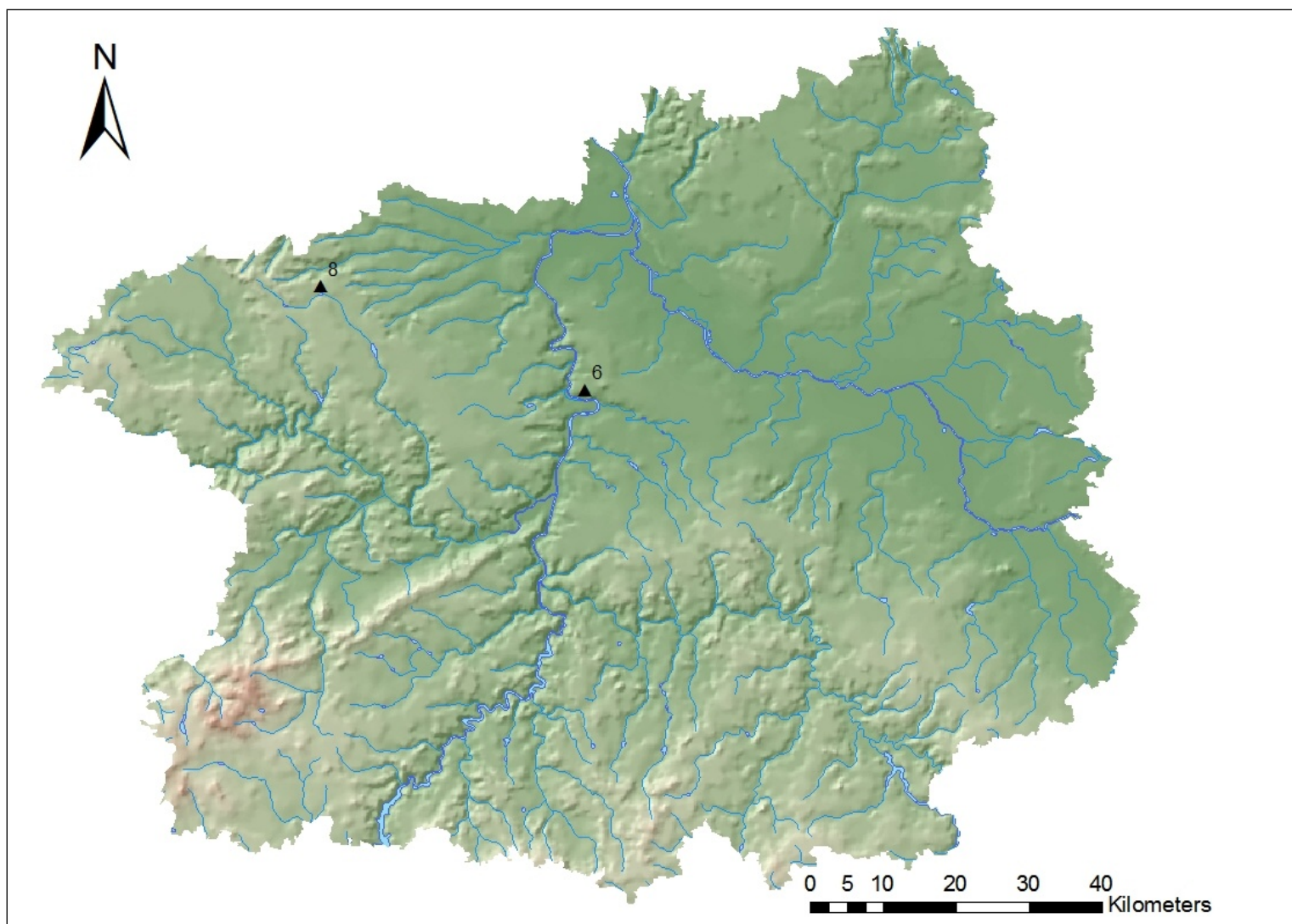

Mapa 19: Plochá pohřebiště datovaná do období BD (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

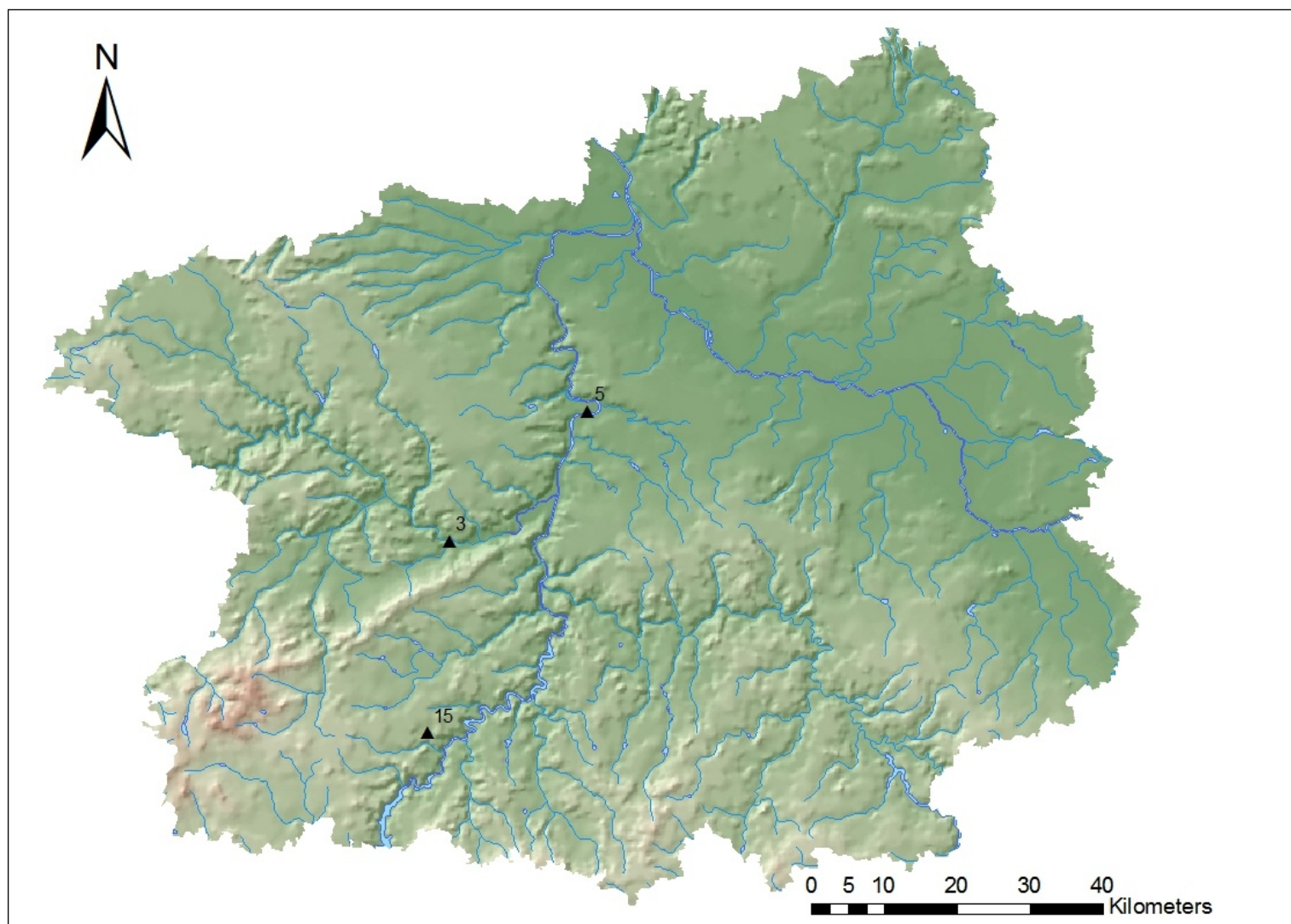

Mapa 20: Plochá pohřebiště datovaná do období BD/Ha A1 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

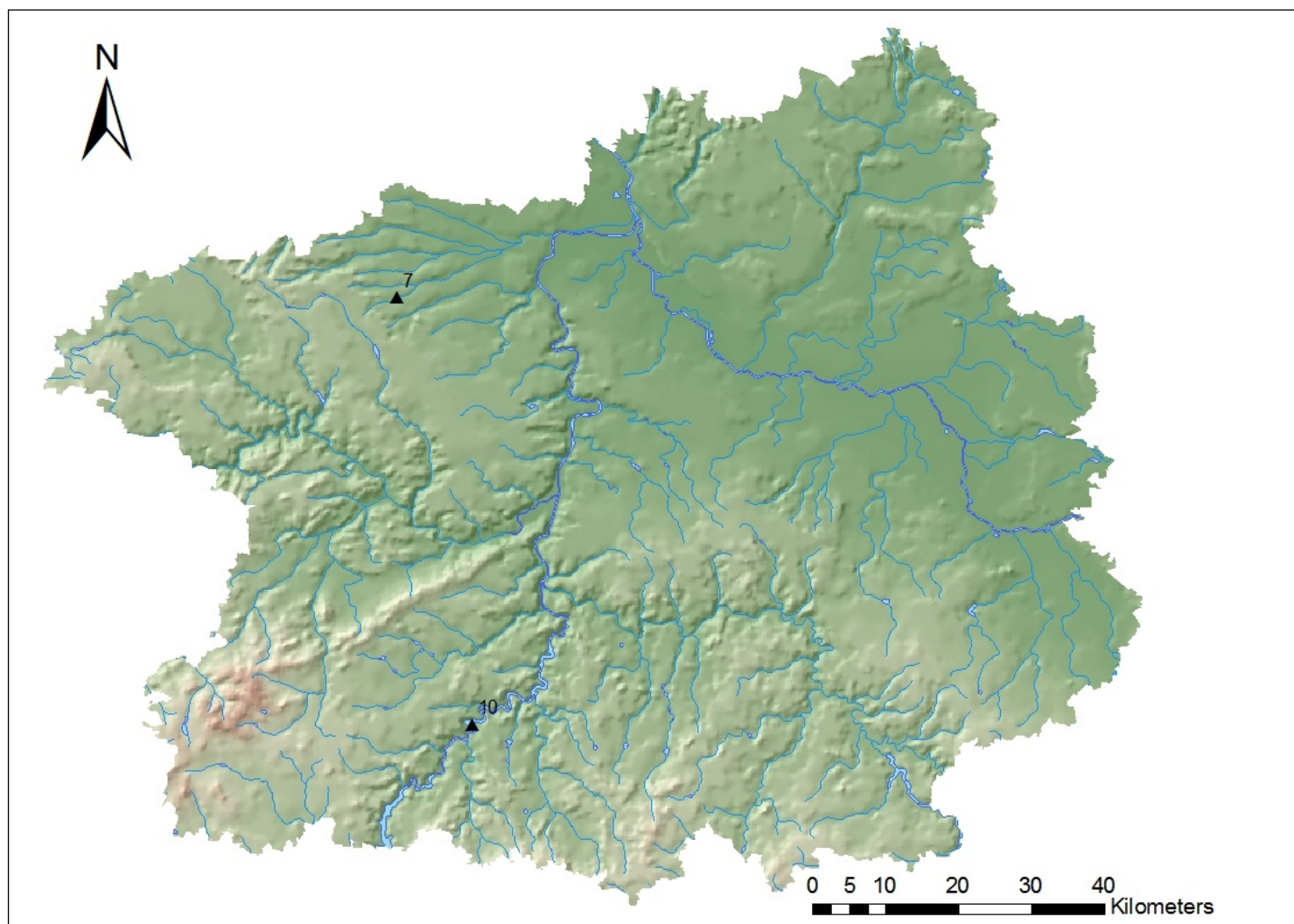

Mapa 21: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A1 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

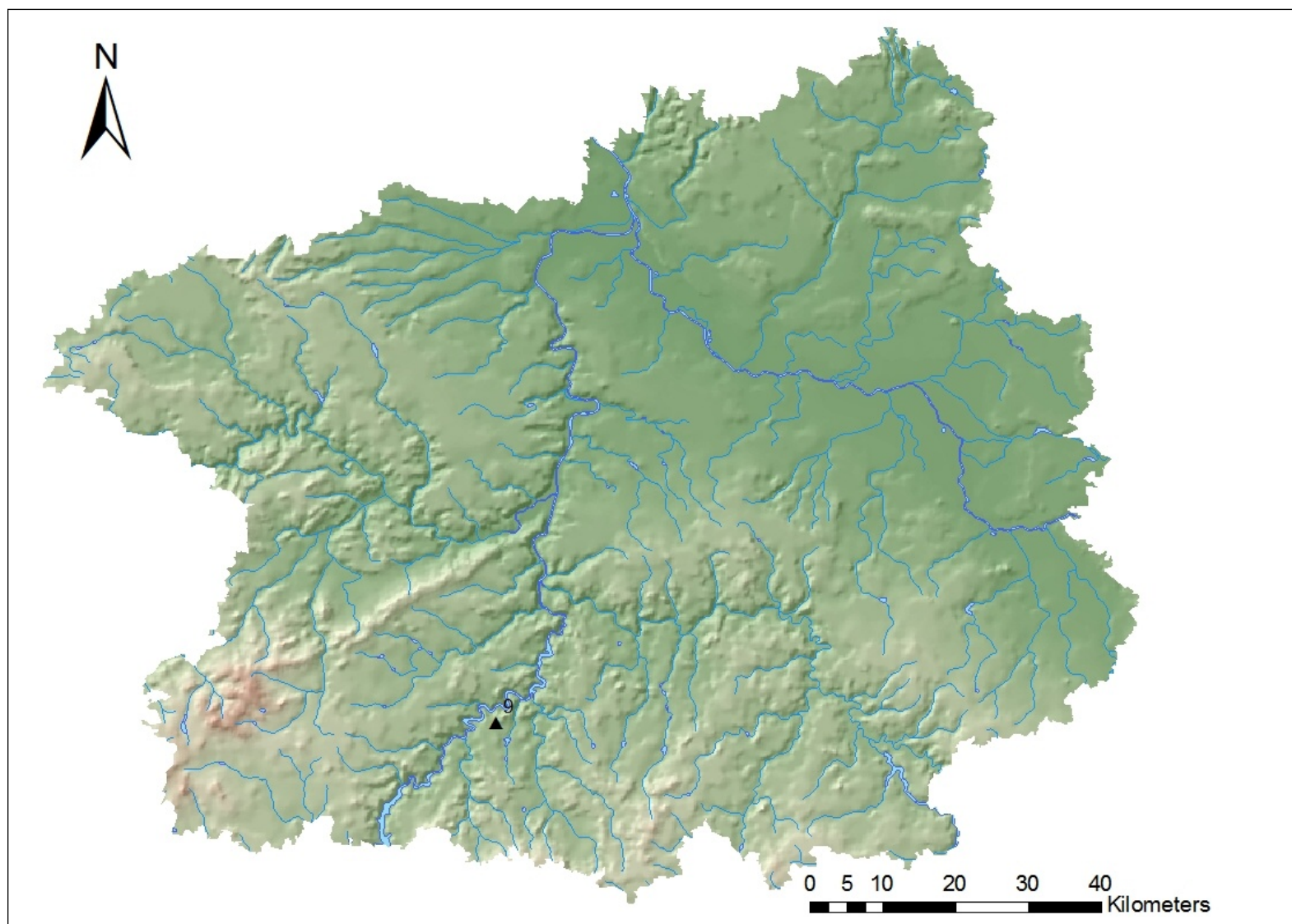

Mapa 22: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A1/A2 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

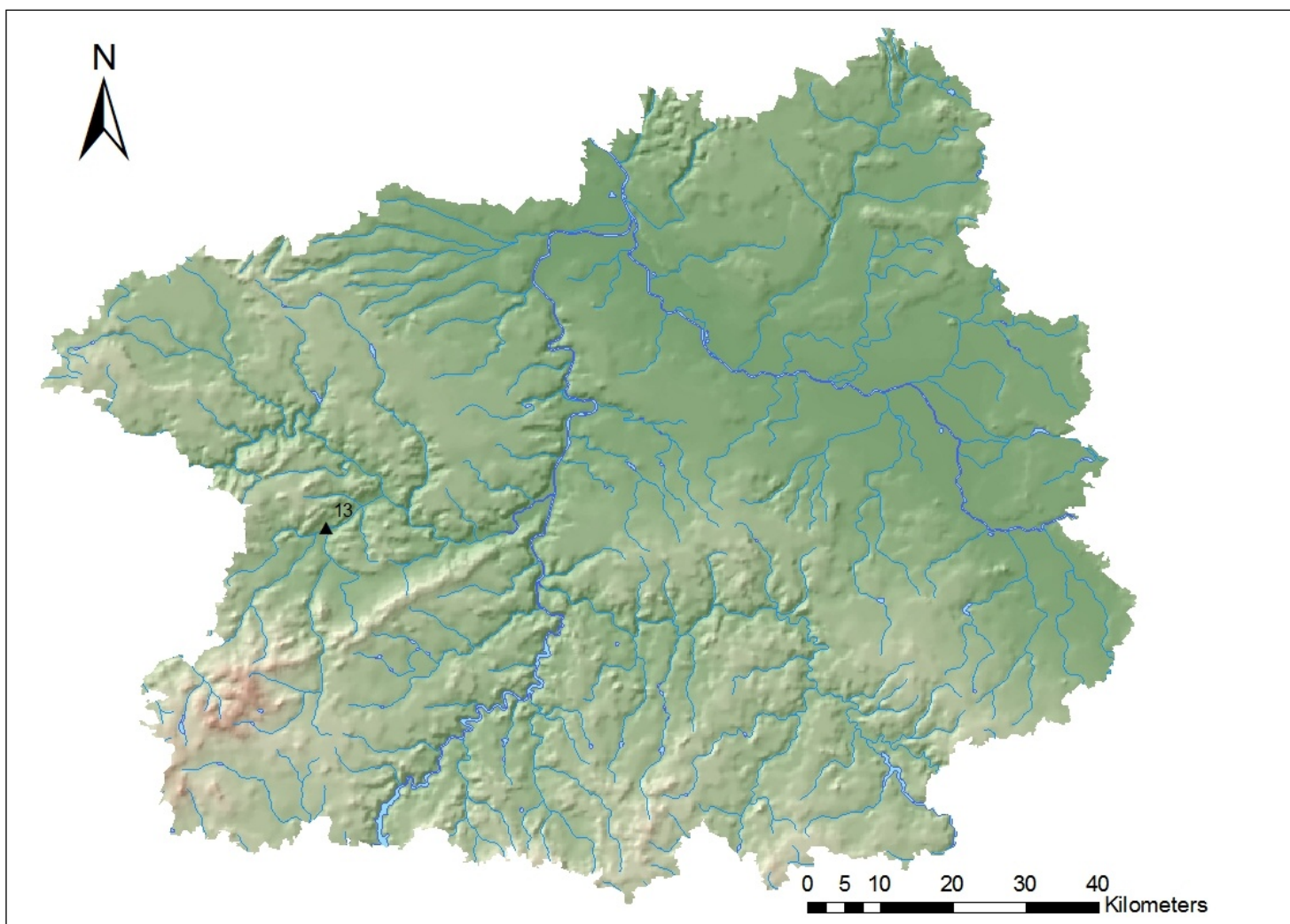

Mapa 23: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

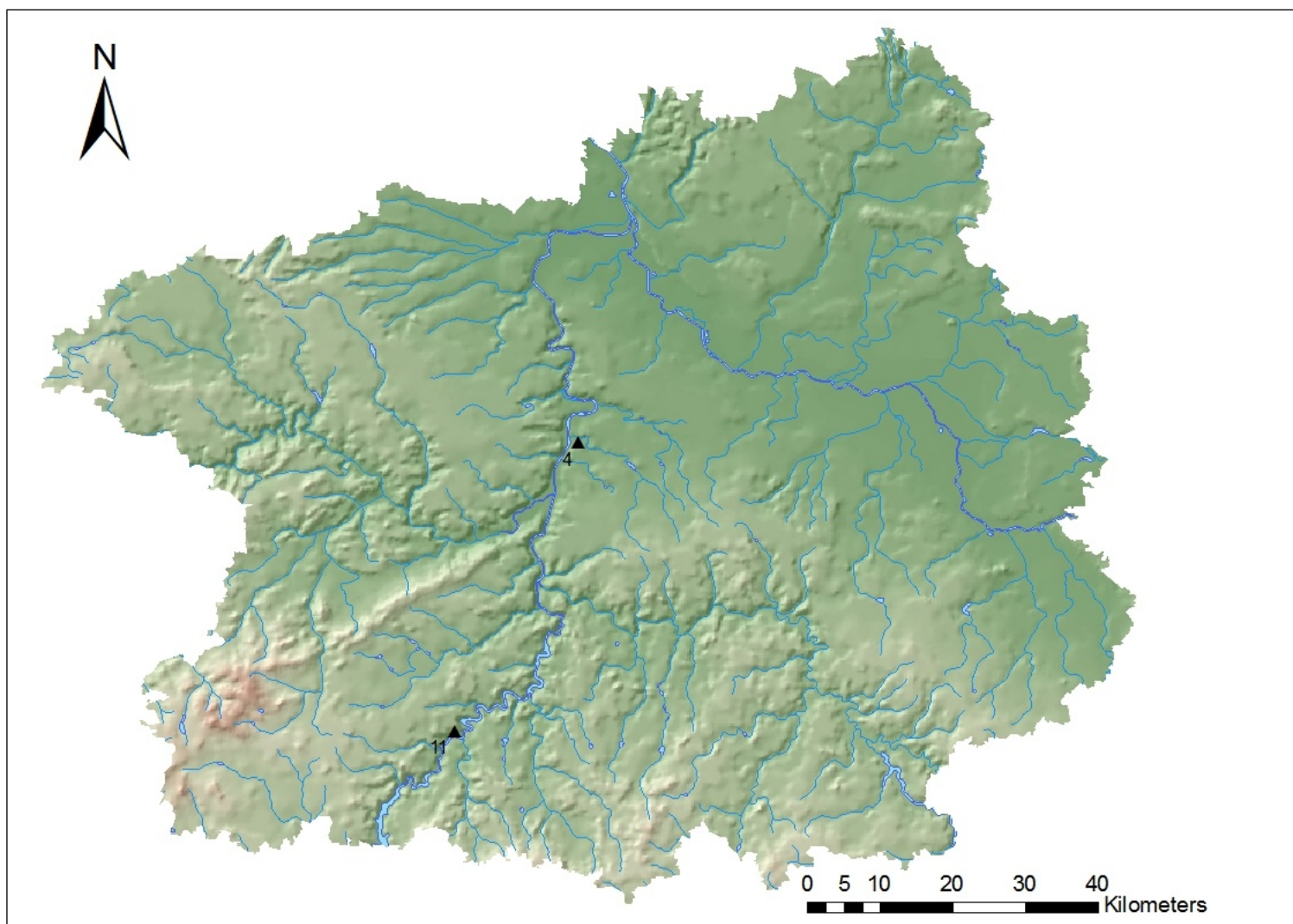

Mapa 24: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2/B1 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

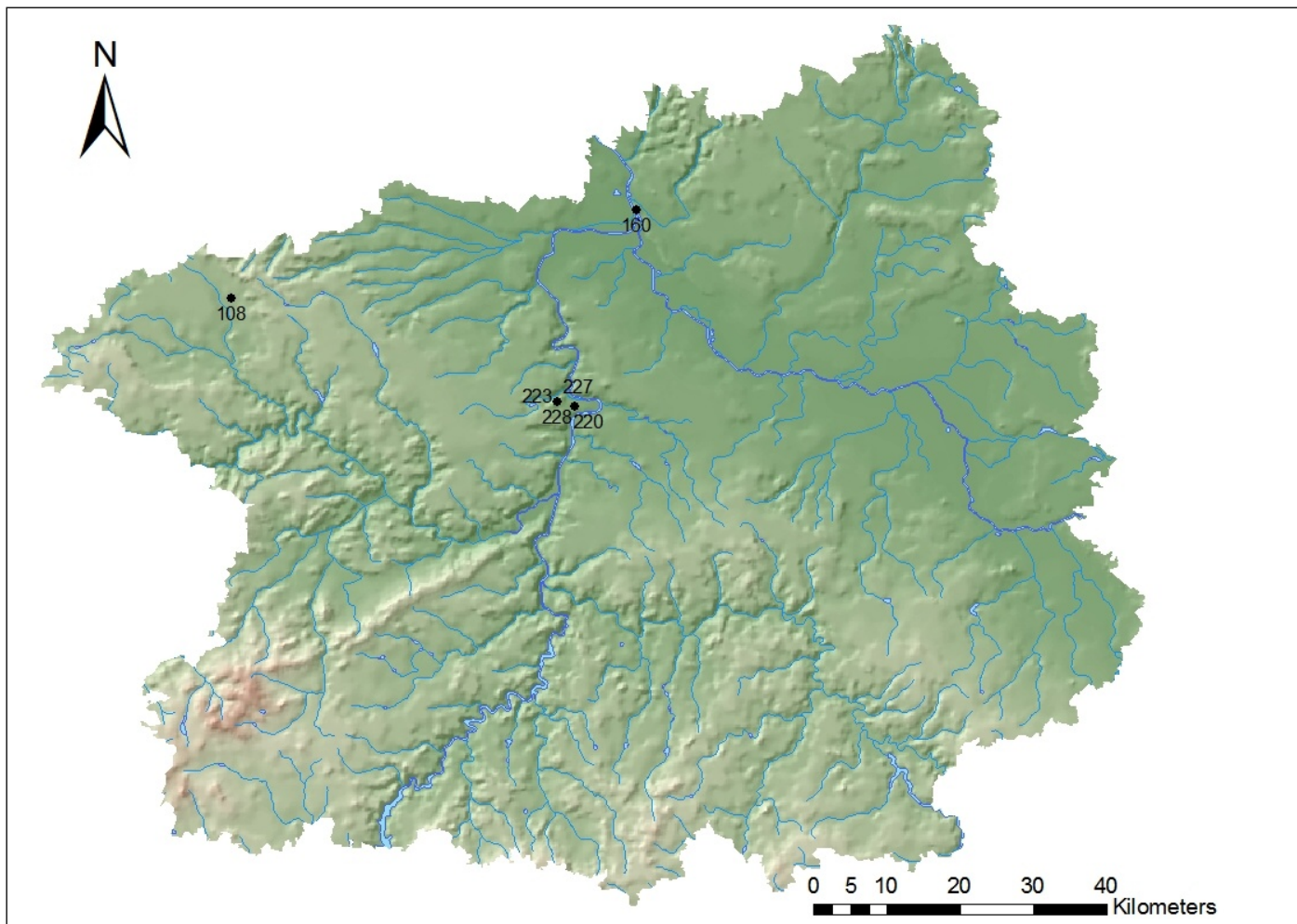

Mapa 25: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha B1 (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

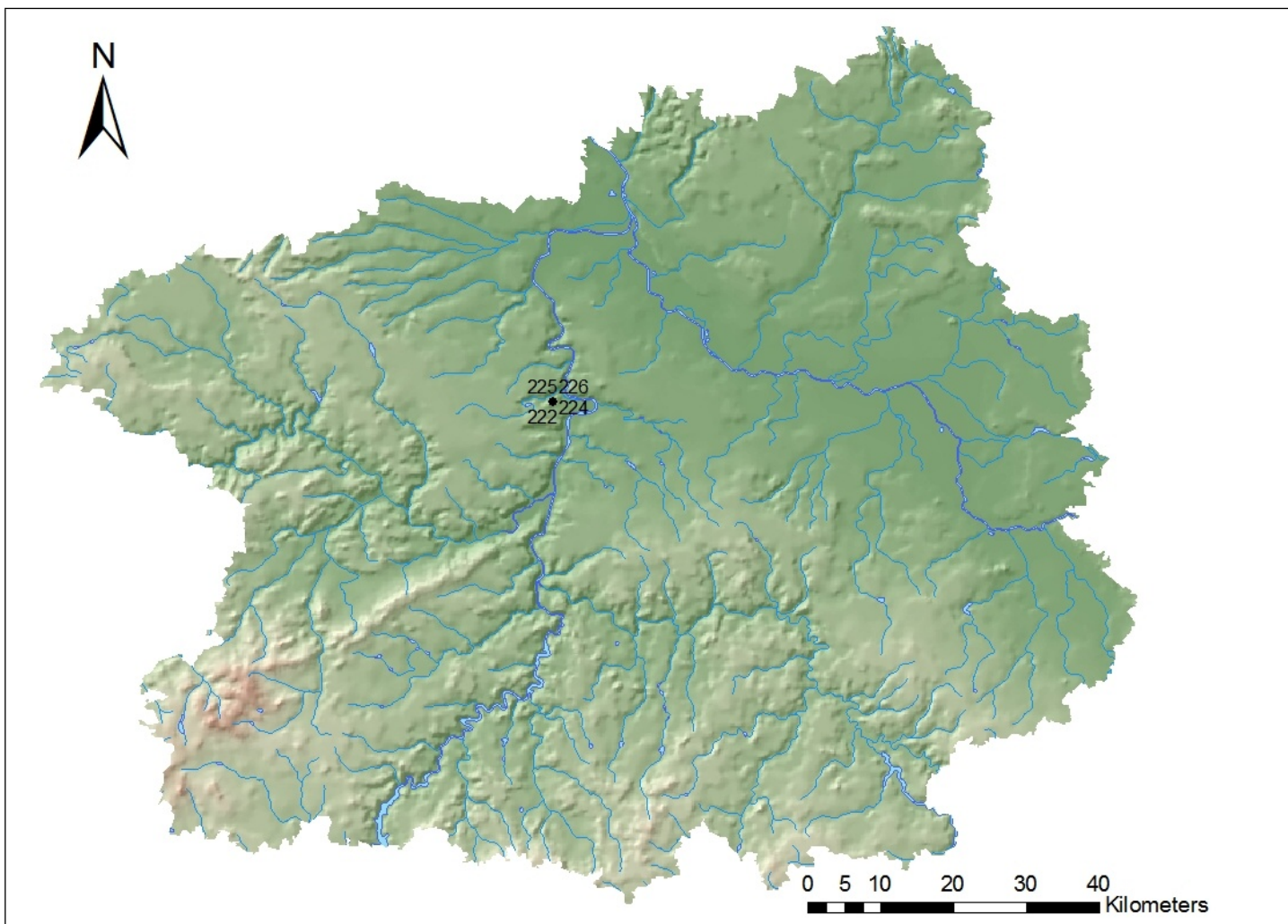

Mapa 26: Plochá pohřebiště datovaná do období BD-Ha B (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 6).

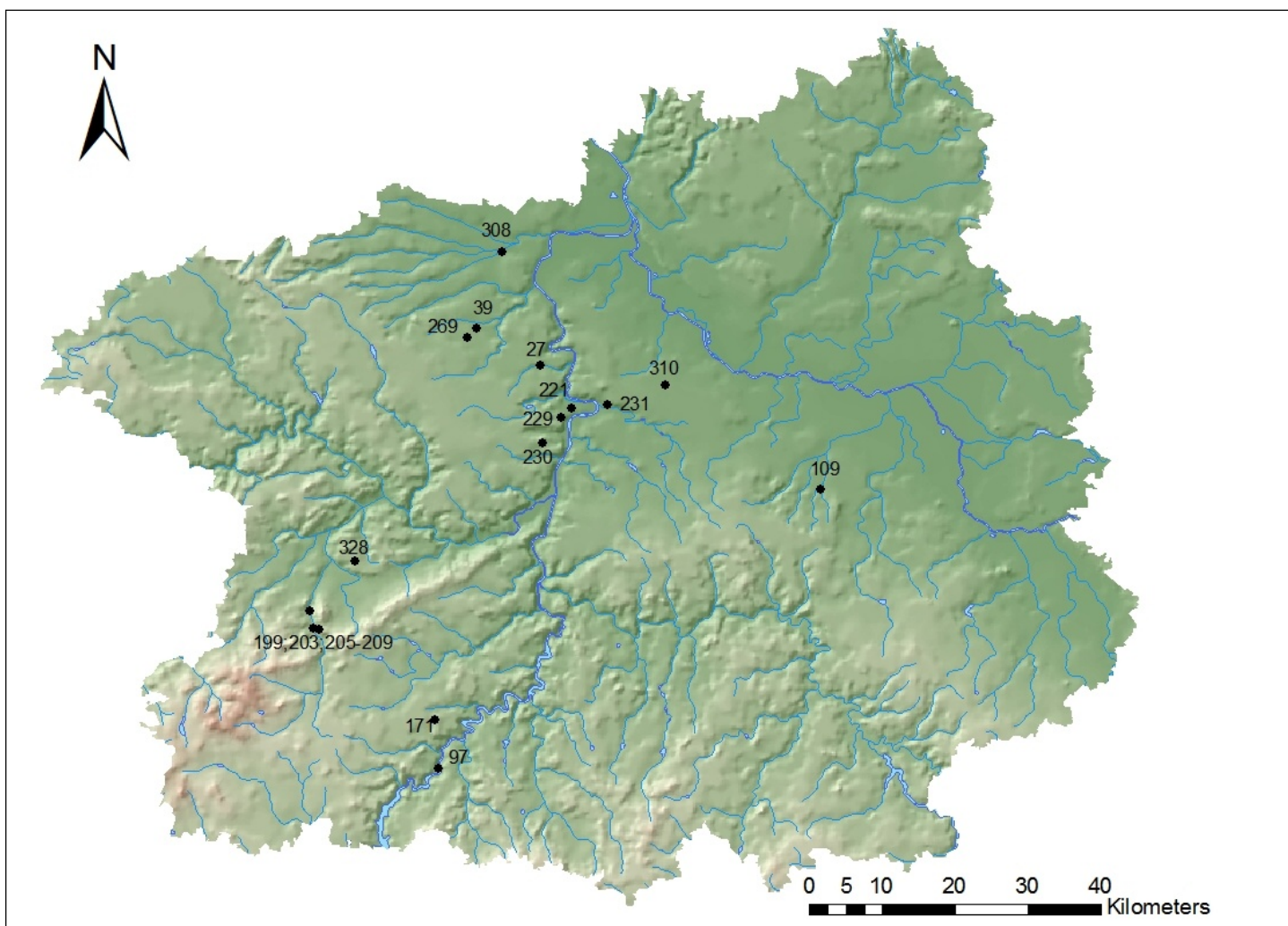

Mapa 27: Depoty horizontu Plzeň-Jíkalca (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

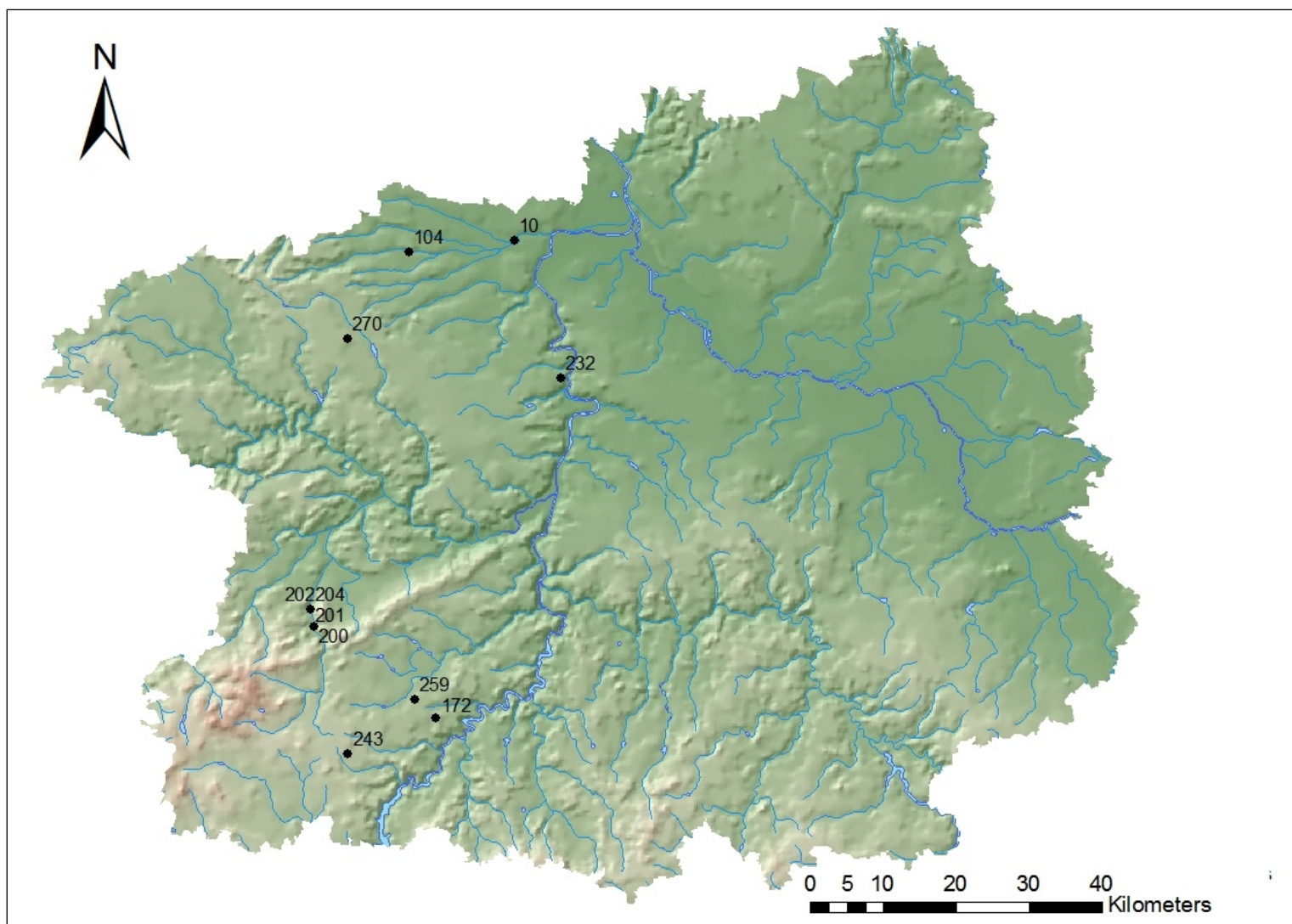

Mapa 28: Depoty s inventářem horizontů Píseň-Jíkalka/Lažany (knovízská kultura - střední Čechy; viz tab. 7).

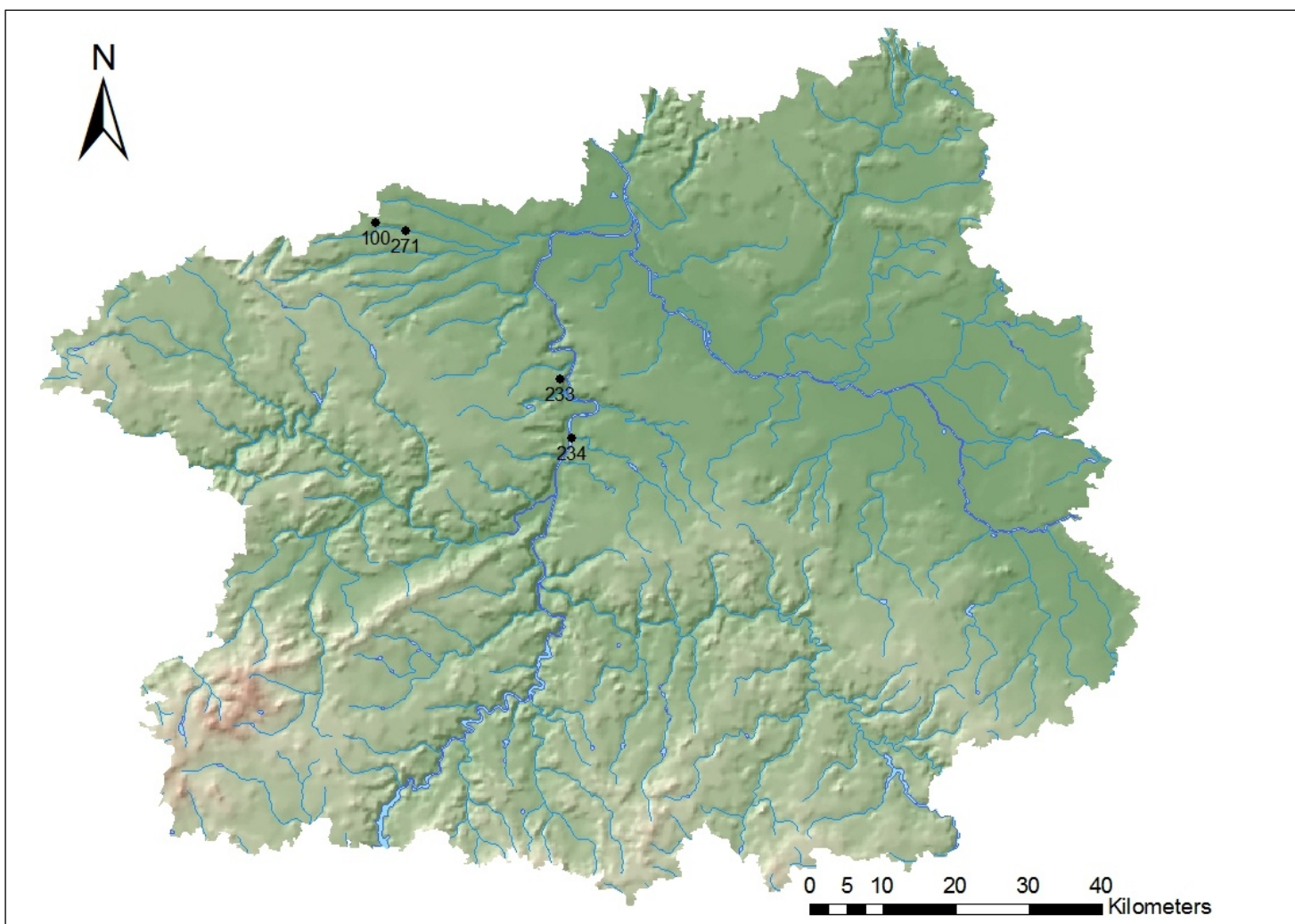

Mapa 29: Depoty horizontu Lažany (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

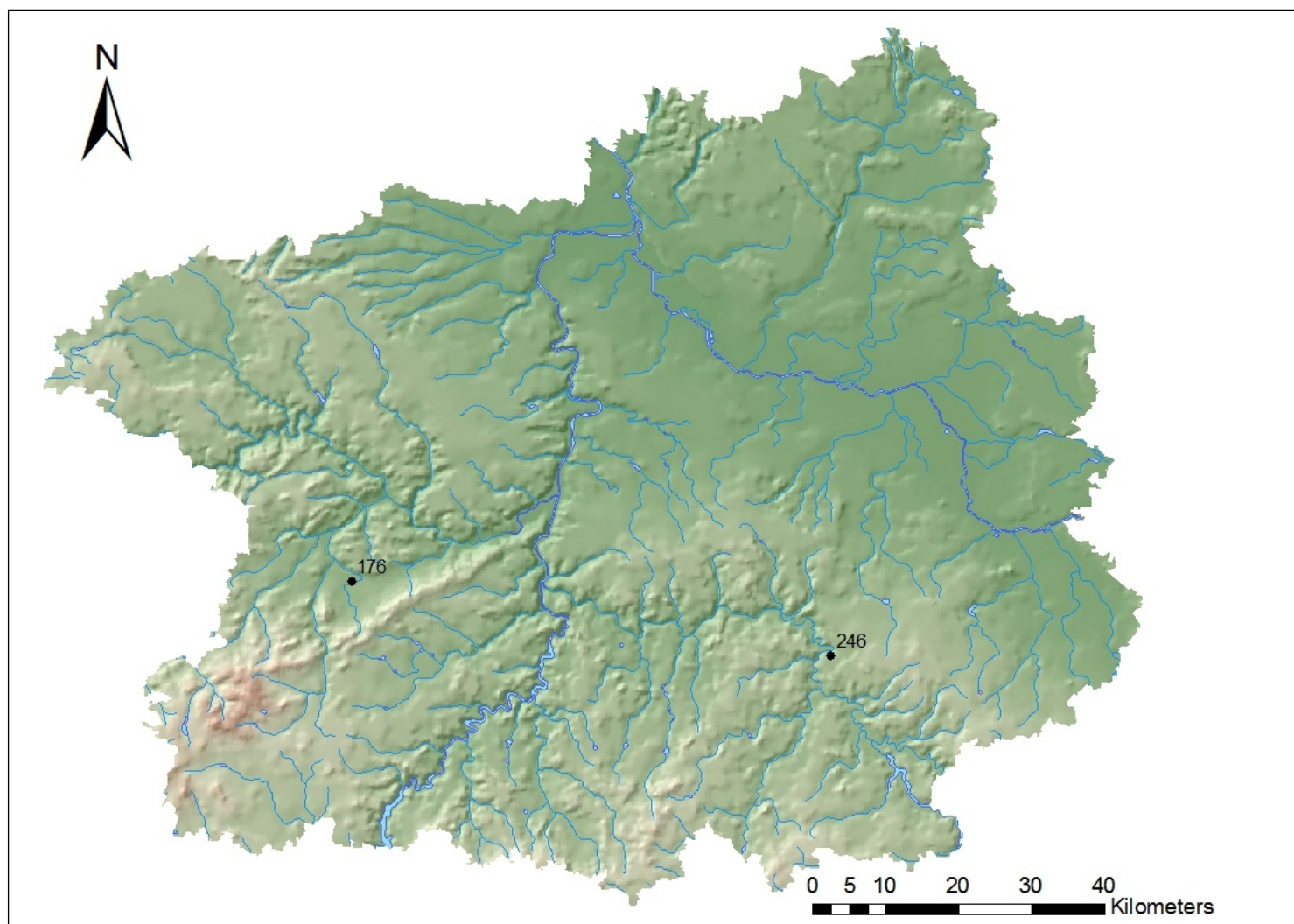

Mapa 30: Depoty s inventářem horizontů Lažany/Suchdol (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

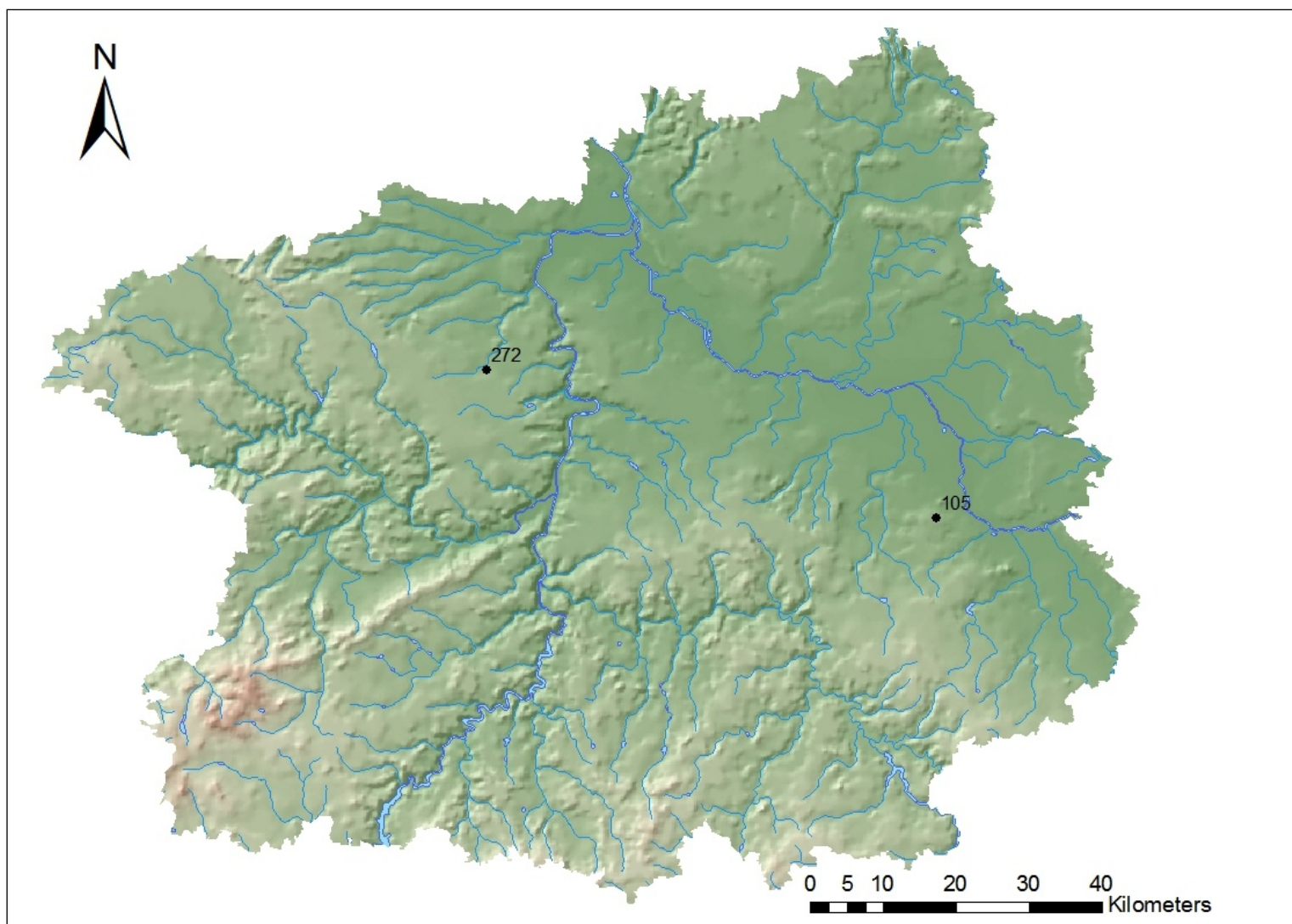

Mapa 31: Depoty horizontu Suchdol (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

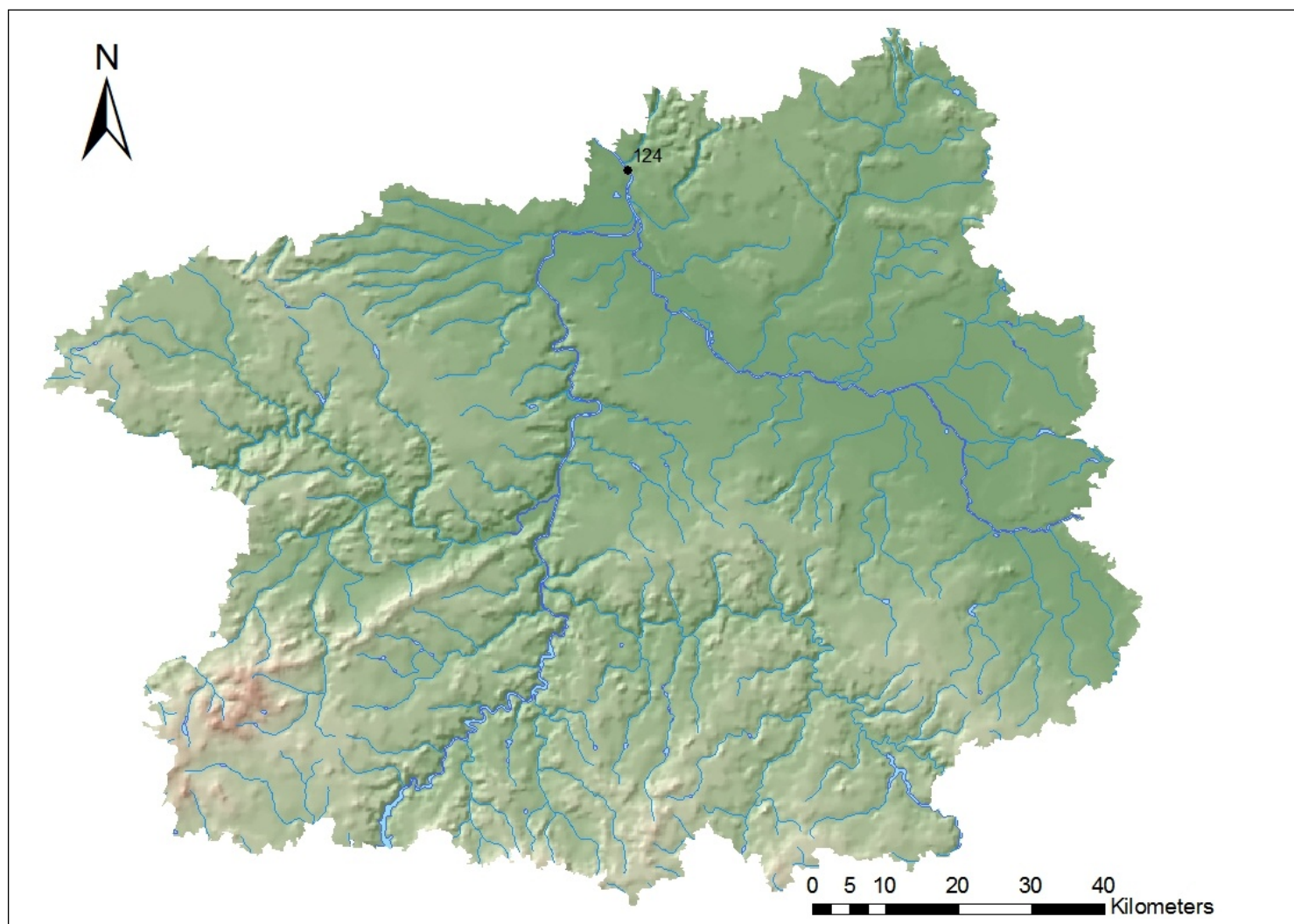

Mapa 32: Depoty s inventářem horizontů Suchdol/Středokluky (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

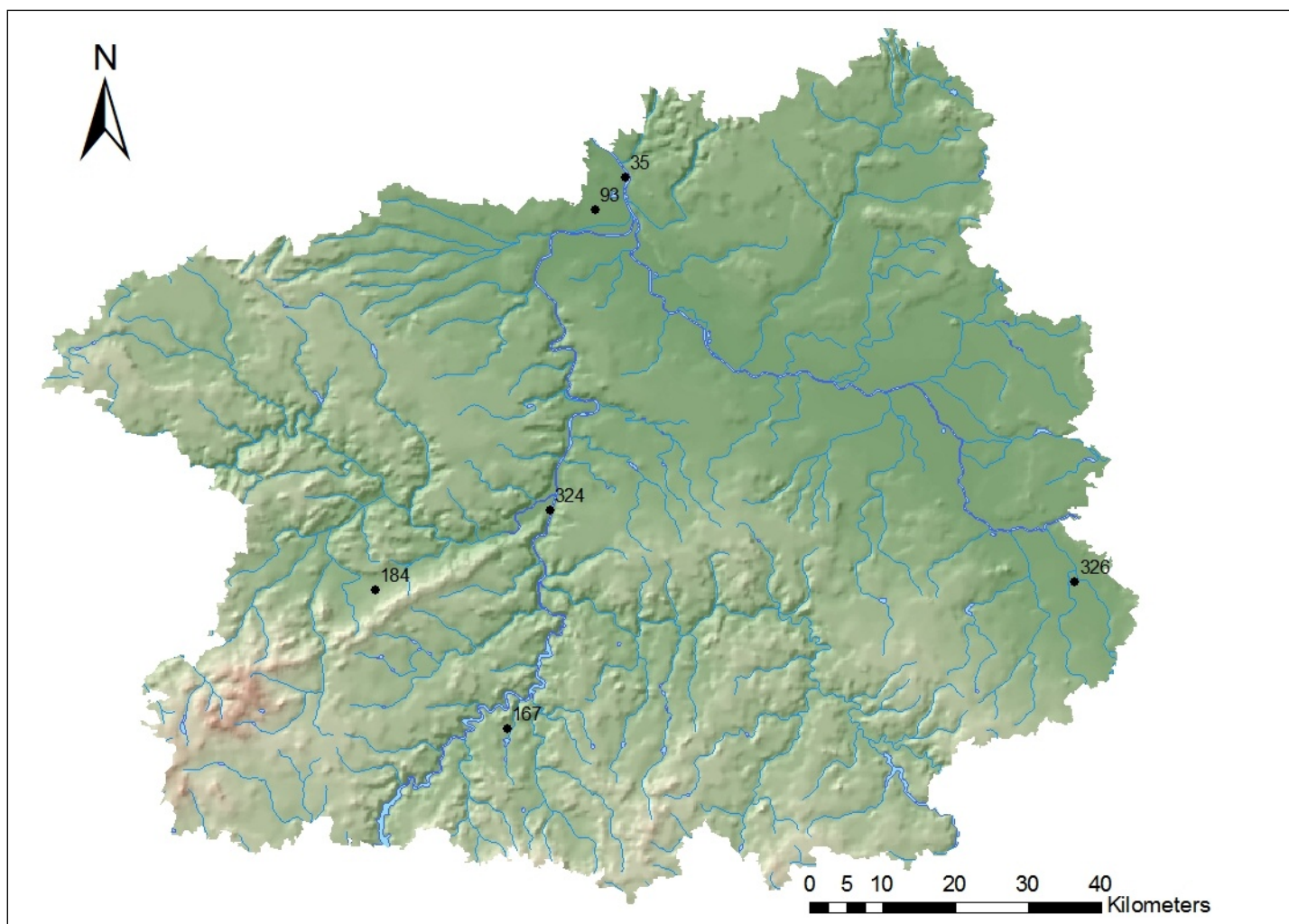

Mapa 33: Depoty horizontu Středokluky (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

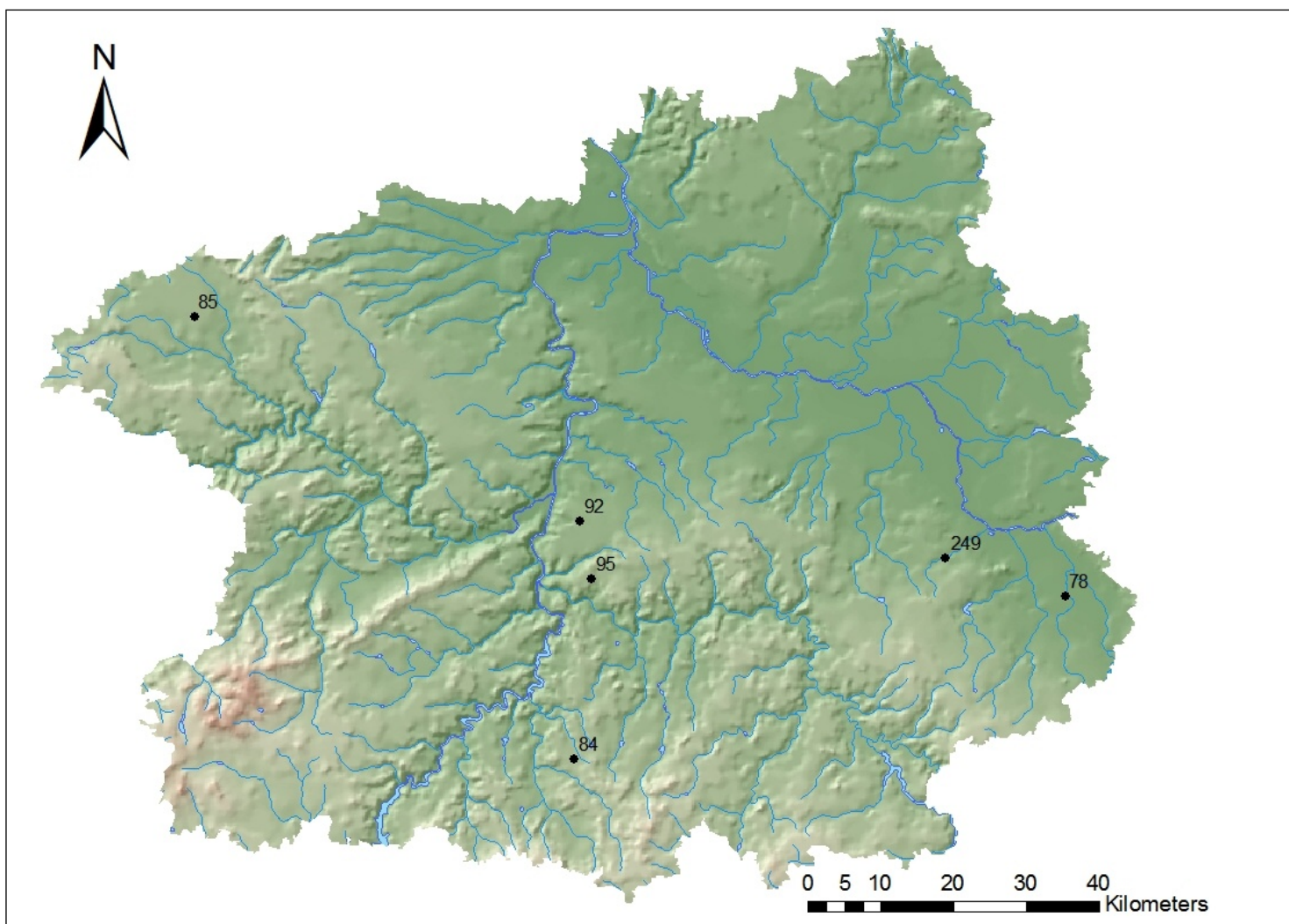

Mapa 34: Depoty s inventářem horizontů Středokluky/Jenišovice (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

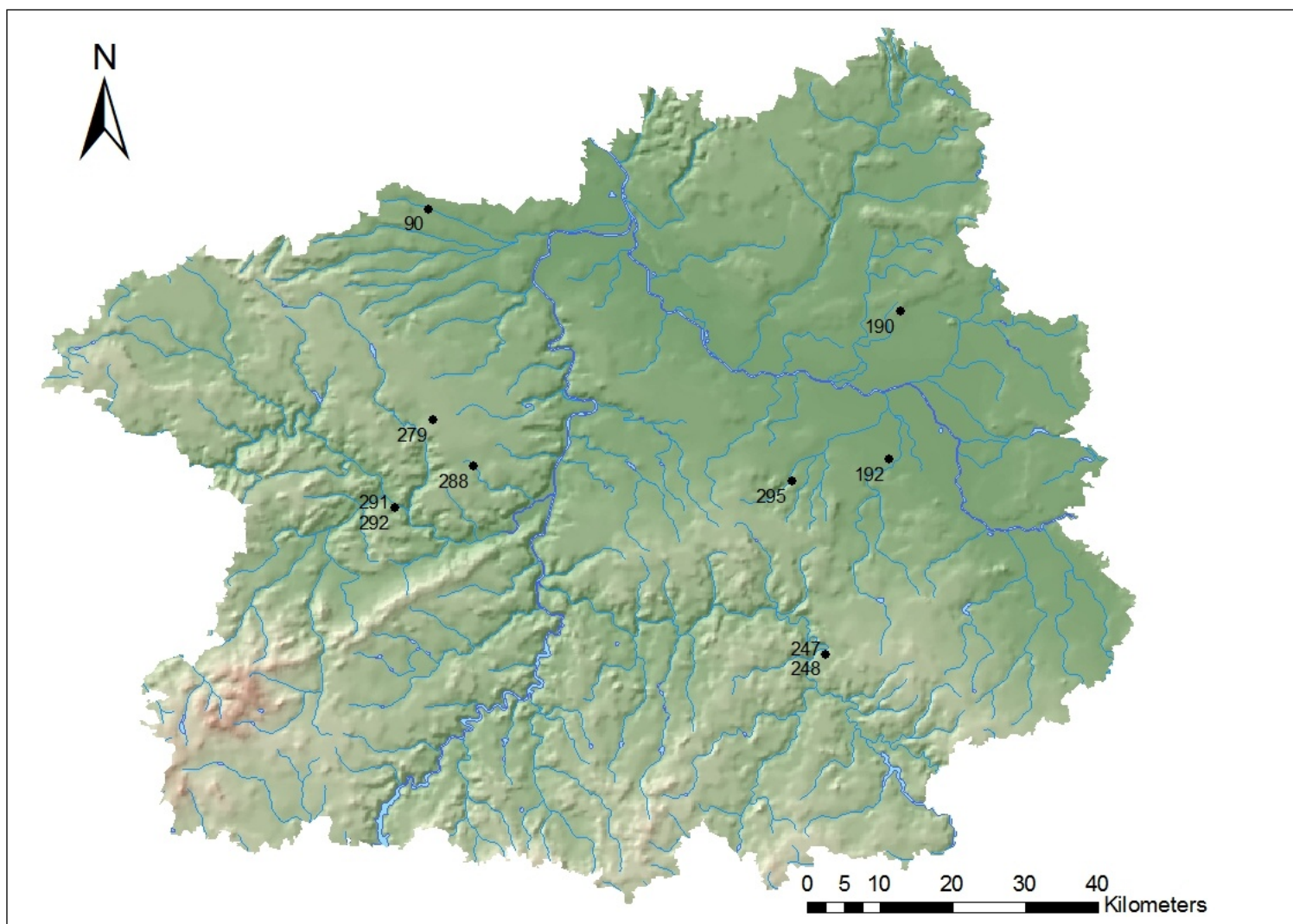

Mapa 35: Depoty horizontu Jenišovice (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

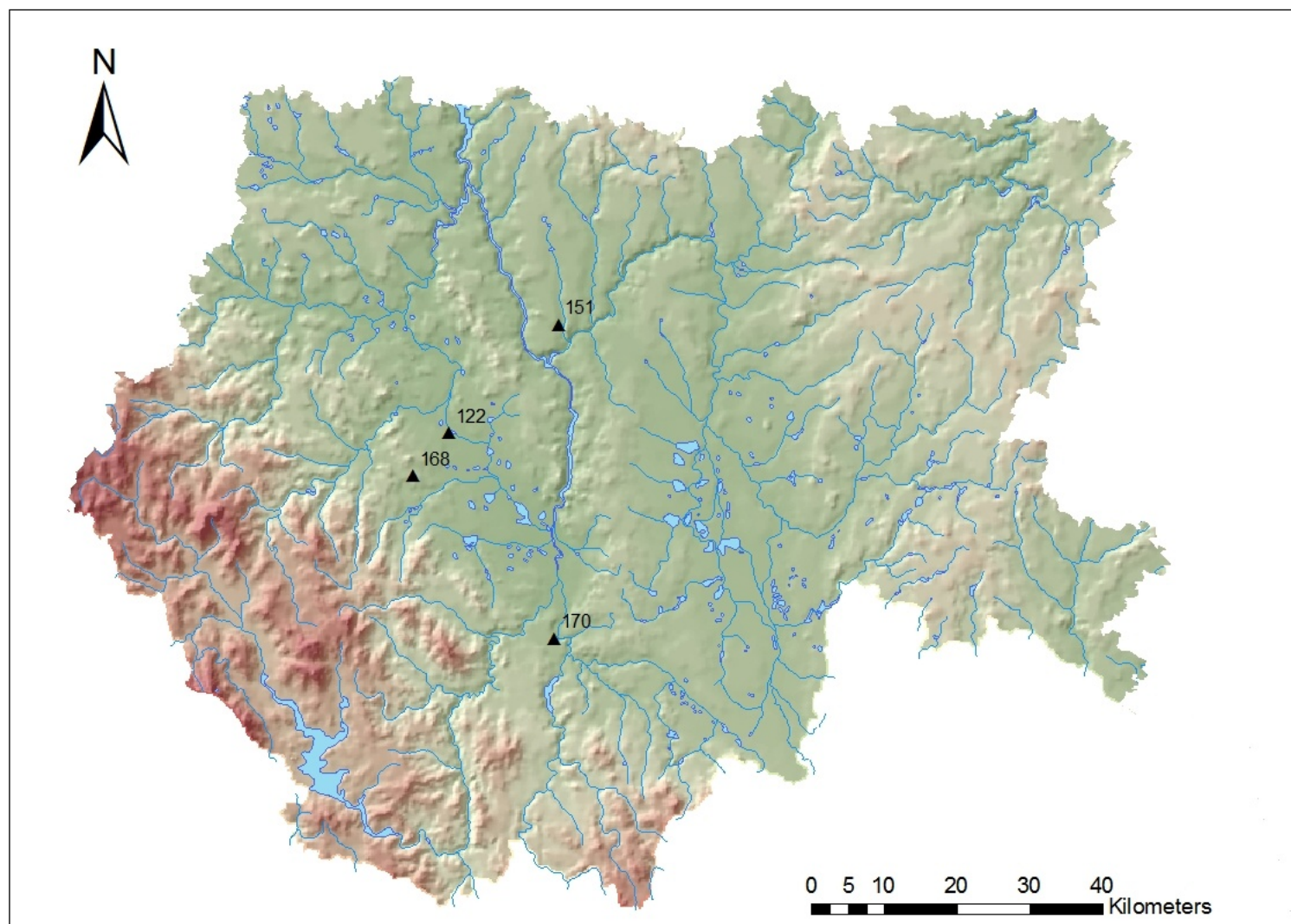

Mapa 36: Depoty s inventářem horizontů Jenišovice/Třtění-Hostomice (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

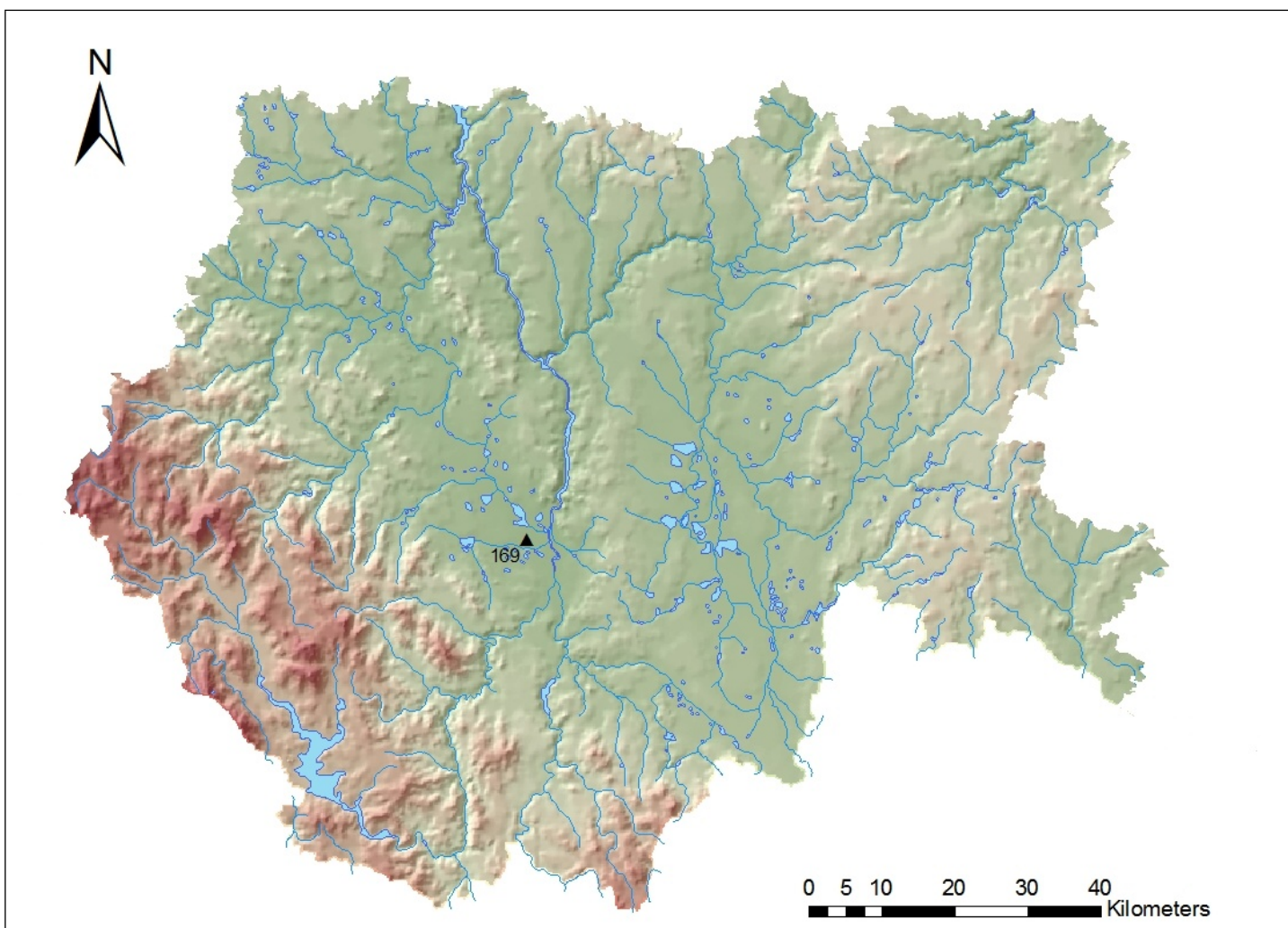

Mapa 37: Depoty horizontu Třeběno-Hostomice (knovízská kultura – střední Čechy; viz tab. 7).

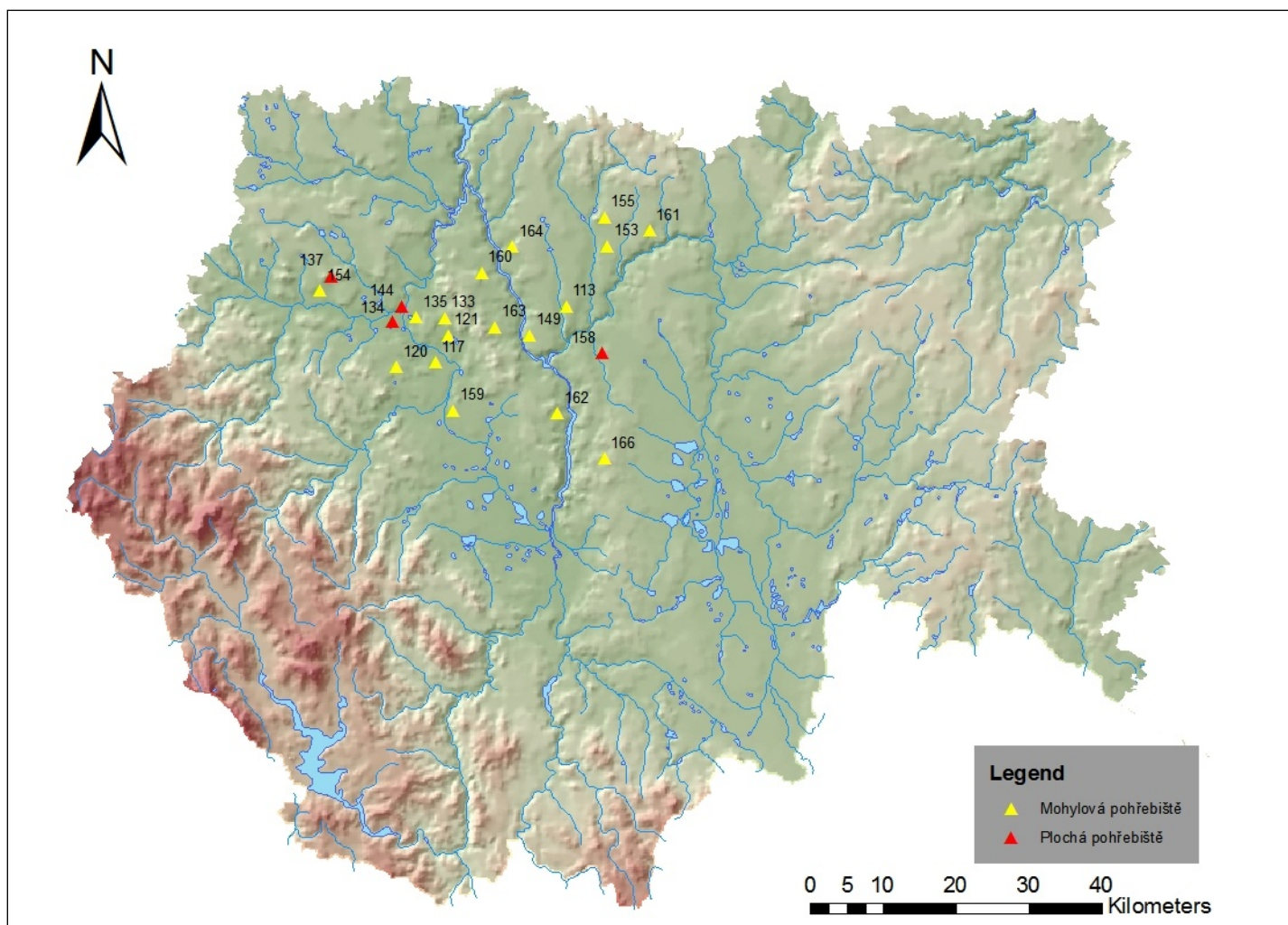

Mapa 38: Mohylová pohřebiště datovaná do období BC/BD (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 9).

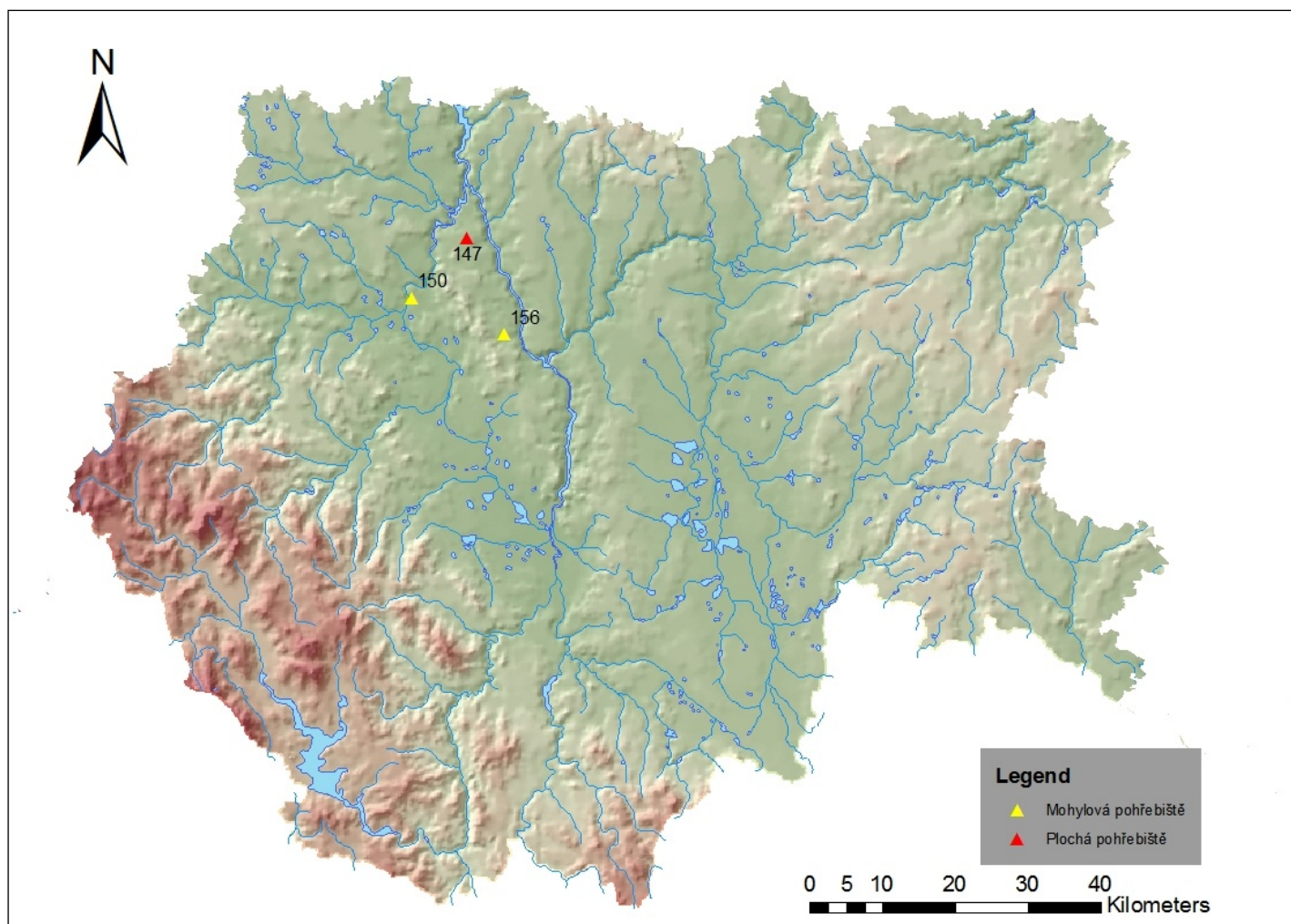

Mapa 39: Mohylová pohřebiště datovaná do období BC/BD-BD (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 9).

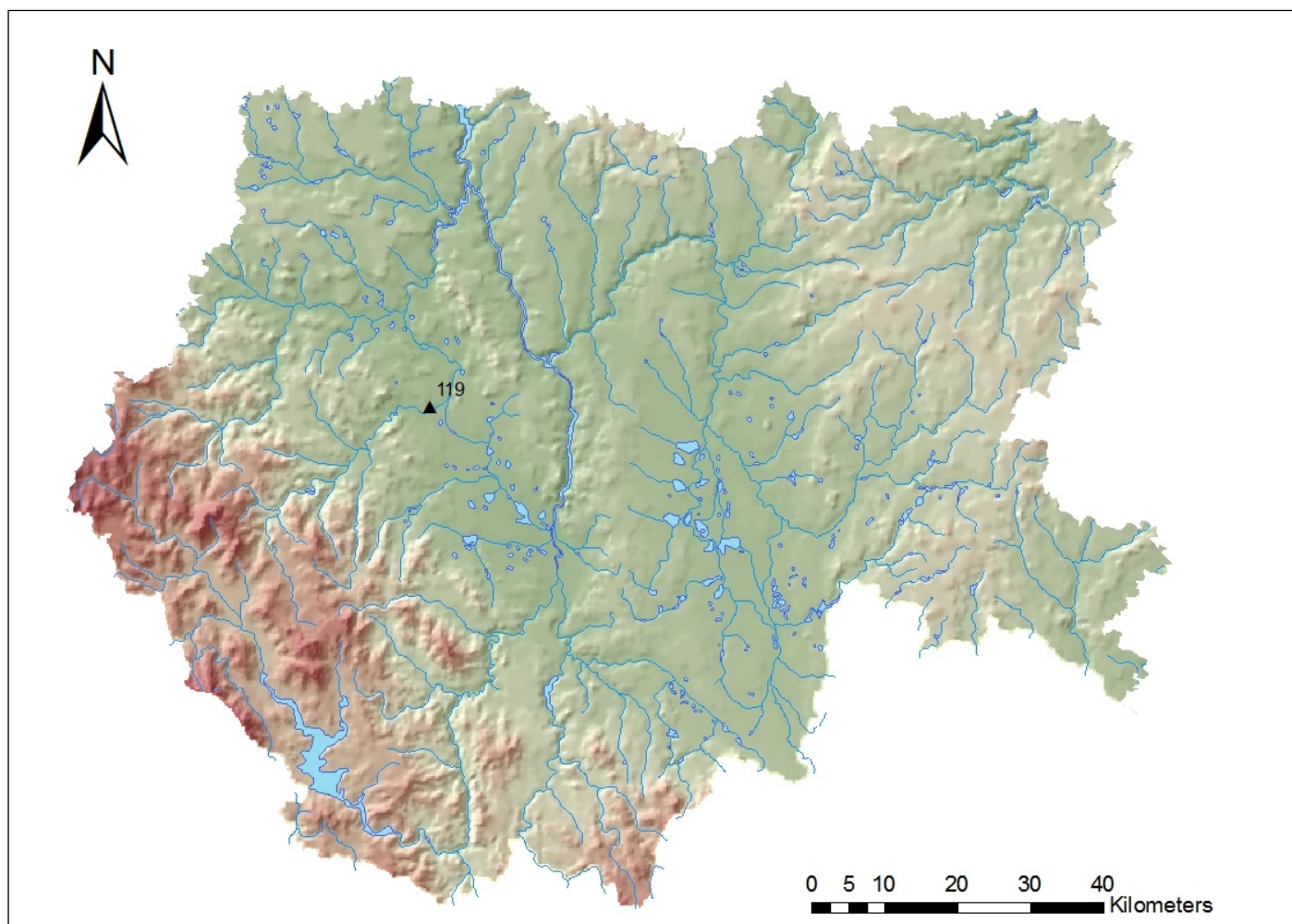

Mapa 40: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období BD (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8, 9).

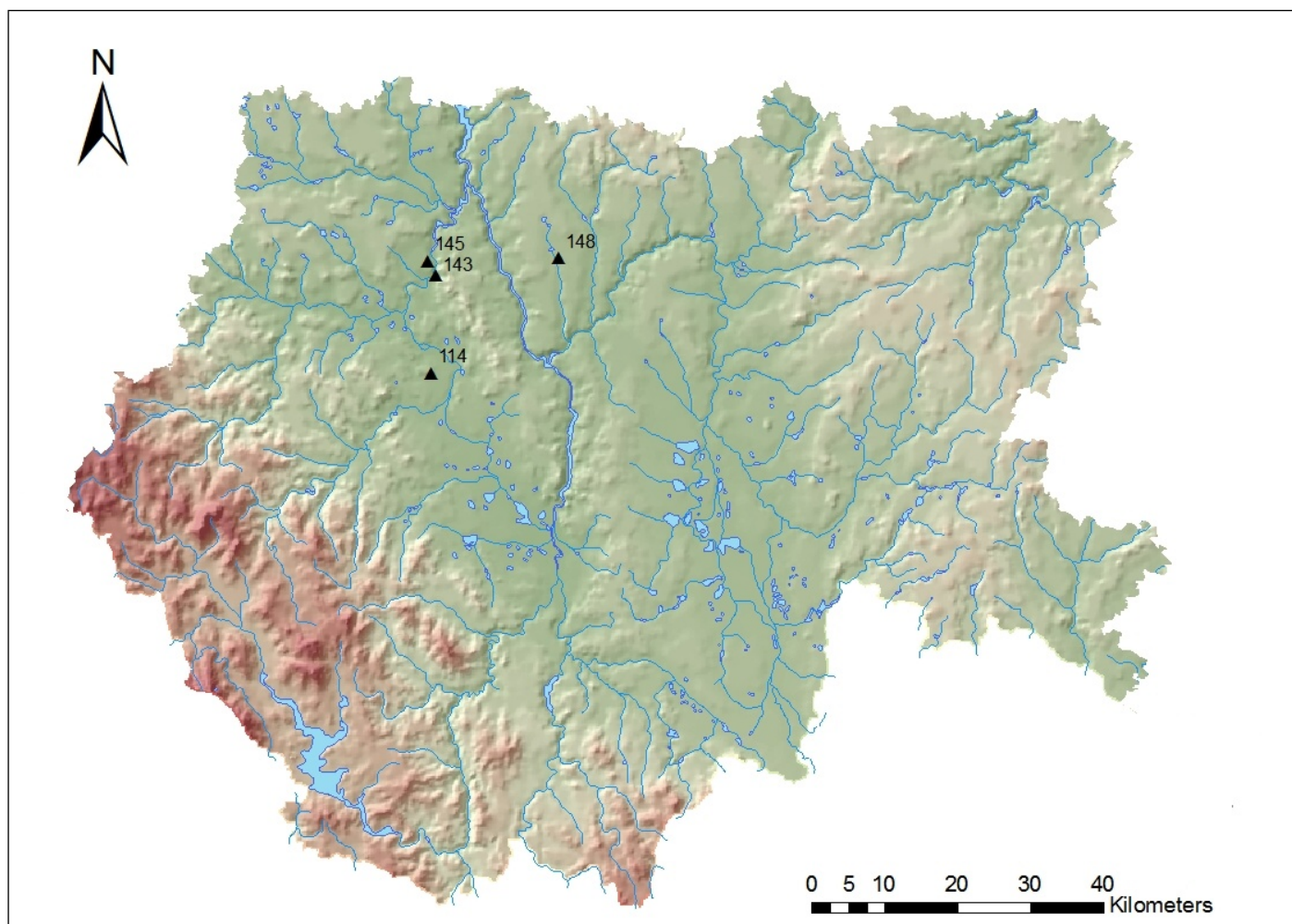

Mapa 41: Mohylová a plochá pohřebiště datovaná do období BD-Ha A1 (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8, 9).

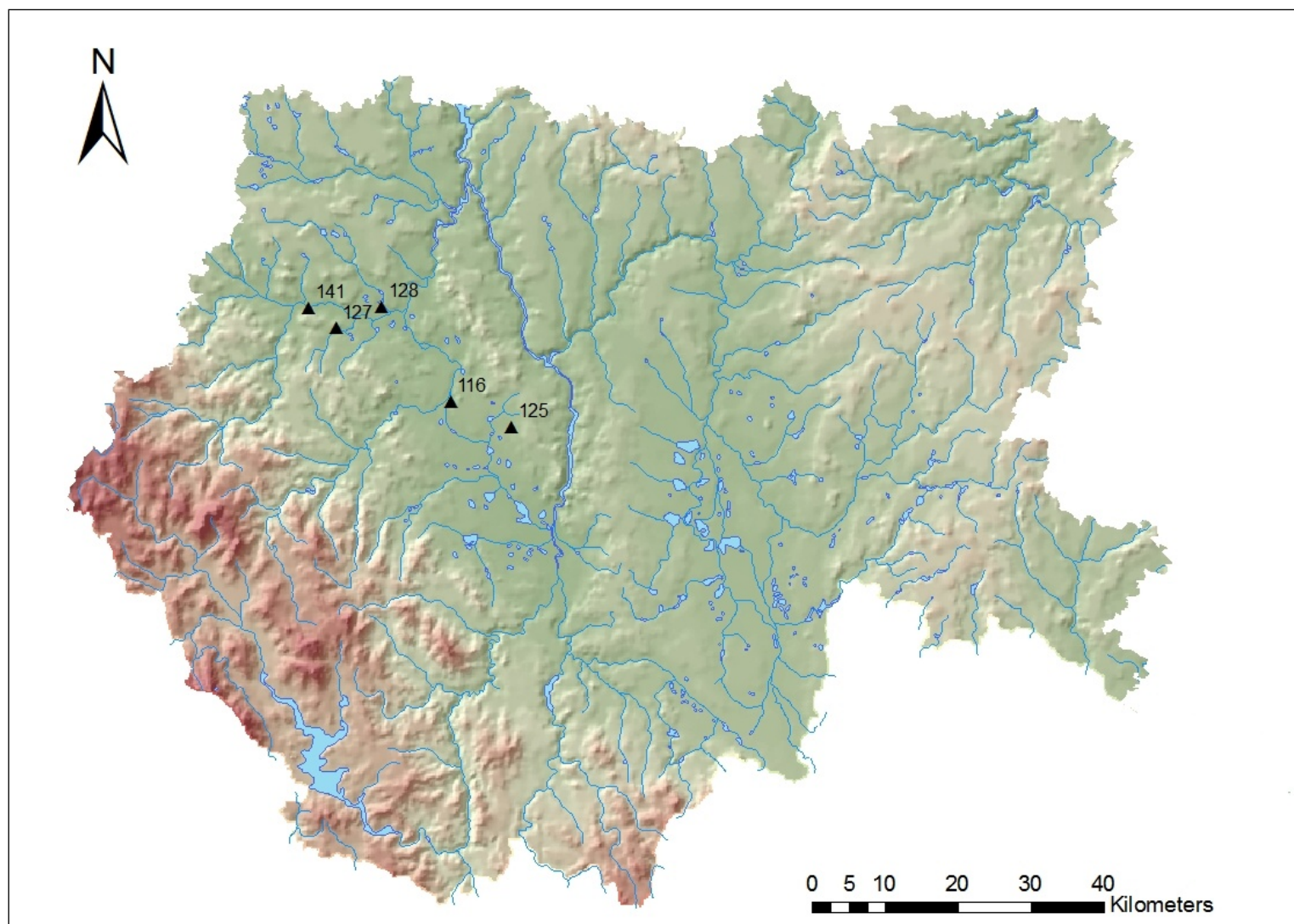

Mapa 42: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A1 (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8).

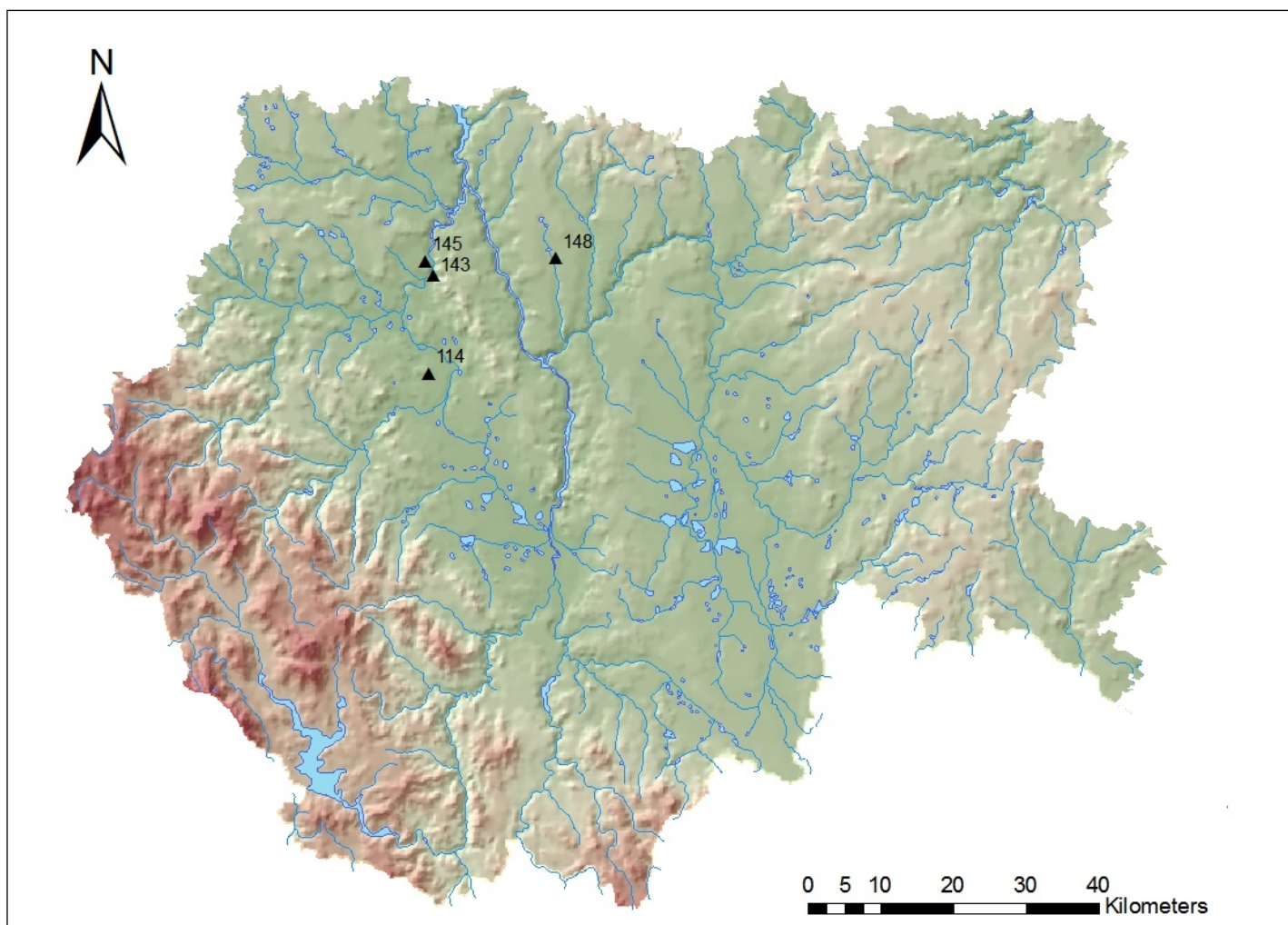

Mapa 43: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8).

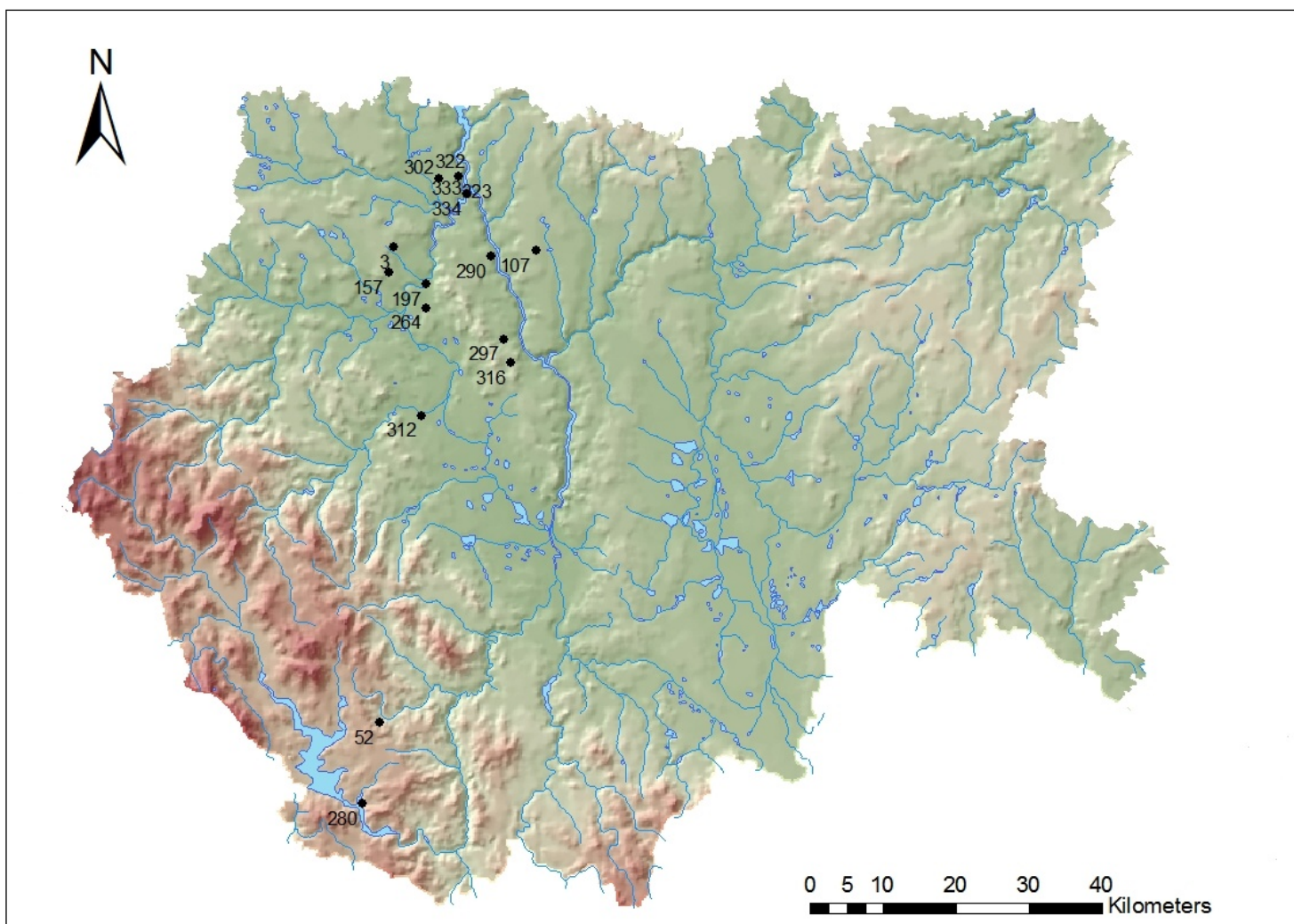

Mapa 44: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2 (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8).

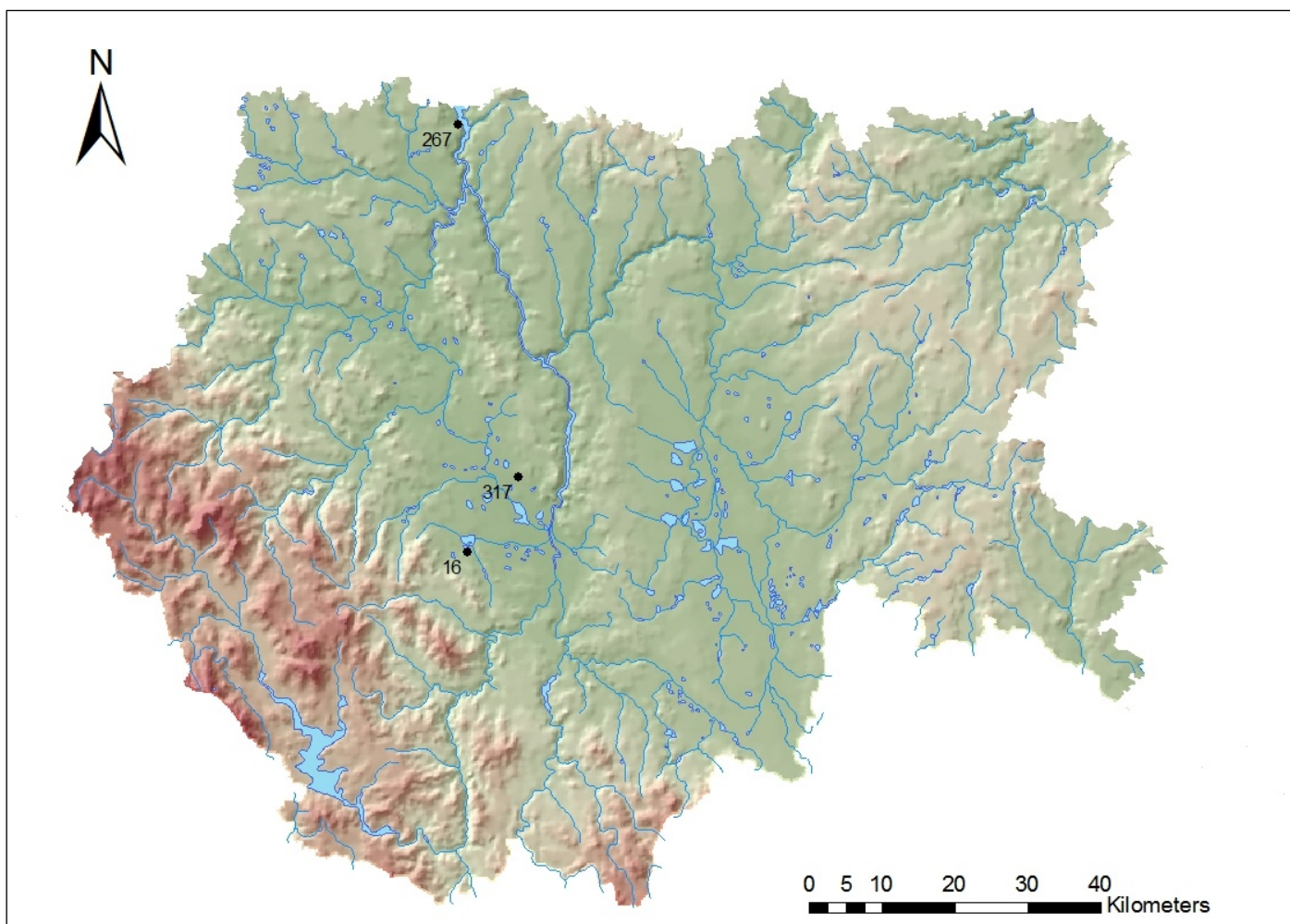

Mapa 45: Plochá pohřebiště datovaná do období Ha A2/B1 (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 8).

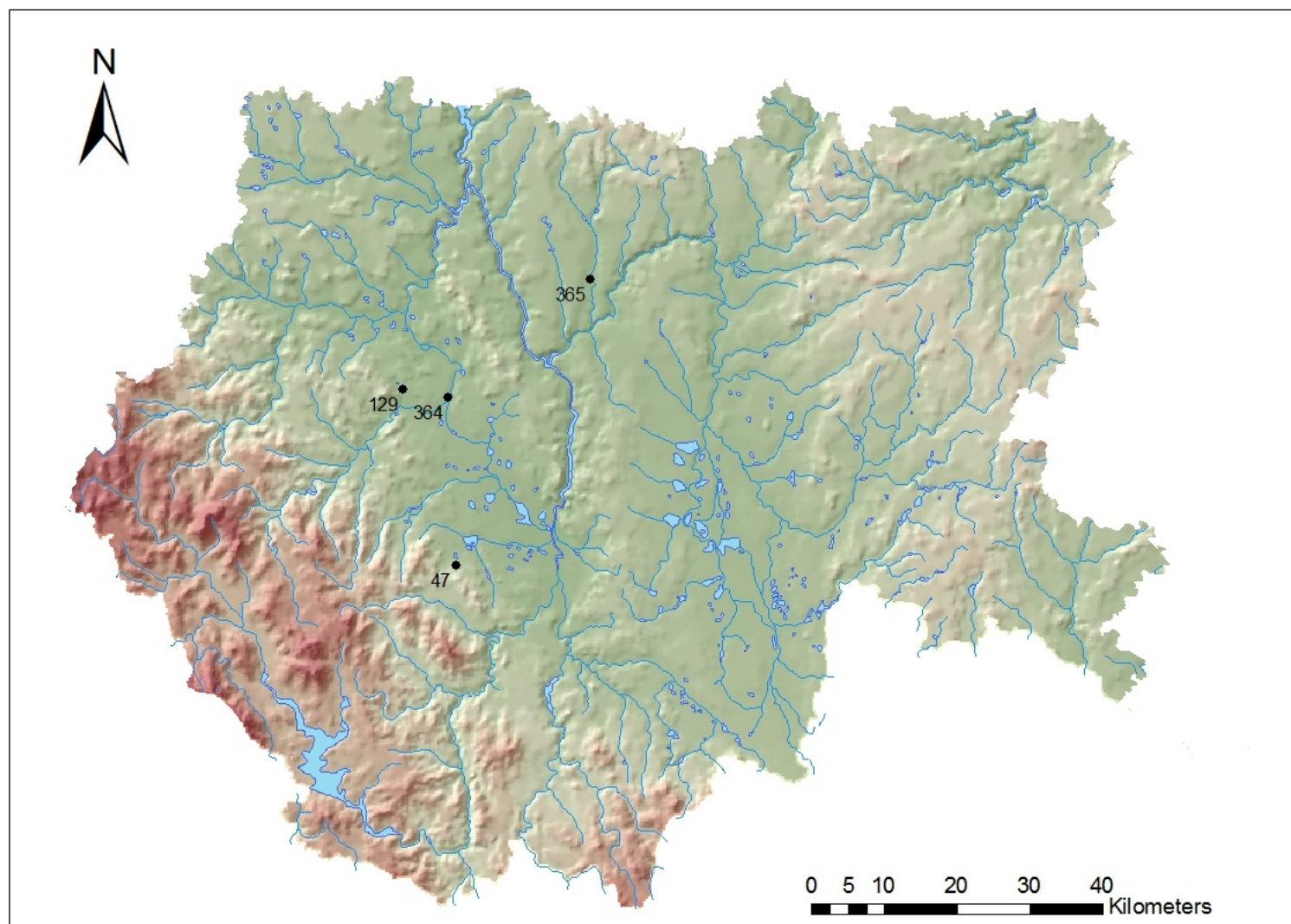

Mapa 46: Depoty horizontu Plzeň-Jíkalca (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

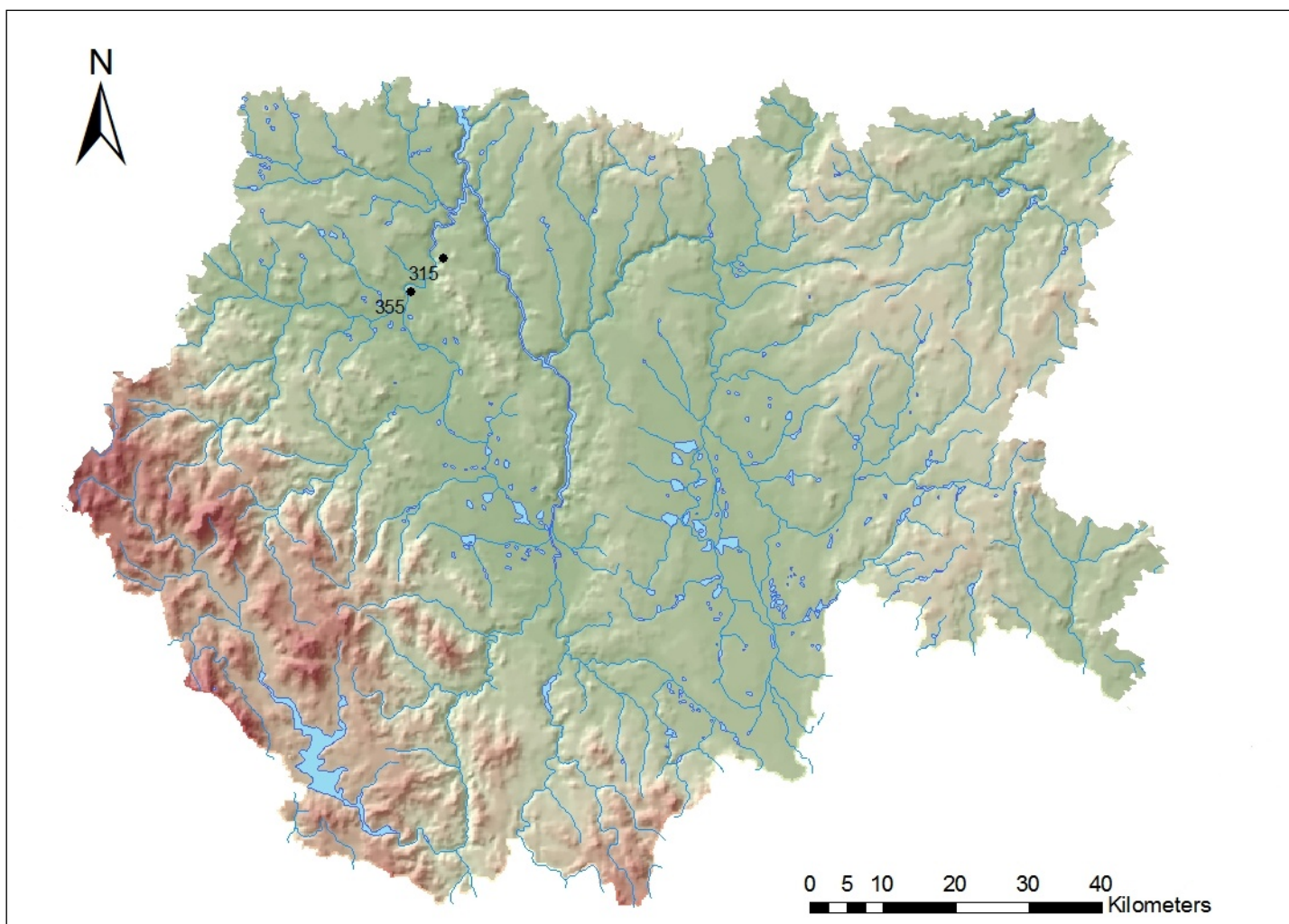

Mapa 47: Depoty horizontu Lažany (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

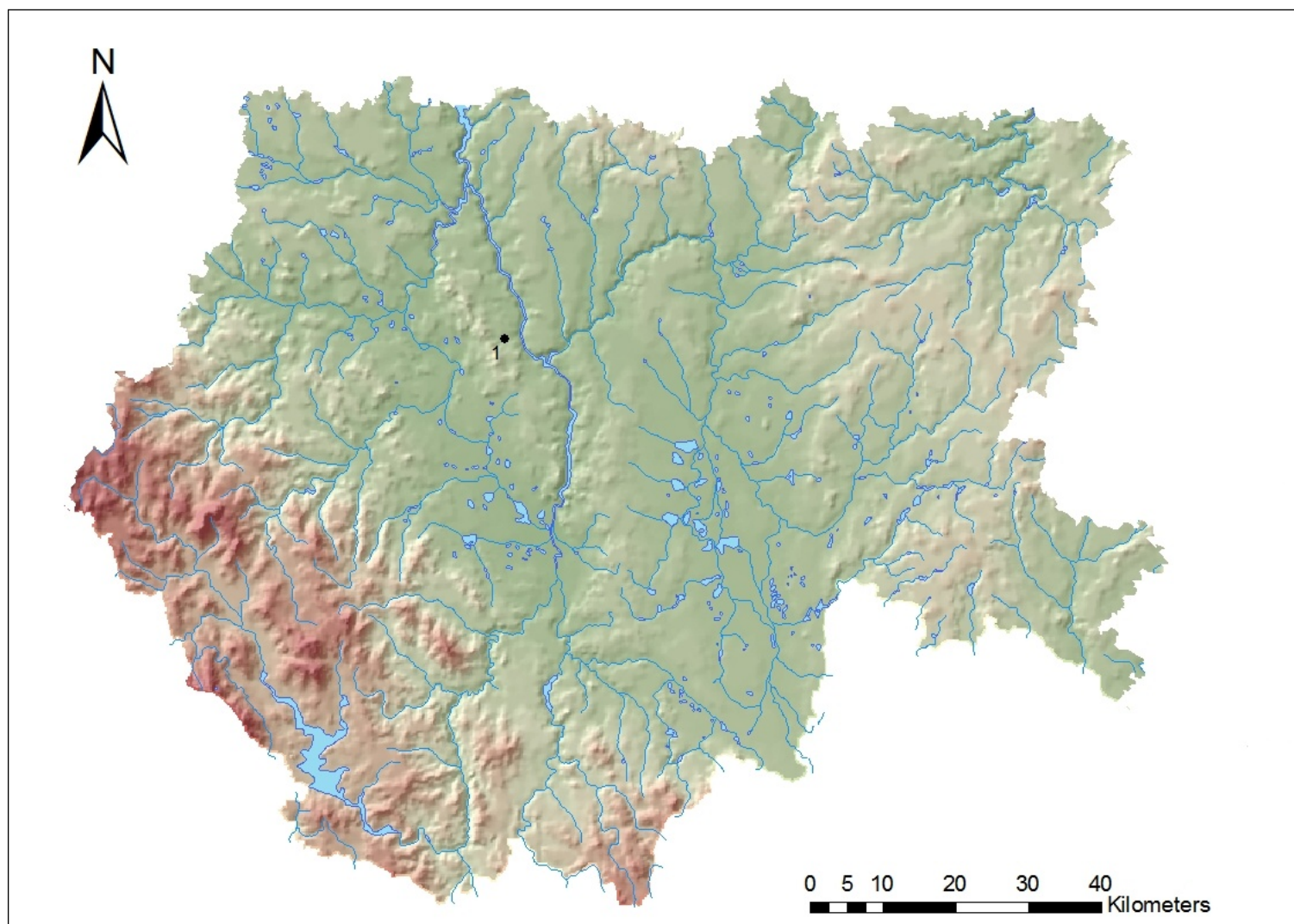

Mapa 48: Depoty s inventářem horizontů Lažany/Suchdol (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

Mapa 49: Depoty s inventářem horizontů Středokluky/Jenišovice (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

Mapa 50: Depoty horizontu Jenišovice (knovízská kultura – jižní Čechy; viz tab. 10).

Obr.1: Letecký snímek lokality Hrádek. Foto: M. Gojda, Archeologický ústav AVČR, Praha, v.v.i.

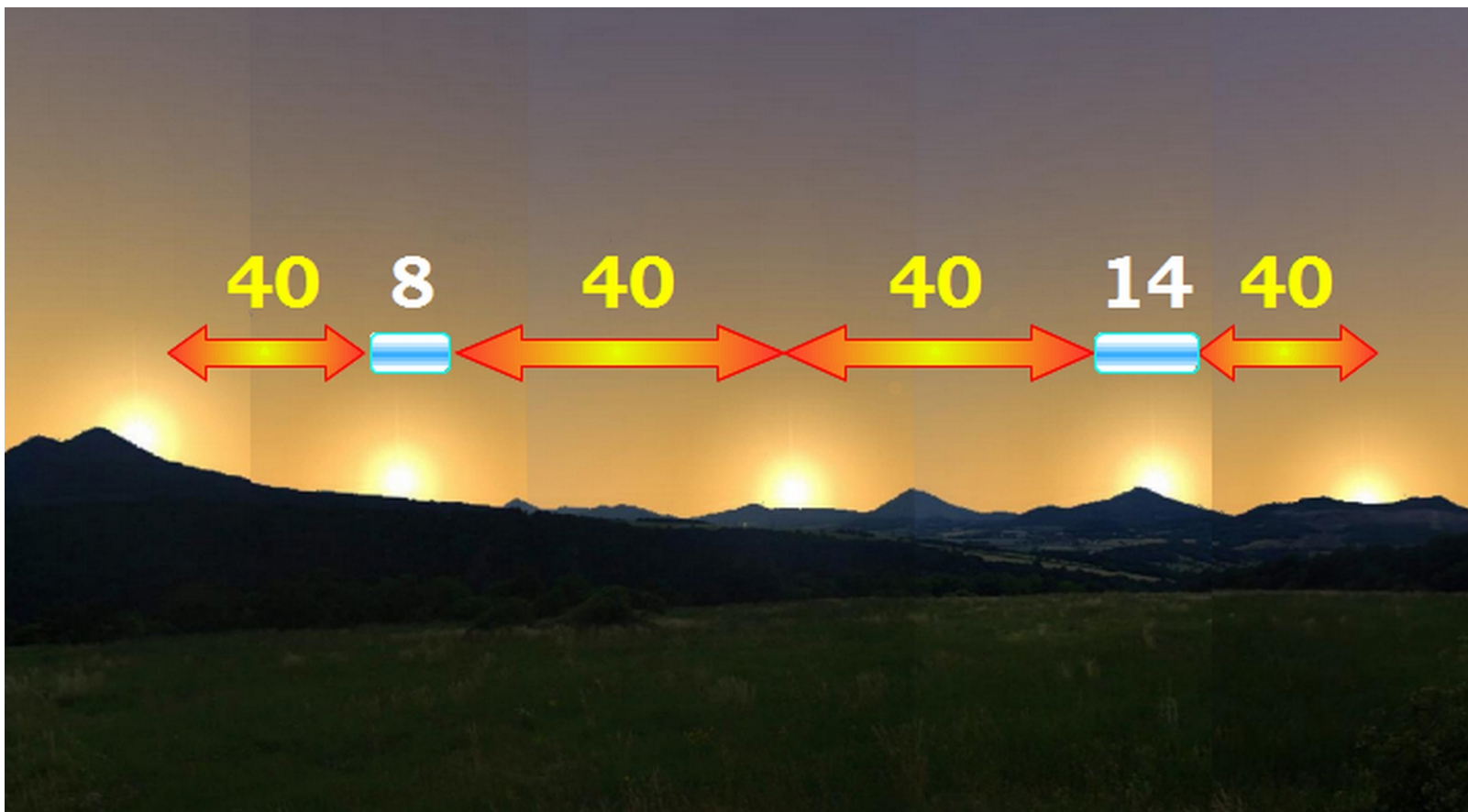

Obr.2: Simulace západů slunce pro hlavní pozorovatelné výhledové body z Hrádku v námi vymezených významných kalendářních dnech (viz tab. 11). 1 - Lovoš (21. 12. zimní slunovrat); 2 – Lipská hora (3. 2. střed zimního období/Imbolc a 7. 11. střed podzimního období/Samain); 3 – Milešovka (20. 3. jarní rovnodennost a 23. 9. podzimní rovnodennost); 4 – Kletečná (5. 5. střed jarního období/Beltine a 7. 8. střed letního období/Lugnasad); 5 – Kubačka (21. 6. letní slunovrat). Podle Šteffl – Hejtman 2015, Obr. 2.

Obr. 3: Simulace východů slunce pro hlavní pozorovatelné výhledové body z Hrádku v námi vymezených významných kalendářních dnech (viz tab. 11). 1 – Plešivec (21. 6. letní slunovrat); 2 – Strážiště (5. 5. střed jarního období/Beltine a 7. 8. střed letního období/Lugnasad); 3 - Radobýl (21. 12. zimní slunovrat). Podle Šteffl – Hejtman 2015, Obr. 3.

Obr. 4: Vyobrazení simulace zdánlivého pohybu slunce po horizontu. Podle Štefl – Hejtman 2015, Obr. 6.

Datum	Azimut	Deklinace	Altituda	Čas	500BC	1000BC	1500BC	2000BC
21.12.2013 západ	225°11'	-23°26'23"	3°39'	15:24	-58'	-69'	-79'	-89'
03.02.2014 západ	240°32'	-16°24'56"	2°12'	16:38	-37'	-43'	-50'	-56'
20.03.2014 západ	267°15'	-0°00'03"	2°15'	17:57	0	0	0	0
05.05.2014 západ	293°03'	16°22'57"	2°29'	20:07	37'	43'	50'	56'
21.06.2014 západ	304°24'	23°26'06"	2°54'	20:50	60'	71'	82'	92'
07.08.2014 západ	292°58'	16°16'58"	2°25'	20:15	37'	43'	50'	56'
23.09.2014 západ	266°44'	-0°14'01"	2°23'	18:40	0	0	0	0
07.11.2014 západ	240°47'	-16°22'31"	2°04'	16:09	-37'	-43'	-50'	-56'
21.12.2014 západ	225°12'	-23°26'20"	3°38'	15:24	-58'	-69'	-79'	-89'
21.06.2014 východ	57°34'	23°26'07"	4°27'	05:31	57'	68'	78'	88'
05.05.2014 východ	69°42'	16°13'00"	4°25'	06:08	37'	43'	50'	56'
07.08.2014 východ	69°43'	16°26'45"	4°43'	06:18	37'	43'	50'	56'
21.12.2013 východ	127°36'	-23°26'21"	-0°45'	08:03	-58'	-69'	-79'	-89'
21.12.2014 východ	127°37'	-23°26'15"	-0°44'	08:03	-58'	-69'	-79'	-89'

Obr. 5. Přehled azimutů západů a východů slunce ve významných dnech v období doby bronzové a laténské.
Podle Štefl – Hejtmán 2015, Obr. 7.

Obr. 6. Západ slunce nad Lovošem v období zimního slunovratu. Foto: J. Šteffl

Obr. 7. Východ slunce nad Plešivcem v období letního slunovratu. Foto: J. Štefl

Obr. 8. Západ slunce nad Kubačkou v období letního slunovratu. Foto: L. Štefflová

Obr. 9. Východ slunce nad Strážištěm v období Beltine. Foto: L. Štefflová

Obr. 10. Východ slunce nad Radobýlem v období zimního slunovratu. Foto: L. Štefflová

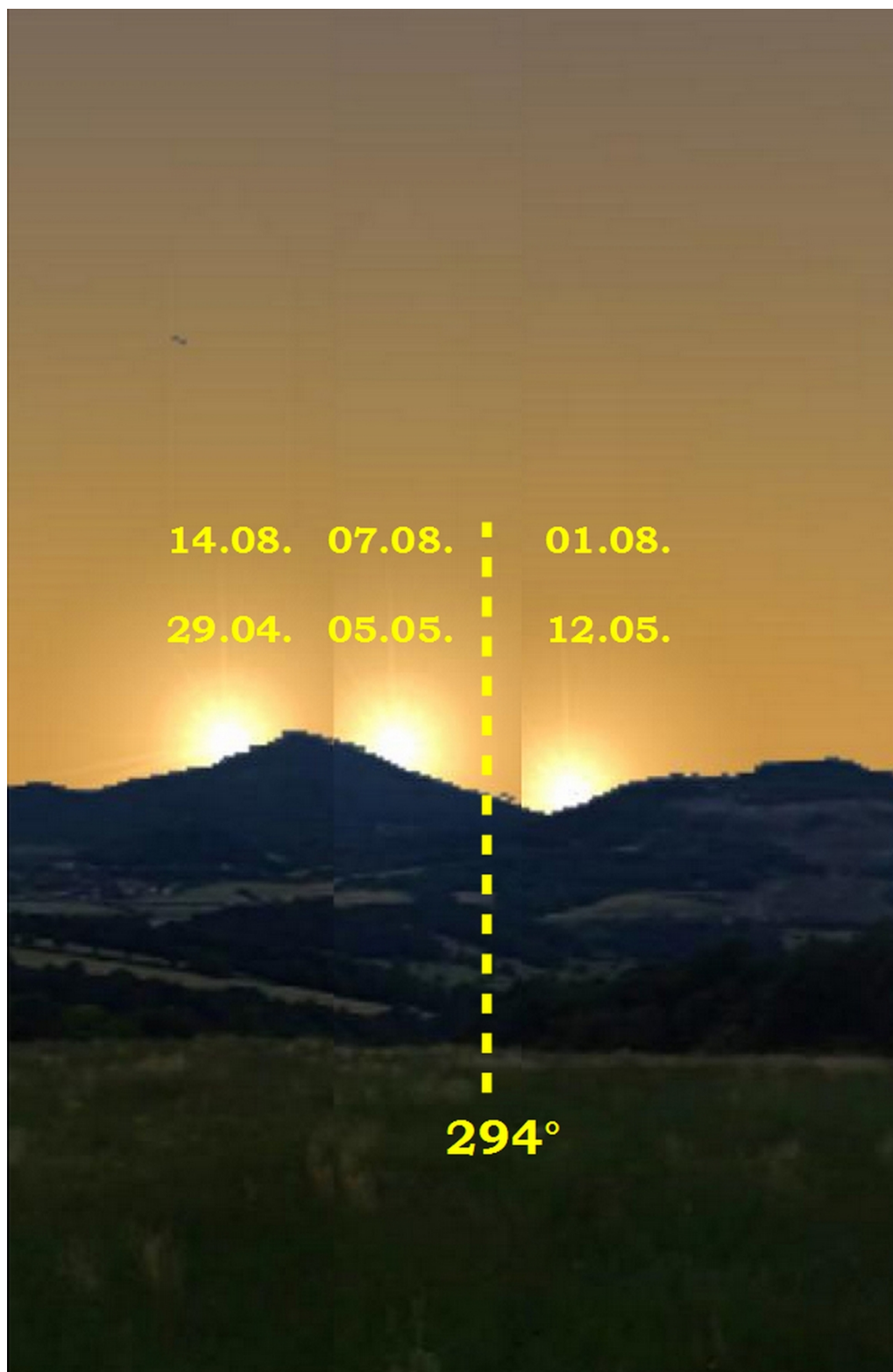

Obr. 11. Západ slunce nad Kletečnou v období Beltine. Foto: L. Štefflová

Obr. 12. Západ slunce nad Kletečnou v období Lugnasad. Foto: L. Štefflová

Obr. 13. Ukázka možné souvislosti orientace lokality Hrádek na horu Kletečnou. Směr podélné osy Hrádku je nasměrován (azimut 294°) do oblasti Kletečné a zejména do místa úplného západu slunce ve významných obdobích Beltine a Lugnasad. Podle Šteffl – Hejtmán 2015, Obr. 8

Tab. 1: Plochá pohřebiště lužické kultury východních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 1-3).

ID Pohřebiště	Lokalita	Okres	Region	Kultura	Horizont
117	Černožice	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BC/BD
135	Chrudim II	Chrudim	Východní Čechy	Lužická	BC/BD
130	Hřměnín	Jičín	Východní Čechy	Lužická	BC/BD
116	Bukovina	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BC/BD
125	Hradec Králové- Pražské předměstí	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
27	Běstovice	Ústí nad Orlicí	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
10	Dobruška	Rychnov nad Kněžnou	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
136	Jaroměř	Náchod	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
134	Chrudim I	Chrudim	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
132	Hvozdnice II	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
126	Hradec Králové- Slezské předměstí	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
114	Blešno	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
153	Mašovice	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
150	Lukovna	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
149	Lochenice	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
147	Blatníkovská Lhotka	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
146	Lháň	Jičín	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
145	Kunětice	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
143	Kratonohy	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
142	Kopidlno	Jičín	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
93	Třebešov	Rychnov nad Kněžnou	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
128	Hradec Králové- Nový Hradec Králové	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A

162	Pardubice-Hůrka	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
178	Trnová	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
176	Skalička	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
174	Rosnice	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
173	Rosice u Chrasti	Chrudim	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
170	Praskačka	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
166	Pouchov	Hradec-Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
139	Kladruby nad Labem	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
163	Plácky	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
115	Brozany	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
123	Holín	Jičín	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
160	Opatovice nad Labem	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
121	Dobřenice	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
124	Holohlavy	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
161	Ostroměř	Jičín	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
122	Dražkovice	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
164	Plotiště nad Labem-Kydlinov	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
14	Domašín	Rychnov nad Kněžnou	Východní Čechy	Lužická	Ha A
182	Velká Jesenice	Náchod	Východní Čechy	Lužická	Ha A
119	Čistěves	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	Ha A
167	Prachovské Skály	Jičín	Východní Čechy	Lužická	Ha A
151	Lužec nad Cidlinou	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	Ha A
133	Chrast	Chrudim	Východní Čechy	Lužická	Ha A
157	Nepasice	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	Ha A
127	Hradec Králové-Moravské Předměstí	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	Ha A
172	Rokytno	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	Ha A

Tab. 2: Mohylová pohřebiště lužické kultury východních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 1-3).

ID Pohřebiště	Lokalita	Okres	Region	Kultura	Datace
131	Hvozdnice I	Hradec Králové	Východní Čechy	Lužická	BC/BD
137	Jeřice	Jičín	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
156	Nadslav	Jičín	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
175	Semechnice	Rychnov nad Kněžnou	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
179	Třebovětice	Jičín	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
180	Uhersko	Pardubice	Východní Čechy	Lužická	BD-Ha A
183	Vojenice	Rychnov nad Kněžnou	Východní Čechy	Lužická	Ha A

Tab. 3: Depoty lužické kultury východních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 4-6).

ID depotu	Lokalita	Okres	Kultura	Datace	Horizont
94	Jičíněves	Jičín	Lužická	BC/BD	Chrast-Velim
263	Skuteč	Chrudim	Lužická	BC/BD	Chrast-Velim
43	Dříteč	Pardubice	Lužická	BC/BD	Chrast-Velim
57	Hradec Králové-střed města 2	Hradec Králové	Lužická	BC/BD	Chrast-Velim
81	Okolí Chrudimi?	Chrudim	Lužická	BC/BD-Ha A	Chrast-Velim/Kosmonosy
80	Chrudim	Chrudim	Lužická	BC/BD-Ha A	Chrast-Velim/Kosmonosy
56	Hradec Králové-střed města 1	hradec Králové	Lužická	BC/BD-HaA1	Chrast-Velim/Kosmonosy
79	Chrast	Chrudim	Lužická	BC/BD-Ha A1	Chrast-Velim/Kosmonosy
66	Hřibsko	Hradec Králové	Lužická	BC/BD-Ha A	Chrast-Velim/Kosmonosy
58	Hradec Králové-Kukleny	Hradec Králové	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
137	Lochenice	Hradec Králové	Lužická	Ha A	Kosmonosy
103	Králova Lhota	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	Ha A	Kosmonosy
329	Žeretice	Jičín	Lužická	Ha A	Kosmonosy

89	Jaroměř II	Náchod	Lužická	Ha A	Kosmonosy
67	Hřmením	Jičín	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
162	Mlázovice	Jičín	Lužická	Ha A	Kosmonosy
59	Hradec Králové-Pražské Předměstí	Hradec Králové	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
91	Jasenná	Náchod	Lužická	Ha A	Kosmonosy
40	Dubany	Pardubice	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
36	Dolní Dobrá Voda	Jičín	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
48	Holovousy	Jičín	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
24	Černčice	Náchod	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
22	Čepí II	Pardubice	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
21	Čepí I	Pardubice	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
6	Březovice I	Chrudim	Lužická	Ha A1	Kosmonosy
62	Hradec Králové-Třebeš	Hradec Králové	Lužická	Ha A1-A2	Kosmonosy
236	Příšovice	Liberec	Lužická	Ha A	Kosmonosy
313	Vojenice	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	Ha A	Kosmonosy
283	Svinárky	Hradec Králové	Lužická	Ha A1	Kosmonosy
268	Starý Ples	Náchod	Lužická	Ha A1	Kosmonosy
266	Srch	Pardubice	Lužická	Ha A	Kosmonosy
260	Skalička nad Labem	Hradec Králové	Lužická	Ha A	Kosmonosy
88	Jaroměř I	Náchod	Lužická	Ha A2	Kosmonosy
238	Pulice	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	Ha A	Kosmonosy
273	Střeleč	Jičín	Lužická	Ha A	Kosmonosy
194	Peklo nad Zdobnicí-Zakopanka	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	Ha A	Kosmonosy
183	Opatovice nad Labem	Pardubice	Lužická	Ha A	Kosmonosy
180	Nový Bydžov	Hradec Králové	Lužická	Ha A	Kosmonosy
179	Nové Město nad Metují II	Náchod	Lužická	Ha A	Kosmonosy

164	Mokré II	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	Ha A2-B1	Kosmonosy/Bošín-Chvojenec
282	Svijany	Liberec	Lužická	Ha A2-B1	Kosmonosy/Bošín-Chvojenec
163	Mokré I	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	Ha A2-B1	Kosmonosy/Bošín-Chvojenec
235	Přelouč	Pardubice	Lužická	Ha A2-B1	Kosmonosy/Bošín-Chvojenec
74	Chloupky II	Jičín	Lužická	Ha A2-B1	Kosmonosy/Bošín-Chvojenec
82	Chvojenec I	Pardubice	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
7	Březovice II	Jičín	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
83	Chvojenec II	Pardubice	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
2	Bošín	Ústí nad Orlicí	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
46	Hemže	Ústí nad Orlicí	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
73	Chloupky I	Jičín	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
178	Nové Město nad Metují I	Náchod	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
242	Rabštejská Lhota	Chrudim	Lužická	Ha B1	Bošín-Chvojenec
214	Prachovské Skály	Jičín	Lužická	Ha B1-B3	Bošín-Chvojenec/Lžovice-Slezské Předměstí
186	Pardubice-Pardubičky	Pardubice	Lužická	Ha B	Bošín-Chvojenec/Lžovice-Slezské Předměstí
20	Častolovice-Velká Ledská	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	HB3	Lžovice-Slezské Předměstí
306	Velký Třebešov	Náchod	Lužická	Ha B3-Ha C	Lžovice-Slezské Předměstí
19	Častolovice	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	HB3	Lžovice-Slezské Předměstí
25	Černilov I	Hradec Králové	Lužická	HB3	Lžovice-Slezské Předměstí
34	Dolany	Pardubice	Lužická	Ha B3	Lžovice-Slezské Předměstí
41	Domašín	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	Ha B2-B3	Lžovice-Slezské Předměstí
60	Hradec Králové-Slezské Předměstí	Hradec Králové	Lužická	Ha B3	Lžovice-Slezské Předměstí
216	Práčov II	Chrudim	Lužická	Ha B3	Lžovice-Slezské Předměstí
215	Práčov I	Chrudim	Lužická	Ha B3	Lžovice-Slezské Předměstí

265	Spáleníště	Rychnov nad Kněžnou	Lužická	Ha B3	Lžovice-Slezské Předměstí
-----	------------	---------------------	---------	-------	---------------------------

Tab. 4: Plochá pohřebiště knovízské kultury severozápadních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 7-8).

ID Pohřebiště	Lokalita	Okres	Region	Kultura	Datace
16	Třebošice	Most	Severozápadní Čechy	Knovízská	Ha A2/B1
18	Staňkovice	Louny	Severozápadní Čechy	Knovízská	Ha B1/B3

Tab. 5: Depoty knovízské kultury severozápadních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 9-18).

ID depotu	Lokalita	Okres	Kultura	Datace	Horizont
29	České Zlatníky	Most	Knovízská	BC/BD	Plzeň-Jíkalka
170	Nechranice	Chomutov	Knovízská	BD	Lažany
120	Lažany IV	Chomutov	Knovízská	BD	Lažany
195	Pětipsy	Chomutov	Knovízská	BD	Lažany
117	Lažany I	Chomutov	Knovízská	BD	Lažany
118	Lažany II	Chomutov	Knovízská	BD	Lažany
119	Lažany III	Chomutov	Knovízská	BD	Lažany
50	Hořenec	Louny? Chomutov?	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
14	Ctiněves	Litoměřice	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
256	Saběnice I	Most	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
258	Saběnice III	Most	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
257	Saběnice II	Most	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
141	Louny III	Louny	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
252	Rýdeč I	Ústí nad Labem	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
321	Žatec	Louny	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
136	Litoměřice	Litoměřice	Knovízská	Ha A1	Suchdol
116	Lahošť	Teplice	Knovízská	Ha A1	Suchdol
309	Vidhostice	Louny	Knovízská	Ha A1	Suchdol
254	Ryjice	Ústí nad Labem	Knovízská	Ha A1	Suchdol
253	Rýdeč II	Ústí nad Labem	Knovízská	Ha A1	Suchdol

23	Čeradice	Louny	Knovízská	Ha A1-A2	Suchdol/Středokluky
305	Velké Žernoseky II	Litoměřice	Knovízská	Ha A2	Středokluky
213	Porta-Bohemica	Litoměřice	Knovízská	Ha A2-Ha B1	Středokluky/Jenišovice
212	Pnětluky II	Louny	Knovízská	Ha A2-B1	Středokluky/Jenišovice
284	Špičák-Mikulovice	Chomutov	Knovízská	Ha A2-Ha B1	Středokluky/Jenišovice
96	Kamýk	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
33	Dolánky	Louny	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
106	Křemýž	Teplice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
54	Hostomice I	Teplice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
38	Donín	Louny	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
110	Kundratice I	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
111	Kundratice II	Chomutov?	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
156	Malé Březno	Most	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
318	Zahořany	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
299	Ústí nad Labem I	Ústí nad Labem	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
320	Zálužice	Louny	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
165	Most-Souš	Most	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
126	Libkovice pod Řípem	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
319	Záluží	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
144	Lysec	Teplice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
134	Liščin V	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
133	Liščin IV	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
131	Liščin II	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
130	Liščin I	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
128	Libotenice	Litoměřice	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
307	Veltěže	Louny	Knovízská	Ha B	Jenišovice/Třtěno-Hostomice
113	Kletečná	Litoměřice	Knovízská	Ha B2/3	Třtěno-Hostomice
99	Klapý	Litoměřice	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
143	Lužice	Most	Knovízská	Ha B3-HC	Třtěno-Hostomice
281	Světec	Teplice	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice

289	Těchlovice nad Labem	Děčín	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
294	Třtěno	Louny	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
304	Velké Žernoseky I	Litoměřice	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
55	Hostomice II	Teplice	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice

Tab. 6: Plochá pohřebišť knovízské kultury středních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 19-26).

ID Pohřebišť	Lokalita	Okres	Region	Kultura	Datace
1	Modřany	Praha-město	Střední Čechy	Knovízská	BD
2	Lety	Praha-západ	Střední Čechy	Knovízská	BD/Ha A1
8	Mšec	Rakovník	Střední Čechy	Knovízská	Ha A1
6	Praha 7 - Troja	Praha-město	Střední Čechy	Knovízská	Ha A1
5	Praha 7 - Holešovice	Praha-město	Střední Čechy	Knovízská	Ha A1/A2
3	Zadní Třebaň	Beroun	Střední Čechy	Knovízská	Ha A1/A2
15	Obory	Příbram	Střední Čechy	Knovízská	Ha A1/A2
7	Přelíc	Kladno	Střední Čechy	Knovízská	Ha A2
10	Zvírotice	Příbram	Střední Čechy	Knovízská	Ha A2
9	Křepeň	Příbram	Střední Čechy	Knovízská	Ha A2/B1
13	Zdice	Beroun	Střední Čechy	Knovízská	Ha B1
11	Hříměždice	Příbram	Střední Čechy	Knovízská	BD-Ha B
4	Praha 4 - Pankrác	Praha-město	Střední Čechy	Knovízská	BD-Ha B

Tab. 7: Depoty knovízské kultury středních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 27-37).

ID depotu	Lokalita	Okres	Kultura	Datace	Horizont
228	Praha-Dejvice VI	Praha 6	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
227	Praha-Dejvice Vb	Praha 6	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
108	Krupá	Rakovník	Knovízská	BC/BD	Plzeň-Jíkalka
160	Mělník	Mělník	Knovízská	BC/BD	Plzeň-Jíkalka
223	Praha-Dejvice II	Praha 6	Knovízská	BC-BD/BD	Plzeň-Jíkalka
220	Praha-Bubeneč I	Praha 6	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka

226	Praha-Dejvice Va	Praha 6	Knovízská	BC-BD/BD	Plzeň-Jíkalka/Lažany
225	Praha-Dejvice IV	Praha 6	Knovízská	BC-BD/BD	Plzeň-Jíkalka/Lažany
224	Praha-Dejvice III	Praha 6	Knovízská	BD-BD/BD	Plzeň-Jíkalka/Lažany
222	Praha-Dejvice I	Praha 6	Knovízská	BC-BD/BD	Plzeň-Jíkalka/Lažany
207	Plešivec VIII	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
229	Praha-Hradčany	Praha 1	Knovízská	BD	Lažany
221	Praha-Bubeneč II	Praha	Knovízská	BD	Lažany
230	Praha-Jinonice/Butovice	Praha 5	Knovízská	BD	Lažany
209	Plešivec X	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
205	Plešivec VI b	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
206	Plešivec VII	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
203	Plešivec V	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
199	Plešivec I	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
171	Nečín I	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
109	Kšely	Kolín	Knovízská	BD	Lažany
97	Kamýk nad Vltavou	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
39	Dřetovice	Kladno	Knovízská	BD	Lažany
27	Černý Vůl	Praha-Západ	Knovízská	BD	Lažany
328	Želkovice II	Beroun	Knovízská	BD	Lažany
269	Stehelčevy	Kladno	Knovízská	BD	Lažany
208	Plešivec IX	Příbram	Knovízská	BD	Lažany
231	Praha-Libeň	Praha 8	Knovízská	BD	Lažany
310	Vinoř	Praha 9	Knovízská	BD	Lažany
308	Velvary	Kladno	Knovízská	BD	Lažany
200	Plešivec II-Stará Vrata	Příbram	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
201	Plešivec III	Příbram	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
202	Plešivec IV	Příbram	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol

204	Plešivec VI a	Příbram	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
270	Stochov	Kladno	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
172	Nečín II	Příbram	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
104	Královice	Kladno	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
243	Radětice	Příbram	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
232	Praha-Suchdol I	Praha 6	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
259	Skalice	Příbram	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
10	Budihostice II	Kladno	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
100	Klobuky	Kladno	Knovízská	Ha A1	Suchdol
234	Praha-Vyšehrad	Praha 2	Knovízská	Ha A1	Suchdol
271	Stradonice	Kladno	Knovízská	Ha A1	Suchdol
233	Praha-Suchdol II	Praha 6	Knovízská	Ha A1	Suchdol
246	Rataje nad Sázavou I	Kutná Hora	Knovízská	Ha A1-A2	Suchdol/Středokluky
176	Neumětely	Beroun	Knovízská	Ha A	Suchdol/Středokluky
105	Křečhoř I	Kolín	Knovízská	Ha A2	Středokluky
272	Středokluky	Praha-západ	Knovízská	Ha A2	Středokluky
124	Liběchov-Labe	Mělník	Knovízská	Ha A2-B1	Středokluky/Jenišovice
93	Jenišovice	Mělník	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
35	Dolní Beřkovice	Mělník	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
167	Nalžovice	Příbram	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
324	Zbraslav	Praha 5	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
184	Osov	Beroun	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
326	Žehušice	Kutná Hora	Knovízská	Ha B1	Jenišovice
249	Ratboř	Kolín	Knovízská	Ha B	Jenišovice/Třtěno-Hostomice
78	Chotusice II?	Kutná Hora	Knovízská	Ha B	Jenišovice/Třtěno-Hostomice
84	Chrastava	Příbram	Knovízská	Ha B	Jenišovice/Třtěno-Hostomice
85	Chrástany	Rakovník?	Knovízská	Ha B	Jenišovice/Třtěno-Hostomice
95	Jílové u Prahy?	Praha-západ	Knovízská	Ha B	Jenišovice/Třtěno-Hostomice
92	Jarov	Praha-západ?	Knovízská	Ha B	Jenišovice/Třtěno-Hostomice

288	Tachlovice	Praha-západ	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
279	Svárov-Rymaň	Kladno	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
190	Patřín	Nymburk	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
90	Jarpice	Kladno	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
295	Tuchoraz	Kolín	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
292	Tetín II	Beroun	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
192	Pečky	Nymburk	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
291	Tetín I	Beroun	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
248	Rataje nad Sázavou III	Kutná Hora	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice
247	Rataje nad Sázavou II	Kutná Hora	Knovízská	Ha B3	Třtěno-Hostomice

Tab. 8: Plochá pohřebiště knovízské kultury jižních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 40-45).

ID Pohřebiště	Lokalita	Okres	Region	Kultura	Datace
137	Rohozná III	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	BD
144	Zátaví I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
134	Putim I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
158	Březnice III	Tábor	Jižní Čechy	knovízská	BD
147	Vlastec I	Písek	Jižní Čechy	Knovízská	BD-Ha A1
119	Radčice IV	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	Ha A1
148	Bernartice I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	Ha A
145	Topělec I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	Ha A
143	Vrcovice I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	Ha A
114	Čičenice I	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	Ha A
127	Jinín I	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	Ha A2
128	Kestřany I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	Ha A2
125	Hradiště II	Písek	Jižní Čechy	knovízská	Ha A2
116	Milenovice VII	Písek	Jižní Čechy	knovízská	Ha A2
141	Strakonice I	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	Ha A2
118	Radčice II	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	Ha A2-Ha B1

115	Křtětice I	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	BD-Ha A
136	Rohozná I	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	BD-Ha A
126	Hradiště III	Písek	Jižní Čechy	knovízská	pop. pole
131	Malé Nepodřice I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	pop. pole
138	Rovná I	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	pop. pole?
139	Rovná III	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	pop. pole?
132	Nový Dvůr I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	pop. pole?

Tab. 9: Mohylová pohřebiště knovízské kultury jižních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 38-41).

ID Pohřebiště	Lokalita	Okres	Region	Kultura	Datace
151	Koloměřice I	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	BC-BD
170	Plav II	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	BC2/BD
122	Újezd u Vodňan I	Strakonice	Jižní Čechy	knovízská	BC2/BD
168	Netolice II	Prachatice	Jižní Čechy	knovízská	BC2/BD
169	Opalice I	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	BC2/BD-BD
113	Chvaletice I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
117	Protivín I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
120	Skály I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
121	Tálín I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
133	Nový Dvůr IV	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
135	Putim XII	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
149	Drhovice I	Tábor	Jižní Čechy	knovízská	BD
153	Opařany I	Tábor	Jižní Čechy	knovízská	BD
160	Doubrava I	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	BD
166	Vlkov I	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	BD
164	Podolí I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
163	Paseky II	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD

162	Litoradlice I	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	BD
161	Dříteň I	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	BD
154	Řepeč I	Tábor	Jižní Čechy	knovízská	BD
159	Dobešice I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
155	Sepekov I	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD
150	Hvoždany I	Tábor	Jižní Čechy	knovízská	BD/Ha A1
156	Albrechtice nad Vltavou II	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD/Ha A1
157	Albrechtice nad Vltavou III	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD/Ha A
165	Slavětice I	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	BD/Ha A
146	Topělec IV	Písek	Jižní Čechy	knovízská	BD?
152	Nuzice I	České Budějovice	Jižní Čechy	knovízská	střední a mladší d. br.
130	Kestřany V	Písek	Jižní Čechy	knovízská	mlad. d. br.
167	Netolice I	Prachatice	Jižní Čechy	knovízská	mlad. d. br.?.

Tab. 10: Depoty knovízské kultury jižních Čech (řazeny chronologicky, viz mapa 46-50).

ID depotu	Lokalita	Okres	Kultura	Datace	Horizont
323	Zbonín II-Ochoz	Písek	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
3	Bošovice	Písek	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
52	Hořice na Šumavě	Český Krumlov	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
107	Křenovice	Písek	Knovízská	BC/BD	Plzeň-Jíkalka
157	Malé Nepodřice	Písek	Knovízská	BC/BD	Plzeň-Jíkalka
197	Písek	Písek	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
322	Zbonín I-Jelec	Písek	Knovízská	BC2-BD	Plzeň-Jíkalka
334	Zvíkovské Podhradí	Písek	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
264	Smrkovice	Písek	Knovízská	BC2	Plzeň-Jíkalka
312	Vodňany	Strakonice	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
290	Temešvár	Písek	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
297	Újezd	Písek	Knovízská	BC2	Plzeň-Jíkalka

302	Varvažov	Písek	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
333	Okolí Zvíkova	Písek	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
280	Svatý Tomáš	Český Krumlov	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
316	Všetec	České Budějovice	Knovízská	BC-BD	Plzeň-Jíkalka
267	Staré Sedlo	Tábor	Knovízská	BD	Lažany
16	Čakov	České Budějovice	Knovízská	BD	Lažany
317	Zahájí	České Budějovice	Knovízská	BD	Lažany
47	Holašovice	České Budějovice	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
365	Rataje II	Tábor	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
129	Lidmovice	Strakonice	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
364	Milenovice	Písek	Knovízská	BD-Ha A1	Lažany/Suchdol
355	Hradiště u Písku	Písek	Knovízská	Ha A2-Ha B1	Středokluky/Jenišovice
315	Vrcovice	Písek	Knovízská	Ha A2-Ha B1	Středokluky/Jenišovice
1	Albrechtice nad Vltavou	Písek	Knovízská	Ha B1	Jenišovice

Tab. 11: Přehled obecně přijímaných podstatných astronomických období (včetně důležitých dnů) s názvy z tzv. keltského kalendáře. Podle Steffl – Hejtmán 2015, Tab. 1.

Zimní slunovrat 21. 12. – Slunce dosahuje nejnižnější polohy
Počátek období svátku Imbolc 29. 1. – 40 dnů po zimním slunovratu
Cross-Quarter day 3. 2. – střed zimního období
Konec období svátku Imbolc 8. 2. – 40 dnů do jarní rovnodennosti
Jarní rovnodennost 20. 3.
Počátek období svátku Beltine 29. 4. – 40 dnů po jarní rovnodennosti
Cross-Quarter day 5. 5. – střed jarního období
Konec období svátku Beltine 14. 5. – 40 dnů do letního slunovratu
Letní slunovrat 21. 6.
Počátek období svátku Lughnasad 1. 8. – 40 dnů po letním slunovratu
Cross-Quarter day 7. 8. – střed letního období
Konec období svátku Lughnasad 15. 8. – 40 dnů do podzimní rovnodennosti
Podzimní rovnodennost 23. 9.
Počátek období svátku Samain 3. 11. – 40 dnů po podzimní rovnodennosti
Cross-Quarter Day 7. 11. – střed podzimního období
Konec období svátku Samain 10. 11. – 40 dnů před zimním slunovratem